

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
АҚПАРАТ ЖӘНЕ ҚОҒАМДЫҚ ДАМУ
МИНИСТРЛІГІ

ҚАЗАҚСТАН ЖАСТАРЫ

МОЛОДЕЖЬ КАЗАХСТАНА

**Аналитический доклад по результатам
социологического исследования**

**Әлеуметтанулық зерттеу нәтижелері
бойынша талдамалық баяндама**

Нұр-Сұлтан, 2022

Қазақстан Республикасы
Ақпарат және қоғамдық
даму министрлігі

«ҚАЗАҚСТАН ЖАСТАРЫ»

ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ БОЙЫНША
ТАЛДАМАЛЫҚ БАЯНДАМА

«Қазақстан жастары» әлеуметтанулық зерттеуі: «Жастар» ҒЗО, Нұр-Сұлтан, 2022. – 122 бет.

Талдамалық баяндама Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің тапсырысы бойынша бұқаралық республикалық және сараптамалық сауалнама әдістерін қолданылып жүргізілген «Қазақстан жастары» әлеуметтанулық зерттеу нәтижелеріне сүйене жасалған.

© «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы, 2022

МАЗМҰНЫ

I. ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ ЗЕРТТЕУ БАҒДАРЛАМАСЫ	5
II. ЖАСТАР АРАСЫНДА ЖҮРГІЗІЛГЕН БҰҚАРАЛЫҚ САУАЛНАМА НӘТИЖЕЛЕРІ	11
Респонденттердің әлеуметтік-демографиялық сипаттамасы	11
1. ЖАСТАРДЫҢ ДЕНСАУЛЫҒЫ МЕН БОС УАҚЫТЫ	11
Жастардың денсаулығы	11
Салауатты өмір салтына деген көзқарас.....	13
Репродуктивті денсаулыққа деген көзқарас	20
Дене шынықтыру мен спортқа деген көзқарас.....	23
Жастардың бос уақыты	27
2. ЖАСТАР ӨМІРІНДЕГІ БІЛІМ МЕН ҒЫЛЫМ	31
Білім беру жүйесіне қанағаттану	31
Мектептер	33
Колледждер.....	35
ЖОО	36
Бейресми білім беру	37
Ғылыми қызмет	37
3. ЖАСТАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ	40
Жастардың әлеуметтік өзсезінімі	40
Тұрғын үй жағдайы	44
Жастарды жұмыспен қамту мәселелері	47
Жұмыс іздеу жолдары	48
Кәсіпкерлік қызмет тәжірибесі.....	49
4. ҚАЗІРГІ ЖАСТАРДЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒДАРЛАРЫ МЕН МҮДДЕСІ	51
Жастардың құндылық бағдары.....	51
Тілдік орта	56
Діни нанымның қалыптасуы	57
5. АЗАМАТТЫҚ БЕЛСЕНДІЛІК	61
Жастардың қоғамдық-саяси көңіл-күйі.....	61
Азаматтық белсенділік	65
Наразылық әлеуеті	68
2022 жылғы қаңтар оқиғалары	73
Ресей мен Украина арасындағы қақтығыс.....	75
Жастар құқығының сақталуы	77
Қауіпсіздік мәселесі.....	78
6. МЕМЛЕКЕТТІК ЖАСТАР САЯСАТЫН ІСКЕ АСЫРУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ....	80
III. САРАПТАМАЛЫҚ САУАЛНАМА НӘТИЖЕЛЕРІ	87
1. Мемлекеттік жастар саясаты шараларының тиімділігін бағалау	87

2. Жастар арасындағы өзекті мәселелер	91
3. Қазіргі жастардың құндылықтары мен қалауы	94
4. Азаматтық және саяси белсенділік	96
5. Жастар мәдениеті: дарынын танытуға жағдай жасау	99
6. Жоғары білім беруді жаңғырту	101
7. Еңбек нарығы және жастардың дағдылары	103
8. Ақпараттандыру және жастармен жұмыс.....	107
IV. ҚОРЫТЫНДЫ.....	111
V. ҰСЫНЫМДАР	118

I. ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ ЗЕРТТЕУ БАҒДАРЛАМАСЫ

Қазақстан Республикасының Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросының 2022 жылдың басындағы деректеріне сәйкес Қазақстандағы жастар саны ел халқының құрылымында 3 741 083 адамды немесе 20% бөлігін құрап, маңызды стратегиялық әрі кадрлық ресурс саналады. Жастар әлеуметтік қатынастарда, материалдық және рухани игілік өндіруде маңызды рөл атқарады. Тәжірибе көрсеткендей, жастардың қоғамдағы жағдайы және оның әлеуметтік ортаны дамытуға қатысу дәрежесі мемлекет саясатына да, жастардың әлеуметтік-саяси белсенділік деңгейіне де байланысты.

Қазақстан Республикасындағы мемлекет пен жастардың өзара әрекеттесу саласын реттейтін негізгі нормативтік құқықтық құжат – 2015 жылғы 9 ақпандағы «Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жастар саясаты туралы» заң. Бұл заңда жастарды мемлекет тарапынан қолдаудың мақсаттары, міндеттері, негізгі бағыттары, сондай-ақ механизмдері анықталып, жастардың әлеуметтік және саяси құқықтары айқындалған.

Мемлекеттік стратегиялық құжаттарда мемлекет дамуында жас азаматтардың ерекше рөлі бары және қазақстандық жастардың жауапкершілігі мен белсенді азаматтық ұстанымын қалыптастырудың маңыздылығы атап өтіледі. Мемлекет жастардың шығармашылық және кәсіби тұрғыдан танылу мүмкіндіктерін кеңейту, сонымен қатар олардың әлеуметтік әл-ауқаты деңгейін арттыру саласында тұрақты түрде жұмыс жүргізуде.

Жастарды әлеуметтік-экономикалық процестерге тиімді интеграциялау үшін жастар ортасындағы проблемаларды зерттеу және жастармен жұмыс істейтін мамандардың компетенциясын арттыру қажет.

Осы зерттеудің өзектілігі мемлекеттік жастар саясатын жетілдіру мақсатында жастарды дамытудың негізгі үрдістерін, мәселелері мен ерекшеліктерін тұрақты талдау қажеттілігімен анықталады. Жас қазақстандықтардың, сондай-ақ жастар саясаты саласындағы сарапшылардың әлеуметтік институттарға, ұйымдарға және мемлекеттік бағдарламаларға қатысты пікірлері мен бағасын жан-жақты зерделеу мемлекеттік жастар саясаты аясында қабылданып жатқан шаралардың тиімділігін талдау үшін ерекше құнды саналады.

Бағдарламаның әдіснамалық бөлігі

Зерттеу мақсаты – өмірдің түрлі аспектісі контекстінде Қазақстан жастарды дамытудың қазіргі жағдайын зерделеу және мемлекеттік жастар саясатын іске асыру тиімділігін арттыру бойынша ұсыным әзірлеу.

Міндеттері:

- жастардың денсаулығы, сондай-ақ олардың бос уақытын ұйымдастырудағы негізгі тенденцияларды қарастыру;
- жастардың өмір сүру сапасына және әлеуметтік әл-ауқатының ерекшеліктеріне қанағаттану дәрежесін анықтау;
- жас қазақстандықтардың құндылық бағдарлары мен мүддесін зерттеу;
- жастарды жұмыспен қамтудың өзекті мәселелерін талдау;
- жастардың білім сапасына қанағаттану дәрежесін анықтау;
- жастардың қоғамдық-саяси көңіл-күйін зерттеу;
- жастардың қоғамдық-саяси процестерге қатысу деңгейін анықтау;
- мемлекеттік жастар саясатын іске асыру тиімділігін арттыру бойынша ұсыным әзірлеу.

Зерттеу гипотезалары:

1. Жұмыспен қамту, білім беру, тұрғын үйге қолжетімділік, табыс деңгейінің өзекті мәселелерін ескере отырып, жастардың әлеуметтік-экономикалық жағдайын жастардың басым бөлігі жоғары деңгейде бағалайды.

2. Жастар қазіргі денсаулығына көбірек қанағаттанады, олар бос уақытын пайдалы өткізуіне жағдай жасалған.

3. Жастардың білім беру жүйесіне қанағаттануы, кейбір кемшілігіне қарамастан, орташа деңгейден жоғары деп бағаланады.

4. Қазіргі жастар үшін басты құндылық – ең алдымен рухани және бейматериал құндылықтар, яғни отбасы, денсаулық, достық, махаббат.

5. Жастар үшін өмірдің сан алуан аспектісі туралы пікір мен түсінік қалыптастырудың негізгі арнасы – әлеуметтік желілер.

6. Жастардың азаматтық белсенділік деңгейі төмен деңгейде екені байқалады, дегенмен кейбір мәселе бойынша наразылық көңіл-күйі болуы тенденциясы бар.

7. Жастар іске асырылып жатқан мемлекеттік жастар саясатына жоғары деңгейде қанағаттанбайды, өйткені мемлекет тарапынан қолдау шаралары (бағдарламалар мен жобалар) туралы хабардар болу деңгейі төмен және, сәйкесінше, оларға қатысу деңгейі де жоғары емес.

Зерттеу объектісі – репрезентатив қағидаты бойынша жастардың әлеуметтік-демографиялық және аумақтық сипаттамаларын көрсете алатын Қазақстан Республикасының 14 жастан 28 жасқа дейінгі (қоса алғанда) халқы (жастар).

Зерттеу пәні – Қазақстан жастарының денсаулық және бос уақыт, білім мен ғылым, әлеуметтік-экономикалық жағдай, құндылық бағдарлары мен мүддесі, қоғамдық-саяси процестер сияқты өмірдің негізгі аспектілерін бағалауы.

Негізгі ұғымдардың интерпретациясы

Мемлекеттік жастар саясаты – мемлекет жүзеге асыратын және жастарды қолдауға және дамытуға бағытталған әлеуметтік-экономикалық, ұйымдастырушылық және құқықтық шаралар жүйесі. Мемлекеттік жастар саясатының мақсаты – жастарды рухани және мәдени ағарту, білімін тереңдету, кәсібилігін арттыру және дене бітімін шыңдау, шешім қабылдау процесіне қатыстыру, табысты әлеуметтендіру және жастардың әлеуетін елді одан әрі дамытуға бағыттау үшін жағдай жасау.

Жастар – бұл жас ерекшеліктерінің жиынтығы және әлеуметтік жағдайдың сипаттамалары мен белгілі бір әлеуметтік-психологиялық қасиеттер негізінде ерекшеленетін әлеуметтік-демографиялық топ. Осы зерттеуде Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» заңына сәйкес «жастар» ретінде Қазақстан Республикасының он төрт жастан жиырма тоғыз жасқа дейінгі азаматтары қарастырылады.

Әлеуметтік өзсезінім – жеке тұлға өмірлік стратегиясын іске асыруының интегралды сипаттамасы, айналадағы ақиқатқа және оның субъектив жағына деген көзқарасы. Сонымен қатар ол – когнитив қалыптасу түрінде болатын талаптану деңгейі мен субъектінің қажеттіліктерін қанағаттандыру дәрежесі арасындағы байланыс.

Қоғамдық-саяси көңіл-күй – бұл нақты әлеуметтік-саяси шындықтың кейбір аспектісінің талаптарға, қажеттіліктерге және мүддеге сәйкестігі бойынша адамдардың айтарлықтай санының жалпы эмоционал-рационал бағасы. *Құндылық бағдарлары* – адамның санасында өмірде стратегиялық мақсат және жалпы дүниетаным бағыты ретінде танылған құндылықтар көрінісі.

Зерттеудің әдістемелік бөлігі

Зерттеуде ақпаратты жинау мен талдаудың сандық және сапалық әдістері қолданылды. Олар – респонденттен жеке сұхбат алу арқылы анкета қолдана отырып бұқаралық сауалнама, сондай-ақ сараптамалық сұхбат жүргізу.

Ақпарат жинаудың негізгі әдісі ретінде 14-28 жас (қоса алғанда) аралығындағы жастар арасында «face-to-face» тәсілін қолдана бұқаралық сауалнама жүргізу. Мұндай әдіс жастар ортасындағы жағдай туралы барынша объектив ақпарат алуға мүмкіндік береді.

Бұқаралық сауалнама іріктеме негізінде таңдалған және жиынтығында әлеуметтік топтың құрылымын көрсететін респонденттердің көп саны зерттеуге қатысқанын білдіреді. Бұқаралық сауалнаманың нәтижелеріне сүйене белгілі бір дәлдікпен бұқаралық мінез-құлық туралы болжам жасалады. Бұқаралық сауалнамалардың негізгі мақсаты – адамдардың пікірлері, уәждемесі мен әлеуметтік құбылыстарды бағалауы, әлеуметтік, топтық және жеке сана құбылыстары мен жағдайлары туралы ақпарат алу.

Сараптамалық сауалнама – респонденттер ретінде белгілі бір қызмет саласында жоғары біліктілігі бар мамандар қатысатын сауалнама түрі. Бұл әдіс қарастырылып отырған мәселені талдауға және шешуге мамандардың компетенциясы жететініне көз жеткізеді.

Әлеуметтанулық зерттеу жүргізу тәжірибесінде сараптамалық сауалнама қандай да бір құбылыстың дамуын болжау; бұқаралық сауалнаманың ақиқаттылығы дәрежесін бағалау; зерттеу проблемасы туралы алдын ала ақпарат жинау (зондаж); қарапайым респонденттер арасында бұқаралық сауалнама жүргізу мүмкін болмайтын немесе тиімсіз жағдайларда қолданылады.

Сарапшылардың пайымына сүйене қабылданған бағалау мен шешімдердің сенімділігі өте жоғары және көбінесе алынған пікірлерді жинау, талдау және өңдеу рәсімдерінің ұйымдастырылуы мен бағытына байланысты. Рәсімнің өзі зерттелетін жағдайды талдауды; сарапшылар тобын таңдауды; сараптамалық бағаларды өлшеу тәсілін таңдауды; сарапшылар жұмысын тікелей бағалау рәсімін; алынған деректерді талдауды қамтиды.

Іріктемелі жиынтық көлемі 2000 респонденттен құралды. Әлеуметтанулық зерттеу жүргізу аумағы Қазақстан Республикасының барлық өңірін – республикалық маңызы бар Нұр-Сұлтан, Алматы және Шымкент қалаларын, 14 облыс орталығын, сондай-ақ ауылдық елді мекендерді қамтиды. Зерттеуде квотасы бар стратификацияланған көпсатылы іріктеме қолданылды. Бастапқыда облыстар мен қалалар бойынша халық санына қарай ел өңірлері бойынша іріктеме көлемі айқындалды. Бұдан әрі әрбір өңір бойынша қалалық және ауылдық іріктеменің көлемі есептелді.

Жоба бойынша іріктемелі жиынтықты есептеу, адам*

	Барлығы	Қала халқы	Ауыл халқы	Ерлер	Әйелдер
Қазақстан Республикасы	2000	1126	874	1019	981
Ақмола	74	33	41	38	36
Ақтөбе	91	61	30	46	45
Алматы	210	42	168	106	104
Атырау	71	36	35	37	34
Батыс Қазақстан	66	32	34	33	33
Жамбыл	130	49	81	66	64
Қарағанды	138	107	31	71	67
Қостанай	81	44	37	42	39
Қызылорда	95	39	56	48	47
Маңғыстау	82	32	50	42	40
Павлодар	70	47	23	36	34
Солтүстік Қазақстан	52	22	30	27	25
Түркістан	256	49	207	132	124
Шығыс Қазақстан	125	74	51	65	60
Нұр-Сұлтан қ.	124	124	0	61	63
Алматы қ.	204	204	0	104	100
Шымкент қ.	131	131	0	65	66

*Қазақстан Республикасының Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросының 2022 жылғы 1 қаңтардағы деректері бойынша

Осы зерттеуде бақылау бірліктерін іріктеу бірнеше кезеңде жүргізілді:

1. Облыстар бойынша іріктеу – облыстар және республикалық маңызы бар қалалар бойынша 14-тен 28 жасқа (қоса алғанда) дейінгі халық санына қарай елдің 17 өңірі бойынша іріктеме көлемі айқындалды.

2. Қала-ауыл қағидаты бойынша іріктеу – әрбір облыста қалалық және ауылдық іріктеменің көлемі есептелді. Сауалнама барлық облыс орталығын, жекелеген шағын қалалар мен ауылдық елді мекендерді қамтиды.

3. Сауалнама жүргізу орындарын іріктеу – қалалық және ауылдық елді мекендерде осы елді мекеннің картографиялық тізімінен шағын аудандар мен көшелерді қарапайым кездейсоқ іріктеу жүргізіледі.

4. Үй шаруашылықтарын іріктеу – қалада «сол қол» ережесі бойынша бастапқы орыннан маршрут бойынша 5 реттік іріктеу қадамымен үй шаруашылығы таңдалды. Ауылда квотаға сәйкес келген 1 респондент көлемінде бір үй шаруашылығына белсенді сұхбат беруді шектеумен 3 еселік қадаммен таңдалды. Бастапқы орын ерікті түрде таңдалды.

5. Квотаға сәйкес респонденттерді іріктеу – әрбір жеке алынған үй шаруашылығында респонденттер екі белгі бойынша іріктеледі – жынысы және жасы – жас-жыныс квотасы – сауалнама жүргізу кезінде респонденттің жасы 14 жастан төмен және 28 жастан жоғары болмауы, сондай-ақ жынысы бойынша репрезентатив көрсетілуі тиіс (сауалнама алынатын ерлер мен әйелдердің саны Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросының деректеріне сәйкес әрбір облыс, қала және ауыл бойынша есептелді).

Іріктеме репрезентатив қағидатына сай келеді, яғни бөлінген параметрлер бойынша респонденттердің құрамы бас жиынтықтағы тиісті пропорцияларға жақындайды. Бұл ретте іріктемелі жиынтықтың орташа сипаттамаларының бас жиынтықтың орташа сипаттамасынан ауытқуы $\pm 2,19\%$ -дан аспайды.

Сараптамалық сұхбаттардың іріктемелі жиынтығы берілген параметрлерге сәйкес 10 сарапшыдан құралады: біліктілік, қызмет саласы (жастармен байланысты зерделенуі тиіс салаларда – денсаулық сақтау, білім беру және бос уақыт, жұмыспен қамту және жұмысқа орналастыру, мемлекеттік жастар саясаты және т.б.).

Инструментарий құрылымы

Бастапқы ақпаратты жинау үшін әлеуметтанулық зерттеу анкетасы – белгілі бір ереже бойынша тұжырымдалған және өзара байланысты сұрақтар жиынтығын қамтитын тираждалған құжат пайдаланылды. Әлеуметтанулық анкетаның сипаты мен қасиеттері, оның көлемі, құрылымы, сұрақтар құрылысының ерекшелігі тығыз байланысты және осы құралды қолдану жоспарланған сауалнама түрімен, сондай-ақ зерттеу объектісі ерекшеліктерімен анықталады. Респонденттер арасында сауалнама 2 тілде – респонденттің таңдауы бойынша қазақ және орыс тілдерінде жүргізілді. Зерттеудің далалық кезеңінде ақпарат жинауды өңірлік супервайзерлердің басшылығымен арнайы даярланған сұхбат алушылар іске асырды.

Сараптамалық сұхбат зерттеу міндеттеріне сәйкес әзірленген алдын ала дайындалған сценарий (гайд) бойынша жүргізілді.

Зерттеу инструментарийінің құрылымы зерттеудің бағдарламалық мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес логикалық блоктарға бөлінген бірқатар сұрақтан құралады.

Сұхбат жүргізу кезінде кейіннен декодтауды (транскрипциялау) және деректерді талдауды жеңілдету үшін аудиожазба жүргізілді. Нәтижесі бойынша аудиожазбаларды таратып жазу жүргізілді және транскрипт жасалды.

Ақпаратты өңдеу әдістемесі

Зерттеудің далалық кезеңінің қорытындысы бойынша сұхбат алушылар жұмысына бақылау (анкеталар дұрыс толтырылғанын 100% тексеру және телефон арқылы 30% қатысушыларды тексеру), сондай-ақ деректерді кодтау, енгізу және өңдеу жүргізілді.

Бастапқы деректерді енгізу, өңдеу, сондай-ақ бір өлшемді, екі өлшемді кестелерді шығару, корреляциялық және кластерлік талдаулар лицензияланған, орыс тіліне бейімделген SPSS компьютерлік бағдарламасының көмегімен орындалды.

Ақпаратты талдау әдістері

Бастапқы әлеуметтанулық ақпаратты талдаудың негізгі әдістері:

- 1) бір өлшемді деректерді талдау;
- 2) екі өлшемді деректерді талдау;
- 3) корреляциялық талдау.

Әлеуметтанулық зерттеуді ұйымдастыру кезеңдері:

1-кезең. Әлеуметтанулық сауалнаманы дайындау.

Мыналарды қамтитын бағдарламаны әзірлеу:

- проблемалық жағдайды анықтау;
- таңдалған тақырып бойынша әдебиетке шолу жасау;
- мақсаты мен міндетін қою;
- тұжырымдаманы операциялау;
- гипотеза ұсыну;
- іріктемелі жиынтық жобалау.

Эмпирикалық ақпаратты жинауға арналған инструментарийді (анкетаны) әзірлеу:

- анкетаны аудару;
- инструментарийді басқару.

2-кезең. Эмпирикалық материалдарды жинау.

Сауалнаманы ұйымдастыру:

- сұхбат алушыларды таңдау, даярлау, нұсқама жүргізу;

- сауалнама жүргізілетін учаскелерді бөлу;
- сауалнама бірліктерін іріктеу;
- анкеталар мен сауалнамаларды толтыру бойынша нұсқаулықтарды тарату;

- сұхбат жүргізу.

3-кезең. Әлеуметтанулық деректерді өңдеу және түсіндіру:

- Статистикалық деректерді талдау және өңдеу үшін бағдарламада макет жасау (SPSS);
- анкеталарды кодтау (респонденттердің ашық жауаптарын кодтау);
- анкета деректерін енгізу;
- далалық зерттеуді бақылау;
- сызықтық есептер мен әлеуметтік-демографиялық параметрлер бойынша есептерді өңдеу және шығару;
- статистикалық талдаудың басқа түрлерін қолдану.

4-кезең. Алынған деректерді талдау.

Бастапқы талдау жүргізу:

- сауалнама нәтижесінде анықталған тәуелділіктерді анықтау;
- кесте шығару;
- диаграмма құру.

Деректерді екінші талдау:

- салыстырмалы талдау;
- қосымша ақпаратты тарту;
- жаңа болжам мен ұсыным беру;
- зерттеудің қорытынды есебін дайындау.

II. ЖАСТАР АРАСЫНДА ЖҮРГІЗІЛГЕН БҰҚАРАЛЫҚ САУАЛНАМА НӘТИЖЕЛЕРІ

Респонденттердің әлеуметтік-демографиялық сипаттамасы

Зерттеуге 14-18 (34,3%), 19-23 (30,8%) және 24-28 жастағы (35,0%) азаматтар қатысты. Респонденттердің гендерлік құрамы 1012 ер адамнан (50,6%) және 988 әйелден (49,4%) тұрады.

Жалпыланған түрде жастардың 70,7% – қазақ, 20,0% орыс этносының өкілі, ал 9,4% басқа этнос өкілі.

Жастардың 67% туыстарымен немесе ата-анасымен бірге тұрады.

Жастардың басым бөлігінің өз отбасы жоқ (65,9%), 30,5% – тіркелген некеде, ал 3,1% азаматтық некеде тұрады. Үштен екі бөлігінен астамының (71,7%) баласы жоқ, үш және одан да көп баласы бар отбасылардың үлесі – 3,3%.

Жастардың 40,8% жұмыс істейді, 36,2% тек білім алады, ал 11,1% бір мезетте білім алып, жұмыс істейді.

Жас азаматтардың 46,2% өз қаражатына күн көреді, ал 38,9% бөлігін ата-анасы қамтамасыз етеді.

Жұмыс істемейтіндердің үлесі – 41,9%. Жұмыс істейтін жастар көбінесе қызмет көрсету, сауда, ғылым, мәдениет және білім салаларынан болды.

1. ЖАСТАРДЫҢ ДЕНСАУЛЫҒЫ МЕН БОС УАҚЫТЫ

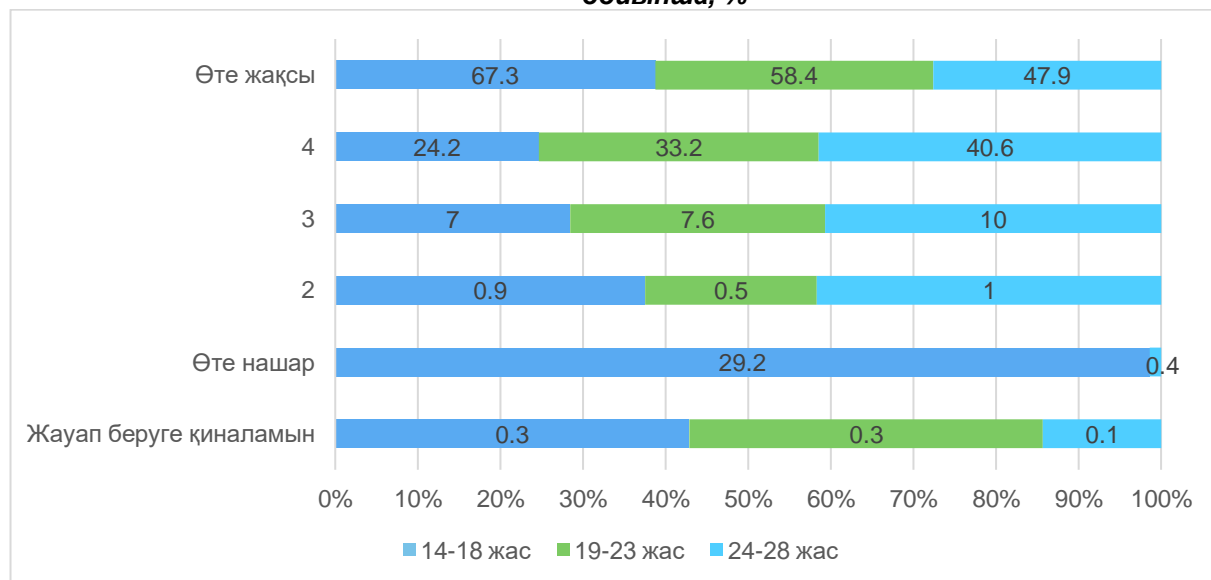
Жастардың денсаулығы

Денсаулық – адам өмірінің сапасына әсер ететін маңызды фактор. Респонденттердің пікірін зерттеу арқылы жастардың денсаулық жағдайы зерттелді.

Зерттеу көрсеткендей, респонденттердің жартысынан көбі денсаулығын өте жақсы, үштен бір бөлігі (32,7%) жақсы деп санайды. 8,3% қанағаттанарлық баға берді. 1,1% бөлігі денсаулығын нашар/өте нашар екенін айтты.

Респонденттердің жауаптарында жасына байланысты өзара корреляция байқалады: кіші жас тобы (14-18 жас) денсаулығын жақсы бағалайды (орта есеппен «өте жақсы» (67,3%) деген бағаны орта (58,4%) және үлкен (47,9%) жас топтарына қарағанда 10-20%-ға артық таңдады) (№1 диаграмма).

№1 диаграмма. «Денсаулық жағдайыңызды 1-ден 5-ке дейінгі шкала бойынша бағалаңыз, мұнда 1 – өте нашар, 5 – өте жақсы» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, жасы бойынша, %

Респонденттердің жауаптары бойынша гендері, өңірі, әлеуметтік мәртебесіне сай корреляция жүргізу кезінде айтарлықтай жіктелу байқалған жоқ.

Денсаулық жағдайын дәлірек бағалау үшін зерттеу инструментарийіне мынадай нақтылаушы сұрақ енгізілді: «Сіздің жағдайыңызға келесі сипаттамалардың қайсы сәйкес келеді?». Бұл ретте жауап нұсқалары ретінде жекелеген проблемалық аспектілер ұсынылды.

Респонденттердің жауаптарын қарасақ, сауалнамаға қатысқан әрбір бесінші адам көру қабілеті нашарлағанын (21,6%) айтқан. 13,3% – АІЖ (асқазан-ішек жолдары) сырқаты барын, 11,1% – арқа сүйегінің ақауы және 11% артық салмақ проблемасы барын айтты. Созылмалы аурулар себебінен дәрігердің есебінде тұрған жастар үлесі – 8,2% (№2 диаграмма).

№2 диаграмма. «Сіздің жағдайыңызға келесі сипаттамалардың қайсы сәйкес келеді?» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %

Жасына байланысты корреляция бар: респонденттің жасы үлкен болған сайын, денсаулыққа байланысты проблемалық аспектілерді жиі айтатыны анықталды. Дәл осындай үлгі елді мекен түрі корреляциясында да байқалды. Қала жастары денсаулыққа қатысты белгілі бір проблема бар екенін жиі айтты. Респонденттердің жауаптарына сүйене отырып, қыздар артық салмақ, нашар көру және асқазан-ішек проблемаларын жиі айтатыны туралы қорытынды жасауға болады.

Тұратын өңір корреляциясы бойынша жауаптар келесідей бөлінді: Батыс Қазақстан облысында сауалнамаға қатысқан әрбір бесінші адам (21,2%) *созылмалы ауруы барын және есепте тұрғанын* айтты. Бұл мәселе бойынша жалпы республикалық көрсеткіштен (8,2%) асатын өңірлер мыналар: Алматы қ. (13,2%), Қарағанды (13%), Қызылорда (12,6%), Қостанай (11,1%), Алматы (10%) облыстары.

Артық салмақ проблемасы Солтүстік Қазақстан облысының әрбір бесінші респонденті (21,2%) және 2 мегаполистің жастары атап өтті: Алматы қ. – 16,7%, Нұр-Сұлтан қ. – 16,1%.

Нашар көру проблемасы Ақтөбе (38,5%), Қызылорда (32,6%) облыстары, Алматы (30,9%) және Нұр-Сұлтан (25,8%) қалаларының жас респонденттері үшін аса өзекті.

Арқа сүйегінің ақауы туралы Қызылорда (23,2%) және Шығыс Қазақстан (22,4%) облыстарында тұратын респонденттер жиі айтты.

Сауалнамаға қатысқан Қызылорда облысының әрбір үшінші тұрғыны (32,6%), Алматы қаласының (21,1%) және Павлодар облысының (20%) әрбір бесінші тұрғыны АІЖ проблемасының бар екенін айтты.

Салауатты өмір салтына деген көзқарас

Жалпы, салауатты өмір салтын ұстанудың маңыздылығын бағалау кезінде жастардың басым бөлігі оң жауап береді. Сонымен, респонденттердің жартысына жуығы (49,6%) салауатты өмір салты өзі үшін маңызды десе болады екенін айтты. Респонденттердің 40,6% үшін СӨС өте маңызды. 8,3% теріс жауап берді (дәлірегі, маңызды емес (6,5%) және мүлдем маңызды емес (1,8%) деген жауаптар жиынтығы).

Респонденттердің жасына сәйкес салауатты өмір салтының маңыздылығы корреляциясын қарастырайық (№1 кесте). «Өте маңызды» және «дәлірегі, маңызды» деген екі жауап нұсқасының қосындысы жалпы респондент жауаптарының 90% және одан жоғары болды.

№ 1 кесте. «Сіз өзіңіз үшін салауатты өмір салтын ұстану маңызды деп санайсыз ба?» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, жасы бойынша, %

Жауап нұсқалары	14-18 жас	19-23 жас	24-28 жас
Иә, мен үшін бұл өте маңызды	42,0	40,7	39,0
Дәлірегі, маңызды	48,6	50,1	50,1
Дәлірегі, маңызды емес	5,0	7,3	7,3
Мүлдем маңызды емес	1,9	1,5	1,9
Жауап беруге қиналамын	2,5	0,5	1,7

Гендер бөлінісінде респондент жауаптарында айтарлықтай айырмашылық анықталған жоқ.

Ауыл жастары үшін (94,3%) салауатты өмір салтының маңыздылығы қалалық жастарға қарағанда (87,5%) жоғары.

Сауалнама көрсеткендей, жастар арасында жиі кездесетін жаман әдет – кеш жату және 6 сағаттан аз ұйықтау, осылай 43,1% респондент жауап берді. Респонденттер арасында ең өзекті зиян әдеттер – дұрыс тамақтанбау (34,9%) және әлеуметтік желілерде көп уақыт өткізу (43%). Әрбір төртінші респондент дерлік (26%) зиян әдет ретінде көп отыратын өмір салтын атап айтты (№2 кесте).

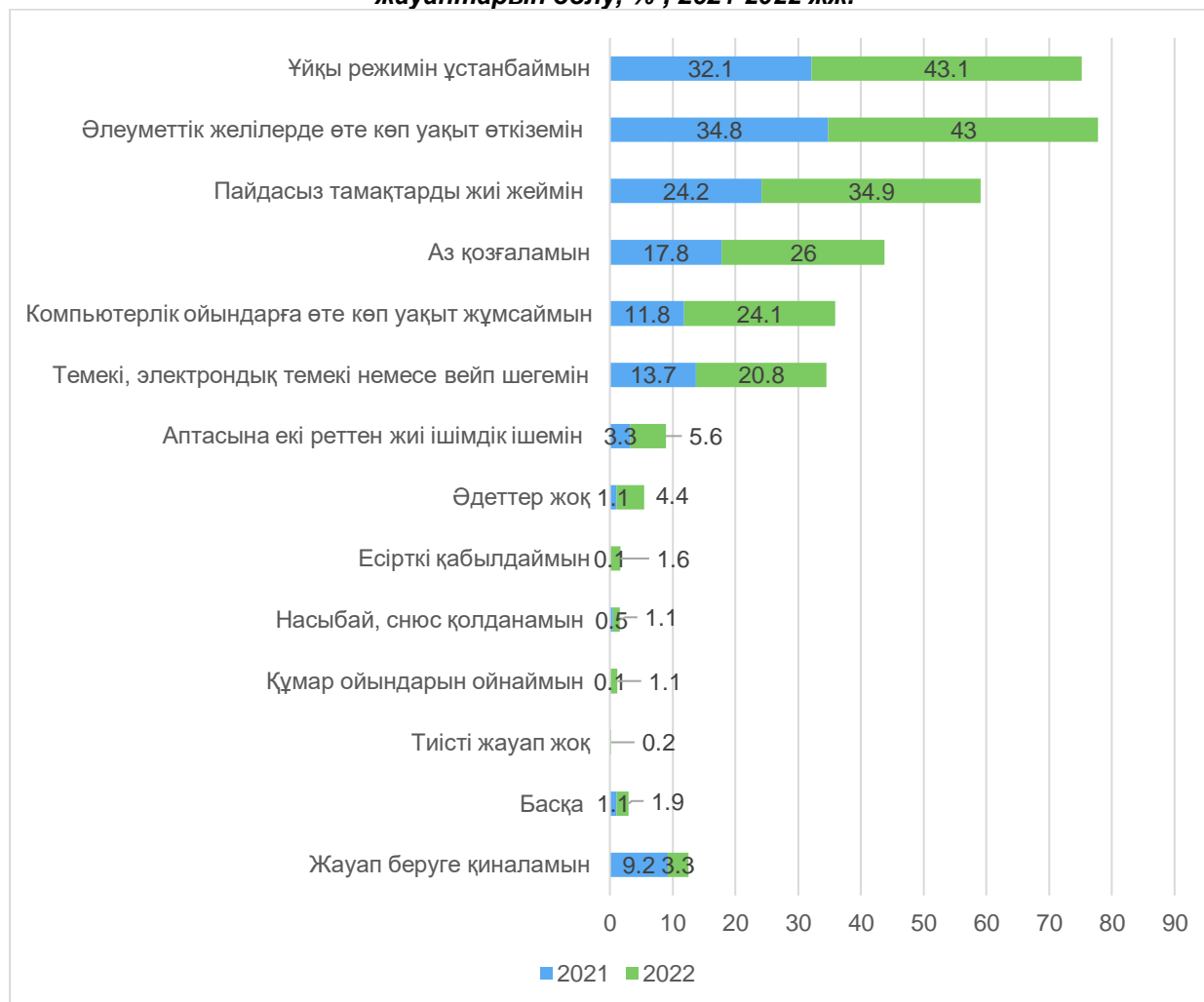
№ 2 кесте. «Өзіңізге көбірек тән ҮШ зиян әдетті атаңыз» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %

Жауап нұсқалары	%
Сағат 24:00-ден кейін жатамын немесе тәулігіне 6 сағаттан аз ұйықтаймын	43,1
Әлеуметтік желілерде өте көп уақыт өткіземін	43,0
Пайдасыз тамақтарды жиі жеймін (фастфуд, жартылай фабрикаттар және т.б.)	34,9
Аз қозғаламын	26,0
Компьютерлік ойындарға өте көп уақыт жұмсаймын	24,1
Темекі, электрондық темекі немесе вейп шегемін	20,8

Әрбір бесінші респондент (20,8%) үшін электронды темекі немесе вейп пайдалану мәселесі өзекті болып отыр (№3 диаграмма).

Деректерді 2021 жылғы ақпаратпен динамикада талдау зиян әдеттердің тізімі ұқсас реттілікпен сақталғанның көрсетеді, бірақ сандық мәндер 8-10%-ға өскен. Бұл осы мәселенің өзекті бола түскенін көрсетеді. Осылайша, пайдасыз тағам жейтін жастардың үлесі 10%-дан жоғары мөлшеге өскен; әлеуметтік желілерде көп уақыт өткізетін жастардың саны 8,1%-ға өсті; бейнеойындарға көп уақыт жұмсайтын жастардың саны 12%-дан астам мәнге өсті; шылым шегетін жастардың саны 7%-дан астам мөлшерге өсті.

№3 диаграмма. «Өзіңізге көбірек тән ҮШ зиян әдетті атаңыз?» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %*, 2021-2022 жж.

*Жиынтық 100%-ға тең емес, өйткені респонденттер жауаптың бірнеше нұсқасын таңдай алды

Жас бөлінісінде кіші жас тобындағы (14-18 жас) респонденттер орта және үлкен жас топтарына қарағанда әлеуметтік желілер мен компьютерлік ойындарға айтарлықтай көп уақыт жұмсайтынын атап өтуге болады. Орта жас тобындағы жастар жаман әдет ретінде ұйқыға кеш жататынын айтты. Үлкен жас тобындағы жастар үшін басқа жастар топтарына қарағанда аз қозғалатын өмір және электронды темекі, вейп қолдану өзекті болып отыр (№3 кесте).

№3 кесте. «Өзіңізге көбірек тән ҮШ зиян әдетті атаңыз?» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, жасы бойынша, %

Жауап нұсқалары	14-18 жас	19-23 жас	24-28 жас
Әлеуметтік желілерде өте көп уақыт өткіземін	50,7	42,0	36,4
Сағат 24:00-ден кейін жатамын немесе тәулігіне 6 сағаттан аз ұйықтаймын	39,7	45,9	43,9
Пайдасыз тамақтарды жиі жеймін (фастфуд, жартылай фабрикаттар және т.б.)	35,6	32,2	36,4
Компьютерлік ойындарға өте көп уақыт жұмсаймын	32,3	24,1	16,0
Аз қозғаламын	22,5	26,0	29,4
Темекі, электрондық темекі немесе вейп шегемін	11,1	22,6	28,6
Аптасына екі реттен жиі ішімдік ішемін	2,8	4,9	8,9
Есірткі қабылдаймын, оның ішінде марихуана, кокаин, LSD	1,8	1,6	1,4
Насыбай, снюс қолданамын (темекі өнімдерінің түрлері)	0,7	1,0	1,6
Құмар ойындарын ойнаймын (бәс тігу және т.б.)	1,0	1,1	1,1
Жаман әдеттерім жоқ	5,7	3,4	4,0
Жауап беруге қиналамын	4,5	3,1	2,3

Бір айта кетері, «әлеуметтік желілерде көп уақыт өткіземін» деген жауап нұсқасын таңдау жиілігі ауылдық жерлерде жоғары (ауылда – 46,7%, қалада – 40,6%). Бұл ауылдық жерлерде бос уақыт өткізетін инфрақұрылымның жоғына немесе жеткілікті емесіне байланысты болуы мүмкін.

Қала жастары зиян әдеттердің ішінен «сағат 24:00-ден кейін жатамын немесе тәулігіне 6 сағаттан аз ұйықтаймын» жауап нұсқасын 40,6% ауыл жастарына қарағанда 44,7% көбірек таңдады (№4 кесте).

№4 кесте. «Өзіңізге көбірек тән ҮШ зиян әдетті атаңыз?» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, елді мекен түрі бойынша, %

Жауап нұсқалары	Қала	Ауыл
Сағат 24:00-ден кейін жатамын немесе тәулігіне 6 сағаттан аз ұйықтаймын	44,7	40,6
Әлеуметтік желілерде өте көп уақыт өткіземін	40,6	46,7
Пайдасыз тамақтарды жиі жеймі	38,4	29,5
Аз қозғаламын	25,9	26,1
Бейнеойындарға өте көп уақыт жұмсаймын	21,0	28,6
Темекі, электрондық темекі немесе вейп шегемін	22,1	18,7
Аптасына екі реттен жиі ішімдік ішемін	6,0	4,9
Құмар ойындарын ойнаймын	1,2	1,0
Есірткі қабылдаймын, оның ішінде марихуана, кокаин, LSD	1,7	1,4
Насыбай, снюс қолданамын	0,7	1,6
Жаман әдеттерім жоқ	4,3	4,5
Жауап беруге қиналамын	2,6	4,4

Жастардың денсаулыққа деген көзқарасы өте маңызды мәселе, бірақ денсаулықты тиісті деңгейде ұстауға деген ұмтылыс та маңызды. Жастар өз денсаулығына қалай және қандай жиілікпен көңіл бөледі?

Жастар үшін денсаулықты қолдаудың ең танымал шаралары:¹ таза ауада серуендеу (60%), дәрігерлерге уақтылы жүгіну (35%), тамақтануға мұқият қарау (30,4%), ұйқы режимін сақтау (29,4%), дене жаттығуларымен айналысу (29,2%), Интернеттегі СӨС бойынша ақпаратты қолдану (23,7%), дәрігерлерге жүйелі қаралу (21,9%).

Респонденттердің жасы корреляциясына сәйкес, жастардың кіші жас тобы таза ауада серуендейді (65%), жаттығумен айналысады (33,7%) және ұйқы режимін сақтауға тырысады (30,8%). Өз кезегінде, үлкен жас жас тобы өзінің тамақтануына аса мұқият қарайды (31,3%), Интернеттегі ақпаратты жиі қолданады (25,9%) және дәрігерлерде жүйелі түрде тексеруден өтеді (23,9%). Бұл тұрғыда жастардың орта

¹ «Үнемі» жауап нұсқасы

жас тобы ең осал саналады, олар жасына және әлеуметтік мәртебесіне байланысты денсаулықты қолдау шараларын кейде ғана қолданады.

Гендер бөлінісінде: ұлдарға қарағанда қыздар денсаулықты қолдауға саналы түрде қарайды – ұйқы режимін көбірек сақтайды, дәрігерге уақтылы жүгінеді және жүйелі түрде дәрігерге қаралады. Ұлдар белсенді формаларға артықшылық береді: дене шынықтыру, жүгіру (№4 диаграмма).

№4 диаграмма. «Денсаулықты сақтау үшін төменде аталғандардың қайсын орындайсыз?» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, («үнемі» деген жауап нұсқасы), гендер бойынша, %

Респонденттердің жауаптарының елді мекен түріне қарай бөлінісі ерекше. Зерттеу көрсеткендей, ауыл жастары денсаулығына мұқият қарайды, бұл келесі бағалауларда көрінеді. Ауыл жастарының 34,9% бөлігі әрдайым дене шынықтырумен айналысады (салыстыру үшін: қала жастары – 25,4%); тамақтануына мұқият қарайды – 36,2% (қалада – 26,6%); дәрігерлердің тексеруінен жүйелі түрде өтеді – 27,1% (қалада – 18,5%); Интернеттен СӨС бойынша ақпарат оқиды және тыңдайды – 31,5% (қалада – 18,6%). Бұл жауаптар ауылда денсаулықты сақтау және қолдау мүмкіндігі аз деген таптаурын пікірді жоққа шығарады. Ең бастысы – бұл жастардың осы мәселеге деген көзқарасы, болашақта өмір салтын қалыптастыратын субъектив компонент.

Жастардың денсаулық жағдайын қолдаудағы мінез-құлық тәжірибесі белгілі бір жағдайға байланысты болуы мүмкін, ал ол адамның әл-ауқатына және жалпы өмір сүру сапасына теріс әсер етеді. Респонденттердің көңіл-күйін ретроспектив талдау олар келесі сұраққа берген жауабы арқылы жүзеге асырылды: «*Өткен жылы мыналардың бірін бастан өткердіңіз бе?*» (№5 диаграмма).

14,7% – ұйқысыздық пен ұйқысы бұзылғанын айтты, 10,4% – мазасыздықты бастан өткерді, 10,3% – депрессияға шағымданды, 9,9% – созылмалы төмен көңіл-күй, 8,8% – күйзеліс, 8,2% – апатия, 6,9% – қорқыныш, 6,4% – тамақтанудың бұзылуын атап көрсетті (№5 диаграмма).

№5 диаграмма. «Өткен жылы мыналардың бірін бастан өткердіңіз бе? (кез келген жауап саны)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %

Гендерлік ерекшелік №6 диаграммада ұсынылған, онда қыздар белгілі бір жағдайдың әсерін жиі көрсететіні байқалады.

№6 диаграмма. «Өткен жылы мыналардың бірін бастан өткердіңіз бе? (кез келген жауап саны)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %

Эмпирикалық деректерді талдау барысында қала тұрғындары ауыл тұрғындарына қарағанда белгілі бір жағымсыз сезімдер мен эмоциялар әсерін жиі атап өтетіні көрсетті (№5 кесте).

№5 кесте. «Өткен жылы мыналардың бірін бастан өткердіңіз бе? (кез келген жауап саны)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, елді мекен түрі бойынша, %

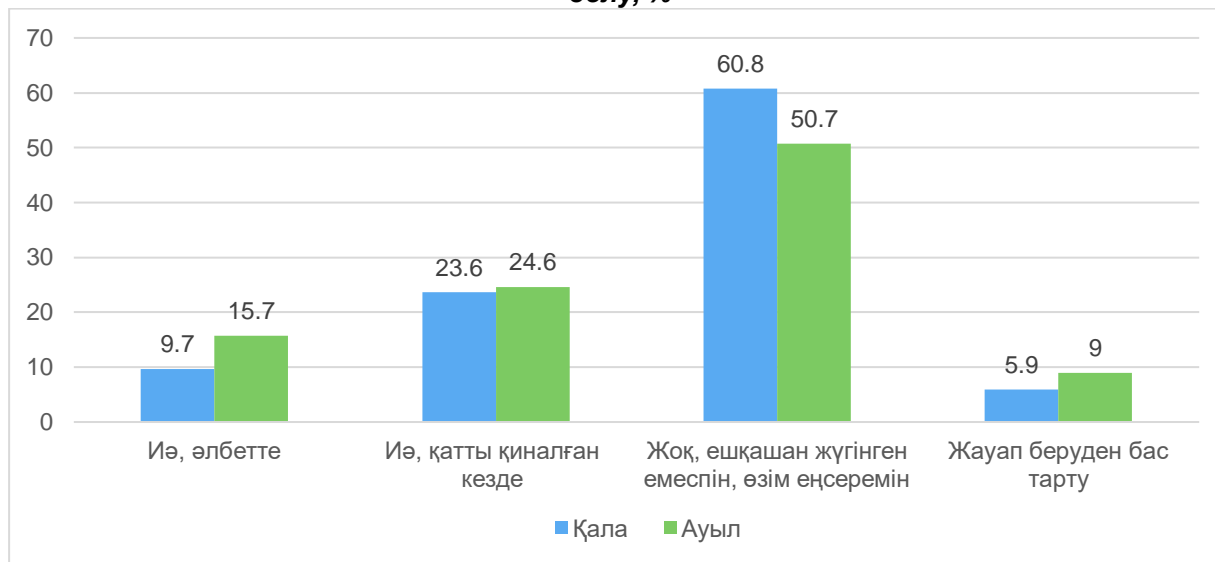
Жауап нұсқалары	Қала	Ауыл
Апатия	9,3	6,4
Қорқыныш	6,5	7,4
Депрессия	11,8	7,9
Үрей	9,9	11,1
Созылмалы көңілсіздік	11,7	7,1
Күйзеліс	9,9	7,1
Тамақтанудың бұзылуы	7,0	5,3
Ұйқысыздық немесе ұйқымен байланысты басқа да бұзылулар	16,2	12,4
Дүрбелең шабуылдары	2,4	1,3
Аталғанның ешқайсысын сезінген жоқпын	56,4	66,2
Жауап беруге қиналамын	1,0	1,8

Өткен жылы жағымсыз сезімді, жағдайды және т.б. бастап өткергендерден аталған жағдайларда *біреуден көмек сұраған-сұрамағанын* анықтадық.

Зерттеу нәтижелері респонденттердің жартысынан көбі (57,4%) – ауыр психологиялық жағдайды өз бетінше жеңе алатынын көрсетті. Әрбір төртінші респондент (23,9%) «өте қиын болған кезде» ғана көмек сұраған. 11,7% бөлігі ғана осындай жағдайларда көмекке жүгінетінін атап өтті.

Ауыл жастары қалалық жастарға қарағанда көмек сұрауға жиі дайын екені назар аудартады (№7 диаграмма).

№7 диаграмма. «Сіз ауыр психологиялық жағдай, күйзеліс, мазасыздық, депрессия және т.б. сезінген жағдайда біреудің көмегіне жүгінесіз бе?» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %

Бұл ретте, жас бөлінісінде респондент жауаптарында айтарлықтай айырмашылық анықталмағаны назар аудартады: мектеп оқушылары да, студенттер де, үлкен жас тобына жататындар да көбінесе көмек сұрамайды. Сонымен қатар бұл сұрақта гендерлік ерекшелік те байқалмайды, бұл әйелдердің ауыр психологиялық жағдайда көмекке жүгінетіні туралы пікірдің таптаурын екенін дәлелдейді.

Бұл сұрақты елді мекен бойынша корреляция жүргізген кезде ауыл мен қала жастарының жауаптарында шамалы айырмашылық байқалады. Осылайша, ауыл

жастары қиын психологиялық жағдайда көмекке жүгінуге дайын екенін жиірек айтты (№6 кесте).

№6 кесте. «Сіз ауыр психологиялық жағдай, күйзеліс, мазасыздық, депрессия және т.б. сезінген жағдайда, біреудің көмегіне жүгінесіз бе?» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, елді мекен түрі бойынша, %

Жауап нұсқалары	Қала	Ауыл
Иә, әлбетте	9,7	15,7
Иә, қатты қиналған кезде	23,6	24,6
Жоқ, ешқашан жүгінген емеспін, өзім еңсеремін	60,8	50,7
Жауап беруден бас тарту	5,9	9,0

Жастар өзінің психологиялық, эмоциялық жағдайын жақсарту үшін қандай тәсілдерді таңдайды?

Теріс жағдайлардың ерекшелігі, жоғарыда айтылғандай, олардың өмір сапасына әсер ету қабілетінмен байланысты. Бұл тұрғыда жастардың біреуден көмек сұрауға әзірлігі – маңызды мәселе.

Жастардың пікірінше, жағдайды жақсартудың ең тиімді тәсілдері №8 диаграммада көрсетілген. Бірінші орында жақындарымен әңгімелесу, одан әрі жастардың үштен бірі Интернеттен ақпарат іздеуді жөн көретінін байқаймыз және әрбір бесінші респондент жағдайды жақсартудың ең жақсы тәсілі – салауатты өмір салтын (спортпен шұғылдану, тамақтану және т.б.) жүргізу екенін айтты. Зерттеу көрсеткендей, психологиялық қызметке қоңырау шалу сияқты дәстүрлі көмек тәсілдері жастар арасында таралмаған.

№8 диаграмма. «Жоғарыда көрсетілген күйлердің бірін бастан кешкен (кешіп жүрген) болсаңыз, онда жағдайды жақсарту үшін нені таңдайсыз? (үш жауаптан асырмаңыз)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %

Жастардың белгілі бір бөлігі СӨС маңыздылығы туралы хабардар емес деген болжамды жоғарыда айтылған сұрақтың зиян әдеттер туралы сұрақтармен корреляциясы жанама түрде растайды (№7 кесте). Мәселен, насыбай, снюс қолданатын 40,9% респондент Интернеттегі СӨС жөніндегі ақпаратты ешқашан оқымайтынын, тыңдамайтынын айтты, бұл көрсеткіш электронды темекі шегетіндер арасында 42,2%, ал аптасына екі реттен жиі алкоголь ішетіндер арасында 64,0%-ға жетті. Бұл жағдайда көретініміз: Интернет салауатты өмір салты мәселелері бойынша жастар үшін ақпарат алудың екінші ең танымал көзі болса да, белгілі бір топ үшін ақпарат көзіне жатпайды.

№7 кесте. «Егер Сіз №5 сұрақта көрсетілген күйлердің бірін бастан кешкен (кешіп жүрген) болсаңыз, онда жағдайды жақсарту үшін нені таңдайсыз? (үш жауаптан асырмаңыз)» / «Интернеттен салауатты өмір салты туралы ақпаратты оқып, тыңдаймын» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %

Жауап нұсқалары	Аптасына екі реттен жиі ішімдік ішемін	Темекі, электрондық темекі немесе вейп шегемін	Сағат 24:00-ден кейін жатамын немесе тәулігіне 6 сағаттан аз ұйықтаймын	Есірткі қабылдаймын, оның ішінде марихуана, кокаин, LSD	Насыбай, снюс қолданамын (темекі өнімдерінің түрлері)	Құмар ойындарын ойнаймын (бәс тігу және т.б.)
Үнемі, жиі	13,5	13,0	22,8	12,5	31,8	31,8
Кейде	22,5	44,8	50,8	68,8	27,3	36,4
Ешқашан	64,0	42,2	26,5	18,8	40,9	31,8

Респонденттердің пікірін ескере отырып, дәстүрлі көмек қызметтерін онлайн форматқа ауыстыру немесе құпиялылық ережелерін бұзбай, смартфондарда қолдануға болатын мобильді қосымшаларды әзірлеу мүмкіндігін қарастырған жөн.

Елді мекен түрі бойынша жауаптарды бөлу қала жастарының психологиялық көмек тәсілдеріне деген үлкен қажеттілігін көрсетеді (№9 диаграмма).

№9 диаграмма. «Жоғарыда көрсетілген күйлердің бірін бастан кешкен (кешіп жүрген) болсаңыз, онда жағдайды жақсарту үшін нені таңдайсыз? (үш жауаптан асырмаңыз)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %

Репродуктивті денсаулыққа деген көзқарас

Салауатты өмір салтының маңызды құрамдас бөлігі және жастардың денсаулыққа қатынасының сипаттамасы – репродуктивті денсаулық туралы хабардарлық деңгейі. «Репродуктивті денсаулық туралы білім деңгейіңіз қандай?» деген сұраққа мынадай жауаптар алынды: 38,7% «естуім бар, бірақ нақты не екенін білмеймін» деп атап өтті; 29,9% оның не екенін білмейді және 29% бөлігі бұл туралы жақсы хабардар.

Репродуктивті денсаулық туралы хабардар болу деңгейі респонденттің жасына тікелей байланысты: респондент неғұрлым жас болған сайын, хабардарлық деңгейі де соғұрлым төмен (№8 кесте).

№8 кесте. «Репродуктивті денсаулық туралы білім деңгейіңіз қандай?» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, жасы және елді мекен түрі бойынша, %

Жауап нұсқалары	14-18 жас	19-23 жас	24-28 жас	Қала	Ауыл
Алғаш естуім, оның не екенін білмеймін	43,4	25,4	20,7	28,3	32,3
Естуім бар, бірақ нақты не екенін білмеймін	38,7	40,2	37,4	37,0	41,4
Жақсы білемін	14,9	32,2	39,9	32,0	24,3
Жауап беруге қиналамын	3,1	2,3	2,0	2,7	2,0

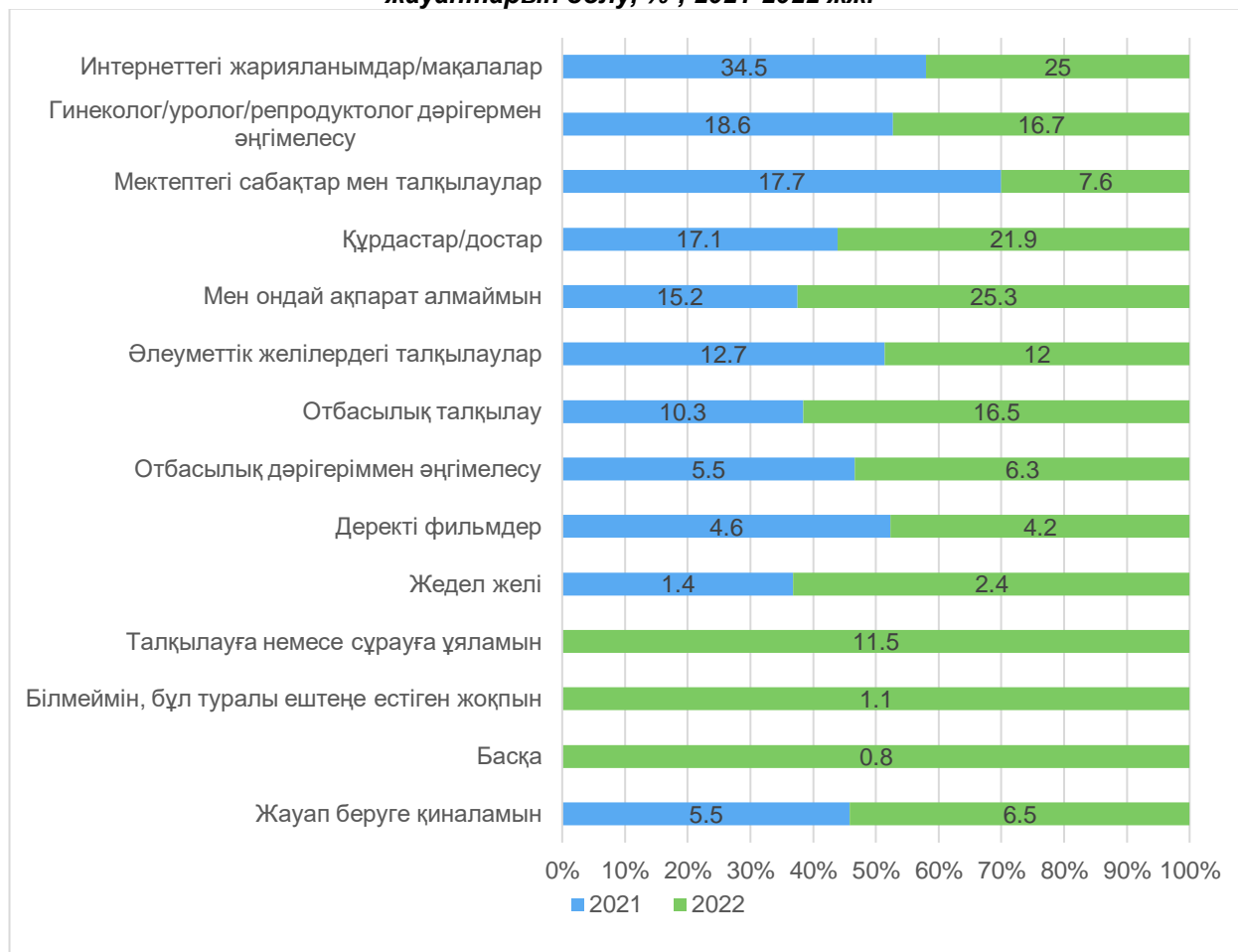
Қалалық жастарға қарағанда репродуктивті денсаулық туралы аз хабардар ауыл жастарына қатысты ұқсас жағдай. Мәселен, ауыл жастарының басым бөлігі (41,4%) репродуктивті денсаулық туралы үстірт ақпаратқа ие, респонденттердің үштен бірі (32,3%) оның не екенін мүлдем білмейді. Салыстырмалы түрде, қалалық жастар арасында сауалнамаға қатысқандардың үштен бірі (32%) бұл туралы жақсы біледі (ауылда – 24,3%), ал 28,3% – ештеңе білмейді.

Репродуктивтік денсаулық саласы шетін мәселе болуына байланысты қоғамның түрлі топтары үшін көбінесе тыйым салынған болып саналады, осыған байланысты өзіндік қыр-сыры бар. Сонымен бірге, жыныстық және репродуктивті денсаулықтың маңыздылығы туралы білмеу, тікелей ақпарат беру арналарының жоқтығы, осы тақырыптың жабындығы айтарлықтай теріс салдарға әкелуі мүмкін, олар ерте жүктілік, жастар арасында ЖЖБИ диагнозы, жасанды түсік және т.б. Осыны ескере отырып, жастарға жыныстық және репродуктивті денсаулық туралы ақпарат беру өте маңызды.

Зерттеу көрсеткендей, респонденттердің төрттен бірі мұндай ақпарат алмайды (25,3%), шамамен осындай бөлігі (25%) ақпаратты интернет-жарияланымдардан алады. Әрбір бесінші респондент (21,9%) достарынан, туыстарынан біледі. 16,7% бөлігі білікті ақпарат көзі – дәрігерлерден ақпарат алады, 16,5% – бұл тақырыпты отбасында талқылайды. Жастардың 7,6% ғана осындай ақпаратты мектепте алады, бұл өте жеткіліксіз көрсеткіш (№10 диаграмма).

Деректерді динамикада талдау 2021 жылмен салыстырғанда репродуктивті және жыныстық денсаулық туралы ақпарат жоқ деп жауап берген жастар саны 10%-ға артқанын көрсетеді; Интернетке жүгінетін жастар саны азайды. Сонымен қатар, достар мен отбасы сияқты ақпарат көздерінің маңыздылығы 4-6%-ға өсті. Мектептерде өмірдің осы саласы туралы ақпараттандырудың жеткіліксіздігі «мектеп сабақтары мен талқылаулар» нұсқасын бағалаудың 2021 жылғы 17,7%-дан 2022 жылы 7,6%-ға дейін төмендегенін айқын көрсетеді.

№10 диаграмма. «Өзіңіз үшін репродуктивті және жыныстық денсаулық туралы ең беделді ҮШ ақпарат көзін көрсетіңіз (үш жауаптан асырмаңыз)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %*, 2021-2022 жж.

*Жиынтық 100%-ға тең емес, өйткені респонденттер жауаптың бірнеше нұсқасын таңдай алды

Репродуктивті денсаулық туралы ақпараттандырудың маңыздылығы, біріншіден, оны сақтауда, екіншіден, жастардың негізгі қауіп факторларын білуі маңыздылығында. 40,1% репродуктивті денсаулықтың бұзылу себептері – жыныстық жолмен берілетін инфекциялар екенін атап өтті. Респонденттердің тең саны (26,4%-дан) нұсқа ретінде гигиена ережелерін сақтамау және жыныстық өмірдің ерте басталуын таңдады. 23,2% репродуктивті денсаулыққа нашар экология әсер етеді деп санайды. Сауалнамаға қатысқан әрбір бесінші адам (20,3%) репродуктивті проблемаларды генетикалық ауытқулармен байланыстырады. 19,7% респондент репродуктивті денсаулыққа жасанды түсік теріс әсер етеді деп санайды және шамамен соншалықты үлесі (19,5%) – жыныстық серіктестердің жиі өзгеруін атады (№11 диаграмма).

№11 диаграмма. «Қалай ойлайсыз, репродуктивті денсаулықтың бұзылуына не себеп болуы мүмкін? (үш жауаптан асырмаңыз)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %

Дене шынықтыру мен спортқа деген көзқарас

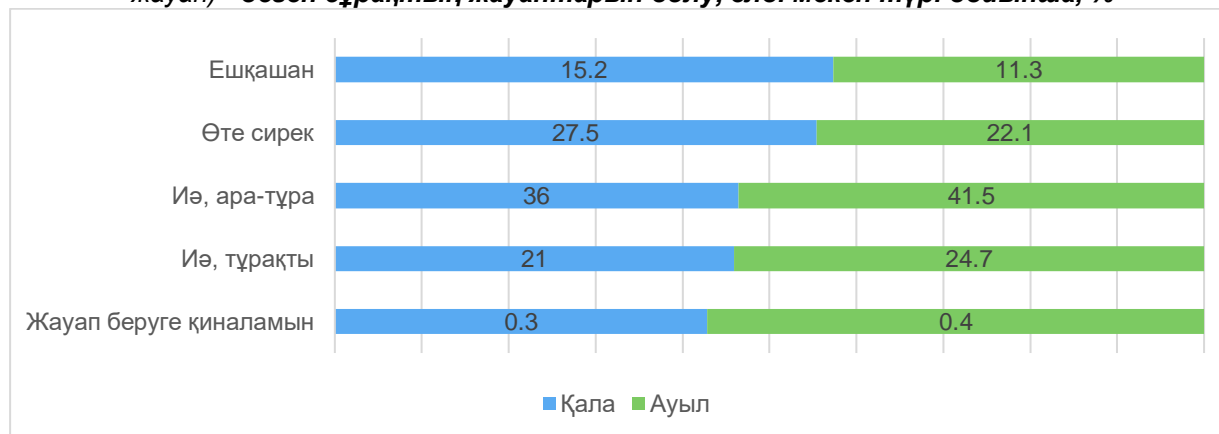
Салауатты өмір салты мен жоғары сапалы өмірдің маңызды құрамдас бөлігі – физикалық белсенділік. Бұл мәселе дене шынықтыру және спортпен жүйелі түрде айналысуды қажет ететін жастар үшін өте маңызды. Зерттеу көрсеткендей, респонденттердің 60%-дан астам бөлігі дене шынықтыру және спортпен тұрақты (22,5%) немесе ара-тұра (38,2%) шұғылданады (2021 жылдан бастап динамикада, «ара-тұра» нұсқасын таңдау бойынша 5,5% шегінде шамалы өсу, бірақ «тұрақты» жауап нұсқасын таңдау санының 5,6%-ға төмендегені анықталды). Жастардың төрттен бір бөлігі (25,4%) спортпен өте сирек айналысады, 13,7% – мүлдем айналыспайды. Осылайша, жастардың 39,1% астамы дене шынықтыру және спортпен мүлдем айналыспайды немесе ара-тұра айналысады. 2021 жылдан бері осы жауап нұсқалары бойынша бағалау сол деңгейде (-1,2%) қалғанын көреміз. Бұл көрсеткіш айтарлықтай жоғары және тиісті мемлекеттік органдар тарапынан жіті назар аударуды талап етеді (№12 диаграмма).

№12 диаграмма. «Сіз дене шынықтыру, спортпен айналасыз ба, жоқ па? (бір жауап)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %, 2021-2022 жж.

Жауаптарды талдау трендтердің өзгергенін көрсетті: егер өткен жылы ауыл жастары қалалық жастарға қарағанда тұрақты дене шынықтыру және спортпен шұғылдануға аз тартылса, ағымдағы жылы ауыл жастарының 65%-дан астамы дене шынықтыру және спортпен шұғылданады. Қала тұрғындарының 40%-дан астамы, керісінше, дене шынықтырумен мүлдем айналыспайды немесе өте сирек айналысады (№13 диаграмма).

№13 диаграмма. «Сіз дене шынықтыру, спортпен айналасыз ба, жоқ па? (бір жауап)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, елді мекен түрі бойынша, %

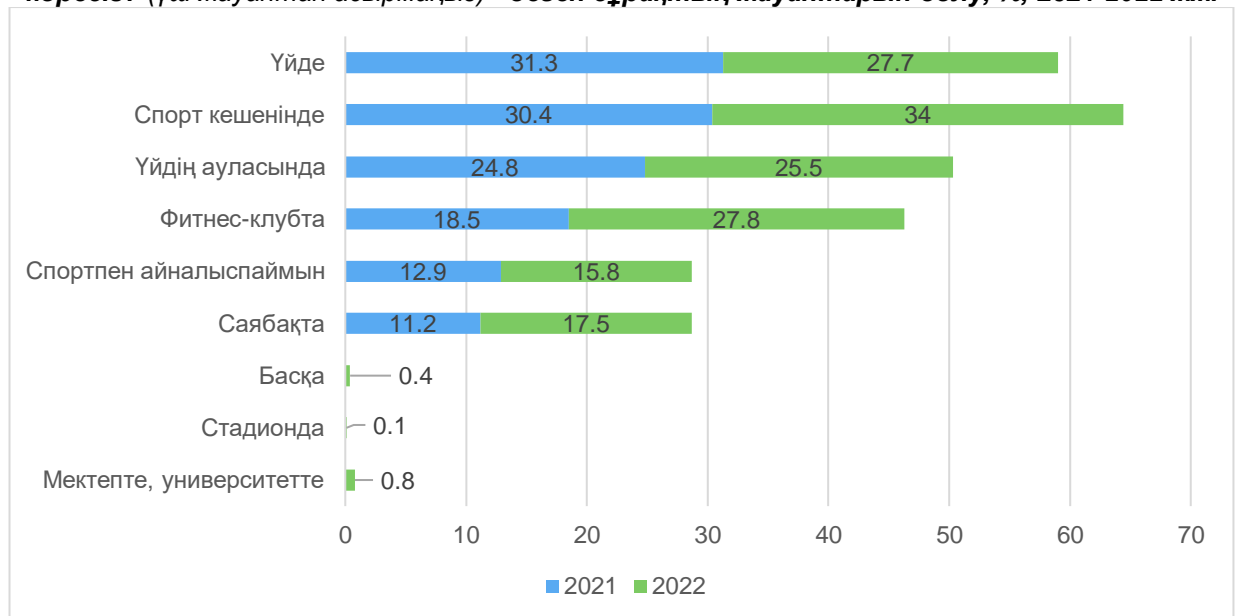
Респонденттердің жауаптарының жасына байланысты саралануы күтілген және түсінікті: 14-18 жас – 69%-дан астамы, 19-23 жас – 60%-дан астамы, 24-28 жас – 52%-дан сәл астамы спортпен шұғылданады. Бұл жағдайда кіші жас тобындағы жоғары көрсеткішті бір жағынан мектептердегі дене шынықтыру сабақтарымен түсіндіруге болады, ал екінші жағынан жас ұрпақтың денсаулыққа қатысты белгілі бір тенденцияларын көрсетуге болады.

Спорт – жеке тұлғаның дамуына белсенді әсер ететін қызмет түрлерінің бірі. Ерлер үшін дәстүрлі әлеуметтену процесі әйелдерге қарағанда спортпен шұғылдануды қамтамасыз етеді. Зерттеу дене шынықтыру және спортпен шұғылданудың гендерлік ерекшелігі бар екенін растады, жігіттер қыздарға қарағанда спортпен тұрақты түрде айналысады (айырмашылық 10%-дан асады: 27,8%-ға қарсы 17,1%).

Көріп отырғаныңыздай, жастардың едәуір бөлігі белгілі бір дәрежеде спортпен шұғылданады. Сонымен қатар, жастардың дене белсенділігін қайда көрсететінін білу маңызды. Бұл жағдайда ерекшелік мынада. Бір жағынан, спорт пен дене шынықтыру жастардың күнделікті өміріне кірігуі және ойын-сауық, соның ішінде уақыт өткізудің үй формалары арқылы да көрінуі маңызды. Сонымен қатар, үйден тыс жерде дене белсенділігі мен спортпен шұғылдану – бос уақыттың максималды пайдалылығы мен жан-жақтылығының белгісі, жоғары өмір сапасының маңызды шарты және жоғары өмір стандарттарына ұмтылудың көрсеткіші. Бұл адамның әлеуметтік өмірін неғұрлым толық етеді және оның өмірдің көрсетілген саласына қанағаттану дәрежесіне әсер етеді.

Респонденттердің жауаптары көрсеткендей, үштен бірі (34,0%) спорт кешендеріне, 27,8% – фитнес-клубтарға барады, шамамен осындай бөлігі (27,7%) спортпен үйде, әрбір төртінші үйдің ауласында (25,5%) шұғылданады (№14 диаграмма).

№14 диаграмма. «Сіз қай жерде спортпен айналысуды қалайсыз немесе артық көресіз? (үш жауаптан асырмаңыз)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %, 2021-2022 жж.

*Жиынтық 100%-ға тең емес, өйткені респонденттер жауаптың бірнеше нұсқасын таңдай алды

2021 жылдың нәтижелері динамикасында институционалдық нысандар (спорт кешені, фитнес-клуб) бойынша мәндердің 3-9% шегінде өсуі және саябақтарда спортпен айналысатын жастар үлесінің 6,3%-ға ұлғаюы байқалады.

Гендерлік ерекшелік спорттың таңдаулы формаларында көрініс тапты. Қыздар фитнес-клубтарда (31,0%/24,7%) және үйде (31,0%/34,4%) спортпен шұғылдануды жөн көреді. Жігіттердің 40,9% бөлігі спорт кешендерінде спортпен шұғылдануды жөн көретіндігін атап өтті (26,8% – қыздар). Үйдің ауласында 30,0% ұлдар және 20,8% қыздар спортпен шұғылданғанды жөн көреді. Бұл жағдайда жастар үшін (қыздар да, ұлдар да) спортқа кем дегенде екі фактор әсер етеді: салауатты өмір салтына деген ұмтылыс және имидж компоненті.

Респонденттердің артықшылықтары олардың жасына байланысты: кіші жас тобы көбінесе материалдық тұрғыдан арзан спорт түрлерін атап өтті: спорт кешені – 38,1% (салыстыру үшін, орта жас тобы – 33,5%, үлкен жас тобы – 30,3%) және үйдің ауласы (30,1%).

Өз кезегінде, басқалармен салыстырғанда ересек топтағы респонденттер спортпен шұғылданғанды фитнес-клубтарда жөн көреді (29,8%).

Респонденттердің қалауын елді мекен түріне қарай бөлу ерекше назар аудартады. «Фитнес-клуб» жауап нұсқасының бағасы шамамен теңдей: қалада 27,2%, ауылда 28,8%, бұл ауылдық жерлерде спортпен шұғылдану түрлері көбінесе дәстүрлі деген пікірдің стереотиптілігін көрсетеді. Респонденттердің бұл сұраққа берген жауаптары ауыл жастары қалалық жастарға қарағанда спортпен жиі шұғылданады деген қорытындыны растады. Мәселен, бұл спортпен айналысу үшін спорт кешендерін (41,4% ауыл жастары; 29,1% қала жастары) және саябақтарды (20,6% ауыл жастары; 15,5% қала жастары) таңдауда көрініс табады.

Жастардың 39%-дан астамы спортпен айналыспайтынын немесе өте сирек айналысатынын атап көрсетілген. Оны немен түсіндіреміз? Жастардың дене шынықтыру мен спортпен айналысқысы келмеуіне не әсер етеді?

Респонденттердің пікірінше, ең басты тежеуші фактор – жалқаулық (43,8%) және спорт кешендеріне, фитнес-клубтарға абонементтердің жоғары құны (39,3%) екенін көрсетті. Жастардың үштен бірі (33,0%) уәждеменің жоқтығын, ал 21,7% – денсаулық жағдайының нашарлығын атап өтті (№9 кесте).

№9 кесте. «Сіздің ойыңызша, дене шынықтыру және спортпен айналыспайтын адамдарға ең алдымен не кедергі келтіреді? (үш жауаптан асырмаңыз)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %, 2021-2022 жж.

Жауап нұсқалары	2021 жыл	2022 жыл
Жалқаулық, селқостық	37,8	43,8
Спорт кешендері мен фитнес-клубтарға абонементтер құнының қымбаттығы	27,3	39,3
Бос уақыт жоқтығы	28,6	34,8
Ынтаның жоқтығы	31,3	33,0
Денсаулық жағдайы нашар болуы	19,0	21,7
Спорттық базаның болмауы немесе қолайсыз орналасуы	12,8	18,8
Сүйікті спорт түрі, жаттығу жүйесі бойынша қолжетімді жаттығулар жоқтығы	8,0	12,5
Жаттығулар ұйымдастыру мен өткізудің төмен сапасы	8,0	12,1
Жаттығулар кестесі қолайсыз болуы	5,5	9,6
Тиісті инфрақұрылым жоқ	7,0	6,6
Спортпен айналысу беделді емес	2,0	2,4
Жауап беруге қиналамын	3,4	1,0

*Жиынтық 100%-ға тең емес, өйткені респонденттер жауаптың бірнеше нұсқасын таңдай алды

Зерттеу нәтижелері негізгі себептер ағымдағы жылы өзектілігін сақтап қана қоймай (2021 жылмен салыстырғанда), нашарлады деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Жекелеген тармақтар бойынша 12%-ға өсу байқалады (мысалы, спорт кешендеріне, фитнес-клубтарға абонементтердің жоғары құны). Бұл проблема қала жастарының 42,6%-ы үшін өзекті (ауыл жастары арасында бұл мәселе 34,3% атап өтті).

Гендерлік тұрғыдан респонденттердің бұл сұраққа жауаптары айтарлықтай сараланған жоқ.

Жастардың спортпен шұғылданғысы келмеуінің негізгі себептері респонденттердің жасына байланысты өзгереді. 24-28 жастағы жастар үшін мұндай себеп – фитнес-клубтарға абонементтердің жоғары құны (41,4%) және бос уақыттың болмауы (39,7%). Орта жастағы топ үшін (19-23 жас) уәждеменің болмауы (33,7%). Кіші жас тобы (14-18 жас) кең таралған себептермен қатар (жоғары құны, жалқаулық) – жаттығуларды ұйымдастыру және өткізу сапасының төмендігі (15,9%), спорттық базаның болмауы немесе қолайсыз орналасуы (19,7%), денсаулық жағдайының нашарлығы (24,4%), қолжетімді жаттығулардың болмауы (15,3%), сабақ кестесінің қолайсыздығы (11,1%).

Өңірлер бойынша жағдай²:

- бағаның қымбаттығы мәселесін Шымкент қ. (63,4%), Нұр-Сұлтан қ. (50,0%) және Түркістан облысының (59,4%) респонденттері айтты;

- жаттығуларды ұйымдастыру мен өткізу сапасының төмендігіне Қызылорда (32,8%), Атырау (28,2%) облыстарында назар аудару қажет;

- спорттық базаның жоқтығын немесе қолайсыз орналасуын Түркістан (32,8%), Қарағанды (29,7%), Қызылорда (29,5%) облыстарының респонденттері атап өтті;

- сүйікті спорт түрі бойынша қолжетімді жаттығулардың болмауы туралы Қызылорда облысының (30,5%) респонденттері айтты;

- тиісті инфрақұрылымның жоқтығына Батыс-Қазақстан (33,3%), Жамбыл (19,2%) облыстарының респонденттері шағымданды.

² Респонденттердің денсаулығына, спортпен шұғылдануға деген ықыласына, уәждеменің болмауына, бос уақыттың болмауына байланысты субъективті бағалары ұсынылмаған

Жастардың бос уақыты

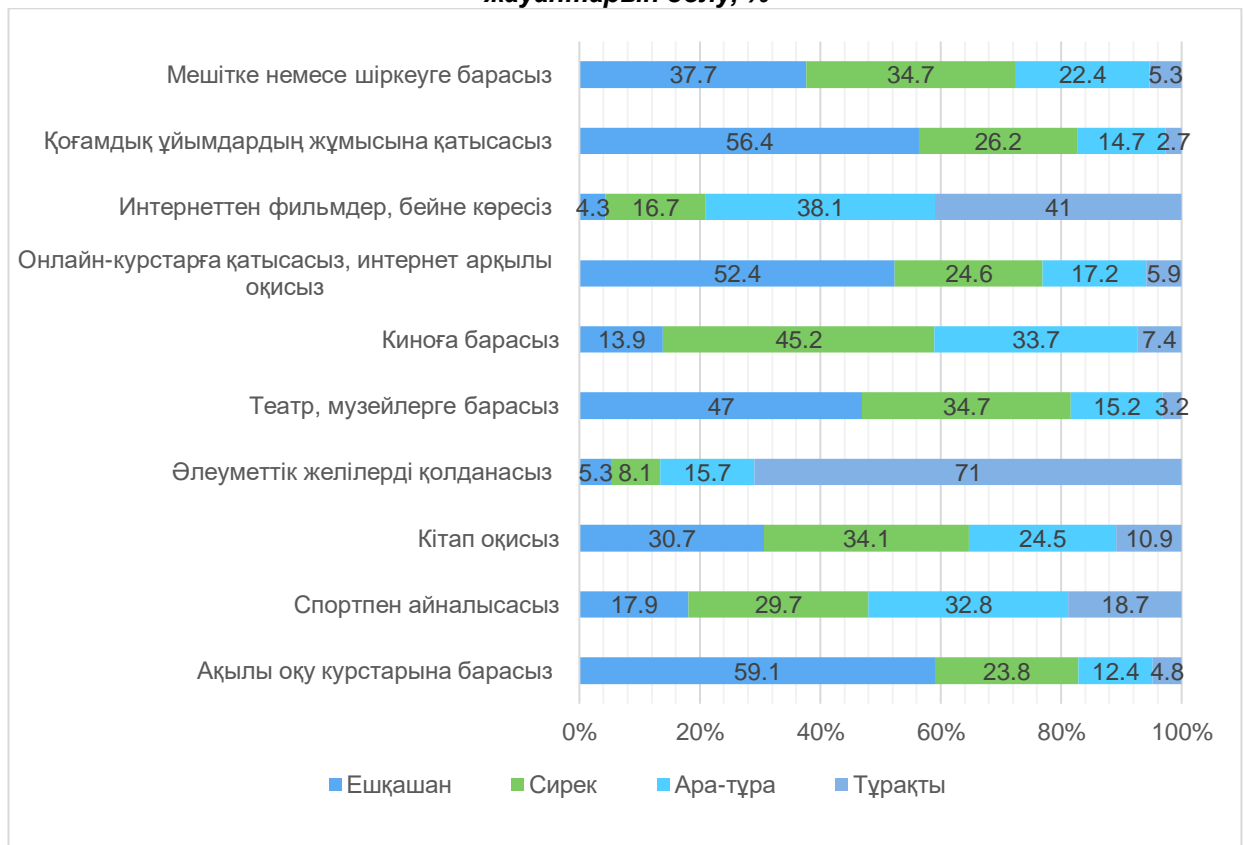
Бос уақыт пен демалыс – адамның күнделікті іс-әрекетінің қарқынды дамып келе жатқан салаларының бірі және оның өзін-өзі тануының маңызды түрі. Қазіргі бос уақыт бұрынғыдай еңбекке «қосымша» емес, яғни, ең алдымен, одан демалу болып табылады. Бос уақыттың өзіндік құнды және өзін-өзі қамтамасыз ету сипаты оны тәуелсіз айналымына айналдырды, сол арқылы қазіргі уақытта адамның, әсіресе жастардың өмір сүру стандарттары мен сапасын айтарлықтай ажырататын маңызды сапалық параметр болды.

Жастардың уақыт өткізуіне қатысты нақты жағдай қандай? Олардың осы саладағы күнделікті тәжірибесі қаншалықты сараланған?

Жастардың бос уақытын өткізу жағдайын талдау олардың ұсынылған қызмет түрлері бойынша жұмсайтын уақытын бағалауына сәйкес жүргізілді.

Зерттеу көрсеткендей, жастардың 71%-ы әлеуметтік желілерді тұрақты пайдаланады, бұл қызмет түрлері бойынша ең жоғары көрсеткіш. Одан кейін Интернетте фильмдер мен бейнелер көру, жастардың 41% бөлігі онымен тұрақты түрде айналысады. Үшінші орында спортпен шұғылданду – 19,7% спортпен тұрақты шұғылданады (№15 диаграмма).

№15 диаграмма. «Сіз қаншалықты жиі...? (әр жолда бір жауап)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %

Ойын-сауықтың басқа түрлерімен жастар көбінесе сирек немесе кейде айналысады.

Өртүрлі қызмет түрлерімен және ойын-сауықпен айналысу туралы сұраққа жауаптардың бөлінуі маңызды. Сонымен, қоғамдық ұйымдардың қызметіне қатысу, ақылы оқыту курстары, онлайн курстардан өту, Интернетте оқу, театрларға, музейлерге бару жастар арасында таралмаған; әр жағдайда респонденттердің жартысына жуығы ондай іспен ешқашан айналыспағанын айтты.

Респонденттердің жауаптарынан көріп отырғанымыздай, олардың тек 10,9% астамы тұрақты кітап оқиды, жастардың басым бөлігі кітаптарды сирек (34,1%)

немесе ешқашан (30,7%) оқымайды. Респонденттерге жылына оқылған кітаптардың саны туралы сұрақ қою арқылы келесі нәтижелерді алдық. 40,3% – мүлдем оқымайды, 36,6% – 1-5 кітап, 16,1% – 6-10 кітап, 4% – 11-19 кітап және 3,1% 20 және одан көп кітап оқиды.

Ересек жастағы топтың респонденттері кітаптарды басқаларға қарағанда аз оқиды: олардың жауаптары «ешқашан» нұсқасынан басқа барлық нұсқалар бойынша ең төмен (№10 кесте).

№10 кесте. «Сіз жылына неше кітап оқисыз?» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, жасы бойынша, %

Жауап нұсқалары	14-18 жас	19-23 жас	24-28 жас
1-5	41,0	36,4	32,4
6-10	17,7	16,4	14,1
11-19	4,1	4,1	3,9
20 және одан көп	3,9	2,3	3,0
оқымаймын	33,3	40,8	46,6

Жастар үшін ең танымал жанрлар – тарихи романдар (26,4%), детективтер (26,3%), фантастика, фэнтези (25,4%), махаббат жайлы романдар (22,3%). Жанрларды таңдау кезіндегі жастардың қалауы бойынша деректер №11 кестеде ұсынылған.

№11 кесте. «Қандай жанрдағы кітаптар оқисыз (кез келген жауап саны)?» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %

Жауап нұсқалары	%
Тарихи романдар	26,4
Детективтер	26,3
Фантастика, фэнтези	25,4
Ғылыми әдебиеттер	22,3
Махаббат туралы романдар	22,3
Қазақстан әдебиеті	18,7
Шетелдік классика	13,6
Қазіргі шетел әдебиеті	16,2
Іскерлік әдебиет	14,1
Поэзия	13,3
Қорқынышты фильмдер/триллер	10,8
Эротика	2,6
Басқа	4,5
Жауап беруге қиналамын	1,0

Әсіресе кіші және ересек жастағы топтардың артықшылықтары қатты ерекшеленеді. Үлкен жастағы топ, оның қызығушылықтарын, жұмыспен қамтылуын ескере отырып, іскерлік әдебиеттер, ғылыми әдебиеттер, тарихи романдар мен детективтерді көбірек оқиды.

Кіші жастағы топ қазақ әдебиетіне, фантастикаға және триллерлерге басымдық береді.

Зерттеу қазіргі қазақстандық жастардың жаһандық трендтерді жаңғыртатынын көрсетті. Бұл, әсіресе, әрбір екінші респондент әлеуметтік желілермен және интернетте фильмдер мен бейнелерді көрумен байланыстыратын бос уақытты өткізуде айқын көрінеді.

№12 кестеде берілген жауаптар қазақстандық жастардың таңдауын көрсетеді. Тік-Ток жаһандық әлеуметтік желісімен және Netflix, HBO сияқты әлемдік ағындық сервистермен қатар, қазақстандық жастар отандық өнімдерге артықшылық береді. Біріншіден, әрине, бұл Salem Social шығарған жаңа медиа мазмұнға және т.б. байланысты.

№12 кесте. «Бос уақыт өткізу үшін қандай бейне өнімдерді (фильмдер, сериалдар) қалайсыз (бес жауаптан асырмаңыз)?» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, жас топтары бойынша %

Жауап нұсқалары	Барлығы	14-18 жас	19-23 жас	24-28 жас
Tik-Tok-тағы бейнелер	43,3	53,9	42,4	33,6
Netflix, HBO және т.б. шығарған фильмдер мен сериалдар	39,2	40,1	38,4	38,9
Қазақстанда шығарылған сериалдар, фильмдер және бағдарламалар	29,2	24,1	29,8	33,7
Instagram-дағы Reels бейнелері	28,9	32,1	26,5	27,9
Ресейлік сериалдар, фильмдер мен бағдарламалар	26,9	16,9	25,2	38,1
Түрік сериалдары	24,0	20,1	25,2	26,7
Marvel комикс және сериалдары	17,4	20,6	16,9	14,6
Оңтүстік Корея дорамалары	17,4	19,1	17,7	15,4
Жапон аниме, манга және т.б.	14,2	22,8	11,1	8,4
Фильмдер мен сериалдарды көргенді ұнатпаймын	8,1	7,4	9,4	7,9
Азия киносы	7,2	7,0	6,8	7,7
Жауап беруге қиналамын	0,6	0,9	0,7	0,3

Жауаптардың жас ерекшелігіне қарай саралануы айқын көрінеді.

Кіші жас тобы (14-18 жас) Тик-ток (53,9%), жапондық аниме, манга (22,8%), Marvel комикстері мен сериалдарын (20,6%), оңтүстік корейлік дорамаларды (19,1%) артық көреді.

Ересек жастағы топ үшін ресейлік сериалдар, фильмдер мен бағдарламалар (38,1%), қазақстандық сериалдар, фильмдер мен бағдарламалар (33,7%), түрік сериалдары (26,7%) ұнамдырақ.

Респонденттердің жынысы бойынша: қыздар ерлерге (11,6%) қарағанда түрік драмаларын (36,7%) және оңтүстік корейлік драмаларын (ерлердің 7,2% қарсы 27,8%) көргенді ұнатады. Өз кезегінде, әрбір бесінші жас жігіт (20,3%) Marvel комикстері мен сериалдарын ұнатады (қыздардың 14,4%).

Жастардың әлеуметтік топ ретіндегі өзіне тән қасиеті – ерекшеленгісі келеді. Осы тұрғыда бұл тілек жастар субмәдениетімен танысу арқылы айқын көрінуі мүмкін. *Қазақстандық жастар жаһандық трендтермен қаншалықты келіседі және субмәдениеттерді қалыптастыруға тартылған?* Зерттеу құралдарына мынадай сұрақ қосылған болатын: «*Өзіңізді қандай да бір субмәдениетке жатқызасыз ба?*».

Зерттеу нәтижелері қазақстандық жастар арасында субмәдениеттерге деген қызығушылық айтарлықтай кең таралған тренд емес екенін көрсетті. Мәселен, «*Өзіңізді қандай да бір субмәдениетке жатқызасыз ба?*» деген сұраққа 12,2% респондент ғана мақұлдап жауап берді. Жастар субмәдениеті өкілінің әлеуметтік портреті: бұл көбінесе 14-18 жастағы қыз. Неғұрлым толық сипаттамалар қоныстандыру түрін (қала/ауыл, білім деңгейі, өңір және т.б.) ескере отырып, жеке әлеуметтанулық зерттеу жүргізуді талап етеді. Бұл зерттеуде аумақтық қоныстанудың (қала/ауыл) ерекшелігі көрінбеді.

Жастардың бос уақытының инновациялық формалары тақырыбын жалғастыра отырып, қазақстандық жастардың косплейге деген көзқарасын маңызды қызығушылық тудырады, ол кейіпкердің толық өзгеруін (аниме, манга, компьютерлік ойындар және т.б.), киім ауыстыру, гримдеу, рөлдік «ойнау» дегенді білдіреді. Мұндай тәжірибе көптеген елдерде танымал, өйткені олар адамға өзінің шығармашылық әлеуетін жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Сіз косплей жасауды (фильмдер, сериалдар, анимелердегі сүйікті кейіпкерлерге айналу, олардың сыртқы келбеті мен мінез-құлқына еліктеу) ұнатасыз ба?

Сауалнамаға қатысқан жастардың басым бөлігі (72,5%) бұл сұраққа теріс жауап берді, олардың пікірінше, кейіпкерлерге деген сүйіспеншілігін нақты өмірге

ауыстырудың қажеті жоқ деп түсіндірді. 9,9% мұны өте сирек жасайтындығын атап өтті. 7,5% сүйікті кейіпкерлеріне еліктеуді киімдегі бөлшектер, аксессуарлар, шаш түсі арқылы білдіреді. Жастардың тек 2,3%-ы күнделікті өмірде өздерінің кумирлерін толықтай қайталайтынын атап өтті. Осылай жауап бергендер арасында кіші жастағы (14-18 жас) респонденттер ерекшеленеді, олар негізінен кейбір бөлшектер (аксессуарлар, шаш түсі және т.б.) арқылы косплей жасайды. Сонымен қатар бұл тренд Қазақстан жастары арасында кең таралған деп айтуға болмайды. Бұл тұрғыда қазақстандық жастар өзін-өзі көрсетудің басқа да үйреншікті түрлерін артық көреді.

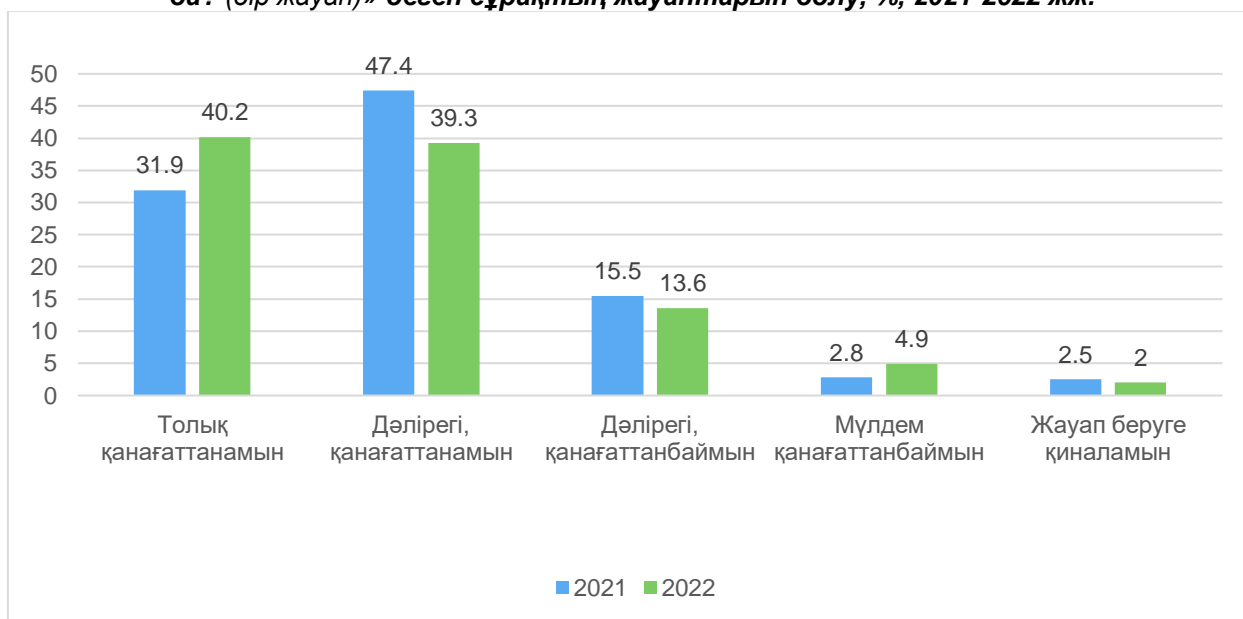
2. ЖАСТАР ӨМІРІНДЕГІ БІЛІМ МЕН ҒЫЛЫМ

Білім беру жүйесіне қанағаттану

Білім беру жүйесі адамның әлеуметтену процесіне, әсіресе жас кезінде тікелей әсер ететін маңызды әлеуметтік институт болып табылады. Бұл тұрғыда жастардың білім беру жүйесіне қанағаттануы ерекше маңызға ие.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, жастардың алған біліміне қанағаттану деңгейі өткен жылмен салыстырғанда бұрынғы деңгейде қалды – 79,5%³ (2021 жыл – 79,3% (№16 диаграмма)).

№16 диаграмма. «Сіз алған немесе алып жүрген білімнің сапасына қанағаттанасыз ба? (бір жауап)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %, 2021-2022 жж.

Бұл сұрақты респонденттердің жасы мен жынысы бойынша өзара байланыстыру айтарлықтай ауытқуларды анықтаған жоқ, яғни барлық жас топтарында оң бағаланғандар үлесі 77-80% шегінде көрсетілген.

Сонымен қатар, ауылдық (85,1%) және қалалық (75,3%) жастардың оң бағалары арасындағы алшақтық іс жүзінде 10%-ға өсті. Сонымен қатар, әрбір бесінші қала тұрғыны (21,7%) білім беру сапасына қанағаттанбайтынын атап өтті (ауыл жастарында бұл көрсеткіш – 13%).

Респонденттердің жауаптарын білім деңгейі бойынша бөлу (11 сынып, колледждер және одан кейінгі) әрбір бесінші респондент (20%) өзінің қанағаттанбайтынын көрсетеді (№13 кесте).

³ «Толық қанағаттанамын» және «дәлірегі, қанағаттанамын» жауап нұсқаларының жиынтығы

№13 кесте. «Сіз алған немесе алып жүрген білімнің сапасына қанағаттанасыз ба? (бір жауап)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, білім деңгейі бойынша, %

Жауап нұсқалары	Аяқталмаған орта, мектептің 9 сыныбы	Орта, мектептің 11 сыныбы	Кәсіптік-техникалық, орта кәсіптік, колледж	Аяқталмаған жоғары, жоо-да оқимын	Жоғары, жоо бітірген	Жоғары оқу орнынан кейінгі білім (магистр, ғылым кандидаты / докторы, PhD докторы
Толық қанағаттанамын	31,1	26,9	30,1	33,9	36,9	36,0
Дәлірегі, қанағаттанамын	49,1	48,1	47,6	50,0	44,0	44,0
Дәлірегі, қанағаттанбаймын	13,9	18,4	17,1	12,5	13,8	20,0
Мүлдем қанағаттанбаймын	3,8	2,5	3,1	2,2	2,2	0,0
Жауап беруге қиналамын	2,1	4,1	2,0	1,3	3,1	0,0

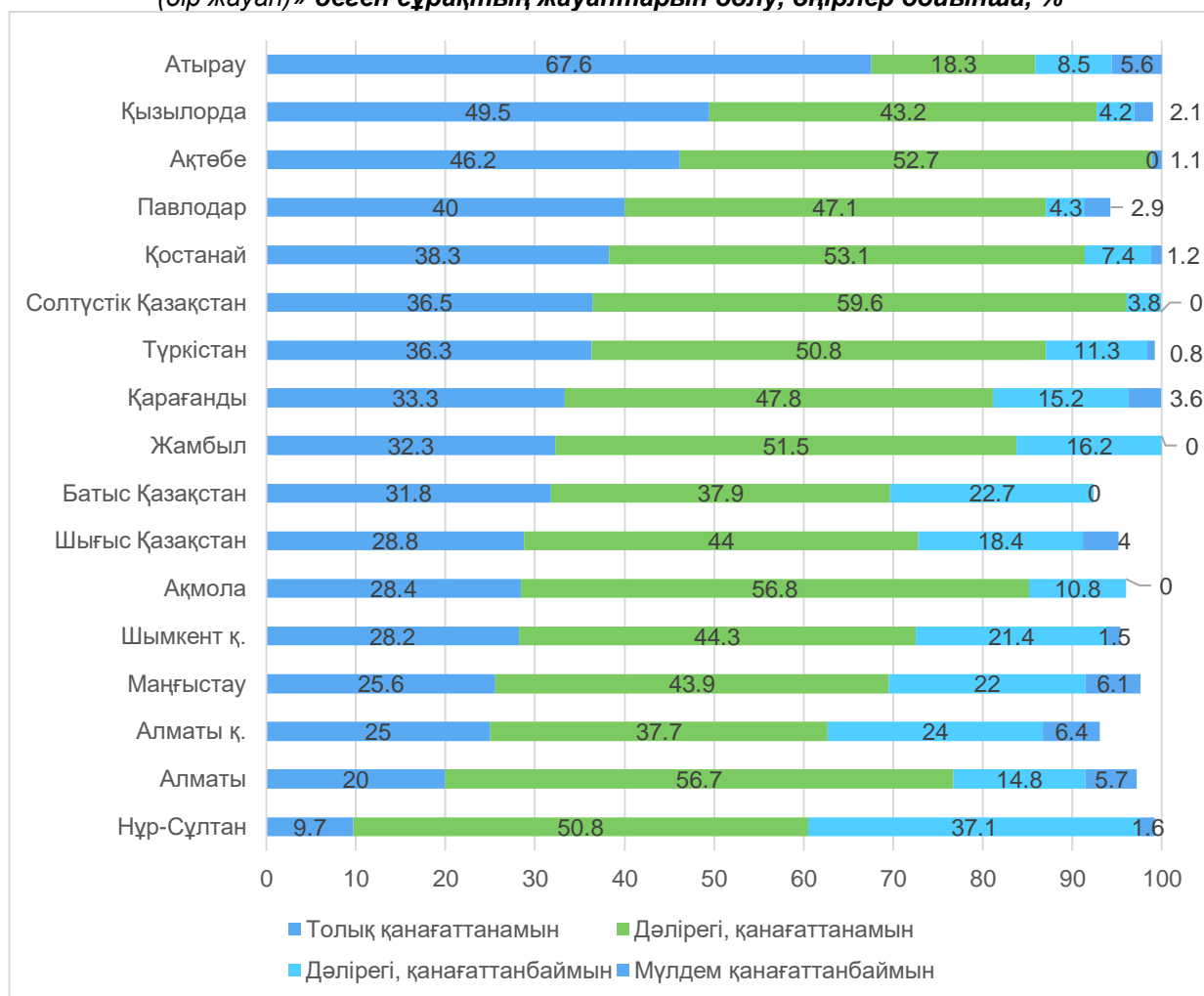
Жауаптарды тұрғылықты жеріне байланысты талдау келесі қарама-қарсы топтарды бөлуге мүмкіндік берді (№17 диаграмма):

1) *білім беру сапасына қанағаттанудың жоғары деңгейі бар өңірлер:* Ақтөбе (98,9%), Қостанай (91,4%), Қызылорда (92,7%), Солтүстік Қазақстан (96,1%) облыстары;

2) *білім беру сапасына қанағаттану деңгейі төмен өңірлер:* Нұр-Сұлтан қаласы (60,5%), Алматы қаласы (62,7%), Маңғыстау (69,5%) және Батыс-Қазақстан (69,7%) облыстары.

Халықтың қалған өңірлердегі білім беру сапасына қанағаттануы көрсеткіші республика бойынша орташа мән шегінде тұр.

№17 диаграмма. «Сіз алған немесе алып жүрген білімнің сапасына қанағаттанасыз ба? (бір жауап)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, өңірлер бойынша, %

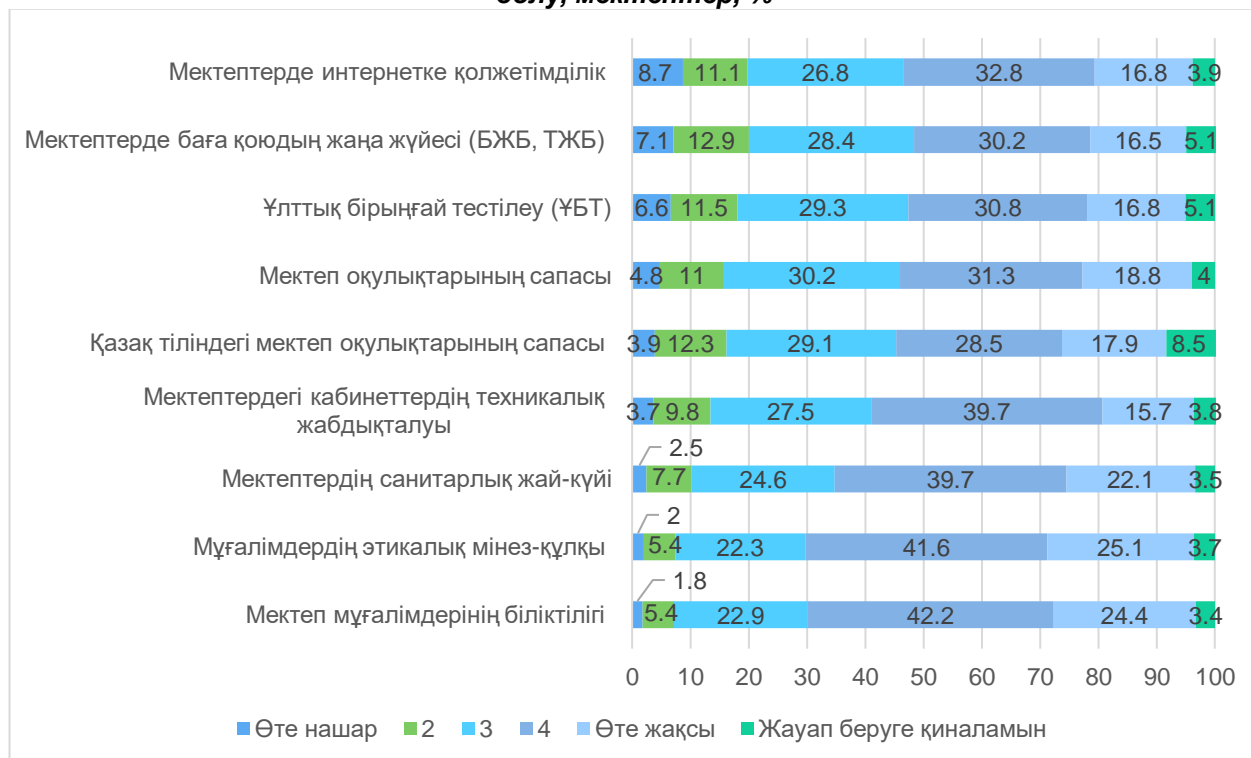

Зерттеу нәтижелері, қазақ ұлтының өкілдері (81,0%) орыс ұлтының өкілдеріне (76,8%) немесе басқа этностық топтардың өкілдеріне (70,6%) қарағанда алған білім сапасына көбірек қанағаттанатынын айтуға мүмкіндік береді. Басқа этностық топтар өкілдерінің қанағаттанбаушылығын бағалау көрсеткіші 26,7%-ға жетеді (қазақтарда – 16,6%, орыстарда – 20,3%).

Мектептер

Қазақстандық мектеп білімінің сапасын бағалау кезінде респонденттер, ең алдымен, педагогикалық ұжымға қатысты оң пікірлерін білдірді. Атап айтқанда, мұғалімдердің этикалық мінез-құлқы (25,1%) және мектеп мұғалімдерінің біліктілігі (24,4%) сияқты аспектілер ең оң пікірлерге ие болды. Мектеп білімін бағалау жүйесін респонденттердің аз саны «өте жақсы» деп бағалады. Мәселен, респонденттердің 16,8%-ы Ұлттық бірыңғай тестілеудің тиімділігіне, 16,5%-ы – жаңа жүйенің, соның ішінде, БЖБ пен ТЖБ-ны жоғары бағалайды. Мектептердегі Интернетке қолжетімділікпен бірге осы екі аспект мектептегі білім берудің ең нашар бағаланған үш аспектісін құрайды (№18 диаграмма).

№18 диаграмма. «Қазақстандық білімнің түрлі аспектілерін 1 мен 5 аралығындағы шкала бойынша бағалаңыз, мұндағы 1 – өте нашар, 5 – өте жақсы» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, мектептер, %

Сапа шкаласы бойынша мектептегі білімнің әртүрлі аспектілерін қарастырайық⁴.

Респонденттердің бағалауы бойынша мектептегі білім берудің әртүрлі аспектілерінің рейтингі №14 кестеде ұсынылған.

№14 кесте. Мектептегі білім беру сапасының шкаласы (респонденттердің бағалауы бойынша)⁵

Жауап нұсқалары	%
Мектеп мұғалімдерінің біліктілігі	74,4
Мұғалімдердің этикалық мінез-құлқы	74,3
Мектептердің санитарлық жағдайы	72,2
Мектептердегі кабинеттердің техникалық жабдықталуы	68,6
Мектеп оқулықтарының сапасы	67,3
Мектептерде Интернетке қол жеткізу	65,3
ҰБТ	64,9
Мектептердегі бағалаудың жаңа жүйесі	64,3
Қазақ тіліндегі мектеп оқулықтарының сапасы	63,9

Сандық деректерді есептеу жалпы алғанда мектеп білімінің барлық аспектілерін респонденттер негізінен 4 деп (жақсы) бағалайтынын көрсетті. Бұл ретте ең жоғары бағалар (көрсеткіш 70%-дан жоғары) үш позиция бойынша қойылған: мектеп мұғалімдерінің біліктілігі, олардың этикалық мінез-құлқы және мектептердің санитариялық жағдайы. Бағалаудың екінші блогын (65-70 тармақ): мектептердегі кабинеттердің техникалық жабдықталуы, мектеп оқулықтарының сапасы және мектептердегі Интернетке қолжетімділік алады. Бағалаудың үшінші

⁴ Есептеу орташа мән формуласы бойынша жүргізілді: $(A1*1+A2*2+A3*3+A4*4+A5*5/5)$, мұндағы А –жолдар бойынша мәндер (білім беру аспектілері) – респонденттерді таңдау, 1 – ден 5 – шкалаға дейінгі мәндер, мұнда 1 – өте нашар, 5 – өте жақсы. Жауап беруге қиналамын мәндері ескерілмейді.

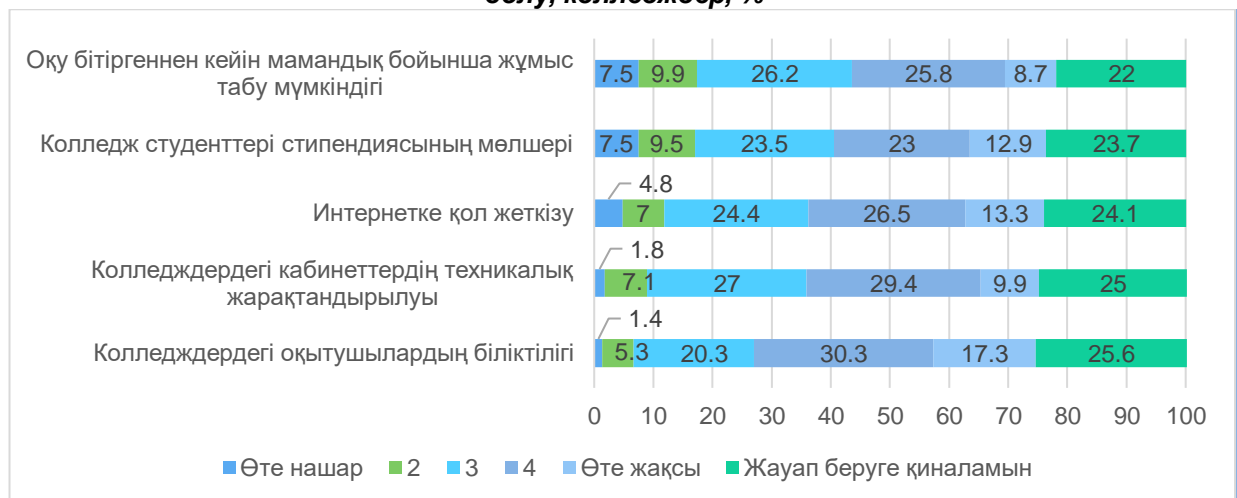
⁵ Сапа шкаласы: 81-100 – өте жақсы, 61-80 – жақсы, 41-60 – қанағаттанарлық, 21-40 – қанағаттанарлық емес, 0-20 – өте нашар.

блогына (65 тармақтан төмен), ҰБТ мектептердегі білімді бағалаудың жаңа жүйесі (БЖБ, ТЖБ және т.б.) және қазақ тіліндегі мектеп оқулықтарының сапасы кіреді.

Колледждер

Респонденттер мұғалімдердің біліктілігін колледждерге де қатысты жоғары бағалайды, сауалнамаға қатысқандардың 17,3%-ы оны «өте жақсы» деп бағалайды. Сонымен қатар, оң пікірлердің айтарлықтай үлесін колледждердегі оқу кабинеттерінің техникалық жарақтандырылуы алды (9,9%-ы «өте жақсы», ал 29,4%-ы «4» деген бағалады). Респонденттердің пікірінше, колледждегі білім берудегі ең проблемалық мәселелер оқуды бітіргеннен кейін жұмысқа орналасу мүмкіндігі және шәкіртақы мөлшері (әрқайсысы 7,5%) болып табылады (№19 диаграмма).

№19 диаграмма. «Қазақстандық білімнің түрлі аспектілерін 1 мен 5 аралығындағы шкала бойынша бағалаңыз, мұндағы 1 – өте нашар, 5 – өте жақсы» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, колледждер, %

Сапа шкаласы бойынша кәсіптік-техникалық білім берудің (колледж деңгейінде) әртүрлі аспектілерін қарастырайық.⁶

Респонденттердің бағалауы бойынша кәсіптік-техникалық білім берудің әртүрлі аспектілерінің рейтингі (колледждер деңгейінде) №15 кестеде ұсынылған.

№15 кесте. Кәсіптік-техникалық білім беру сапасының шкаласы (респонденттердің бағалауы бойынша)⁷

Жауап нұсқалары	%
Колледждердегі оқытушылардың біліктілігі	56,12
Колледждерде Интернетке қол жеткізу	52,9
Колледждердегі кабинеттердің техникалық жарақтандырылуы	52,8
Колледж оқушылары стипендиясының мөлшері	50,7
Мамандық бойынша жұмыс табу мүмкіндігі	50,5

Кәсіптік-техникалық білім беру бойынша сандық деректерді есептеу мектептегі білім беру жүйесімен салыстырғанда сапаны бағалау төмен және сапа шкаласы бойынша координаттар жүйесінде «қанағаттанарлық» екенін көрсетті. Бұл ретте колледждерде оқытушылардың біліктілігіне салыстырмалы түрде жоғары баға (56,12%) қойылған. Қалған позициялар одан да төмен деңгейде (50-52%).

⁶ Есептеу орташа мән формуласы бойынша жүргізілді: $(A1*1+A2*2+A3*3+A4*4+A5*5)/5$, мұндағы А – жолдар бойынша мәндер (білім беру аспектілері) – респонденттердің таңдауы, 1 –ден 5 – шкалаға дейінгі мәндер, мұнда 1 өте нашар, 5-өте жақсы. Жауап беруге қиналамын мәндері ескерілмейді.

⁷ Сапа шкаласы: 81-100-өте жақсы, 61-80-жақсы, 41-60-қанағаттанарлық, 21-40-қанағаттанарлық емес, 0-20-өте нашар.

ЖОО

Респонденттердің пікірінше, университет жүйесіндегі ең өзекті мәселе – оқу ақысының деңгейі (18,1%). Сонымен қатар, студенттердің шәкіртақы мөлшері (9,8%) және оқуды бітіргеннен кейін жұмысқа орналасу мүмкіндігі (9,5%) сияқты мәселелер атап өтілді. Жоғары білімнің оң бағаланған аспектілерінің қатарында оқытушылар құрамының біліктілігі де (15,2%) аталады.

Сонымен қатар, «жауап беруге қиналамын» жауап нұсқасы контекстіндегі білім сапасын талдау өте айқын болып табылады. Егер мектептегі білім беру үшін әртүрлі аспектілер бойынша бұл көрсеткіш 3,4 – 8,5% деңгейінде сақталса, орта арнаулы білім беру үшін 22-ден 25,6%-ға дейін, жоғары оқу орындарында – 24,6-дан 28%-ға дейін ауытқиды. Колледждер мен университеттердегі білім берудің жекелеген аспектілері бойынша біржақты пайымдаулардың болмауы хабардарлықтың жоқтығын, сондай-ақ проблемалық мәселелердің болуын көрсетуі мүмкін (№ 20 диаграмма).

№20 диаграмма. «Қазақстандық білімнің түрлі аспектілерін 1 мен 5 аралығындағы шкала бойынша бағалаңыз, мұндағы 1 – өте нашар, 5 – өте жақсы» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, ЖОО, %

Сапа шкаласы бойынша жоғары білімнің әртүрлі аспектілерін қарастырайық⁸. Респонденттердің бағалауы бойынша жоғары білім берудің әртүрлі аспектілер рейтингі №16 кестеде ұсынылған.

№16 кесте. Жоғары білім сапасының шкаласы (респонденттердің бағалауы бойынша)⁹

Жауап нұсқалары	%
ЖОО-дағы оқытушылардың біліктілігі	52,6
Мемлекеттік білім беру гранттарының саны және оларды бөлу	49,2
Мамандық бойынша жұмыс табу мүмкіндігі	48,1
Білім беру жүйесіндегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы шаралар	46,3
Студенттер стипендиясының мөлшері	46,1
Оқу ақысының деңгейі	41,8

⁸ Есептеу орташа мән формуласы бойынша жүргізілді: $(A1*1+A2*2+A3*3+A4*4+A5*5/5)$, мұндағы А -жолдар бойынша мәндер (білім беру аспектілері) – респонденттерді таңдау, 1 –ден 5-шкалаға дейінгі мәндер, мұнда 1 өте нашар, 5-өте жақсы. Жауап беруге қиналамын мәні есепке алынған жоқ.

⁹ Сапа шкаласы: 81-100 – өте жақсы, 61-80 – жақсы, 41-60 – қанағаттанарлық, 21-40-қанағаттанарлық емес, 0-20 – өте нашар.

Сандық деректерді есептеу жоғары оқу орнының білім беру аспектілерін респонденттер негізінен 3 деп (қанағаттанарлық) бағалайтынын көрсетті. Бұл ретте ең жоғары бағалар (көрсеткіш 50%-дан жоғары) бір позиция бойынша қойылған: оқытушылардың біліктілігі. Бағалаудың екінші блогын (48-50 тармақ): мемлекеттік білім беру гранттарының саны мен бөлінуі, мамандық бойынша жұмыс табу мүмкіндігі алады. Бағалаудың үшінші блогын (48 тармақтан төмен) білім беру жүйесіндегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы шаралар, студенттер стипендиясының мөлшері, оқу ақысының деңгейі құрайды.

Бейресми білім беру

Қазіргі қоғам үлкен әлеуметтік динамикамен сипатталады және жастардан тиісті білім деңгейін талап етеді. Әлемдік трендтердің бірі «өмір бойы оқытуға» және «бейресми білім беруге» баса назар аудара отырып, білім беру жүйесіндегі тәсілдерді түрлендіру қажет екенін мойындау болып табылады. *Қазақстандық жастар бейресми білім берудің әлемдік трендтері мен тәсілдерімен қаншалықты келіседі? Олар өз бетінше білім алумен айналысады ма (онлайн курстар, тренингтер, біліктілікті арттыру курстары)?*

Зерттеу көрсеткендей, бейресми білім жастар арасында ғылыми қызметке қарағанда танымал. Осылайша, сауалнамаға қатысқан жастардың 23,5%-ы бейресми білім берумен айналысады. Бейресми өз бетінше білім алу жастардың орта және жоғары жас тобында (14-18 жас – 21,0%; 19-23 жас – 24,4%; 24-28 жас – 25,1%) көбірек сұранысқа ие.

Қала мен ауылдық жер респонденттерінің жауаптарында елеулі айырмашылықтар байқалмайды. Гендерлік корреляция қыздардың жігіттерге (18,6%) қарағанда бейресми білім алумен (28,5%) көбірек айналысатынын анықтады. Білім деңгейі өздігінен білім алу уәждемесіне тікелей әсер етеді: жоғары білім деңгейі бар респонденттер «Сіз өз бетінше бейресми білім алумен айналысасыз ба?» деген сұраққа көбінесе оң жауап берді (№21 диаграмма).

№21 диаграмма. «Сіз өз бетінше бейресми білім алумен айналысасыз ба?» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, білім деңгейі бойынша %

Ғылыми қызмет

Ғылыми-зерттеу қызметі жастардың алған білімдерін, біліктері мен дағдыларын шығармашылық тұрғыдан іске асыруға әзірлігін қалыптастыруға жәрдемдеседі, ғылыми іздеу әдіснамасын меңгеруге, зерттеу тәжірибесін алуға көмектеседі. Сонымен бірге ғылыми қызметті тек жоғары және жоғары білімнен

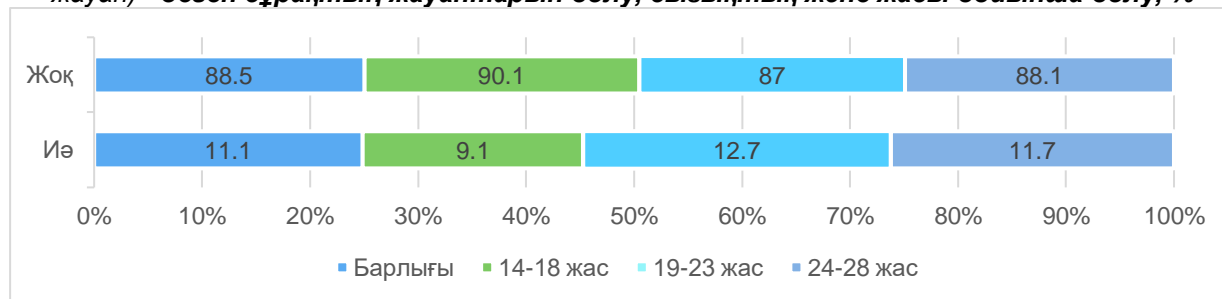
кейінгі білім беру жүйесімен байланыстыру арқылы қарастыру қате. Бүгінгі таңда әлемдік трендтердің бірі – әртүрлі әлеуметтік топтардың қатысуын кеңейтуді және әртүрлі тақырыптық блоктарды қамтуды көздейтін ғылыми қызметті танымал ету.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, «Сіз ғылыми қызметпен айналысасыз ба?» деген сұраққа мақұлдап жауап берген жастардың саны ағымдағы жылы 11,1%-ды құрайды (№22 диаграмма). Өткен жылдың нәтижелерімен деректерді салыстыру респонденттердің бағалауы сол деңгейде қалғанын көрсетеді¹⁰.

Айтарлықтай, ауыл жастары қалалық жастарға қарағанда ғылыми қызметпен айналысатынын екі есе жиі атап өтті (15,4%/8,3%). Жауаптар бойынша гендерлік тұрғыдан айтарлықтай айырмашылық байқалмайды. Бұл сұраққа негізінен аяқталмаған жоғары (16,5%) және жоғары білімі, ғылыми дәрежесі (28,0%) бар респонденттердің оң жауап бергені күтілген жағдай.

Респонденттердің жасымен корреляция және сызықтық бөлу №22 диаграммада көрсетілген, онда респонденттің жасы ғылыми қызметке әсер ететіні көрсетілген. Сонымен қатар, жауаптардағы шашыраңқылық сыни емес екенін көріп отырмыз, бұл жастардың осы бағыттағы әлеуеті бар екенін көрсетеді. Осы тұрғыда, әсіресе мектеп ортасында ҒЗЖ сабақтарын көтермелеген орынды болып көрінеді, өйткені бұл ұстанымды қалыптастырады және болашақта жастар кәсіптік-техникалық және жоғары білім алу кезінде пайдаланатын тәжірибе береді.

№22 диаграмма. «Сіз ғылыми қызметпен айналысасыз ба (ғылыми зерттеулер, эксперименттер жүргізу; ғылыми жобалар; ғылыми мақалалар жазу және т.б.)? (бір жауап)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, сызықтық және жасы бойынша бөлу, %

Өңірлер бойынша Қызылорда (45,3% оң жауаптар), Қостанай (28,4%) және Ақтөбе (24,2%) облыстарындағы респонденттердің жауаптары айтарлықтай ерекшеленеді.

Жастарды ғылыми-зерттеу қызметіне тартудағы маңызды мәселе – ынталандыру жүйесі. Жастардың өзі ғылыммен таныстыру әдістері туралы не ойлайды?

Ең көп таралған жауаптар: зерттеу жұмыстарына жеке гранттар санын көбейту – 39,5% және студенттерді кафедралар мен ғылыми орталықтардың жобалық қызметіне белсенді тарту – 39%.

Бір қызығы, динамикадағы нәтижелерді салыстыру барлық нұсқалар бойынша маңыздылықтың өскенін көрсетті, яғни өткен жылы айтылған сұрақтар жастар үшін өзектілігі арта түседі. Егер 2021 жылы ҒЗЖ-мен айналысуға материалдық ынталандыруды көздейтін ең танымал жауап «іске асырылған жобалар мен өнертабыстардағы жетістіктер үшін сыйақы беру» нұсқасы болса, онда 2022 жылдың респонденттері, бірінші кезекте, оқушылардың/студенттердің зерттеу жұмыстарына жеке гранттар санын ұлғайту қажеттігін атап өтті. Бұл жастардың белгілі бір топтары ғылыми-зерттеу қызметімен айналысуға тұрақты уәждеме қалыптастырғанын көрсетеді. Оқушылар мен студенттердің зерттеулер мен ғылыми жобаларға қызығушылығын ояту үшін, олардың пікірінше, келесі шаралар арқылы мүмкін болады (№17 кесте).

¹⁰ 2021 жылы оң жауап бергендердің саны 88,3%, теріс – 10,7% болды

№17 кесте. «Қалай ойлайсыз, орта мектеп оқушыларының/студенттердің зерттеулерге, ғылыми жобаларға қызығушылығын дамыту үшін оқу орнында не істеу керек? (үш жауаптан асырмаңыз)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %, 2021-2022 жж.

Жауап нұсқалары	2021 жыл	2022 жыл
Оқушылардың/студенттердің зерттеу жұмыстарына жеке гранттар санын ұлғайту	31,0	39,5
Студенттерді кафедралар мен ғылыми орталықтардың жобалық қызметіне белсенді тарту	29,8	39,0
Іске асырылатын жобалар мен өнертабыстардағы жетістіктер үшін наградалар беру	31,6	38,4
Оқушылардың/студенттердің инновациялық әзірлемелері конкурстарын өткізу	24,6	29,4
Оқушылардың/студенттердің өзіндік жұмысы үшін оқу жоспарындағы сағаттар үлесін ұлғайту	11,3	23,4
Дипломдық жобалауды белгілі бір ұйымға назар аудара отырып, жүргізу	10,3	17,5
Оқушылардың/студенттердің ғылыми зерттеулерін ұйымдастыру бойынша арнайы курстарға оқу сағаттарының санын ұлғайту	14,6	16,6
Басқа	0,7	0,1
Жауап беруге қиналамын	13,4	11,2

*Жиынтық 100%-ға тең емес, өйткені респонденттер жауаптың бірнеше нұсқасын таңдай алды

Респонденттердің екі санатының пікірін қарастырайық: аяқталмаған жоғары білімі бар (9 сынып білімі) және аяқталмаған жоғары білімі бар (ЖОО студенттері) ФЗЖ ынталандыру бойынша қажетті шаралар туралы (№23 диаграмма).

№23 диаграмма. «Қалай ойлайсыз, орта мектеп оқушыларының/студенттердің зерттеулерге, ғылыми жобаларға қызығушылығын дамыту үшін оқу орнында не істеу керек? (үш жауаптан асырмаңыз)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, білім деңгейі бойынша %

№23 диаграммада ұсынылған деректерге сүйене отырып, ғылыми-зерттеу қызметін іске асыруға мүдделі жастардың үлесін арттыруға болатын ЖОО оқушылары мен студенттері үшін ынталандыру шараларының басымдықтарын құруға болады.

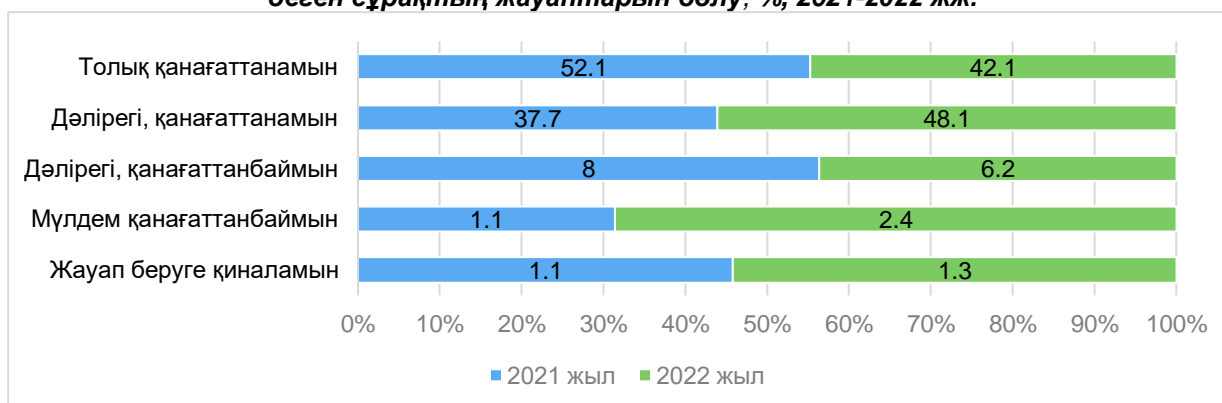
3. ЖАСТАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ

Жастардың әлеуметтік өзсезінімі

Халықтың әлеуметтік өзсезінімі – әртүрлі объективті және субъективті жағдайдың әсерінен қалыптасатын кешенді индикатор.

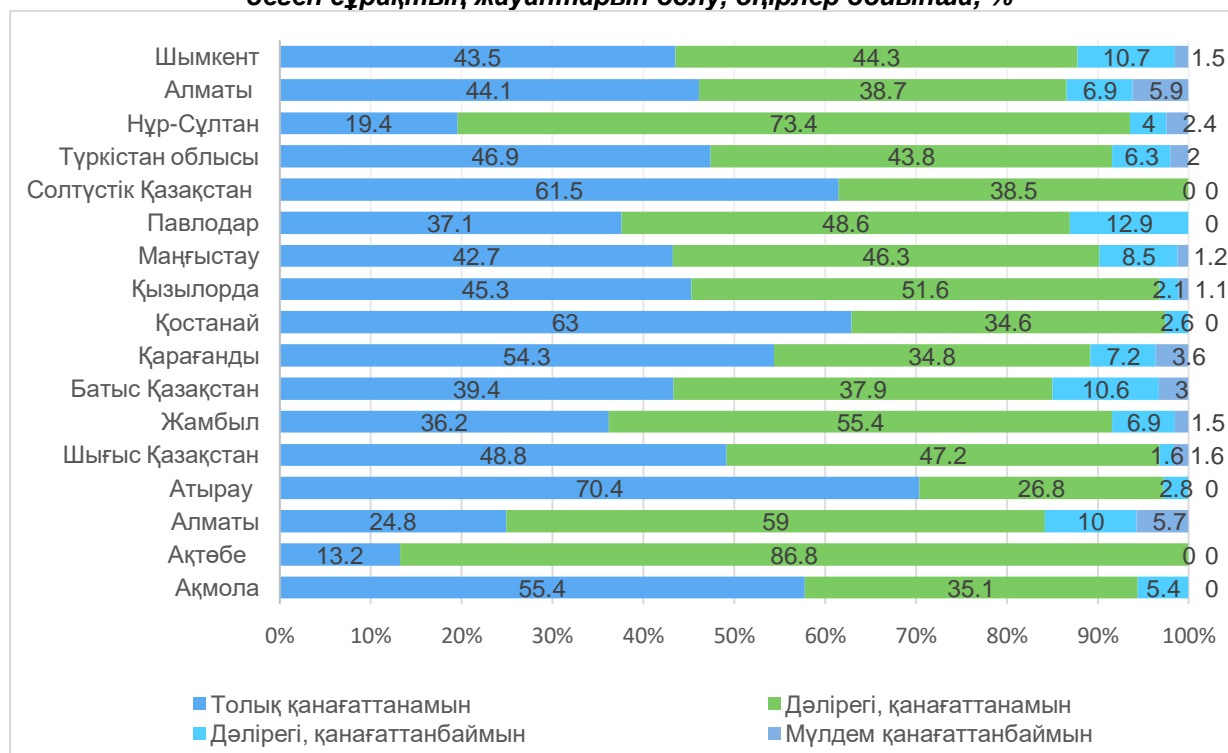
Өмірге қанағаттану деңгейі – адамдардың субъективті жалпы өмір сүру әлауқатының көрсеткіші. Сауалнама нәтижелері бойынша жастардың өміріне оң баға берілгенін атап өтуге болады: 42,1% – «толық қанағаттанады», 48,1% - дәлірегі, қанағаттанады. 6,2% – ішінара қанағаттанбаушылық білдірді, тағы 2,4% – өміріне мүлдем қанағаттанбайды (№24 диаграмма). Өткен жылмен салыстырғанда қанағаттану деңгейінің жалпы бағасы айтарлықтай өзгерген жоқ.

№24 диаграмма. «Сіз жалпы қазіргі өміріңізге қанағаттанасыз ба? (бір жауап)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %, 2021-2022 жж.

Гендер мен жас бойынша жауаптарда маңызды айырмашылықтар анықталған жоқ.

№25 диаграмма. «Сіз жалпы қазіргі өміріңізге қанағаттанасыз ба? (бір жауап)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, өңірлер бойынша, %

Өңірлік ерекшелікті ескере отырып, респонденттердің жауаптарын бөлу №25 диаграммада көрсетілген. Халықта әлеуметтік көңіл-күйді оң бағалау басым өңірлер: Ақтөбе (100%), Солтүстік Қазақстан (100%), Қостанай (97,6%), Атырау (97,2%), Қызылорда (96,9%), Шығыс Қазақстан (96%) облыстары.

Теріс бағалары жоғары өңірлер: Алматы (15,7%), Батыс Қазақстан (13,6%), Павлодар (12,9%), Қарағанды (10,8%) облыстары және Шымкент қаласы (12,2%).

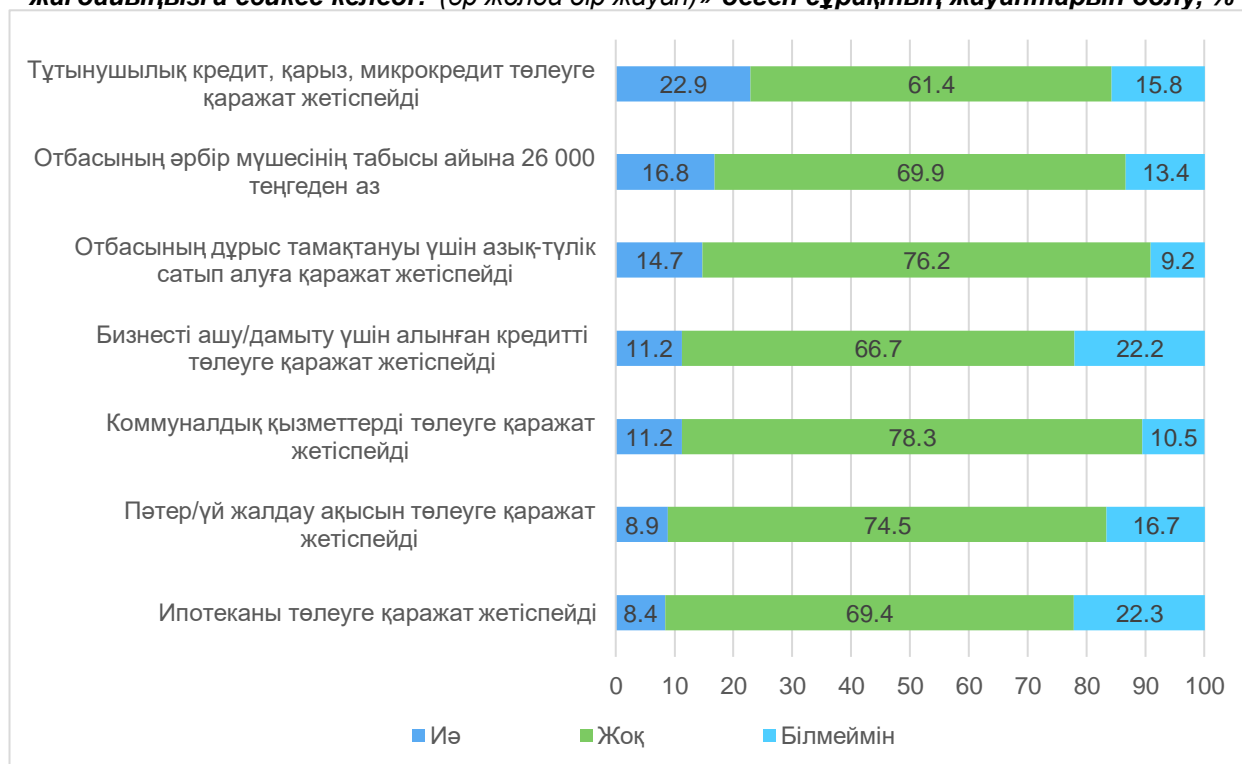
Респонденттердің жауаптарының этникалық ерекшелігіне қарай саралануы байқалады. Сонымен, орыс этностық тобының (11,6%) және басқа этностардың (11,2%) өкілдері қазақтарға (7,3%) қарағанда өмірге қанағаттанбайтыны туралы жиі айтты (№18 кесте).

№18 кесте. «Сіз жалпы қазіргі өміріңізге қанағаттанасыз ба (бір жауап)?» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, этносы бойынша, %

Жауап нұсқалары	Қазақтар	Орыстар	Басқалары
Толық қанағаттанамын	44,1	40,0	31,6
Дәлірегі, қанағаттанамын	47,3	47,3	55,6
Дәлірегі, қанағаттанбаймын	5,4	7,3	9,6
Мүлдем қанағаттанбаймын	1,9	4,3	1,6
Жауап беруге қиналамын	1,3	1,3	1,6

Өмірге қанағаттану деңгейін бағалау қаржылық жағдайды бағалаумен тікелей байланысты (№26 диаграмма). Зерттеу нәтижелері әрбір бесінші респондент (22,9%) несие, қарыз, шағын несие төлеуге қаражаттың жетіспеушілігі проблемасын атап өтетінін көрсетті. 16,8% респондент қазіргі уақытта отбасының әрбір мүшесінің табысы айына 26 000 теңгеден аз екенін айтты. Жамбыл облысының 36,9%, Қызылорда облысының 33,7%, Ақмола облысының 32,4% респонденті осылай бағалады.

№26 диаграмма. «Сипаттамалардың қайсысы Сіздің қазіргі қаржылық жағдайыңызға сәйкес келеді? (әр жолда бір жауап)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %

26 000 теңгеден төмен табысы бар екенін көбінесе ауыл респонденттері айтты. 14,7% респондент отбасының дұрыс тамақтануы үшін азық-түлік сатып алуда қиындықтар бар екенін атап өтті. Осылайша жауап бергендердің бестен бірі

жалдамалы пәтерде, үйде тұрады (19,8%). Өңірлік бөліністе жауаптың бұл нұсқасы Жамбыл облысында тұратын 41,5%, Шымкент қаласындағы 29,8%, Қарағанды облысынан 25,4% және Алматы облысында тұратын 24,8% респондент айтты. Аталған өңірлердегі жергілікті атқарушы билік органдары жастардың, әсіресе осал әлеуметтік топтардың әлеуметтік-экономикалық жағдайына қосымша зерделеу жүргізуі қажет. Осы нұсқа бойынша бала тууға байланысты демалыстағы жас аналар (20,9%), мүмкіндігі шектеулі жастар (20%) және NEET санатындағы жастар (17,9%) арасында көрсеткіштер ең жоғары.

Жастардың әлеуметтік-экономикалық жағдайына және оның әлеуметтік әл-ауқатына күнделікті өмірде кездесетін проблемалар әсер етеді. Жастар үшін қандай мәселелер өзекті? Бұл проблемалар немен байланысты болуы мүмкін және олар жастардың әлеуметтік-демографиялық сипаттамалары бойынша сараланады ма?

Жастар проблемаларының тізімі №19 кестеде келтірілген.

№19 кесте. «Төмендегі тізімнен өзіңізді қазір ең көп мазалайтын жағдайларды таңдаңыз (кез келген жауап саны)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %

Жауап нұсқалары	2021 жыл*	2022 жыл*
Өз өміріне және жақындарының өміріне алаңдау	32,9	28,4
Күн көре алмай қалу	24,1	26,0
Өмірде жолын таба алмау	13,4	25,9
Жұмыспен қамтылу мәселесі	19,6	21,9
Оқуға байланысты мәселелер	21,6	19,6
Елдегі сыбайлас жемқорлықтың жоғары деңгейі	14,3	19,0
Үйдің жоқтығы/тұрғын үй жағдайларының нашар болуы	0,3	15,5
Елдегі, әлемдегі тұрақсыз саяси жағдай	11,3	15,9
Жұмыссыз қалу	12,6	14,3
Достарсыз қалу, жалғыздық	6,9	13,4
Жақсы білім ала алмау	5,9	10,8
Мемлекеттің жетілмегендігі	5,7	9,7
Жақын адамдармен өзара түсінісе алмау	3,1	9,2
Отбасын құра алмау	4,6	7,6
Қарыз, несие төлей алмау	-	7,5
Сүйікті адамын кездестіре алмау	4,1	7,0
Мемлекет тарапынан шектеулер/бақылау	4,7	5,0
Барлық аталғандар	-	0,3
Басқа	-	0,7
Ештеңе мазаламайды	0,5	2,6
Жауап беруге қиналамын	6,0	4,3

*Жиынтық 100%-ға тең емес, өйткені респонденттер жауаптың бірнеше нұсқасын таңдай алды

Әлеуметтік-экономикалық проблемалар (материалдық жағдай, жұмысқа орналасу), өзін және отбасының қауіпсіздігі туралы алаңдаушылықпен және өзін-өзі іске асыру туралы қорқынышпен қатар жастардың едәуір бөлігі үшін өзекті (1-ден 4-ке дейінгі тармақтар) (№19 кесте). Жастардың әрбір бесінші өкілі еліміздегі оқу мен сыбайлас жемқорлықтың жоғары деңгейіне қатысты қауіптенеді.

2021 жылдан бастап динамикада респонденттердің келесі мәселелер бойынша бағалауы өсті: өмірде жолын таба алмаудан қорқу, сыбайлас жемқорлықтың жоғары деңгейі, достарсыз қалу және елдегі және әлемдегі тұрақсыз саяси жағдай.

Деректерді талдау қала жастары үшін әлеуметтік-экономикалық проблемалардың маңыздылығы ауыл жастары үшін аса өзекті деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді: өмір сүруге материалдық қаражатсыз қалу (28,2%/22,6%), тұрғын үйдің болмауы, тұрғын үйдің нашар жағдайы (17,3%/12,7%). Ауыл жастары, өз кезегінде, оқумен байланысты проблемаларға (22,6%/17,6%), өз өміріне және

жақындарының өміріне (31,9%/26,1%), жұмыспен қамту мәселесіне (24,3%/20,2%) көбірек алаңдайды.

№27 диаграмма. «Жас арақатынасы бойынша корреляция жастардың үш жас тобы үшін ең көп таралған 3 мәселені анықтауға мүмкіндік берді» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %

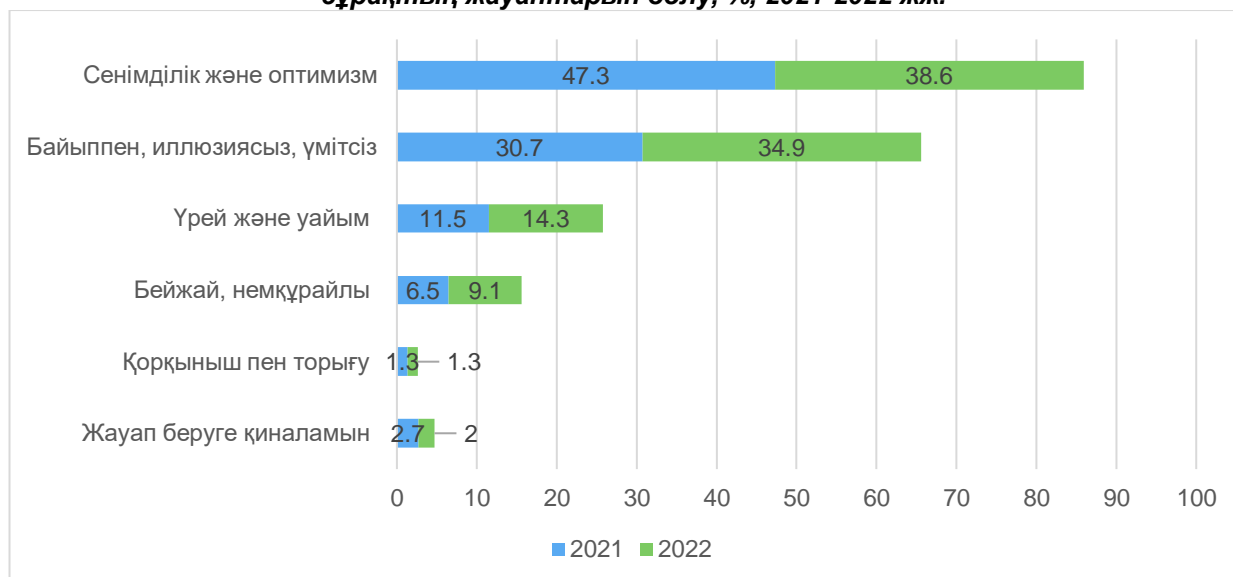
Жасы бойынша корреляция жастардың үш жас тобы үшін негізгі 3 проблеманы анықтауға мүмкіндік берді. Талдауға сәйкес, 14-18 жас аралығындағы топ үшін оқуға байланысты проблемалар ең өзекті болып табылады (40,4%). Екі мәселе – «өз өмірі мен жақындарының өмірі үшін алаңдаушылық», сондай-ақ «материалдық өмір сүру қаражатынсыз қалу» – барлық үш жас топтары үшін өте маңызды. Жұмыспен қамту проблемасы 19-23 және 24-28 жас аралығындағы топтарды бірдей алаңдатады (сәйкесінше 26,6% және 22,8%). Осылайша, егер аталған проблемалардың екеуі жұмыспен қамтудың негізгі түріне (оқу немесе жұмысқа орналасу) байланысты жас топтарына тән болса, онда жастардың барлық санаттары үшін қалған екі өзекті мәселе әлеуметтік көңіл-күй жазықтығында жатыр (№27 диаграмма).

Респонденттердің материалдық әл-ауқатын бағалау үшін олардың белгілі бір артықшылықтармен қамтамасыз етілуін түсіну керек. Зерттеу көрсеткендей, респонденттердің 98,4% бөлігінде смартфондар бар (барлық жас топтарында 98% және одан жоғары), 92,5% – Интернетке тұрақты қолжетімділік бар (барлық жас топтарында 91% және одан жоғары), 66,4% – ноутбук/компьютер бар (барлық үш топ бойынша бірдей бағалау) және 21,5% бөлігінде автокөлік бар (маңызды жіктелу: ең үлкен пайыз 24-28 жаста – 37,6%, кіші топта – 5,1%).

Осы сұраққа жауаптарда қалалық және ауылдық жастар арасында айтарлықтай жіктелу жоқ, бұл аталған ресурстарда (автокөлік, смартфон, ноутбук, Интернет) осы екі топ арасында айырмашылық жоқ екенін көрсетеді. Гендер бойынша жағдай басқаша: автокөлігі бар қыздардың үлесі ұлдарға (28,6%) қарағанда екі есе аз (14,2%) және жұмыспен қамтылғандар: жұмыс істейтін респонденттердің 35,2% бөлігінде автокөлік бар, бұл жұмыссыздарға (17,5%) және оқитын және жұмыс істейтін адамдарға (18,9%) қарағанда екі есе көп.

Әлеуметтік әл-ауқатты бағалауда болашаққа бағдарлану маңызды рөл атқарады. Сауалнама қорытындысы бойынша сауалнамаға қатысқан жастардың 38,6% бөлігі болашаққа сеніммен және оптимизммен қарайды. 34,9% байыпты көңіл-күйді атап өтеді, оларда иллюзия мен үміттену жоқ. Өз болашағына алаңдайтын жастардың үлесі 14,3% құрады. 9,1% – бейжай және немқұрайлы, 1,3% респондент қорқыныш пен торығу сезінеді (№28 диаграмма).

№28 диаграмма. «Болашаққа қандай сезіммен қарайсыз? (бір жауап)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %, 2021-2022 жж.

Деректерді динамикада талдау жастардың оптимистік көңіл-күйінің 2021 жылғы 47,3%-дан ағымдағы жылы 38,6%-ға дейін төмендегенін көрсетеді. Дегенмен, қалған тармақтар бойынша өсім байқалады (3-5% шегінде), бұл жыл басынан бері елде болған оқиғалармен және ағымдағы жағдаймен түсіндіріледі.

Өңірлер бойынша болашаққа қатысты алаңдаушылығы туралы айтқан Жамбыл (24,6%), Алматы (20,5%) облыстары мен Алматы (24,6%) және Шымкент (22,1%) қалаларының тұрғындарының бағалауы назар аудартады.

Респонденттердің этникалық тегіне байланысты жауаптарының корреляциясы басқа этностар өкілдері жастарының басым бөлігі бұл мәселеде айтарлықтай байсалды (41,2%) екенін көрсетті. Бұл ретте әрбір бесінші дерлік (19,8%) болашаққа алаңдаушылықпен қарайды (қазақтар – 13,4%; орыстар – 14,5%).

Респонденттердің жауаптарында гендерлік ерекшелік байқалған жоқ.

Жас топтары тұрғысынан 14-18 жас аралығындағы жас тобында респонденттер оптимистік және болашаққа сеніммен қарайтындығы байқалады. Бұл ретте 24-28 жастағы ересек топтың респонденттері неғұрлым сабырлы және өз болашаққа иллюзиясыз қарайды және үміт артпайды (№20 кесте).

№20 кесте. «Болашаққа қандай сезіммен қарайсыз? (бір жауап)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, жас топтары бойынша %

Жауап нұсқалары	14-18 жас	19-23 жас	24-28 жас
Сенімділік және оптимизм	43,1	35,8	36,6
Байыппен, иллюзиясыз, үмітсіз	33,7	37,7	33,4
Бейжай, немқұрайлы	9,3	10,1	8,0
Үрей және уайым	10,7	13,3	18,6
Қорқыныш пен торығу	1,0	1,3	1,4
Жауап беруге қиналамын	2,2	1,8	2,0

Тұрғын үй жағдайы

Тұрғын үй жағдайлары халықтың өмір сүру сапасының маңызды көрсеткіші. Бүгінгі жағдайда жеке пәтердің (тұрғын үйдің) болуы өмір сүру деңгейінің маңызды көрсеткіші болып табылады. Тұрғын үй жағдайларының сапасын неғұрлым толық сипаттайтын және сонымен бірге қоғамды стратификациялайтын факторлардың бірі болып табылатын екінші индикатор – тұрғын үй түрі.

Жастарды тұрғын үймен қамтамасыз ету де аса маңызды көрсеткіш, өйткені бұл санаттың, әдетте, тұрғын үй сатып алуға мүмкіндік беретін тұрақты жоғары кірісі бола қоймайды, сәйкесінше, табыстың едәуір бөлігі тұрғын үй сатып алуға жинақталады немесе оны жалдауға жұмсалады, бұл жастардың материалдық жағдайының жалпы деңгейіне әсер етеді.

Респонденттердің жеке тұрғын үй жағдайларын бағалауы тең бөлінді деуге болады: 46,2% – жақсы, 48,9% – қанағаттанарлық/орташа, тек 5% – нашар деп бағалады.

Респонденттердің жынысы, жасы және қоныстандыру түрі (қала/ауыл) бойынша жауаптарында елеулі айырмашылықтар анықталған жоқ. Өз тұрғын үй жағдайларын оң бағалаудың басымдығымен солтүстік өңірлердің (Солтүстік Қазақстан – 75%, Ақмола – 71,6%, Қостанай – 70,4% облыстары) және Атырау облысының (74,6%) жастары ерекшеленеді.

№29. диаграмма. «Сіз немесе отбасыңыз алдағы 2 жылда тұрғын үй жағдайларын жақсартуға, пәтер, үй сатып алуға ниеттісіздер ме? (бір жауап)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %

Жоғарыда айтылғандай, тұрғын үй мәселесі респонденттерді қатты мазаламайды. Алдағы 2 жылда тұрғын үй жағдайын жақсартумен айналысу ниеті туралы сұраққа жастардың 22,8% бөлігі оң жауап берді. 40,1% жеке тұрғын үй жағдайларын жақсарту бойынша жоспарлары жоқ (№29 диаграмма).

Тұрғын үй жағдайын жақсартуды жоспарлап отырғандар арасында 24-28 жастағы респонденттер (27,9%) басым болғаны күтілген жағдай болды.

Гендермен, этникалық ерекшеліктермен, қоныс аудару түрімен корреляция жасауда респонденттердің жауаптарында маңызды айырмашылықтар анықталған жоқ.

Тұрғын үй жағдайын жақсартуды жоспарлаған немесе оны жүзеге асырғандар, әдетте, өз қаражатын пайдаланады (21,4%). 27,4% респондент осы мәселені шешу жолдары туралы сұраққа жауап беруге қиналды. 16,1% өз қаражатын, сондай-ақ отбасының көмегін немесе ипотеканы пайдаланады (пайдалануды жоспарлайды). Тек 12,2% бөлігі ипотекалық қарыз алу мүмкіндігін қарастыруда; 8,7% – отбасы мүшелерінің көмегіне сүйенеді, 7,3% – қарыз қаражатын пайдалануға дайын. Жастардың ең аз пайызы (3,6%) тұрғын үй сатып алу тәсілі ретінде мемлекеттік бағдарламаларды келтірді (№30 диаграмма). Бұл жастардың осындай мемлекеттік бағдарламалар туралы хабардарлығы төмендігін не жастардың мемлекетке деген сенімінің жоқтығын не осы бағдарламалардың тиімсіздігін айғақтайды. Бұл ретте 2,5% респондент ғана мемлекеттен көмек күтетіндерін айтты.

№30 диаграмма. «Сіз тұрғын үй мәселесін қалай шешесіз немесе тұрмыс жағдайыңызды қалай жақсартасыз? (бір жауап)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %

Өңірлік бөліністе жастардың еліміздің батыс өңірінде (Ақтөбе, Батыс Қазақстан, Маңғыстау облыстары), орталықта (Павлодар облысы және Нұр-Сұлтан қаласы), оңтүстік өңірде (Түркістан облысы, Алматы және Шымкент қалалары) мемлекеттік бағдарламаларға бағдарланбауы ерекше көзге түсті (№21 кесте).

№21 кесте. «Сіз тұрғын үй мәселесін қалай шешесіз немесе тұрмыс жағдайыңызды қалай жақсартасыз? (бір жауап)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, өңірлер бойынша, %

Өңір	Өз қаражаты	Ипотека	Мемлекеттік бағдарламалар	Аралас	Мемлекеттен көмек	Жауап беруге қиналамын
Ақмола	35,7	21,4	10,7	21,4	3,6	3,6
Ақтөбе	4,9	2,5	0	1,2	0	87,7
Алматы	11,6	18,2	5	8,3	3,3	29,8
Атырау	28,3	9,4	3,8	34	0	0
Шығыс Қазақстан	41,4	17,1	5,7	21,4	0	1,4
Жамбыл	3,8	15,4	3,8	46,2	19,2	3,8
Батыс Қазақстан	6,1	6,1	0	3	4,5	74,2
Қарағанды	40,4	17,5	3,5	26,3	0	1,8
Қостанай	44,9	4,1	4,1	26,5	0	6,1
Қызылорда	24,2	12,1	9,1	1,5	4,5	1,5
Маңғыстау	32,9	6,1	1,2	11	3,7	28
Павлодар	33,3	18,2	0	9,1	9,1	3
Солтүстік Қазақстан	26,1	30,4	13	30,4	0	0
Түркістан	16,3	12,4	1,3	20,9	1,3	35,9
Нұр-Сұлтан қ.	22,8	24,6	1,8	15,8	5,3	10,5
Алматы қ.	13,3	7,7	6,3	16,1	1,4	39,2
Шымкент қ.	19,8	9,9	1,1	18,7	1,1	26,4

Әлеуметтанулық зерттеу нәтижелері мемлекеттік жастар бағдарламаларының, атап айтқанда тұрғын үй бағыты бойынша тиімділігіне аудит жүргізудің орындылығын көрсетеді. Бұдан басқа, батыс өңірдің, атап айтқанда Ақтөбе және Батыс Қазақстан облыстарының жергілікті атқарушы органдарына тұрғын үй мәселесін шешу мүмкіндіктері туралы жастарды хабардар ету жөніндегі

жұмысты жандандыру мақсатқа сай болып көрінеді (бұл облыстарда тұрғын үй проблемаларын шешу мүмкіндіктері туралы сұраққа жауап беруге қиналған жастардың пайызы өте жоғары).

Жастарды жұмыспен қамту мәселелері

Әрбір жас қазақстандықтың өмірінің маңызды бөлігі жұмысқа орналасу мәселесі болып табылады. Жастардың жас ерекшеліктеріне байланысты кәсіби салада жеткілікті тәжірибесі жоқ, бірақ үлкен инновациялық және шығармашылық әлеуеті, нәтижелі жұмыс істеуге деген ықыласы мен мүмкіндігі бар.

Жастардың таңдаған мамандығы бойынша жұмысқа орналасу мүмкіндіктерін бағалау: 13,5% – оңай жұмыс табатынына сенімді; 36,2% – бұл мүмкін деп санайды; сауалнамаға қатысқан әрбір бесінші адам (21%) таныстар қажет деп санайды; 9,9% үшін бұл қиын мәселе, өйткені олар таңдаған мамандық еңбек нарығында сұранысқа ие емес.

Өз мамандығына деген сұраныс жоқ деп жауап бергендер қатарында 24-28 жас аралығындағы респонденттер басым (13,7%).

24-28 жас аралығындағы 27,6% респондент белгілеген «таныстар арқылы мүмкін» тармағы бойынша нәтижелер алаңдатады (салыстыру үшін 19-23 жас – 20,8%, 14-18 жас – 14,3%).

Қазақстандық жастар үшін жұмыс орнын таңдаудағы басты факторлар: мәселенің материалдық құрамдас бөлігі, яғни жастар, ең алдымен, жалақы деңгейіне, жұмыс берушілер ұсынатын жеңілдіктерге қызығушылық танытады. Сауалнамаға қатысқандардың 62% бөлігі осылай жауап берді. 33,9% кәсіби өсудің маңыздылығын атап өтті. Жастардың 32,6% бөлігі тұрақтылық пен сенімділікті үшінші орынға қойды. Маңыздылығы бойынша төртінші фактор жаңа тәжірибе, білім алу болып табылады (22,9%). 17,5% үшін икемді жұмыс кестесі маңызды, ал 15,8% – компанияның беделі маңызды екенін айтты (№22 кесте).

№22 кесте. «Жұмыс орнын таңдау кезінде Сіз үшін неғұрлым маңызды факторлар қандай? (үш жауаптан асырмаңыз)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %

Жауап нұсқалары	%
Жалақы деңгейі, жеңілдіктер	62,0
Кәсіби өсу мүмкіндігі	33,9
Тұрақтылық, сенімділік	32,6
Жаңа тәжірибе, білім алу	22,9
Икемді жұмыс кестесі	17,5
Компанияның беделі	15,8
Пайдалы болуы мүмкін контактілер мен байланыстарды орнату мүмкіндігі	12,5
Қызмет саласы	12,3
Әлеуметтік-психологиялық климат	10,9
Мен әлі мектепте оқимын, бұл туралы ойламадым	10,3
Өзін-өзі көрсету мүмкіндігі	8,1
Ұйымның орналасқан жері	7,7
Жауап беруге қиналамын	1,4

Жас тұрғысынан келесідей үрдіс байқалады: *кіші жас тобы* бұл туралы әлі ойланбаған (28,3%) немесе екі негізгі факторға назар аударады: жалақы деңгейі (48,0%) кәсіби өсу мүмкіндігі (26,4%).

Орта және ересек жастағы топтар үшін материалдық компонент (екі топта да 69%-дан жоғары) және кәсіби өсу мүмкіндігі маңызды, бірақ орта топ үшін (18-23 жас) жаңа тәжірибе алу, компанияның беделі, ұйымның орналасқан жері, өзін-өзі көрсету мүмкіндігі біршама жоғары, өйткені олар негізінен білім алып жүр немесе еңбек нарығына енді ғана аяқ басуда.

Жұмысқа орналасу мәселесі кәсіптік оқытуда одан әрі білім беру траекторияларын жоспарлаумен тығыз байланысты. Зерттеу нәтижелері

көрсеткендей, 56,3% респондент бұл мәселені қарастырмайды. Респонденттердің төрттен бір бөлігі (21,5%) оқуын сол мамандық бойынша, бірақ одан да жоғары деңгейде жалғастыруды жоспарлап отыр. 6,5% алдағы 5 жылда басқа мамандық бойынша оқуды жалғастыруды жоспарлағанын атап өтті.

Әрі қарай білім алудың басты уәждемесі негізінен жастардың мансаптық, кәсіби өсуіне байланысты, 46,8% респондент осындай пікірде. Респонденттердің төрттен бір бөлігі үшін (21,4%) негізгі себеп – материалдық пайда, атап айтқанда қаржылық өсу. 9% респондент себеп ретінде кәсіби құзыреттіліктің артуын атап өтті, 3 % – мұны басқа жұмыс орнына ауысумен байланыстырады. Сауалнамаға қатысқандардың 13,7% бөлігі жауап беруге қиналды.

Жұмыс іздеу жолдары

Зерттеу көрсеткендей, жастар жұмыс іздеу үшін келесі 5 әдісті қолданады:

- 1) бос орындар туралы хабарландыруларды қарау – 35,8%;
- 2) достар мен туыстардың көмегіне – 29,0%;
- 3) Интернет арқылы – 19,8%;
- 4) хабарландыру беру – 14,2%;
- 5) Жұмыспен қамту орталығына өтініш білдіру – 13,9%.

Респонденттердің жасына байланысты жұмыс іздеу әдістерінде айтарлықтай айырмашылықтар анықталған жоқ.

Қоныстандыру түріне байланысты респонденттердің жауаптары қызықты. Ауыл жастары қалалық жұмыспен қамту орталықтарына және eпbek.kz сайтына жиі жүгінеді. Сонымен қатар, қала жастары бос орындар туралы хабарландыруларды жиі пайдаланып, достар мен туыстардың көмегіне жүгінеді.

Сонымен қатар, респонденттердің өздері пайдаланған жұмысқа орналастырудың неғұрлым тиімді тәсілдері туралы жауаптарының бөлінуі қызықты (№31 диаграмма).

№31 диаграмма. «Жұмыс іздеген кезде қолданған әдістерді көрсетіңіз (әр баған бойынша үш жауап нұсқасы)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %

Диаграммадан көріп отырғанымыздай, жұмыс іздеудің ең тиімді әдісі – әлеуметтік байланыстарды пайдалану. Жиі қолданылатын әдіс – бос орындар туралы хабарландыру (35,8%), бұл тек 50% жағдайда тиімді. Үшінші тәсіл – Интернет арқылы жұмыс іздеу (19,8%) бұл әдіс 9,7% респондентке жұмыс табуға көмектескен.

Зерттеу Жұмыспен қамту орталықтарына, eпбек.kz сайтына, бос орындар жәрмеңкесіне жүгіну сияқты мемлекет бастамашылық ететін жұмысқа орналастыру механизмдерінің төмен тиімділігін (8,7%-дан жоғары емес) анықтады. Осылайша, жастардың бір бөлігі (шамамен 23%) мемлекеттік органдарға жүгінеді, бірақ шамамен 15% бөлігі ғана лайықты жұмыс табады деген қорытынды жасауға болады. Коммерциялық жұмыспен қамту агенттіктерінің қызметтеріне жүгінетін жастар саны одан да аз – 6,4%. Бұл құбылыс бос орын үшін қосымша қаражат төлегісі келмеуімен, оған кепілдік берілмегендіктен де, осындай қызметтердің тиімсіз нәтижелерімен де түсіндірілуі мүмкін. Бұл ретте, зерттеу нәтижелері бойынша жастардың тікелей жұмыс берушіге өз бетінше жүгінуі тиімді, 8,9% жағдайда осылай болған. Білім беру мекемелерінің көмегімен жас қызметкерлердің тек 4,6% бөлігі жұмыс тапқан, бұл оқу орындарының түлектердің болашақ тағдырына нашар қатысуын білдіреді.

Кәсіпкерлік қызмет тәжірибесі

Жастар – өмірдегі кез-келген өзгерістерге тез жауап беретін қоғамның ең белсенді бөлігі. Бұл тұрғыда жастар кәсіпкерлігі жастарды әлеуметтендірудің маңызды механизмі және әлеуметтік лифт болып табылады. Зерттеу көрсеткендей, жас респонденттердің басым бөлігінің кәсіпкерлік тәжірибесі жоқ (79,2%). Қалған 20% арасында: 5,6% – сәтті де, сәтсіз де тәжірибесі бар; 4,9% – сәтті тәжірибесі бар; 4,4% – қазіргі уақытта кәсіпкерлікпен айналысады; 4,1% – сәтсіз тәжірибесі бар.

Қазіргі уақытта кәсіпкерлікпен айналысатындар ішінде: 7,3% респондент 24-28 жаста, 4,7% – 19-23 жаста және 1,2% – 14-18 жаста. Ауыл жастары кәсіпкерлік қызмет тәжірибесінің болуын жиі көрсетті (қала жастары –17,7%, ауылда – 20,9%).

Зерттеу жастардың білім деңгейі мен кәсіпкерлік тәжірибесі арасындағы байланысты анықтады: білім деңгейі неғұрлым жоғары болса, респондент мұндай тәжірибенің бар екенін жиі атап өтті (№23 кесте).

№23 кесте. «Сіздің кәсіпкерлік қызмет тәжірибеңіз бар ма?» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, білім деңгейі бойынша %

Жауап нұсқалары	Аяқталмаған орта, мектептің 9 сыныбы	Орта, мектептің 11 сыныбы	Кәсіптік-техникалық, орта кәсіптік, колледж, училище	Аяқталмаған жоғары, (ЖОО оқып жүрмін)	Жоғары (ЖОО бітірдім)	Жоғары оқу орнынан кейінгі білім (магистр, ғылым кандидаты/ докторы, PhD докторы)
Иә, қазір жеке кәсіпкерлікпен айналысамын	0,5	2,5	5,3	4,0	7,0	20,0
Сәтті тәжірибем бар	2,1	3,2	5,6	4,9	7,3	8,0
Сәтсіз тәжірибем бар	1,3	1,9	4,3	4,9	7,5	0,0
Сәтті де, сәтсіз де тәжірибем бар	1,9	6,3	4,6	5,8	9,5	4,0
Тәжірибем жоқ	90,1	84,5	78,9	78,6	68,1	64,0
Жауап беруге қиналамын	4,0	1,6	1,3	1,8	0,7	4,0

Өңірлік бөліністе қазіргі уақытта кәсіпкерлікпен айналысатын жастардың үлесі мардымсыз. Қызылорда облысындағы 15,8% респондент ғана қазіргі уақытта кәсіпкерлікпен айналысып жүргендерін айтты. Жастардың сәтті де, сәтсіз тәжірибесі бар өңірлер арасында Түркістан (16,0%), Жамбыл (7,7%), Алматы (7,6%) облыстарын атап өтуге болады.

Зерттеу көрсеткендей, сауалнамаға қатысқандардың үштен бірі (30,8%) «Жастар кәсіпкерлікпен айналысқысы келеді ме?» деген сұраққа мақұлдап жауап берді, 64,8% – жауаптан бас тартты, тағы 4,4% жауап беруге қиналды.

Кәсіпкерлік қызметпен айналысуға ынталы жас қазақстандықтың әлеуметтік портреті: орта жас тобының өкілі (19-23 жас) – 32,9%, әдетте жоғары білімі (ғылыми дәрежесі) бар – 55%.

Кәсіпкерлікпен айналысқысы келетін жастардың ең көп үлесі келесі өңірлерде тұрады: Қарағанды (47,7%), Маңғыстау (45,7%), Түркістан (39,0%) облыстары және Алматы қ. (36,6%).

Жастар бизнеспен айналысатын/айналысатын Топ-7 сала:

- 1) Сауда – 23,6%;
- 2) Қоғамдық тамақтану – 10,5% (қала жастары – 11,2%; ауылдық жастар – 9,5%);
- 3) Азық-түлік өндірісі, киім шығару – 10,2%; (ауыл жастары – 12,5%; қала жастары – 8,8%); көбінесе қыздар – 13,7%;
- 4) Сұлулық индустриясы – 10,0% (көбінесе қыздар – 17,9%);
- 5) IT-саласы – 7,9%;
- 6) Ойын-сауық саласы – 6,8%;
- 7) Тұрмыстық қызметтер – 5,4%.

4. ҚАЗІРГІ ЖАСТАРДЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒДАРЛАРЫ МЕН МҮДДЕСІ

Жастардың құндылық бағдары

Бүгінгі таңда құндылықтар мәселесі маңызды тақырыптардың бірі саналады, өйткені әртүрлі жіктеулер, критерийлер мен тәсілдер бар. Біз әлеуметтік теңсіздіктің, әлеуметтік-мәдени қашықтықтың артуына алып келетін қоғам мен жаһандану процесіндегі үлкен өзгерістердің куәсі болып отырмыз. Қазіргі әлемдегі қақтығыстар әлеуметтік топтардың негізгі көзқарастарында айқын көрінетін мәдени қайшылықтар негізінде орын алады.

Құндылықтар кез-келген қоғамның нормативтік мәдениетінің ажырамас құрамдас бөлігін құрайды және белгілі бір мінез-құлықты саналы таңдауға әсер етеді. Қоғамдағы тұрақтылықты сақтау үшін жалпы негізгі құндылықтардың болуы қажет, өйткені олардың болмауы әлеуметтік топтардың бөлінуіне әкелуі мүмкін.

Сауалнама барысында жастар өміріндегі ең маңызды құндылықтарды анықтау мақсатында «Сіз үшін өмірдегі ең үлкен құндылық қандай?» деген сұрақ арқылы 16 нұсқадан негізгілерін таңдау ұсынылды.

Алынған мәліметтерге сәйкес, жастар үшін отбасы (83,3%), денсаулық (64,2%), достық (40,7%), материалдық қамтамасыз етілген өмір (39,3%), махаббат (22,8%) басым болып табылады (№24 кесте).

Қазақстандық жастардың құндылық бағдарларының Р. Инглхарттың мәдени құндылықтар картасымен арақатынасы (2017 ж.) ұқсас нәтижелер көрсетті. Өлшеу қорытындылары бойынша Қазақстанның ұстанымы жалпы бейтарапқа жақын, зайырлы құндылықтарға қарағанда дәстүрлі жаққа қарай сәл ауытқумен және өзін-өзі көрсету құндылықтарымен салыстырғанда өмір сүру құндылықтарына қарай едәуір ауытқумен сипатталды.¹¹

Анықтама: Карта координаттар жүйесін білдіреді. Көлденең осьте өмір сүру құндылықтары (сол жақта) және өзін-өзі көрсету құндылықтары (оң жақта) көрсетілген. Өмір сүру құндылықтарына материалдық тауарлар, қауіпсіздік, кішіпейілділік, адам құқықтарының төмен бағасы, ксенофобия жатады. Өзін-өзі көрсету құндылықтарына – адам құқықтарын жоғары бағалау, табысқа және материалдық игіліктерге ұмтылу, ерлер мен әйелдердің экономикасы мен теңдігіне назар аудару.

Тік осьте дәстүрлі құндылықтар (картаның төменгі жағында) vs секулярлық-рационалды құндылықтар (жоғарғы жағында) көрсетілген. Дәстүрлі құндылықтарға отбасы, дін, әлеуметтік конформизм, билікті қабылдау, әлеуметтік құндылықтар жатады. Зайырлы-саяси құндылықтарға – діннің төмен рөлі, зайырлы мемлекеттің артықшылығы жатады, бұл ретте жеке адамның мүддесі қоғам мүддесінен маңызды.

¹¹ World Values Survey жобасын зерттеудің алтыншы толқыны. World Values Survey жобасы шеңберінде сауалнамалар мен сұхбаттар бес жылдық кезеңділікпен өтеді. Зерттеуге әртүрлі саяси режимдері бар елдерден халықтың барлық топтарының адамдары қатысады.

№24 кесте. «Сіз үшін өмірдегі ең үлкен құндылық қандай? (бес жауаптан асырмаңыз)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %, 2021-2022 жж.

Жауап нұсқалары	2021 жыл*	2022 жыл*
Отбасы	82,3	83,3
Денсаулық	45,6	64,2
Достық	23,1	40,7
Материалдық қамтамасыз етілген өмір	20,7	39,3
Махаббат	12,0	22,8
Қызықты жұмыс, мамандық	9,1	19,6
Білім	11,1	19,5
Сенім, дін	16,2	18,1
Өзін-өзі жетілдіру, өзін-өзі құрметтеу	7,8	17,7
Жан тыныштығы	8,8	15,3
Көңіл көтеру мүмкіндігі	5,1	11,5
Мансап, қоғамдағы жоғары орын	5,2	11,0
Адамдарға көмек	3,3	10,3
Биліктің болуы	2,8	5,1
Шығармашылық	1,5	3,3
Қоғамдық танылу, атақ, бедел	1,4	3,1
Жауап беруге қиналамын	0,6	0,2

*Жиынтық 100%-ға тең емес, өйткені респонденттер жауаптың бірнеше нұсқасын таңдай алды

Сонымен қатар, жастар мына нұсқаларды атап өтті: қызықты жұмыс (19,6%), білім (19,5%), сенім, дін (18,1%). Зерттеу қазақстандық жастардың құндылықтар бойынша бірнеше жыл бойы тұрақты пікірде екенін көрсетті.

Жастар санасында ең аз танымал – қоғамдық танылу (3,1%), шығармашылық және хобби (3,3%), сондай-ақ биліктің болуы (5,1%).

Жас бөлінісінде корреляцияны талдау (№25 кесте) «отбасы» нұсқасының басым болуы үлкен жас тобында (24-28 жас) 86,3%-ға дейін маңыздылықтың өсуімен барлық жас топтарына (80%-дан астам) тән екенін көрсетеді. Жастардың ересек тобы үшін «денсаулық» санаты (69,0%), сондай-ақ «материалдық қамтамасыз етілген өмір» (44,3%) құндылығы аса маңызды. Достық (49,9%), білім (29,1%) 14-18 жас аралығындағы жастар үшін неғұрлым маңызды. Қызықты жұмыс, мамандық орта жастағы топ үшін маңызды (19-23 жас) – 23,1%.

Барлық жас топтарының ішінде «қоғамда танылу» ең аз маңызды рөл атқарады.

№25 кесте. «Сіз үшін өмірдегі ең үлкен құндылық қандай? (бес жауаптан асырмаңыз)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, жасы бойынша, %

Жауап нұсқалары	Жас топтары		
	14-18 жас	19-23 жас	24-28 жас
Отбасы	80,6	82,9	86,3
Денсаулық	58,4	65,0	69,0
Достық	49,9	39,2	32,9
Материалдық қамтамасыз етілген өмір	35,3	38	44,3
Махаббат	20,6	24,9	23,1
Қызықты жұмыс, мамандық	15,3	23,1	20,7
Білім	29,1	17,6	11,7
Сенім, дін	17,1	17,4	19,6
Өзін-өзі жетілдіру, өзін-өзі құрметтеу	16,2	16,7	20,0
Жан тыныштығы	11,2	15,0	19,6
Көңіл көтеру мүмкіндігі	12,8	11,9	9,9
Мансап, қоғамдағы жоғары орын	12,1	9,3	11,3
Адамдарға көмек	9,6	10,9	10,4
Биліктің болуы	5,5	5,7	4,0
Шығармашылық	6,3	2,0	1,6
Қоғамдық танылу, атақ, бедел	4,1	2,6	2,4
Жауап беруге қиналамын	0,3	0,2	0,1

Қала және ауыл жастарының құндылықтары да әртүрлі, мәліметтер №26 кестеде келтірілген.

Қызықты жұмыс, өзін-өзі тану, мансап сияқты құндылықтарды қала жастарының жоғары бағалауы қала өмірінің қарқынымен түсіндіріледі. Сонымен бірге ауыл жастары үшін сенім, дін, достық, адамдарға көмек сияқты құндылықтардың маңызы жоғары.

№26 кесте. «Сіз үшін өмірдегі ең үлкен құндылық қандай (бес жауаптан асырмаңыз)?» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, елді мекен түрі бойынша, %

Жауап нұсқалары	Қала	Ауыл
Отбасы	83,4	83,1
Денсаулық	62,8	66,2
Достық	44,3	31,7
Материалдық қамтамасыз етілген өмір	39,2	42,9
Махаббат	25,4	18,9
Қызықты жұмыс, мамандық	22,6	15,0
Білім	20,0	18,7
Сенім, дін	19,0	15,8
Өзін-өзі жетілдіру, өзін-өзі құрметтеу	17,3	12,2
Жан тыныштығы	13,3	25,3
Көңіл көтеру мүмкіндігі	12,8	9,5
Мансап, қоғамдағы жоғары орын	12,0	9,3
Адамдарға көмек	9,9	11,0
Биліктің болуы	4,4	6,1
Шығармашылық	3,7	2,6
Қоғамдық танылу, атақ, бедел	3,2	2,8
Жауап беруге қиналамын	0,2	0,3

Жастар – қоғамдағы өз трендтерін қалыптастырып, белгілейтін және қоғамдық көңіл-күйге әсер ететін халықтың неғұрлым белсенді бөлігі. Жастар арасында ең көп таралған тренд салауатты өмір салтына бағдарлану, бұл 23,3% респонденттер үшін маңызды. Әрбір бесінші (22,4%) респондент тренд ретінде фрилансингті атап өтті. 21,4% қарқынды өмір салтын анықтады. Респонденттердің шамамен тең саны тренд ретінде мыналарды атап өтті: диджитализация, цифрландыру, технологиялардың дамуы (19,4%) және кедейлер мен байлар арасындағы алшақтық (19,2%) (№27 кесте).

№27 кесте. «Қазіргі уақытта қазақстандық жастарға тән ең көп таралған трендтерді атап өтіңізші (үш жауаптан асырмаңыз)?» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %, 2021-2022 жж.

Жауап нұсқалары	2021 жыл	2022 жыл
Салауатты өмір салты	19,3	23,3
Фриланс	17,5	22,4
Қарқынды өмір	19,2	21,4
Диджиталдандыру, цифрландыру, технологиялардың дамуы	20,7	19,4
Кедейлер мен байлар арасындағы алшақтық	17,2	19,2
Волонтерлікке жаңаша көзқарас	5,5	18,4
Тамақтануға жаңаша көзқарас	13,4	17,5
Мультитренділік, мәдени бөліну	13,7	15,4
Экологиялылық	14,2	14,1
Отбасы институтының әлсіреуі	16,4	14,1
Дәстүрлі БАҚ-қа сенімсіздіктің өсуі	9,7	11,8
Наразылық	-	4,9
ЛГБТК өкілдеріне төзімділік	-	4,4
Саяси қатысу	-	3,4
Құқықтық сананы қылмыссыздандыру	-	1,6
Үргедектік	-	1,1
АУБ өкілдеріне төзімділік	-	0,9
Феминистік көңіл-күйдің артуы	5,2	5,1
Басқа		0,6
Жауап беруге қиналамын	8,4	4,5

**Жиынтық 100%-ға тең емес, өйткені респонденттер жауаптың бірнеше нұсқасын таңдай алды*

Жалпы жастар атап өткен трендтер 2022 жылы айтарлықтай өзгермегенін, өткен жылмен салыстырғанда аздап қана басымдылық алғанын айта кеткен жөн. Сонымен қатар фрилансинг, өмірдің қарқынды екіні, кедейлер мен байлар арасындағы алшақтық, отбасы институтының әлсіреуі, дәстүрлі БАҚ-қа сенімсіздіктің өсуі сияқты трендтердің маңыздылығы артты.

Қоныстандыру түрі бойынша корреляция қала және ауыл жастарының негізгі трендтері сәйкес келетіндігін көрсетеді. Келесі үрдістер бойынша бағалаудағы айырмашылықтар бар (№28 кесте).

Қала жастары үшін тренд ретінде динамикалық өмір салты, волонтерлік, отбасына деген жаңа көзқарас маңызды. Ауыл жастары, өз кезегінде, кедейлер мен байлар арасындағы алшақтықты, мультиренділік, экологиялылықты атап өтеді.

№28 кесте. «Қазіргі уақытта қазақстандық жастарға тән ең көп таралған трендтерді атап өтіңізші (бес жауаптан асырмаңыз)?» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, елді мекен түрі бойынша, %

Жауап нұсқалары	Қала	Ауыл
Жоғары мобильділік (жастардың кез келген уақытта көшіп кетуге, елді, жұмысты, қоршаған ортаны және т.б. ауыстыруға мүмкіндігі болғанын қалауы)	35,6	30,0
Қарқынды өмір	25,6	14,9
Салауатты өмір салты	24,3	21,8
Фриланс	22,0	22,8
Отбасы институтының әлсіреуі	13,3	15,3
Волонтерлік	20,0	15,9
Тамақтануға жаңаша көзқарас, дәстүрлі үйдегі тамақтанудан алыстау	19,6	14,4
Диджиталдандыру, цифрландыру, технологиялардың дамуы	18,7	20,3
Кедейлер мен байлар арасындағы алшақтық	16,9	22,6
Мультитренділік, мәдени бөліну	13,5	18,2
Экологиялылық	12,8	16,1
Дәстүрлі БАҚ-қа сенімсіздіктің өсуі	11,3	12,6
ЛГБТК (LGBTQ) өкілдеріне төзімділік	5,5	2,8
Наразылық	5,4	4,2
Феминистік көңіл-күйдің артуы	5,1	4,9
Саяси қатысу	3,6	3,0
Үргедектік/орыстарды жек көрушілік/қытайларды жек көрушілік	1,2	0,9
Құқықтық сананы қылмыссыздандыру	1,5	1,8
АУБ өкілдеріне төзімділік	0,9	0,9
Жауап беруге қиналамын	3,3	6,3

Қоғамдық пікірдің қалыптасуы макро-және микроорта факторларының әсерінен болады. Осыған байланысты жастардың әлеуметтену агенттерімен өзара әрекеттесу механизмдерін түсіну маңызды. Бұл әлеуметтік институттар туралы емес, әлеуметтік топтардың субъектілері туралы. Жеке әлеуметтік топтардың өкілдері арқылы сенім қалыптастыру процесі жүреді. Сенім әлеуметтік әлемге қатысты көзқарастар жүйесі бола отырып, топтық және тұлғааралық қатынастарды құру процестерін көрсетеді. Бұл әлеуметтік капиталдың маңызды элементтерінің бірі. Қазақстандық жастардың құндылық ұстанымдарын қалыптастыруда әлеуметтендіру агенттерін анықтау үшін олардың «сенім радиусын», яғни сенім қатынастарының бірыңғай жүйесіне кіретін адамдардың (немесе әлеуметтік топтардың) санатын зерделеу маңызды. Ф. Фукуяма кез-келген қоғам әлеуметтік капиталдың белгілі бір қорына, оның ішінде сенімге ие екенін, олардың арасындағы айтарлықтай айырмашылықтар сенім радиусына байланысты екенін айтады.¹² Радиус тұлғааралық (бондинг қатынастарының индикаторы) және жалпыланған (көпір қатынастарының индикаторы) сенім/сенімсіздік деңгейіне байланысты. Бондингтік әлеуметтік капитал жабық қауымдастықтарға тән және әлеуметтік-экономикалық дамуды тежейді, ал көпір әлеуметтік капиталы ашық қауымдастықтарға тән, бұл топтан тыс адамдармен қарым-қатынасты жеңілдетеді.

Сауалнама нәтижелеріне сәйкес, «Сіз кімнің пікіріне сенім артасыз?» деген сұраққа ең көп айтылған жауап – «ондай адамдар жоқ» деген нұсқа болды (42,4%). Өрі қарай, жастар арасында ерекше сенімге ие үш негізгі категорияны бөлуге болады. Біріншіден, бұл ғалымдар (18,2%). Келесі орында дәрігерлер (16,4%) және билік өкілдері (14,7%) орналасады. Белгілі қоғам қайраткерлерінің пікірінің маңыздылығы да жоққа шығарылмайды (11,3%).

Бұл мәселеде блогерлер, вайнерлер, тикторкерлер (8,3%), саяси партиялардың көшбасшылары (7,4%), дін қайраткерлері (7,3%), спортшылар (5,5%), бизнесмендер (4,2%) (№29 кесте) ықпалы аз болды.

¹² Ф. Фукуяма. Сенім: әлеуметтік қасиеттер және өркендеу жолы. – М.: АҰБ «АСТ баспасы», «Ермак» ҒӨК ЖАҚ, 2004.

№29 кесте. «Сіз кімнің пікіріне сенім артасыз?»¹³ (кез келген жауап саны)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %, 2021-2022 жж.

Жауап нұсқалары	2021 жыл	2022 жыл
Музыканттар	8,1	2,9
Бизнесмендер	14	4,2
Спортшылар	11	5,5
Дін қайраткерлері, дін қызметкерлері	4,9	7,3
Саяси партиялардың жетекшілері	8,5	7,4
Блогерлер, вайнерлер, тиктокерлер	16,2	8,3
Белгілі қоғам қайраткерлері	10,9	11,3
Билік өкілдері	17,1	14,7
Дәрігерлер	6,7	16,4
Ғалымдар	6,5	18,2
Ондай адамдар жоқ	31,2	42,4
Ата-ана		4,0
Туысқандар		0,4
Достар		0,3
Мұғалім		0,2
Өзіме		0,1
Басқа		0,9
Жауап беруге қиналамын	11,7	4,2

*Жиынтық 100%-ға тең емес, өйткені респонденттер жауаптың бірнеше нұсқасын таңдай алды

2021 жылдан бастап музыканттар, бизнесмендер, спортшылар, блогерлер белгілі қоғам қайраткерлері және т.б. сияқты топтарға деген сенімнің төмендеуі байқалады. Аздап болса да, діни қайраткерлерге деген сенім артты. Дәрігерлерге деген сенім шамамен 10%-ға және ғалымдарға деген сенім 12%-ға өсті. Бұл жағдайда дәл осы категорияларды денсаулықты сақтау және ҒЗЖ дамыту саласында жастармен байланыс орнату үшін пайдалануға болады.

Тілдік орта

Жастарға жүргізілген сауалнама аясында қазақ, орыс және ағылшын тілдерін меңгеру деңгейі туралы сұрақ қойылды (№30 кесте).

Осылайша, сауалнама көрсеткендей, респонденттердің көпшілігі орыс тілін еркін меңгерген – 85,3% («еркін сөйлеймін, оқимын, бірақ жазбаймын», «еркін сөйлеймін, оқимын және жазамын» және «еркін меңгердім, оның ішінде кәсіби лексиканы білемін» деген жауаптардың жиынтығы). Орыс тілін білмейтіндер саны 0,3% болды.

Қазақ тілін («еркін сөйлеймін, оқимын, бірақ жазбаймын», «еркін сөйлеймін, оқимын және жазамын» және «еркін меңгердім, оның ішінде кәсіби лексиканы білемін») 69,1% респондент еркін меңгерген.

Қазақстандық жастардың ағылшын тілін меңгеру деңгейі жоғары емес, респонденттердің тек 12,6% ғана еркін сөйлейтінін айтты. 15,6% мүлдем білмейді. Басым бөлігі, шамамен үштен бірі (31,3%) меңгермеген, бірақ жеке сөз тіркестерін түсінеді, әрбір бесінші (21,0%) сөзді түсінеді, бірақ түсіндіре алмайды.

¹³ 2021 жылы мынадай сұрақтар қойылған болатын: "Қазақстанда және сіздің аймағыңызда қоғамдық пікірге ықпал ететін беделді адамдар немесе адамдар тобы бар ма? Егер бар болса, Сіздің сеніміңізді пайдаланатын осы беделді адамдар қандай санатқа жатады?"

№30 кесте. «Сіз қазақ, орыс, ағылшын тілдерін қаншалықты еркін меңгердіңіз (әр жолда бір жауап)?» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %, 2021-2022 жж.

Меңгеру деңгейі	Мүлдем білмеймін		Білмеймін, бірақ кейбір сөздерді түсінемін		Сөзді түсінемін, бірақ түсіндіре алмаймын		Сөзді түсінемін және түсіндіре аламын		Еркін сөйлеймін, оқимын, бірақ жазбаймын		Еркін сөйлеймін, оқимын және жазамын		Еркін меңгердім, оның ішінде кәсіби лексиканы білемін		Ж/Қ	
	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022
Қазақ	4,6	4,0	7,5	9,5	7,0	7,8	5,9	9,5	4,8	9,5	48,4	44,5	21,5	15,1	0,3	0,3
Орыс	0,5	0,3	1,8	2,0	6,9	4,9	10,5	7,4	7,7	11,4	49,6	59,5	22,4	14,4	0,6	0,4
Ағылшын	19,8	15,6	27,9	31,3	22,2	21,0	17,2	18,1	4,4	5,6	6,1	5,9	1,5	1,1	0,9	1,5

Бұл мәселенің респонденттердің этникалық құрамымен арақатынасы мынаны көрсетті:

Көбінесе орыс ұлттың респонденттері (14,5%), басқа этностық топтар – 9,1% (қазақтар арасында – 0,3%) қазақ тілін білмейтіндерін айтты. Орыс жастарында қазақ тілін меңгерудің негізгі деңгейі – «білмеймін, бірақ кейбір сөздерді түсінемін» (32,3%) және «сөзді түсінемін, бірақ түсіндіре алмаймын» (22,0%).

Басқа этностық топтар өкілдерінің қазақ тілін меңгеру деңгейі орыс ұлтының өкілдеріне қарағанда жоғары: әрбір бесінші (19,8%) «еркін сөйлеймін, оқимын, бірақ жазбаймын» деп жауап берді.

Бұл жағдайда жауаптарды этностық тиістілігі бойынша бөлу орыс ұлтының және басқа да этностық топтардың жастары арасында мемлекеттік тілді көпшіліктің қолдануына қол жеткізу және оқыту бойынша жұмыс жүргізу қажеттігін көрсетеді.

Барлық үш топта (қазақтар, орыстар, басқалар) орыс тілін меңгеру деңгейі жоғары: жастардың басым бөлігі «еркін сөйлейді, оқиды және жазады» (қазақтар – 55,5%; орыстар – 68,0%; басқалар – 71,1%).

Ағылшын тілін меңгеру бойынша жағдайдың өзіндік ерекшелігі бар, ол келесідей көрінеді: кіші жастағы топ (14-18 жас) жалпы ағылшын тілін жақсы біледі. Біріншіден, бұл, әрине, ағылшын тілінің мектеп бағдарламасына енуімен түсіндіріледі. Зерттеу нәтижелері ауыл жастары ағылшын тілін аз біледі деген болжамның стереотиптілігін көрсетті. Бұл жағдайда, жеке бағалау бойынша, ауыл жастарының ағылшын тілін білу деңгейі қалалық деңгейге қарағанда жоғары болды (№31 кесте).

№31 кесте. «Сіз қазақ, орыс, ағылшын тілдерін қаншалықты еркін меңгердіңіз (әр жолда бір жауап)?» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, ағылшын тілі, елді мекен түрі бойынша, %

Жауап нұсқалары	Қала	Ауыл
Мүлдем білмеймін	15,5	15,6
Білмеймін, бірақ кейбір сөздерді түсінемін	32,1	30,0
Сөзді түсінемін, бірақ түсіндіре алмаймын	23,3	17,4
Сөзді түсінемін және түсіндіре аламын	16,7	20,2
Еркін сөйлеймін, оқимын, бірақ жазбаймын	4,9	6,7
Еркін сөйлеймін, оқимын және жазамын	6,2	5,4
Еркін меңгердім, оның ішінде кәсіби лексиканы білемін	0,7	1,6
Жауап беруге қиналамын	0,5	3,0

Діни нанымның қалыптасуы

Діншілдік жеке адамның немесе адамдар тобының меншігі ретінде дінге деген көзқарастың негізгі аспектілерін, өзін діншіл немесе дінге сенбейтіндер тобымен сәйкестендіруді көрсетеді және екі компоненттен көрінеді: діни сана және діни мінез-құлық, оны діни құндылықтар ретінде сипаттауға болады.

Сауалнама қорытындысы бойынша Қазақстан жастарының діншілдік деңгейі келесідей сипатталуы мүмкін. Жастардың көпшілігі өздерін діншіл санайды, бірақ діни өмірге қатыспайды – 48,4%. Респонденттердің тағы 26,6% бөлігі дінге сенетінін,

бірақ діни өмірге сирек қатысатынын, тек мерекелермен шектелетінін атап өтті. Діни нормаларға толық сәйкес келетін діншілдер – 7,7%. Дінге немқұрайлы қарайтындар – 4,4% болды. Кейбір діни дәстүрлер мен жоралғыларға қатысатын, бірақ өздерін діншіл санамайтындар – 4,0%. Атеистік көзқарастарды 2,2% респондент ұстанады (№32 кесте).

№32 кесте. «Өтінемін, айтыңызшы, өзіңізді діншіл санайсыз ба? (бір жауап)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %

Жауап нұсқалары	%
Діншілмін, бірақ діни өмірге қатыспаймын	48,4
Діншілмін, бірақ мешітке, шіркеуге және т.б. мереке кезінде барамын, діни нормаларды сирек сақтаймын	26,6
Діншілмін, діни қауымдастықтың өміріне қатысамын, діни нормаларды толығымен ұстанамын	7,7
Дінге немқұрайлымын	4,4
Дінге сенбеймін, бірақ кейде діни рәсімдерді сақтаймын	4,0
Дінге сенбеймін, бірақ діншілдерді құрметтеймін	3,1
Атеистпін	2,2
Дінге сенбеймін, бірақ кейде мешітке, шіркеуге және т.б. барамын, діни нормаларды сақтаймын	1,4
Дінге қарсымын	0,4
Жауап беруге қиналамын	1,9

Корреляцияны талдау белсенді сенушілер арасында («сенемін, діни қоғамдастықтың өміріне қатысамын, діни нормаларды толық ұстанамын» деген жауапты таңдағандар) ерлер (осы санаттағы 6,0% әйелдерге қарсы 9,3%) көшбасшы екенін көрсетеді.

Білімнің діншілдік деңгейіне әсері қызықты. Бір жағынан, діни қауымның өміріне толық қатысатын белсенді сенушілер санатының арасында жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімі бар жастар (магистратура, докторантура) 16,0%, ал осы санаттағы сенушілердің білім берудің барлық деңгейлері бойынша орташа үлесі 7,7%-ға тең екендігіне назар аудартады. Екінші жағынан, респонденттердің осы санаты арасында атеистердің ең көп үлесі анықталды – 12,0% (орташа мәні 2,2%).

Этностар бөлінісінде корреляцияны талдау орыс жастарының ең аз діни екенін көрсетеді, тек 3,8% респондент дінге сенушілер болып табылатынын және діни нормаларды толық ұстанатынын атап өтті, салыстыру үшін қазақтар мен басқа этностардың үлесі 8,6%-ды құрады. Қазақтар мен басқа этностардың жастарымен салыстырғанда орыс жастарының діншілдігі неғұрлым төмен дәрежеде болуы өздерін дінге сенбейтіндер қатарын біріктіретін алты санаттың біріне жатқызғандардың саны бойынша деректермен расталады («дінге сенбеймін, бірақ кейде діни рәсімдерді сақтаймын», «дінге сенбеймін, бірақ кейде мешітке, шіркеуге барамын», «дінге сенбеймін, бірақ діншілдерді құрметтеймін», «дінге немқұрайлымын», «атеистпін», «дінге қарсымын»). Орыстар арасында бұл жиынтық көрсеткіш бәрінен жоғары – 24,1%, басқа этностар арасында ол 20,9%, қазақтар арасында – 12,4% құрайды.

Егер Қазақстан облыстары бойынша белсенді діншілдік («сенемін, діни қоғамдастық өміріне қатысамын, діни нормаларды толық ұстанамын» деген жауаптың бірінші нұсқасын таңдаған) үлесін қарайтын болсақ, онда өздерін осындай деп атаған жастардың ең көп саны Қызылорда облысында тұратынын көреміз (осы санат бойынша орташа мәні 7,7% болған кезде 17,9%). Белсенді діншілдер саны 10%-дан асатын өңірлер қатарына Шығыс Қазақстан облысы (14,4%), Алматы облысы (13,8%), Ақтөбе облысы (13,2%), Алматы қаласы (11,3%) кіреді. Өздерін белсенді діншіл санайтын жастардың ең аз саны Солтүстік Қазақстан облысында (1,9%) және Нұр-Сұлтан қаласында (1,6%) тұрады.

Сауалнамаға қатысқан жастардың басым бөлігі ислам дінін ұстанады (73,8%), 19,2% православие, 0,3% католицизм, 0,1% протестантизм, 6,4% – ешқандай дінді ұстанбайды.

Жастарға жүргізілген жаппай сауалнаманың қорытындысы бойынша алынған деректерді талдау нәтижесінде ислам дінін ұстанатын респонденттер негізінен еліміздің оңтүстік өңірінде, Ақмола облысында және батыс өңірдің (Ақтөбе және Атырау облыстары) екі облысында қоныстанған.

Православие дінін ұстанушылар негізінен Ресей Федерациясымен шекаралас облыстарда және славян халқы басым өңірлерде (Батыс Қазақстан облысы, Қарағанды, Қостанай облыстары) тұрады. Мұндай қоныстану республика халқының этно-демографиялық құрылымымен тікелей байланысты.

Діни көзқарастар респонденттердің *этникалық құрамымен* тығыз байланысты. Мысалы, қазақтар: 95% ислам дінін ұстанады, 1,7% православие, 3,1% атеистер. Орыстар: 78% православие, 7% ислам, 14% дінге бейтарап қарайды. Басқа этностар: 56,1% ислам, 25,7% православие, 14,4% дінге сенбейді.

Зерттеу нәтижелері бойынша отбасы діни білімнің негізгі агенті деп айта аламыз: 35,3% респондент ата-анасы мен туыстары себеп болғанын айтты. Мұны жастардың 23,7% бөлігі «туғалы осылай қалыптасты» деген жауап нұсқасын таңдағаны да растайды (№33 кесте).

№33 кесте. «Өтінемін, айтыңызшы, Сіздің діни сеніміңізге, діншіл болуыңызға немесе дінге сенбейтініңізге кім немесе не көбірек әсер етті? (бір жауап)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %

Жауап нұсқалары	%
Ата-анам, туыстарым	35,3
Туғалы осылай қалыптасты	23,7
Ештеңе әсер еткен жоқ	23,5
Арнайы әдебиет, интернет ресурстарды зерделеу	3,7
Барлық достарым, таныстарым, көптеген жастар осы дінді ұстанады	3,4
Имам, дін қызметшісі, миссионермен әңгімелесу	2
Өмірімдегі маңызды оқиға	1,3
Әлі анықтаған жоқпын	5
Жауап беруге қиналамын	2,3

Діни сенімді қалыптастырудың өңірлік ерекшелігі Түркістан (62,1%), Ақмола (48,6%) және Солтүстік Қазақстан (40,4%) облыстарында тұратын жастарды бағалауда көрініс тапты, онда «ата-анам, туыстарым» жауабын таңдаудың жоғары пайызы тіркелді. Сонымен қатар, Қызылорда облысында тұратын жастардың едәуір үлесінде діни сенім арнайы әдебиетті, интернет ресурстарды зерделеу арқылы қалыптасады (27,4%), бұл республика бойынша орташа мәннен 7,4 есе жоғары (3,7%) және имаммен, діни қызметкермен әңгімелесудің әсерінен болғанын айтқандар бар (10,5%), бұл республика бойынша орташа мәннен 5 есе жоғары (2%). Атырау облысында 12,7%, Қызылорда облысында 8,4% респондент «менің барлық достарым, таныстарым, көптеген жастар осы дінді ұстанады» деп атап өтті. Аталған өңірлерде халықтың басым бөлігі – ислам дінін ұстанатын қазақтар екенін ескере отырып, жергілікті атқарушы органдар жағдайды бақылауда ұстауы қажет.

Осылайша, қазақстандық жастардың діншілдік дәрежесі айтарлықтай әртүрлі және дінге қатысты және діни нормалар мен практикаларды сақтаудағы жаһандану трендтерін айтарлықтай дәрежеде көрсетеді. Сонымен қатар, діни артықшылықтар туралы сұрақтарды нақтылау жағдайды басқа қырынан көруге мүмкіндік берді. Жастар құндылықтарының құрылымында дін 8-ші орында тұрғанына (18,1%) қарамастан, жекелеген топтар үшін дін мен діннің маңыздылығы арта түскені байқалады. Осы тақырыптың нәзіктігін ескере отырып, оны зерттеуге сараптамалық тұрғыдан қарау керек. Елімізде діни ахуалды зерделеумен айналысатын мамандандырылған ғылыми ұйымдар бар. Мүмкін болатын жанжалды

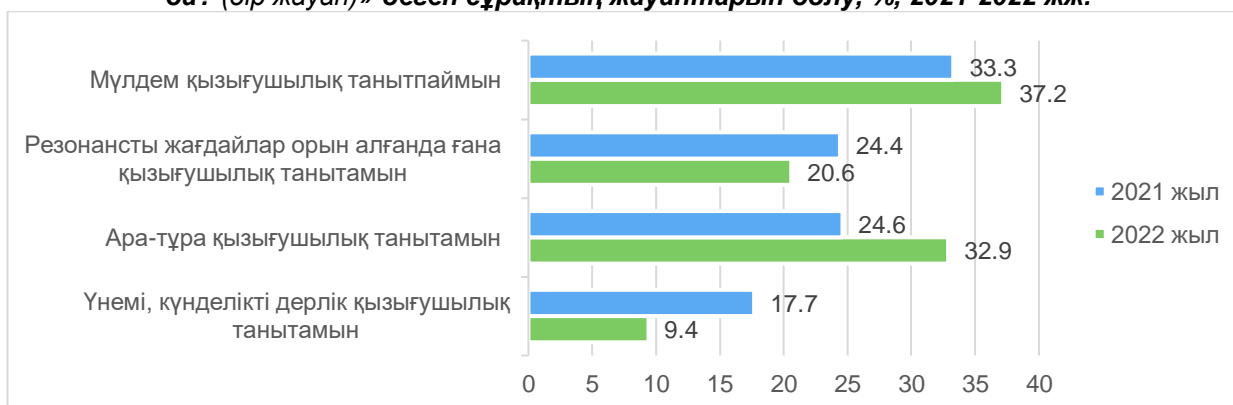
жағдайларды неғұрлым толық көрсету және болжау үшін бүкіл республика бойынша жастар арасындағы діни ахуалды қысқарту мүмкіндігін қарастыру орынды болып көрінеді. Қазіргі кезде қазақстандық жастардың зайырлылық/сакрализация желісі бойынша, оның ішінде өңірлік және этникалық бөліністерде қаншалықты сараланғанын анықтау өте маңызды.

5. АЗАМАТТЫҚ БЕЛСЕНДІЛІК

Жастардың қоғамдық-саяси көңіл-күйі

Жастардың әлеуметтік белсенділік дәрежесінің жанама өлшемдерінің бірі – жастардың елдің саяси өміріндегі оқиғаларға қызығушылық дәрежесінің көрсеткіштері. Зерттеу деректеріне сәйкес, сауалнаманың «Сіз саяси жаңалықтарға, оқиғаларға қызығушылық танытасыз ба?» деген сұрағына 37,2% респондент мүлдем қызықпайтынын айтты. Жастардың 32,9% бөлігі ара-тұра қызығушылық танытады, 20,6% – резонанстық оқиғалар болған кезде ғана қызығушылық танытады. Тек 9,4% – күн сайын тұрақты қызығушылық танытады (№32 диаграмма).

№32 диаграмма. «Сіз саяси жаңалықтарға, оқиғаларға қызығушылық танытасыз ба? (бір жауап)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %, 2021-2022 жж.

2021 жылдан бастап динамикада жастардың саяси жаңалықтар мен оқиғаларға деген қызығушылығының төмендеуі және көбінесе мерзімді қызығушылыққа көшу байқалады (ара-тұра). Елдегі саяси реформалар мен қайта құрулардың қарқындылығын ескере отырып, бұл көрсеткішті төмен деп сипаттауға болады.

Жас бойынша жауаптардың таралуы жастардың жас тобы саяси жаңалықтарға онша қызығушылық танытпайтынын көрсетті; орта жастағы топ үшін (19-23 жас) фондық ақпараттандыру көбірек тән, орын алған оқиғалардың резонанстық дәрежесіне байланысты және тек кейде ғана қызығушылық танытады; ал саяси жаңалықтарға тұрақты қызығушылық танытатын жастардың (24-28 жас) ересек топтары өкілдерінің үлесі 13,9%-ды құрайды, бұл 14-18 жасқа (6,6%) қарағанда екі есе жоғары (№34 кесте).

№34 кесте. «Сіз саяси жаңалықтарға, оқиғаларға қызығушылық танытасыз ба? (бір жауап)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, жасы бойынша, %

Жауап нұсқалары	14-18 жас	19-23 жас	24-28 жас
Үнемі, күнделікті дерлік қызығушылық танытамын	6,6	7,5	13,9
Ара-тұра қызығушылық танытамын	27,9	36,3	34,7
Резонансты жағдайлар орын алғанда ғана қызығушылық танытамын	16,9	23,4	21,6
Мүлдем қызығушылық танытпаймын	48,6	32,8	29,9

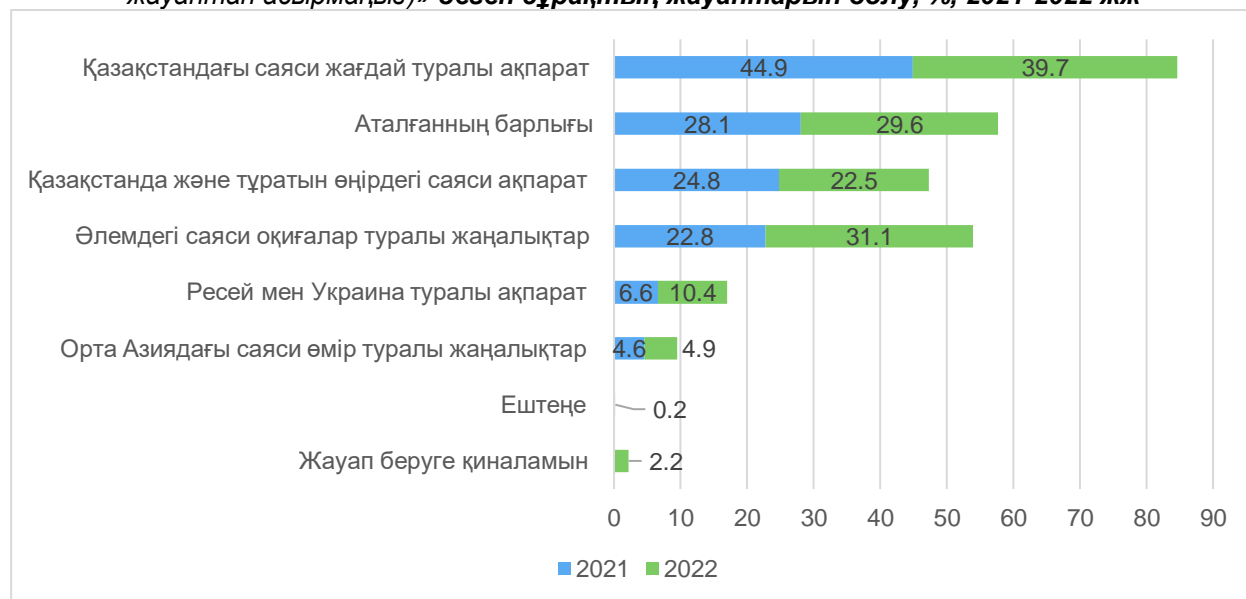
Елімізде болып жатқан саяси оқиғаларды мұқият қадағалайтындардың ең көп саны Қызылорда (21,1%), Қарағанды (18,1%), Түркістан (16,0%) облыстарында тұрады. Тиісінше, Батыс Қазақстан (59,1%) және Ақтөбе (54,9%) облыстарының жас

тұрғындары арасында мұндай оқиғаларға мүлдем қызығушылық танытпайтындардың ең көп саны тіркелді.

Респонденттердің жауаптарындағы маңызды айырмашылықтардың басқа әлеуметтік-демографиялық сипаттамаларымен арақатынасы анықталған жоқ.

Жастар көбінесе елдегі саяси жағдай туралы ақпаратқа (39,7%), әлемдік саяси оқиғалар туралы жаңалықтарға (31,1%) қызығушылық танытады. Респонденттердің әлеуметтік-демографиялық сипаттамалары бойынша осы сұраққа жауап беру кезінде елеулі айырмашылықтар анықталған жоқ (№33 диаграмма). Бұл саяси жаңалықтар жастар арасында үлкен қызығушылық тудырмайтындығына байланысты болуы мүмкін.

№33 диаграмма. «Сізді саяси жаңалықтарда ең көп не қызықтырады?»¹⁴ (екі жауаптан асырмаңыз)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %, 2021-2022 жж

Қазақстандағы жаңалықтар мен оқиғалар туралы ақпарат алу үшін жастар қандай дереккөздерді пайдаланады? Осы сұраққа жауаптар №34 диаграммада берілген.

¹⁴ 2021 жылы жауап нұсқасы «Ресейдегі саяси оқиғалар туралы ақпарат» деп берілген болатын, 2022 жылы «Ресей мен Украинадағы саяси оқиғалар туралы ақпарат» ретінде ұсынылды

№34 диаграмма. «Сіз Қазақстандағы жаңалықтар мен оқиғалар туралы білу үшін көбінесе қандай ақпарат көздерін пайдаланасыз? (үш жауаптан асырмаңыз)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %

*Жиынтық 100%-ға тең емес, өйткені респонденттер жауаптың бірнеше нұсқасын таңдай алды

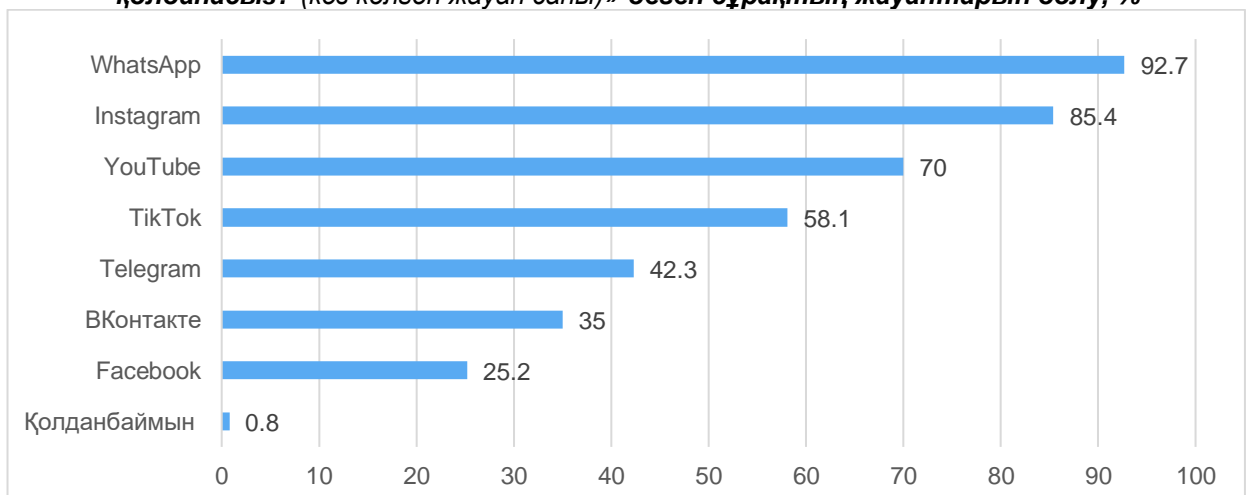
Әлеуметтік желілер, мессенджерлер, блогтар көш бастап тұр – 60,3%. Бұдан әрі, жастар арасында дәстүрлі БАҚ-тың танымал еместігі туралы кең таралған стереотиптерге қарамастан, 36,1% – қазақстандық теледидар, газеттер, радио деген нұсқаны таңдады. Шамамен әрбір үшінші қазақстандық жаңалықтар мен оқиғалар туралы интернет-ресурстар арқылы біледі (29,5%). Сауалнамаға қатысқан әрбір бесінші адам ақпараттың негізгі көзі ретінде жақын ортаны – 22,2% атап өтті.

Қазақстандық республикалық телеарналардың басым бөлігін қазақ жастары қарайды (40,1%). Ресейлік интернет-ресурстарды пайдаланатын орыс жастарының үлесі 20% құрайды.

Жасы, жынысы бойынша респонденттердің қалауында маңызды айырмашылықтар анықталған жоқ.

Әлеуметтік желілер мен мессенджерлердің тізімін және олардың танымалдылық дәрежесін анықтау үшін зерттеу құралдарына мынадай сұрақ енгізілді: «Сіз келесі әлеуметтік желілер мен мессенджерлердің қайсысын қолданасыз?».

№35 диаграмма. «Сіз келесі әлеуметтік желілер мен мессенджерлердің қайсысын қолданасыз? (кез келген жауап саны)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %

Абсолютті көпшілігі WhatsApp мессенджерін пайдаланады, содан кейін танымал Instagram және YouTube. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, бұл үштікті барлық жас топтары бірдей қолданады. Tik-Tok бағалау кезінде жас ерекшелігі көрінеді (№35 диаграмма). Сонымен, бұл әлеуметтік желінің маңыздылығы кіші жас топтары үшін (14-18 жас) – 72,3% (салыстыру үшін: 19-23 жас – 55,6%, 24-28 жас – 46,3%) әлдеқайда жоғары. Бір қызығы, Telegram мессенджерін 5-ші орында болғанмен, оны кіші жас топтары жиі қолданады (14-18 жас – 45,5%; 19-23 жас – 41,6%; 24-28 жас – 39,7%). Facebook желісіне, керісінше, үлкен жас тобы бағытталған (14-18 жас – 22,0%; 19-23 жас – 25,9%; 24-28 жас – 27,7%).

Қазақстандық жастар әлеуметтік желілерді белсенді пайдаланады. *Интернеттен ақпаратқа қаншалықты сенуге болады?* Дәл осы ақпарат көзін жастар ең танымал деп анықтағанын ескере отырып, сызықтық үлестірулерді қарастырайық.

46,2% респондент кейде ғана сенетінін, 27,8% – сенетінін, бірақ басқа ресурстардағы ақпаратты тексеріп алатынын, 14,1% – сенбейтінін және 10,2% – толық сенетінін айтты. Бұл ретте, ауыл жастары арасында толық сенім артатындар үлесі (14,4%) қала жастарына қарағанда (7,5%) екі есе жоғары.

Жастардың қоғамдық-саяси көңіл-күйіне түрлі ұйымдардың жобалары мен жұмысына қатысу тікелей әсер етеді. Бұл тәжірибе қазақстандық жастар арасында қаншалықты кең таралған?

№36 диаграмма. «Сізде кейінгі 1-2 жылда келесі ұйымдардың немесе жобалардың жұмысына қатысу тәжірибесі болды ма? (үш жауаптан асырмаңыз)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %

№36 диаграммадан көрініп тұрғандай, жастардың басым бөлігі жастар ұйымдарының жұмысына және жобаларға қатыспайды (60,7%). Жұмысқа қатысқан жастар ұйымдарының саны – 14,9%, еріктілер қозғалысы – 13,9%. Сауалнамаға қатысқандардың 6,1% бөлігі экологиялық ұйымдарға, 4,9% – гуманитарлық, қайырымдылық ұйымдарына қатысқанын айтты. Соңғы екі жылда Қазақстан, бүкіл әлем сияқты, барлық жағымсыз салдарлар кезінде әлемдік қоғамдастықта қайырымдылық ұйымдарының жұмысына қатысу арқылы көмек ұйымдастыру практикасын қалыптастырған пандемия салдарын бастан кешіргенін ескеретін болсақ, бұл көрсеткіш төмен. Саяси партиялардың жұмысына қатысқандардың пайызы одан да аз және 4,7%-ды құрады.

Тұратын өңіріне байланысты жастардың қатысу тәжірибесі жастар ұйымдары мен жобаларының жұмысына мынадай өңірлердің жастары неғұрлым белсенді қатысқанын көрсетеді: Түркістан (37,9%), Қызылорда (30,5%), Қостанай (22,2%), Атырау (19,7%) және Шығыс Қазақстан (19,2%) облыстарының жастары.

Қызылорда облысында 28,4% респондент саяси партиялардың жұмысына қатысу тәжірибесі болғанын айтты. Еріктілер қозғалысының жұмысына Ақтөбе облысы жастарының 46,2%, Солтүстік Қазақстан облысы жастарының 26,9%, Қостанай облысы жастарының 23,5% және Маңғыстау облысы жастарының 20,7% бөлігі қатысты. Гуманитарлық, қайырымдылық ұйымдарын келесі өңірлердің респонденттерімен атады: Қызылорда (10,5%), Қостанай (9,9%), Солтүстік Қазақстан (9,6%), Шығыс Қазақстан (8,0%) облыстары.

Респонденттердің жауаптарын талдау елді мекеннің түріне байланысты ауыл жастары (20,4%) қалалық (11,3%) (№35 кесте) қарағанда әртүрлі ұйымдардың жұмысына белсенді қатысқанын көрсетті.

№35 кесте. «Сізде кейінгі 1-2 жылда келесі ұйымдардың немесе жобалардың жұмысына қатысу тәжірибесі болды ма? (үш жауаптан асырмаңыз)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, елді мекен түрі бойынша, %

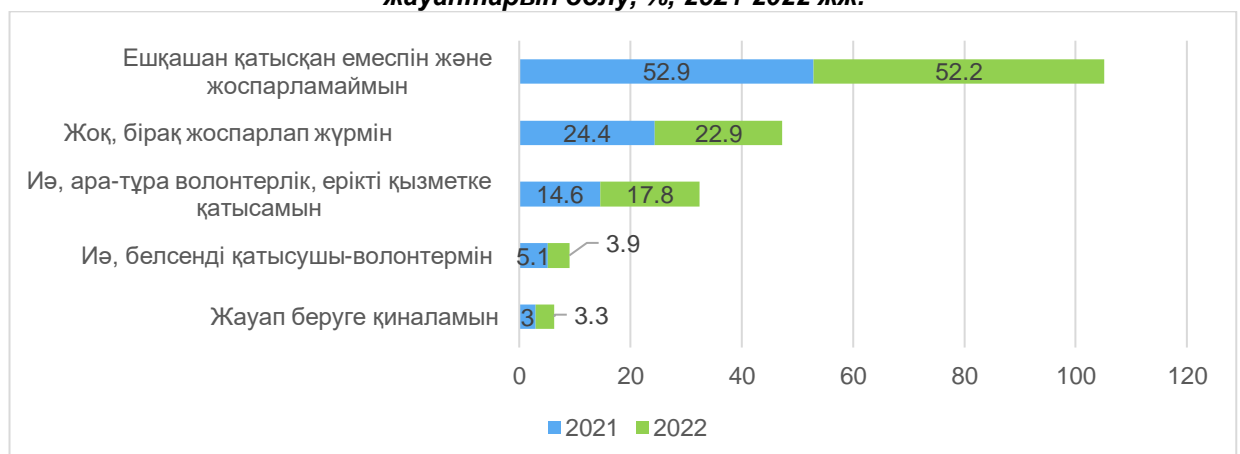
Жауап нұсқалары	Қала	Ауыл
Жастар ұйымдары, жобалар	11,3	20,4
Саяси партиялар	3,6	6,4
Қоғамдық кеңестер	2,9	5,7
Құқық қорғау ұйымдары	1,8	5,0
Діни ұйымдар	2,5	4,2
Экологиялық ұйымдар	5,7	6,7
Гуманитарлық, қайырымдылық ұйымдар	5,6	3,8
Кәсіпкерлікті дамыту бойынша жобалар	2,0	2,5
Еріктілер қозғалысы	13,7	14,2
Қатысқан жоқпын	65,5	53,2

Азаматтық белсенділік

Жастардың белсенділігі тақырыбын жалғастыра отырып, оның еріктілік, ерікті қызметке бағытталғандығын толығырақ қарастырамыз. «Сіз волонтерлік, ерікті қызметпен (ақшалай ақысыз, адамдарға ерікті түрде көрсетілетін көмек) айналысасыз ба?» деген сұраққа жауаптар №37 диаграммада ұсынылған. Көріп отырғанымыздай, респонденттердің жартысы еріктілер ұйымдарының жұмысына қатыспаған және қатысуды жоспарламады. Әрбір бесінші (22,9%) өзінің еріктілікке қатысуға әзірлігі мен ниетін білдірді. 17,8% қазір қатысып жүр, бірақ оны кейде жасайды. Волонтерлікке белсенді қатысушылар үлесі 3,9% болды.

Динамикадағы эмпирикалық деректерді өткен жылмен салыстыру жастардың бағалауының сақталуын көрсетеді.¹⁵

№37 диаграмма. «Сіз волонтерлік, ерікті қызметпен (ақшалай ақысыз, адамдарға ерікті түрде көрсетілетін көмек) айналысасыз ба (бір жауап)?» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %, 2021-2022 жж.

¹⁵ Өзгерістер рұқсат етілген норма шегінде өзгереді (3%).

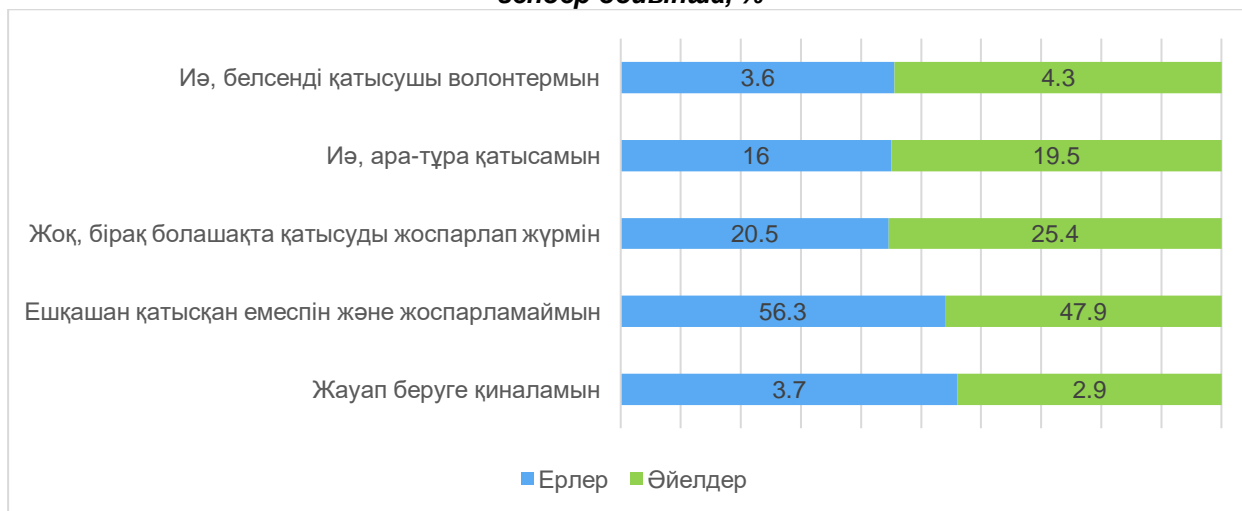
Алынған нәтижелер респонденттердің құндылық бағдарлары туралы жауаптарымен байланысты. Еске сала кетейік, жастар құндылықтарының құрылымында дәстүрлі және өмір сүру құндылықтары басым. Сонымен бірге, өзін-өзі көрсету құндылықтары кең таралған қоғамдарда, әдетте, сенім мен төзімділіктің жоғары деңгейі, жеке бостандық көбірек бағаланады және белсенді саяси көзқарастар басым болады.

Сонымен қатар, волонтерлік бастамаларға қатысу тәжірибесі мен қатысуға ниеті бар жастардың үлесі 43,7% - 46,2% аралығында болуы назар аудартады, бұл дамыту қажет әлеуеттің бар екендігін растайды.¹⁶

Бұл жағдайда келесі үрдістерді ескерген жөн:

1) жастар ортасында қыздар жас жігіттерге қарағанда еріктілікке көбірек ынталы. Осылайша, гендер бойынша бөлу мынадай үш позиция бойынша: «иә, белсенді қатысушы-волонтер болып табыламын», «иә, волонтерлік ерікті қызметке ара-тұра қатысамын», «жоқ, бірақ болашақта қатысуды жоспарлап отырмын», оң жауап берген қыздардың пайызы 0,7-4,9 тармаққа жоғары екенін көрсетті (№38 диаграмма).

№38 диаграмма. «Сіз волонтерлік, ерікті қызметпен (ақшалай ақысыз, адамдарға ерікті түрде көрсетілетін көмек) айналысасыз ба?» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, гендер бойынша, %

2) студент жастар мен жоғары оқу орнын бітірген респонденттер жасы бойынша неғұрлым белсенді болғанына қарамастан, оқушыларға (9-11 сыныптар) назар аударған жөн, өйткені осы топтың жастарында осындай қызметке қатысуға сұраныс пен әзірлік қалыптасқан (№36 кесте). Ең алдымен, оқушылардың қалауы әрі қарай білім беру траекториясын жоспарлау және портфолио қалыптастыру арқылы түсіндіріледі, бұл әрі қарай білім алудың міндетті шарты болып табылады.

¹⁶ Жауап нұсқаларының сомасы "иә, мен белсенді қатысушы-еріктімін" (3,1%; 4,4%; 4,3%), "иә, мен еріктілер қызметіне мезгіл-мезгіл қатысамын" (17,1%; 17,9%; 18,3%), "жоқ, бірақ болашақта қатысуды жоспарлап отырмын" (23,8%, 23,9%, 21,1%) үш жас топтары бойынша (14-18 жас, 19-23 жас, 24-28 жас)

№36 кесте. «Сіз волонтерлік, ерікті қызметпен (ақшалай ақысыз, адамдарға ерікті түрде көрсетілетін көмек) айналысасыз ба (бір жауап)?» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, білім деңгейі бойынша, %

Жауап нұсқалары	Аяқталмаған орта, мектептің 9 сыныбы	Орта, мектептің 11 сыныбы	Кәсіптік-техникалық, орта кәсіптік, колледж	Аяқталмаған жоғары, ЖОО-да оқимын	Жоғары, ЖОО бітірген	Жоғары оқу орнынан кейінгі білім (магистр, ғылым кандидаты / докторы, PhD докторы
Иә, белсенді қатысушы-волонтермін	2,4	3,2	3,6	3,6	5,9	8,0
Иә, ара-тұра волонтерлік, ерікті қызметке қатысамын	11,8	18,4	16,8	21,0	21,3	28,0
Жоқ, бірақ болашақта волонтерлік, ерікті қызметке қатысуды жоспарлап жүрмін	24,4	22,8	21,9	22,3	23,1	28,0
Ешқашан қатысқан емеспін және жоспарламаймын	56,8	51,6	54,9	48,2	47,9	36,0
Жауап беруге қиналамын	4,6	4,1	2,8	4,9	1,8	0,0

3) ауыл жастары волонтерлік қызметке қатысуды неғұрлым жоғары бағалауы назар аудартады. Мәселен, ауыл жастары арасындағы белсенді волонтерлер саны 6,2%-ды құрайды, бұл қала жастарына қарағанда жоғары (2,4%), сондай-ақ мерзімді волонтерлікпен айналысатындар үлесі жоғары (19,25% қарсы 16,8%). Қалалық ортада волонтерлік жобаларға қатысу мүмкіндіктерінің көп екендігін ескере отырып, ауыл жастары арасындағы неғұрлым жоғары көрсеткіш осы топ арасында әлеуетті бар екенін растайды, оны ынталандырып, дамыта отырып, жағдай жасау қажет.

Өңірлік бөліністе ең белсенді еріктілер Қызылорда (27,4%) және Атырау (12,7%) облыстарында тұрады; көбінесе бұл қалалық жастарға (2,4%) қарағанда ауыл жастары (6,2%); жоғары білімі бар (8,0%). Болашақта волонтерлік жобаларға қатысуға бағдарланған жастардың үлесі неғұрлым жоғары өңірлер: Ақтөбе облысы (35,2%), Алматы қ. (31,9%), Шығыс Қазақстан (27,2%), Қостанай (27,2%), Солтүстік Қазақстан (26,9%) облыстары.

Зерттеу көрсеткендей, оңтүстік өңір жастары ең аз волонтерлікке бағдарланған: Жамбыл облысында 79,2%, Шымкент қаласында 72,5% және Түркістан облысында 62,9% респондент волонтерлікке ешқашан қатыспағандарын және қатыспайтындарын айтты. Бұл өңірлер ең тығыз қоныстанған және волонтерлік қызметті ұйымдастыру үшін ең көп ресурстарға (адами, сондай-ақ қаржылық) ие екенін ескере отырып, жастарды осындай қызмет түріне ақпараттандыру және тарту жөніндегі жұмысты жандандыру орынды болып көрінеді.

Зерттеу нәтижелері еріктілікті дамыту бірден бірнеше мәселені шешуге көмектесетінін көрсетті.

Біріншіден, зерттеу еріктілік пен дене шынықтыру мен спорттың тікелей өзара байланысын айқын көрсетті. Волонтерлікпен белсенді айналысатын жастардың үлесі 70,1% және онымен ара-тұра 84,5% респондент дене шынықтыру және спортпен шұғылданатын адамдар. Бұл ретте, жалпы іріктемеде тек 21,7% респондент қандай да бір дәрежеде волонтерлікпен айналысатынын айтты. Яғни, еріктілік жастардың физикалық белсенділігін арттырады деп қорытынды жасауға болады.

Екіншіден, еріктілікпен айналысатын жастар үшін бейресми өздігінен білім алудың маңызы артып келеді. Белсенді еріктілердің 47,4%-ы бейресми білім

алатынын айтты. Жалпы іріктемеде бейресми білім беруге көңіл бөлетіндердің үлесі 23,5% болса, волонтер болып табылмайтындар арасында бар болғаны 14,2%-ды құрады.

Сонымен қатар, белсенді еріктілер ғылыми қызметпен жиі айналысады. «Сіз ғылыми қызметпен айналысасыз ба?» деген сұраққа 46,2% оң жауап берді (салыстыру үшін жалпы іріктемеде оң жауап бергендердің үлесі небәрі 11,1%-ды құрады).

Үшіншіден, белсенді волонтерлер жастар ұйымдарының (44,9%, салыстыру үшін жалпы іріктемеде үлесі бар болғаны 14,9%), саяси партиялардың (17,9%, жалпы іріктемеде 4,7%) және т.б. қызметіне қатысуға ашық.

Төртіншіден, бұл топ МЖС іске асырумен қанағаттанудың ең жоғары деңгейін көрсетіп отыр – 70,5%, «толық қанағаттанамын» және «дәлірегі қанағаттанамын» жауап нұсқалары (жалпы іріктемеде көрсеткіш – 45,3%). Сонымен қатар, белсенді волонтерлер МЖС туралы көбірек ақпараттандырылған (жалпы іріктемеде «МЖС туралы ештеңе білмеймін» деп жауап бергендердің үлесі 24,8% болды; волонтерлікке белсенді қатысатындардың арасында ондайлар үлесі небіру 5,1%-ды құрады).

Осылайша, жастар ортасында волонтерлікпен айналысуға сұраныс қалыптастырылып қана қоймай, жинақталған тәжірибе де бар, олар жиынтығында волонтерлікке ғана емес, басқа да салаларға кумулятивтік әсер бере алады. Демек, волонтерлік жобаларды қиылысу нүктелері мен әлеуеті бар: бейресми білім беру, ғылыми қызмет, спорт және т.б. салаларда бастамашылық ету және дамыту орынды.

Наразылық әлеуеті

Жастардың наразылық әлеуетін талдау ықтимал наразылықтың ықтимал себебі азық-түлік пен дәрі-дәрмек бағасының өсуіне байланысты болуы мүмкін екенін көрсетеді (жалпы алғанда, осы себепті жастардың 55,2%-дан астамы наразылық білдіру ықтималдығын жоғары және орташа деп санайды).

Жалпы әлеуметтік-экономикалық проблемалар (бағаның өсуі, төлемдердің төмендеуі), сұралған жастардың пікірінше, наразылық акциясына себеп болу ықтималдығы жоғары (№37 кесте).

2021 жылдан бастап жастардың наразылық көңіл-күйінің өсуі байқалады: Азық-түлік пен дәрі-дәрмек пен коммуналдық қызметтер бағасының өсуіне қатысты екі позиция бойынша біз «жоғары ықтималдық» нұсқасы бойынша респонденттердің бағалауының 7-8%-ға өскенін көріп отырмыз. Өңірлерде жаппай наразылықтардың «орташа ықтималдық дәрежесі» ағымдағы жылы да барлық позициялар бойынша жоғары бағаланады және бағалардың шашыраңқылығы 10%-ға жетеді. Ықтималдықтың жоғары және орташа дәрежесі бойынша ең өзекті екі себеп бойынша (бағаның өсуі) 33,5%-ға өсу байқалады.

№37 кесте. «Қалай ойлайсыз, Сіздің өңірде келесі себептерге байланысты жаппай тәртіпсіздік, наразылық акциялары болуы мүмкін бе? (әр жолда бір жауап)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %, 2021-2022 жж.

Жауап нұсқалары	Жоғары ықтималдылық дәрежесі		Орташа ықтималдылық дәрежесі		Ықтималдылық дәрежесі төмен		Мүмкін емес		Жауап беруге қиналамын	
	2021ж.	2022ж.	2021ж.	2022ж.	2021ж.	2022ж.	2021ж.	2022ж.	2021ж.	2022ж.
Этникалық белгілері бойынша құқықтарға қысым жасау	10,2	10,0	17,3	24,2	33,6	31,1	27,8	25,4	11,1	9,5
Елдегі істердің жағдайына, биліктің саясатына наразылық	12,8	13,4	20,5	24,5	28,1	29,4	26,2	22,0	12,4	10,9
Еңбек даулары	10,1	13,1	20,3	24,1	34,1	32,7	24,2	21,0	11,3	9,2
Мемлекеттік және құқық қорғау органдары өкілдерінің озбырлығы	11,1	13,4	18,9	24,5	30,6	29,4	27,1	22,0	12,3	10,9
Биліктің әрекетсіздігі, қала/ауыл проблемаларын шешкісі келмеуі	14,2	14,5	19,5	26,4	30,3	29,9	25,0	20,3	10,9	9,0
Жемқорлық	14,9	14,9	18,4	23,7	30,7	29,1	25,2	22,6	10,9	9,8
Әлеуметтік төлемдерді (жәрдемақылар, зейнетақылар, стипендиялар) төмендету	13,6	16,0	20,2	26,6	29,7	28,0	25,2	20,4	11,3	9,2
Коммуналдық қызметтер тарифтерінің өсуі	12,1	19,9	21,3	29,2	32,7	25,7	24,1	17,5	9,8	7,8
Азық-түлік пен дәрі-дәрмек бағасының өсуі	17,7	25,3	19,7	29,9	30,7	21,2	22,8	16,1	9,1	7,6

Өңірлердегі наразылық әлеуетінің көрінісі ерекшеленеді¹⁷ (№38 кесте).

Келесі өңірлерде азық-түлік пен дәрі-дәрмек бағасының көтерілуі себебінен наразылық білдіру ықтималдығы жоғары: Маңғыстау (78,1%), Атырау (74,6%), Қызылорда (72,6%) облыстары, Нұр-Сұлтан қаласы (73,4%).

Коммуналдық қызметтерге тарифтердің өсуі себебінен: Маңғыстау (75,6%), Атырау (70,4%) облыстарында.

Әлеуметтік төлемдердің төмендеуіне байланысты Нұр-Сұлтан қаласында (64,5%), Маңғыстау облысында (64,7%), Атырау облысында (59,2%) жаппай наразылық білдіру ықтималдығы жоғары.

Биліктің қала/ауыл проблемаларын шешудегі әрекетсіздігі Атырау (63,4%) және Маңғыстау (61,0%) облыстарымен қатар Нұр-Сұлтан қаласында (56,5%), Қостанай (54,3%) және Алматы (49,5%) облыстарында наразылық тудыруы мүмкін.

Респонденттердің этникалық белгілері бойынша құқықтарға қысым көрсету себебінен ықтимал қақтығыстардың ықтималдығын бағалауға назар аудартады. Мынадай өңірлердегі ахуалға назар аударған жөн: Маңғыстау (65,9%), Атырау (57,7%), Қызылорда (46,3%), Түркістан (45,3%) облыстары және Нұр-Сұлтан қаласы (43,5%).

Қандай да бір себептермен наразылық акцияларының пайда болу ықтималдығының ең аз пайызын Нұр-Сұлтан қаласы мен Қызылорда облысындағы респонденттер атады.

¹⁷ Төменде жауап нұсқаларының жиынтығындағы бағалар келтірілген: «ықтималдықтың жоғары дәрежесі» және «ықтималдықтың орташа дәрежесі»

№38 кесте. «Қалай ойлайсыз, Сіздің өңірде келесі себептерге байланысты жаппай тәртіпсіздік, наразылық акциялары болуы мүмкін бе?» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, («Жоғары ықтималдылық» және «Орташа ықтималдылық» жауаптардың біріктірілген нұсқалары), (бір жауап), %

Өңір	Азық-түлік пен дәрі-дәрмек бағасының өсуі	Әлеуметтік төлемдерді (жәрдемақылар, зейнетақылар, стипендиялар) төмендету	Биліктің әрекетсіздігі, қала/ауыл мәселелерін шешуге құлықсыздығы	Коммуналдық қызметтер тарифтерінің өсуі	Еңбек даулары	Этникалық белгілері бойынша құқықтарға қысым жасау	Жемқорлық	Мемлекеттік және құқық қорғау органдары екілдерінің озбырлығы	Елдегі істердің жағдайына, биліктің саясатына наразылық
Ақмола	31,1	23,0	25,7	27,1	23,0	16,3	21,6	17,6	23,0
Ақтөбе	9,9	9,9	6,6	5,5	5,5	1,1	8,8	2,2	4,4
Алматы	60,9	47,1	49,5	54,3	35,3	34,8	43,4	40,4	41,0
Алматы қ.	58,3	49,5	42,6	53,9	37,8	35,3	43,1	46,6	46,1
Атырау	74,6	59,2	63,4	70,4	57,7	57,7	57,7	59,2	54,9
Шығыс Қазақстан	60,8	47,2	44,8	55,2	54,4	42,4	44,8	44,0	49,6
Жамбыл	68,5	53	33,1	58,5	26,2	33,9	17,7	36,2	43,1
Батыс Қазақстан	42,4	15,2	22,8	30,4	28,8	19,7	19,7	24,2	16,7
Қарағанды	29,7	28,3	28,2	29,0	29,7	14,5	23,9	29,7	28,2
Қостанай	69,2	49,4	54,3	63,0	43,2	40,7	45,7	39,5	40,8
Қызылорда	72,6	40,0	46,3	56,9	49,5	46,3	39	46,3	34,7
Маңғыстау	78,1	64,7	61,0	75,6	68,3	65,9	57,3	58,5	54,9
Нұр-Сұлтан қ.	73,4	64,5	56,5	63,7	62,1	43,5	54,0	55,7	58,1
Павлодар	42,8	24,2	24,3	27,1	22,9	15,8	24,3	31,4	30,0
Солтүстік Қазақстан	59,6	53,9	42,3	57,6	17,3	15,4	44,2	30,8	42,3
Түркістан	56,6	42,6	46,1	52,3	37,8	45,3	51,2	39,5	45
Шымкент қ.	38,9	30,5	29,8	36,7	23,6	25,9	32,8	21,3	19,9

Атырау, Маңғыстау облыстары мен Нұр-Сұлтан қаласының жастары жаппай наразылық ықтималдығын жоғары бағалайтынын көруге болады. ЖАО мен құқық қорғау органдары инциденттерді ашық қақтығыстарға аударуға қабілетті триггерлер ахуалын болдырмау үшін жағдайды бақылауда ұстауы қажет.

Ықтимал наразылық пен нақты шиеленіске бейімділікті бағалау тек сәйкес келмеуі ғана емес, сонымен бірге айтарлықтай ерекшеленуі мүмкін. Осылайша, зерттеу жастардың жаппай наразылыққа дайын болуының ең жоғары көрсеткіштері «азық-түлік пен дәрі-дәрмек бағасының өсуі» – 25,9% және «коммуналдық қызметтерге тарифтердің өсуі» – 21,2% тармақтары бойынша тіркелгенін анықтады. Қалған тармақтар бойынша наразылықтарға әзірлік білдіргендердің үлесі 20%-дан асқан жоқ (№39 кесте).

2021 жылдан бастап «азық-түлік пен дәрі-дәрмек бағасының өсуі» (5% шегінде) және «этникалық белгілері бойынша құқықтарға қысым жасау» (2% шегінде) себептері бойынша жастардың сыни бағаларының өсуі байқалады.

Сонымен бірге, мұндай жауапқа жауап берген кезде респонденттер көбінесе әлеуметтік мақұлданған жауап беретінін түсіну керек, өйткені бұл сұраққа оң жауап болған жағдайда олар жеке басының «наразылық әлеуеті бар» деп сипатталу қаупін көреді.

№39 кесте. «Егер Сіздің өңірде келесі жағдайларға байланысты жаппай тәртіпсіздік орын алатын болса, өз басыңыз оған қатысуға дайынсыз ба? (әр жолда бір жауап)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %, 2021-2022 жж.

Жауап нұсқалары	Иә		Дәлірегі, иә		Дәлірегі, жоқ		Жоқ		Жауап беруге қиналамын	
	2021ж.	2022ж.	2021ж.	2022ж.	2021ж.	2022ж.	2021ж.	2022ж.	2021ж.	2022ж.
Этникалық белгілері бойынша құқықтарға қысым жасау	5,5	4,6	9,6	11,8	24,5	20,5	53,4	58	7,0	5,1
Еңбек даулары	4,8	5,6	10,8	10,4	25,6	21,4	52,2	58,6	6,6	4,1
Мемлекеттік және құқық қорғау органдары өкілдерінің озбырлығы	6,0	5,2	11,4	11,0	22,6	19,8	52,5	58,5	7,5	5,5
Коммуналдық қызметтер тарифтерінің өсуі	5,6	8,1	12,0	13,1	24,6	19,4	51,7	55,8	6,1	3,7
Биліктің ерекшесіздігі, қала/ауыл проблемаларын шешкісі келмеуі	6,7	5	11,2	11,5	23,6	22,5	51,7	56,5	6,8	4,6
Елдегі істердің жағдайына, биліктің саясатына наразылық	6,3	5	11,6	10,6	22,5	20,3	51,8	58,4	7,8	5,8
Әлеуметтік төлемдерді (жәрдемақылар, зейнетақылар, стипендиялар) төмендету	6,7	5,5	11,3	11,6	23,6	20	51,8	58,5	6,0	4,6
Жемқорлық	7,5	6	12,0	10,3	21,2	21,2	52,6	57,8	6,7	4,8
Азық-түлік пен дәрі-дәрмек бағасының өсуі	8,7	10,6	12,0	15,3	22,7	17,2	50,5	53,6	6,1	3,3

Респонденттер жауаптарының өңірлік ерекшелігі №40 кестеде берілген. Жоғары наразылық әлеуеті мен жастардың бірқатар өңірлерде жаппай наразылық білдіруге қосылуға дайындығы назар аудартады: барлық көрсетілген себептер бойынша Қызылорда, Алматы, Атырау облыстары.

Мәселен, азық-түлік пен дәрі-дәрмек бағасының өсуі жастардың Қызылорда (54,7%), Атырау (36,7%), Алматы (36,1%), Шығыс Қазақстан (35,2%) облыстарындағы наразылығына себеп болуы мүмкін.

Еңбек қақтығыстары Қызылорда (45,3%) және Алматы (31,6%) облыстарының жастары арасында жаппай толқулар тудыруы мүмкін.

Алматы, Қызылорда және Атырау облыстарының жастары этникалық белгілері бойынша құқықтарына қысым жасалған жағдайда наразылық білдіруге дайын екендіктерін білдірді. Бұл ретте, этностық қатыстылықпен арақатынас қазақтардың (17,8%) және басқа топтар өкілдерінің (16,6%) бағалауы өте жақын екенін көрсетті.

№ 40 кесте. «Егер Сіздің өңірде келесі жағдайларға байланысты жаппай тәртіпсіздік орын алатын болса, өз басыңыз оған қатысуға дайынсыз ба?» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, өңірлер бойынша («Иә» және «Дәлірегі, иә» жауап нұсқалары), (бір жауап), %

Өңір	Азық-түлік пен дәрі-дәрмек бағасының өсуі	Әлеуметтік төлемдерді (жәрдемақылар, зейнетақылар, стипендиялар) төмендету	Биліктің әрекетсіздігі, қала/ауыл мәселелерін шешуге құлықсыздығы	Коммуналдық қызметтер тарифтерінің өсуі	Еңбек даулары	Этникалық белгілері бойынша құқықтарға қысым жасау	Жемқорлық	Мемлекеттік және құқық қорғау органдары өкілдерінің озбырлығы	Елдегі істердің жағдайына, биліктің саясатына наразылық
Ақмола	16,3	12,2	12,2	13,5	12,2	10,8	12,2	9,5	12,2
Ақтөбе	6,6	6,6	4,4	0	0	0	6,6	3,3	3,3
Алматы	36,1	21,4	19,5	34,3	27,6	23,3	22,8	20,5	23,3
Атырау	36,7	25,4	35,2	36,6	16,9	25,4	21,1	26,8	26,7
Шығыс Қазақстан	35,2	20,8	19,2	28,0	16,0	13,6	20,8	16,0	23,2
Жамбыл	23,1	6,1	5,4	3,1	0,8	14,6	0	2,3	1,5
Батыс Қазақстан	12,2	7,6	7,6	12,1	7,6	7,6	6,1	10,6	10,6
Қарағанды	13,0	15,2	13,1	13,0	14,5	13,0	11,5	15,2	13,8
Қостанай	33,4	16,0	14,8	28,3	12,4	16,0	13,6	16,1	12,3
Қызылорда	54,8	36,9	37,9	41	45,3	44,2	31,5	28,4	21,1
Маңғыстау	25,6	24,4	21,9	25,6	19,5	22,0	22,0	20,7	10,9
Павлодар	11,4	8,6	8,5	11,5	8,6	2,8	7,1	8,5	7,1
Солтүстік Қазақстан	30,7	30,7	30,7	30,7	3,8	11,5	25,0	25,0	25,0
Түркістан	27,7	20	18,0	23,8	16,8	19,1	24,2	23,4	19,5
Нұр-Сұлтан қ.	29,0	12,9	16,9	22,6	21,8	12,9	14,5	17,7	11,3
Алматы қ.	23,5	14,7	13,7	18,6	16,7	12,7	12,3	14,2	18,6
Шымкент қ.	14,5	11,4	9,9	12,2	10,7	16,8	14,5	10,7	11,5

Жастардың жаппай наразылыққа қатысуға дайындығын бағалаумен және наразылықтың ықтимал триггерлерін анықтаумен қатар, зерттеудің маңызды міндеті наразылықты білдіру тәсілдерін зерттеу болды. Бұл жағдайда жастарға тиімділік пен қолайлылықты бағалау тұрғысынан әртүрлі әдістерді қарастыру ұсынылды.

Респонденттердің наразылықты білдірудің ең тиімсіз және жол берілмейтін тәсілдері бойынша жауаптары сәйкес келді, оларға: «санкцияланбаған наразылық акцияларына, митингілерге, пикеттерге, демонстрацияларға қатысу» және «тіркелмеген немесе тыйым салынған партиялардың, қозғалыстардың, қоғамдық ұйымдардың жұмысына қатысу» кірді.

Жастардың пікірінше, ең тиімді әдістер - ресми билік органдарына жүгіну (52,0%) және өтініштер мен өтініштер жазу (46,4%). Бұл әдістер, сонымен қатар ең қолайлы (№41 кесте).

№41 кесте. «Адамдар елдегі, қаладағы/ауылдағы жағдайға әртүрлі наразылық білдіреді. Төменде көрсетілгендердің қайсысы тиімді, ал қайсысы тиімсіз деп ойлайсыз? (бір жауап)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %

Жауап нұсқалары	Тиімділік			Ықтималдылық		
	Тиімді	Тиімді емес	Ж/Қ	Қолайлы	Жол беруге болмайды	Ж/Қ
Әлеуметтік желілерде наразылықты білдіру	44,2	52,5	3,4	43,2	44,9	11,9
Ресми билік органдарына жүгіну	52,0	43,8	4,3	54,5	32,4	13,1
Ресми тіркелген партиялардың, қозғалыстардың, қоғамдық ұйымдардың жұмысына қатысу	43,4	52,8	3,9	47,2	39,9	12,9
Өтініштер мен өтініштер жазу	46,4	49,1	4,6	45,9	41,7	12,4
Рұқсат етілген наразылық акцияларына, митингілерге, пикеттерге, демонстрацияларға қатысу	37,3	58,8	4,0	42,7	44,3	13,1
Санкцияланбаған наразылық акцияларына, митингілерге, пикеттерге, демонстрацияларға қатысу	22,6	72,8	4,7	18,7	68,0	13,4
Тіркелмеген немесе тыйым салынған партиялардың, қозғалыстардың, қоғамдық ұйымдардың жұмысына қатысу	16,7	78,4	4,9	19,8	66,0	14,2

Наразылықты білдірудің басқа әдістерін қолдануға жол берілетіндігін бағалау кейбір аймақтарда заңсыз әдістерге жол берілетін жастардың үлесі айтарлықтай жоғары екенін көрсетті. «Тіркелмеген немесе тыйым салынған партиялардың, қозғалыстардың, қоғамдық ұйымдардың жұмысына қатысуға» Ақтөбе жастарының 63,7%, Маңғыстау жастарының 39%, Атырау облысы жастарының 38% бөлігі мүмкіндік береді.

Ал санкцияланбаған наразылық акцияларына, митингілерге, пикеттерге, демонстрацияларға келесі өңірлердің жастары қатысуы мүмкін: Маңғыстау (47,6%), Қызылорда (40,0%), Ақтөбе (33,0%) облыстары.

2022 жылғы қаңтар оқиғалары

Әлеуметтік мазасыздық - бұл әртүрлі әлеуметтік топтардың қажеттіліктерінің белгілі бір құрылымын көрсететін халықтың әлеуметтік әл-ауқатының көрсеткіштерінің бірі. Қоғамдық көңіл-күйді тұрақсыздандыратын жағдайлардың бірі – елдегі және әлемдегі әлеуметтік-саяси жағдай. Осылайша, екі жыл ішінде эпидемиологиялық жағдай қазақстандықтардың экономикалық және әлеуметтік әл-ауқатының салдарын сезінуге мүмкіндік берді. Сондай-ақ қаңтардағы оқиғалар мен олардың айналасындағы дискурстың әртүрлі деңгейі қоғамдық көңіл-күйге айтарлықтай әсер етуі мүмкін.

Жаппай сауалнама барысында респонденттерге қаңтар айындағы оқиғалар туралы сұрақтар қойылды.

47,4% респонденттің пікірінше, қаңтардағы қайғылы оқиғалар тәртіпсіздіктерге ұласқан әлеуметтік экономикалық шиеленістің салдары болды. Респонденттердің үштен бірі (32,3%) экстремистік топтар тарапынан терроризм актісі ретінде баға берді. Әрбір бесінші респондент (21,7%) бұл мемлекеттік төңкеріс әрекеті, билікті күшпен басып алу деген пікір білдірді. 15,7% респондент бұл жаңа реформаларға бастау болған тарихи оқиға деп санайды, ал 6,7% – оқиғалардың ел халқы үшін үлкен маңызы жоқ деген қарама-қарсы көзқарасты білдірді.

Респонденттердің бұл сұраққа берген жауаптарында айтарлықтай айырмашылықтар жоқ.

Қала жастарының 51%-ы оқиғаның негізгі себебі әлеуметтік-экономикалық проблемалар деңгейінде деп санайды (ауыл жастары арасында 41,9% деп санайды).

Өңірлер бөлінісінде Жамбыл облысы жастарының бағалары ерекшеленеді (77,7%-ы қаңтар оқиғалары әлеуметтік-экономикалық шиеленіс салдары болғанын айтты). Сондай-ақ 67,0% Ақтөбе, 63,2% Шығыс Қазақстан, 60,0% Павлодар, 56,6% Солтүстік Қазақстан облыстары және 58,8% Алматы қ. жастары осылай санайды.

2022 жылдың қаңтарында митингтерге шыққан адамдардың іс-әрекеттерін жастардың бағалауы негізінен бейтарап (44,5%) және теріс 37,8% құрайды. Оң бағалағандар үлесі 15,4%-ды құрады.

Респонденттердің жасына қарай қаңтардағы оқиғалардың оң бағасы артады: 14-18 жас – 12,3%; 19-23 жас – 15,9%; 24-28 жас – 18,0%. Ауыл жастары (17,8%) қаңтарда болған оқиғаны қалалық (13,8%) жастарға қарағанда оң бағалайды, бұл қала жастарының болған оқиғаның тікелей куәгері болуына байланысты болуы мүмкін.

Этникалық тиістілік бөлінісінде қазақтардың респонденттерінде (38,7%) басқа этностық топтармен салыстырғанда (31,6%) теріс бағалардың басым болуы байқалады.

Жұмыспен қамту мәртебесімен арақатынас қаңтардағы оқиғаларды жастардың келесі санаттары оң бағалайтындығын көрсетті: NEET (35,9%) және оқымайтын және жұмыс істемейтін, бірақ жұмыс іздеп жүрген жастар (25,4%). Салыстыру үшін жалпы іріктемеде қаңтардағы оқиғаларды оң бағалаған респонденттердің үлесі небәрі 15,4%-ды құрады. Оқушылар мен жұмыс істейтін жастар көбінесе өз бағаларында бейтарап.

Өңірлік бөліністе респонденттерді бағалау келесідей бөлінді:

- Қызылорда облысы жастарының 47,4% және Солтүстік Қазақстан облысының 36,5% бөлігі оң баға берді;

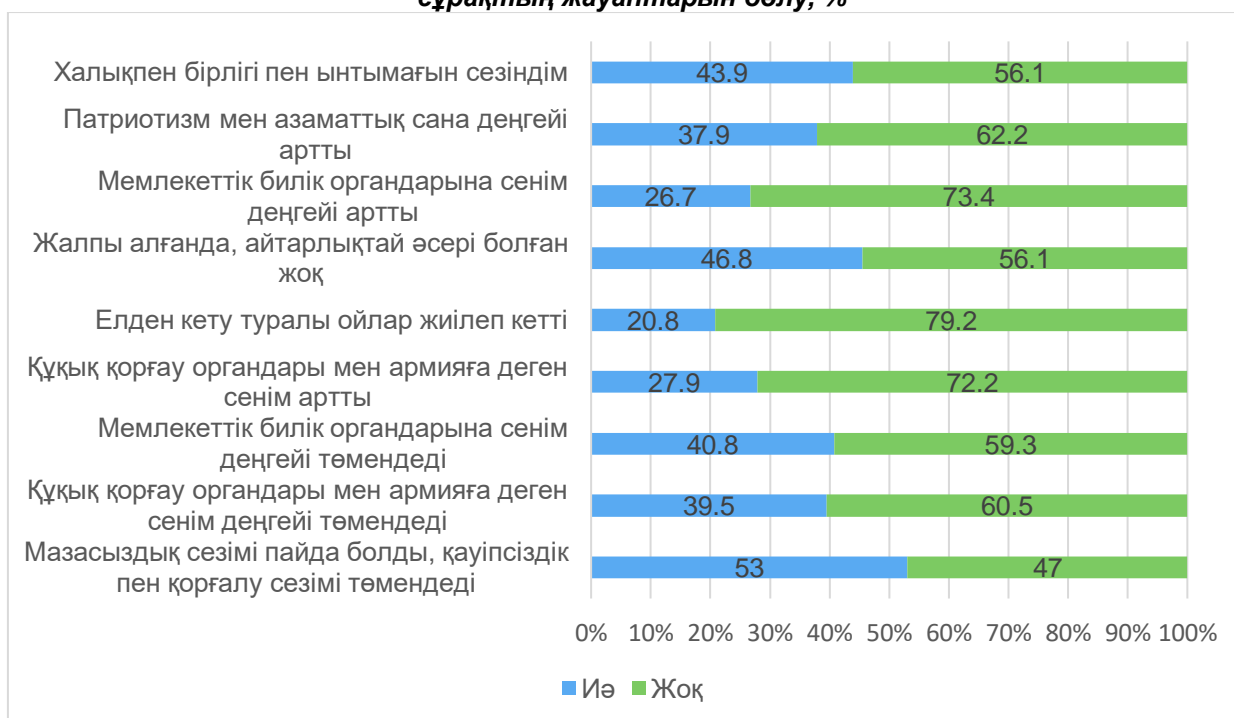
- келесі өңірлердің респонденттері теріс баға берді: 76,6% Түркістан облысы; 60,5% Нұр-Сұлтан қаласы; 54,9% Ақтөбе облысы; 50,0% Павлодар облысы; 46,9% Қостанай облысы; 41,2% Алматы қаласы;

- қалған аймақтарда бейтарап бағалар басым болды.

Өңірлер бойынша қаңтардағы оқиғалар бойынша бағалардың таралуы, бір жағынан, осы оқиғалардың ауқымдылығымен (әр аймақта ол сараланған), екінші жағынан, болған жағдай туралы толық ақпараттың болмауымен түсіндіріледі. Яғни, жастар өздерінің бақылаулары мен қолжетімді ақпарат негізінде қалыптасқан бағаларды көрсетеді. Осылайша, біз жастар ортасында, жалпы халық арасында, қаңтарда не болғанын түсіндіретін нақты көрініс жоқ екенін көреміз. Бұл жастардың жекелеген санаттарының жоғары оң бағаларын түсіндіреді.

Қанды қаңтардың салдарын жастардың көпшілігі теріс бағалайды, өйткені алаңдаушылық сезімі пайда болды, қауіпсіздік сезімі төмендеді (53,0%). Бұл ретте 46,8%-ы «ешқандай әсері еткен жоқпын» және 43,9%-ы «халықпен бірлік пен ынтымақты сезіндім» деген пікір білдірді. 40,8% бөлігі мемлекеттік билік органдарына, ал 39,5% – құқық қорғау органдары мен армияға деген сенім деңгейінің төмендегенін айтты (№39 диаграмма).

№39 диаграмма. «Сізге қаңтар оқиғалары қалай әсер етті? (бір жауап)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %

Жастарды қоныстандыру түрімен корреляция қаңтардағы оқиғалар ауыл жастарына қатты әсер еткенін көрсетті, бұл алаңдаушылық сезімінің пайда болуында, қауіпсіздік сезімінің төмендеуінде (57,3% ауыл жастары/50,2% қала жастары) көрініс тапты. Сонымен қатар, ауыл жастарының үштен бірі (33,2%) қаңтар оқиғаларынан кейін құқық қорғау органдары мен армияға деген сенім артты (қала жастары – 24,4%). Бағалаудың саралануын 2022 жылдың қаңтарында негізгі оқиғалар, әдетте, қалайда болып, ауыл жастары құқық қорғау органдары және армиямен аз байланыста болғандығымен түсіндіруге болады.

Өңірлік бөліністе келесі деректер жиналды:

- келесі аймақтардың жастары *алаңдаушылық артып, қауіпсіздік сезімінің төмендегенін* жиі айтты:¹⁸ Жамбыл (67,7%), Қызылорда (65,3%), Павлодар (64,3%), Түркістан (60,5%), Қарағанды (60,1%) облыстары және Нұр-Сұлтан қаласы (60,5%);
- *мемлекеттік билік органдарына сенім деңгейінің төмендеуі туралы*¹⁹: Жамбыл (57,7%), Қызылорда (52,6%) облыстары;
- *құқық қорғау органдары мен армияға деген сенім деңгейінің төмендеуі туралы*²⁰: Жамбыл облысы (73,8%);
- *әлеуметтік-саяси тұрақсыздыққа байланысты елден кету туралы ойлар жиілеп кетті*²¹: Қызылорда (32,6%), Ақмола (28,4%) облыстары және Алматы қаласы (28,9%);
- *айтарлықтай әсері болған жоқ*²²: Ақтөбе (91,2%) және Батыс Қазақстан (71,2%) облыстары.

Ресей мен Украина арасындағы қақтығыс

Әлеуметтік-саяси және экономикалық жағдайдың тұрақтылығының маңыздылығы Ресей мен Украина арасындағы шиеленіс жағдайында ерекше байқалады.

¹⁸ республика бойынша орташа мәні – 53%;

¹⁹ республика бойынша орташа мәні – 40,8%;

²⁰ республика бойынша орташа мәні – 39,5%;

²¹ республика бойынша орташа мәні – 20,8%;

²² республика бойынша орташа мәні – 46,8%

Қазақстан Ресей мен Украина қақтығысында ешкімді жақтамайды және жағдайды дипломатиялық жолмен реттеуге үміттенеді. Сонымен қатар, Қазақстанның бейтарап ұстанымы мен көпвекторлы саясаты ел халқын осы жанжалдың салдарларынан толық құтқара алмады.

Осы зерттеу шеңберінде Ресей мен Украинадағы оқиғалардың Қазақстан жастарына әсері туралы мәселе зерделенді (№40 диаграмма).

№40 диаграмма. «Сізге Ресей және Украина арасындағы оқиғалар қалай әсер етті (бір жауап)?» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %

Көріп отырғанымыздай, респонденттердің 44,5%-ы алаңдаушылық сезімі бар екенін айтты; үштен бірі (32,9%) қауіпсіздік сезімі төмендегені туралы пікір білдірді; 27,3%-ы билік пен құқық қорғау органдарына деген сенім деңгейінің төмендегенін айтты, 14,8% бөлігінде елден кету туралы ойлар жиіледі.

Бұл оқиғалар ересек жастағы (24-28 жас) респонденттерге қатты әсер еткен, онда теріс салдарлар бойынша көрсеткіштер жоғары.

Респонденттердің этникалық құрамы бойынша жауаптарының арақатынасы басқа этностар өкілдерінің 47,1%-ы алаңдаушылық сезімінің пайда болғанын, әрбір бесінші (20,3%) «елден кету туралы ойлар жиілеп кеткенін» айтты. Орыс ұлты өкілдерінің 60,5% бөлігі, керісінше, бұл оқиғалардың ешқандай әсері болмағанын айтты (№42 кесте).

№42 кесте. «Сізге Ресей және Украина арасындағы оқиғалар қалай әсер етті?» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, этностар бойынша, % (оң жауаптар)

Жауап нұсқалары	Қазақтар	Орыстар	Басқалары
Алаңдаушылық сезімі пайда болды	44,9	42	47,1
Қорғалу мен қауіпсіздік сезімі төмендеді	33,7	32,3	28,3
Құқық қорғау органдары мен әскерге сенім деңгейі төмендеді	28,6	24,5	26,2
Мемлекеттік билік органдарына сенім деңгейі төмендеді	27,7	26,3	25,7
Құқық қорғау органдары мен әскерге сенім деңгейі артты	25,4	17,3	20,9
Мемлекеттік билік органдарына сенім деңгейі артты	25,2	16,8	21,4
Елден кету туралы ойлар жиіледі	13,4	17,3	20,3
Жалпы алғанда, айтарлықтай әсері болған жоқ	54,0	60,5	58,8

Жастар құқығының сақталуы

Кемсітушілік, құқықтарды сақтамау мәселелері, әсіресе жастар арасында өте сезімтал. Елдің мәдени сан алуандығы да өз ықпалын тигізуде. Мұндай жағдайларда азаматтардың бейбіт қатар өмір сүруін және мемлекеттің орнықтылығын қамтамасыз ететін, жеке адамның қандай да бір әлеуметтік, этникалық, тілдік, діни топқа тиесілігіне қарамастан, теңдік, толеранттылық, ашықтық, төзімділік құндылықтарына және қоғам мүшелерінің бір-бірін қабылдауына негізделген инклюзивті мәдениетті қалыптастыру үлкен маңызға ие болады.

Бұл тұрғыдағы маңызды мәселелердің бірі – кемсітушілік, жастар құқығын бұзу.

Зерттеу нәтижелері бойынша ең танымал жауап – кемсітушілік пен құқық бұзушылық жоқ (78,6%).

№41 диаграмма. «Сіздің құқықтарыңыз бұзылған, Сізді кемсіткен жағдайлар болды ма? (үш жауаптан асырмаңыз)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %

*Жиынтық 100%-ға тең емес, өйткені респонденттер жауаптың бірнеше нұсқасын таңдай алды

Кемсітушіліктің негізгі себептері қазақ тілін білмеу (6,3%) және этникалық (4,3%) деңгейінде, сондай-ақ аумақтық мәртебесіне (ауылдан келген) байланысты – 4,3% (№41 диаграмма).

Этникалық тиістілік мәселесі басқа этностық топтардың өкілдері үшін барынша өзекті (14,4%), ал қазақ тілін білмегендіктен кемсітушілік орыстарға да (12,5%), басқа этностарға да (11,2%) бірдей әсер етеді (№43 кесте).

№43 кесте. «Сіздің құқықтарыңыз бұзылған, Сізді кемсіткен жағдайлар болды ма? (үш жауаптан асырмаңыз)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, этностар бойынша, %

Жауап нұсқалары	Қазақтар	Орыстар	Басқалары
Этникалық тиістілікке байланысты	2,7	5,3	14,4
Қазақ тілін білмегенім үшін	3,9	12,5	11,2
Орыс тілін білмегенім үшін	1,6	0,0	1,1
Гендерлік тиістілікке байланысты	1,3	0,5	1,6
Ауылдан келгенім үшін	4,9	1,8	4,8
Жасыма байланысты	4,0	3,0	4,3
Жыныстық бағдарым үшін (ЛГБТ+)	0,5	0,5	0,5
Физикалық және менталды шектелген қабілеттерім үшін	2,1	0,8	1,6
Білім деңгейі үшін	4,4	2,0	3,2
Кемсітушілік пен құқықтардың бұзылуы болған жоқ	80,9	76,8	65,2
Жауап беруге қиналамын	3,6	3,8	3,7

Қауіпсіздік мәселесі

Қауіпсіздік – бұл адамның қалыпты дамуын қамтамасыз ететін құбылыс. Қауіпсіздік қажеттілігі адамның қажеттіліктер сатысында негізгісі, оны ішінара қанағаттандырусыз жеке тұлғаның үйлесімді дамуы, өзін-өзі жүзеге асыруға қол жеткізу мүмкін емес.

Зерттеу нәтижелері жастардың басым бөлігі (74,4%) өзінің жеке қауіпсіздігіне сенімді, 21,8% алаңдаушылық білдірді деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Өз қауіпсіздігіне сенімсіз адамдар арасында қала тұрғындары (25,1%, салыстыру үшін ауыл жастарында – 16,8%); үлкен жас тобы (24-28 жас) – 23,9%; қыздар (25,3%); басқа этнос өкілдері (27,3%), Жамбыл (53,1%), Алматы (37,9%) облыстар мен Алматы қ. (41,7%).

Зерттеуге сәйкес, «Сіз Өзіңізді келесі жағдайлардан қаншалықты қорғайсыз?» деген сұраққа респонденттердің 19,9% - ы «қорғалған» жауап нұсқасын, 38,2% - ы қылмыстан «дәлірегі қорғалған» деп таңдады. Шенеуніктердің озбырлығынан жауап нұсқалары «қорғалған» – 16,3% және 37,4% – «қорғалған». Террористік актілер қаупінен респонденттер жауаптардың 15,3% "қорғалған" және 30,7% «дәлірігі қорғалған» нұсқаларын таңдады (№42 Диаграмма).

№42 диаграмма. «Сіз келесі жағдайларда өзіңізді қаншалықты қорғалған сезінесіз? (бір жауап)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %

Цифрлық қоғам мен технологиялар дербес деректердің, оның ішінде әлеуметтік желілерде *жария болу қаупін өзектендіре* отырып, қауіпсіздікке әсер етеді. Зерттеу нәтижелері дәл осы фактор жастардың үлкен алаңдаушылығын және өз қауіпсіздігіне деген сенімсіздігін тудырады деп қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Көбінесе Жамбыл (93%), Қарағанды (75,5%) облыстары мен Нұр-Сұлтан (69,3%) және Алматы (68,1%) қалаларында тұратын жастар алаңдаушылық білдірді.

Қаңтардағы оқиғалар жастардың көңіл-күйіне әсер етті, сондықтан *террористік шабуылдар қаупі* екінші орында. Бұл әсіресе наразылықтар жаппай тәртіпсіздік пен хаосқа ұласқан өңірлердің және мегаполистердегі жастарды қатты алаңдатады: Жамбыл облысында – 88,5%; Нұр-Сұлтан қаласында – 71,7%, Алматы қаласында – 69,6%, Алматы облысында - 54,2%.

Жастардың 39,7% бөлігі *соттың әділетсіздігінен* қорқады. Жекелеген өңірлерде осы тармақ бойынша алаңдаушылық жалпы республикалық көрсеткіштен бір жарым-екі есе асады: Жамбыл облысы (73,9%), Нұр-Сұлтан қаласы (68,6%), Батыс Қазақстан облысы (62,1%).

39,5% респондентті *жұмысынан айрылу мүмкіндігін* алаңдатады, осы тармақ бойынша келесі өңірлердегі ең жоғары көрсеткіштер: Нұр-Сұлтан қаласы (63,7%), Алматы қаласы (56,4%), Алматы облысы (54,3%).

Жамбыл облысының (76,9%), Алматы қаласының (56,3%), Батыс Қазақстан облысының (51,5%) жастары *қылмыстан қатты қорқады*.

Шенеуніктердің озбырлығы негізінен екі мегаполистің жастары арасында алаңдаушылық тудырады: Алматы (56,4%) және Нұр-Сұлтан қалалары (53,2%) (№42 диаграмма).

6. МЕМЛЕКЕТТІК ЖАСТАР САЯСАТЫН ІСКЕ АСЫРУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Қазақстандағы мемлекеттік жастар саясатының мақсаты – жастардың толыққанды рухани, мәдени, біліми, кәсіби және дене бітімін дамыту, шешімдер қабылдау процесіне қатысу, табысты әлеуметтенуі және оның әлеуетін елдің одан әрі дамуына бағыттау үшін жағдайлар жасау²³.

Мемлекеттік жастар саясаты тиімділігінің негізгі индикаторы – *бенефициарлардың (жастардың) оны іске асырудан қанағаттану дәрежесі*.

Зерттеу нәтижелері бойынша Қазақстанда мемлекеттік жастар саясатының іске асырылуына жастардың қанағаттану деңгейі өсу әлеуеті бары анықталды. Қанағаттанатын респонденттердің үлесі (толық қанағаттанады/дәлірегі, қанағаттанады) 45,3%, қанағаттанбайтындар – 23,8% болды. Өрбір төртінші респондент (24,8%) «МЖС туралы ештеңе білмейтінін» айтты. Өңірлер тұрғысынан бұл тармақ бойынша Ақтөбе (53,8%), Жамбыл (39,2%) және Павлодар (30,0%) облыстарының респонденттері арасында көрсеткіштер ең жоғары.

Бұл ретте, респондент жауаптарында жас бойынша жіктелу байқалады: мемлекеттік жастар саясаты туралы ең аз ақпараттандырылған кіші жас тобы (14-18 жас) – 32,4% (жауап беруге қиналғандардың 6,7% үлесі мен жиынтығында МЖС туралы ақпараты жоқ жастар шамамен 40%). Бұл ретте, осы санат кейіннен орта жас тобына ауысады және МЖС негізгі бенефициарлары болады.

Мегаполистердің жастары МЖС іске асыруға аса сын көзбен қарайды және өзінің қанағаттанбаушылығын жиі білдіреді: Алматы қ. (33,8%), Нұр-Сұлтан қ. (31,5%). МЖС іске асыруға қанағаттанбаушылық бойынша Жамбыл облысы көшбасшылық етті (49,2%).

Қанағаттанудың ең жоғары бағаларын Қызылорда 74,8%, Солтүстік Қазақстан (73,0%) облыстарының жастары айтады.

№43 диаграммада көрсетілгендей сауалнамаға қатысқан жастардың үштен бірі МЖС жүргізуді тиімді деп санайды (30,7%). Респонденттердің төрттен бірі (24,8%) МЖС туралы ештеңе білмейтінін айтты. МЖС қандай да бір дәрежеде тиімсіз деп бағалаған жастардың үлесі 25,4% болды.

МЖС іске асыру тиімділігін бағалау динамикасы (2021 және 2020 жылдармен салыстырғанда) теріс бағыт алды: 2022 жылы МЖС-ны тиімді деп бағалаған респонденттердің саны азайды, қанағаттанбайтын жастардың үлесі артты және ол туралы білмейтін, жастар саясаты туралы естімеген (6%-дан астам) жастардың үлесі артты.

²³ <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000285>

№43 диаграмма. «Сіздің ойыңызша, елімізде мемлекеттік жастар саясаты (жастарды қолдау және дамыту) тиімді іске асырылады ма? (бір жауап)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %

Респонденттердің жасымен корреляция респондент неғұрлым үлкен болса, ол МЖС іске асырудың тиімділігін неғұрлым сыни бағалайтынын көрсетті. Өз кезегінде, кіші жастар тобының (14-18 жас) респонденттері орта топқа (19-23 жас) – 19,8% және үлкен топқа (24-28 жас) – 20,1% қарағанда өздерінің бейхабар екенін (34%) жиі айтты.

Қалалық жастардың сыни назарын аударады, ол ауылдық жастарға қарағанда (21,3%) МЖС іске асырудың тиімсіздігін (28%) жиі айтты және аз ақпараттандырылған, 21,1%-ға қарағанда 27,3%.

Қала жастары арасындағы күрделі жағдайға назар аударған жөн: олар (28%) ауыл жастарына (21,3%) қарағанда МЖС-ті іске асырудың тиімсіздігін жиі айтады. Сондай-ақ қала жастарының (27,3%) МЖС жөніндегі хабардарлық деңгейі ауыл жастарына (21,1%) қарағанда төмен.

Өңірлік бөліністе Ақтөбе (63,7%) және Жамбыл (40,0%) облыстарының жастарында мемлекеттік жастар саясаты туралы ақпараттың жоқтығы туралы жауаптар назар аудартады (№44 кесте).

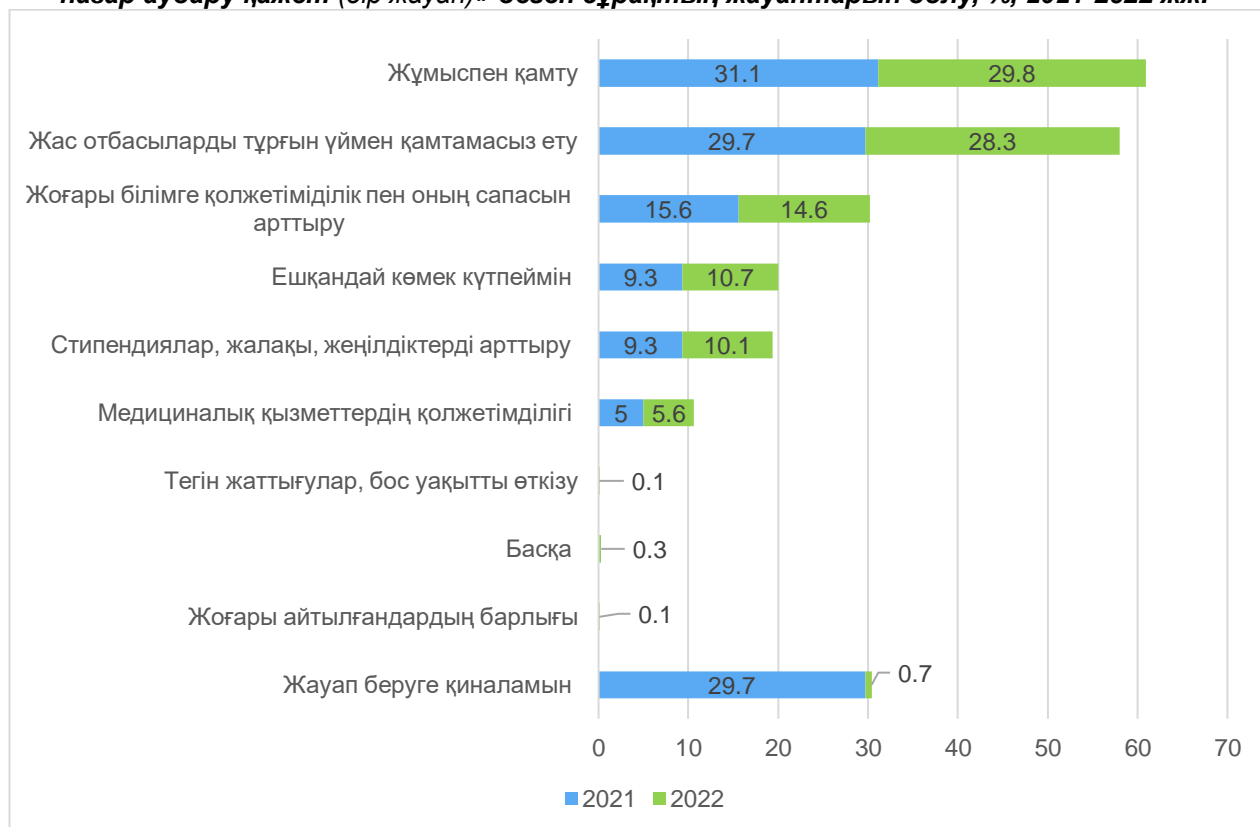
Атырау, Шығыс Қазақстан, Қостанай, Қызылорда және Солтүстік Қазақстан облыстарында тұратын респонденттер арасында жоғары және орташа бағадан жоғары.

№44 кесте. «Сіздің ойыңызша, елімізде мемлекеттік жастар саясаты (жастарды қолдау және дамыту) тиімді іске асырылады ма? (бір жауап)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, өңірлер бойынша, %

Өңір	Тиімді	Дәлірегі, тиімді	Дәлірегі, тиімді емес	Тиімді емес	Білмеймін, МЖС туралы естіген жоқпын
Ақмола	14,9	32,4	18,9	16,2	16,2
Ақтөбе	8,8	27,5	0,0	0,0	63,7
Алматы	7,6	32,4	15,7	10,5	30,0
Атырау	40,8	15,5	11,3	2,8	29,6
Шығыс Қазақстан	22,4	41,6	18,4	6,4	10,4
Жамбыл	3,8	12,3	13,8	30,0	40,0
Батыс Қазақстан	9,1	21,2	19,7	15,2	27,3
Қарағанды	8,0	44,9	15,9	7,2	23,2
Қостанай	13,6	45,7	18,5	4,9	16,0
Қызылорда	38,9	42,1	5,3	7,4	5,3
Маңғыстау	14,6	31,7	22,0	8,5	20,7
Павлодар	7,1	38,6	15,7	7,1	30,0
Солтүстік Қазақстан	23,1	48,1	7,7	0,0	21,2
Түркістан облысы	26,6	32,0	19,5	4,7	16,0
Нұр-Сұлтан қ.	8,1	47,6	19,4	8,1	10,5
Алматы қ.	8,3	9,3	22,1	16,7	28,4
Шымкент қ.	20,6	19,8	9,9	6,9	36,6

МЖС неғұрлым нақты бағалау үшін респонденттерге нақтылаушы сұрақ қойылды: «Мемлекеттік жастар саясатын іске асырған кезде ең алдымен неге назар аудару қажет?». Эмпирикалық деректерді талдау көрсеткендей, жастардың басымдықтары өзгерген жоқ: 2021 жылдағыдай, бұл жұмысқа тұру (29,8%), жас отбасыларды тұрғын үймен қамтамасыз ету (28,3%) және жоғары білім берудің қолжетімділігі мен сапасын арттыру (14,6%) (№44 диаграмма).

№44 диаграмма. «Мемлекеттік жастар саясатын іске асырған кезде ең алдымен неге назар аудару қажет (бір жауап)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %, 2021-2022 жж.

Респонденттердің жасына қатысты корреляция, бірінші кезекте назар аударуды қажет ететін 3 саланың үш топқа бірдей сәйкес келетінін көрсетті, бұл: жас отбасыларды тұрғын үймен қамтамасыз ету, жұмысқа орналастыру және жоғары білімнің қолжетімділігі мен сапасын арттыру. Алайда, бұл салалардың басымдығы жасына қарай сараланады.

- 14-18 жас: жұмысқа орналастыру (24,7%); жоғары білімнің қолжетімділігі мен сапасын арттыру (21,0%), жас отбасыларды тұрғын үймен қамтамасыз ету (20,7%).
- 19-23 жас: жұмысқа орналастыру (34,0%); жас отбасыларды тұрғын үймен қамтамасыз ету (27,8%), жоғары білімнің қолжетімділігі мен сапасын арттыру (11,1%), стипендияларды, жалақыны, жеңілдіктерді арттыру (11,1%).
- 24-28 жас: жас отбасыларды тұрғын үймен қамтамасыз ету (36,0%). жұмысқа орналастыру (31,0%); жоғары білімнің қолжетімділігі мен сапасын арттыру (11,4%).

Респонденттердің сұраққа жауаптарының өңірлік ерекшелігі №45 кестеде ұсынылған.

№45 кесте. «Мемлекеттік жастар саясатын іске асырған кезде ең алдымен неге назар аудару қажет? (бір жауап)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, облыстар бойынша, %

Өңір	Жас отбасыларды тұрғын үймен қамтамасыз ету	Жұмыспен қамту	Медициналық қызметтерге қолжетімділік	Жоғары білімге қолжетімділік пен сапасын арттыру	Стипендияларды, жалақыны, жеңілдіктерді арттыру	Ешқандай қолдау күтпеймін
Ақмола	37,8	32,4	4,1	9,5	9,5	6,8
Ақтөбе	1,1	92,3	2,2	1,1	3,3	0
Алматы	32,9	15,7	5,2	16,2	12,9	13,3
Атырау	7,0	33,8	4,2	35,2	6,5	14,1
Шығыс Қазақстан	31,2	27,2	6,4	14,4	14,4	2,4
Жамбыл	37,7	40,8	1,5	5,4	2,3	12,3
Батыс Қазақстан	30,3	16,7	10,6	13,6	9,1	19,7
Қарағанды	21,0	34,1	8,0	14,5	16,7	5,1
Қостанай	21,0	27,2	1,2	18,5	27,2	3,7
Қызылорда	33,7	34,7	11,6	11,6	1,1	7,4
Маңғыстау	28,0	15,9	8,5	13,4	14,6	19,5
Павлодар	28,6	22,9	1,4	12,9	11,4	22,9
Солтүстік Қазақстан	46,2	21,2	0,0	15,4	7,7	7,7
Түркістан	34,0	37,5	5,5	10,5	3,9	8,2
Нұр-Сұлтан қ.	29,8	26,6	11,3	17,7	9,7	4,0
Алматы қ.	29,4	22,1	5,4	21,1	12,7	8,3
Шымкент қ.	19,1	12,2	3,8	19,1	11,5	32,1

Мемлекеттік жастар саясатын іске асыру – бұл кешенді процесс, оның құрамдас бөліктерінің бірі әртүрлі жобалар мен бағдарламалар болып табылады. Жастар мемлекеттік жобалар мен бағдарламалар туралы қаншалықты хабардар?

Жастар бағдарламалары мен жобаларына қатысу деңгейі («білемін, қатыстым, іріктеуден өттім» және «білемін, қатыстым, конкурстық іріктеуден өтпедім» нұсқалары бойынша жауаптар сомасы) 3%-дан аспайды, бұл жастардың осы бастамаларға қатысуының төмен деңгейін көрсетеді.

Респонденттердің басым бөлігі «ештеңе естімедім, білмеймін» нұсқасын таңдады – 43,5%-дан 71,0%-ға дейін.

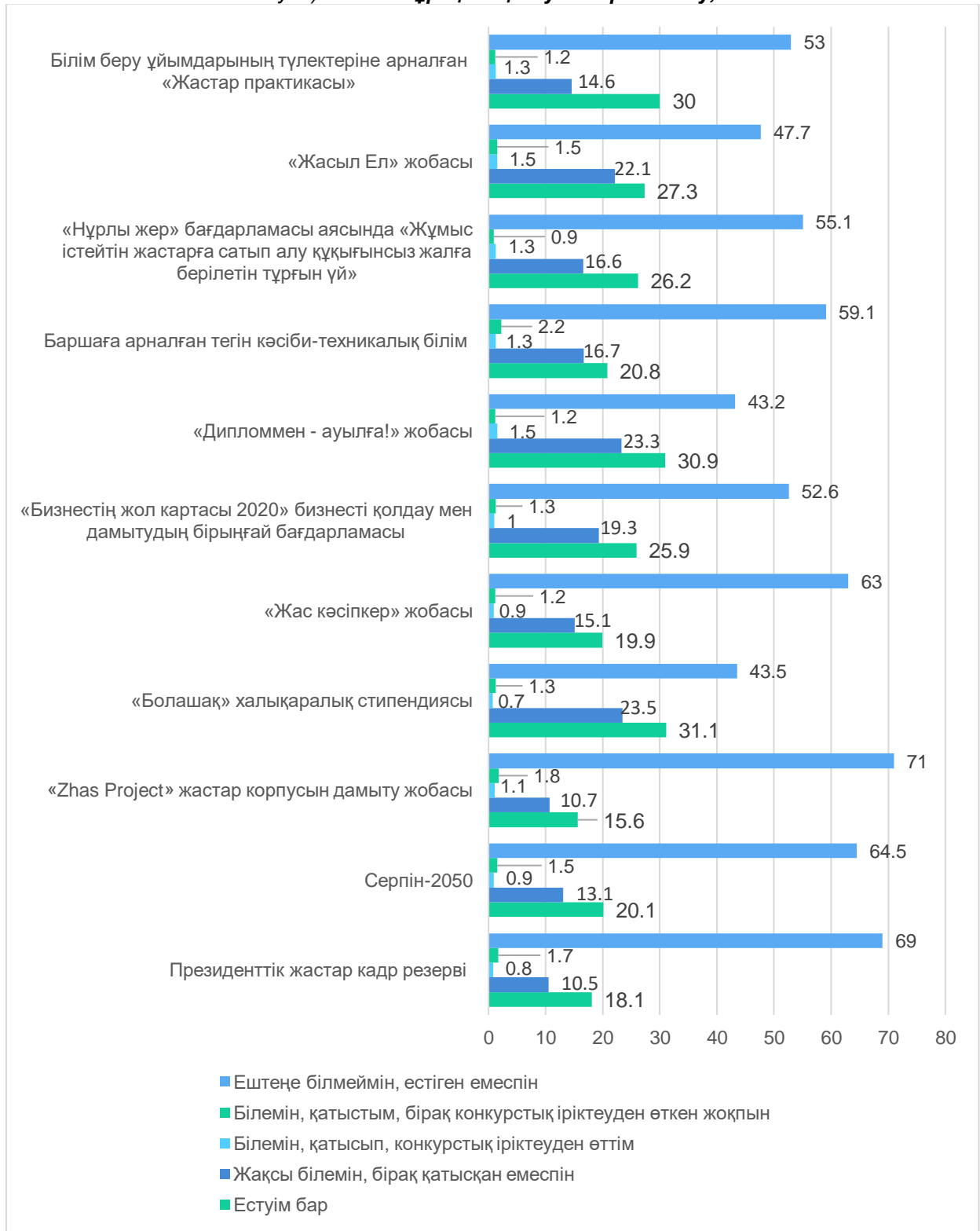
Хабардарлықтың ең жоғары деңгейі «Болашақ» (56,6%) және «Жасыл Ел» (52,4%) бағдарламалары бойынша байқалады.²⁴

«Баршаға арналған тегін техникалық және кәсіптік білім беру» жобасына (3,5%) және «Жасыл Ел» бағдарламасына (3,0%) қатысудың деңгейі жоғары.

Жалпы, жастарды қолдау жөніндегі мемлекеттік бағдарламалар туралы хабардар болу және оларға жастардың қатысу деңгейі өте төмен (№45 диаграмма).

²⁴ «Естуім бар», «білемін, бірақ қатысқан жоқпын», «білемін, қатыстым, өттім», «білемін, қатыстым өткен жоқпын» жауаптарының жиынтығы.

№45 диаграмма. «Сіз жастарды қолдау бойынша қандай мемлекеттік бағдарламалар мен жобалар туралы естідіңіз, білесіз немесе қатыстыңыз? (әр жолда бір жауап)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %

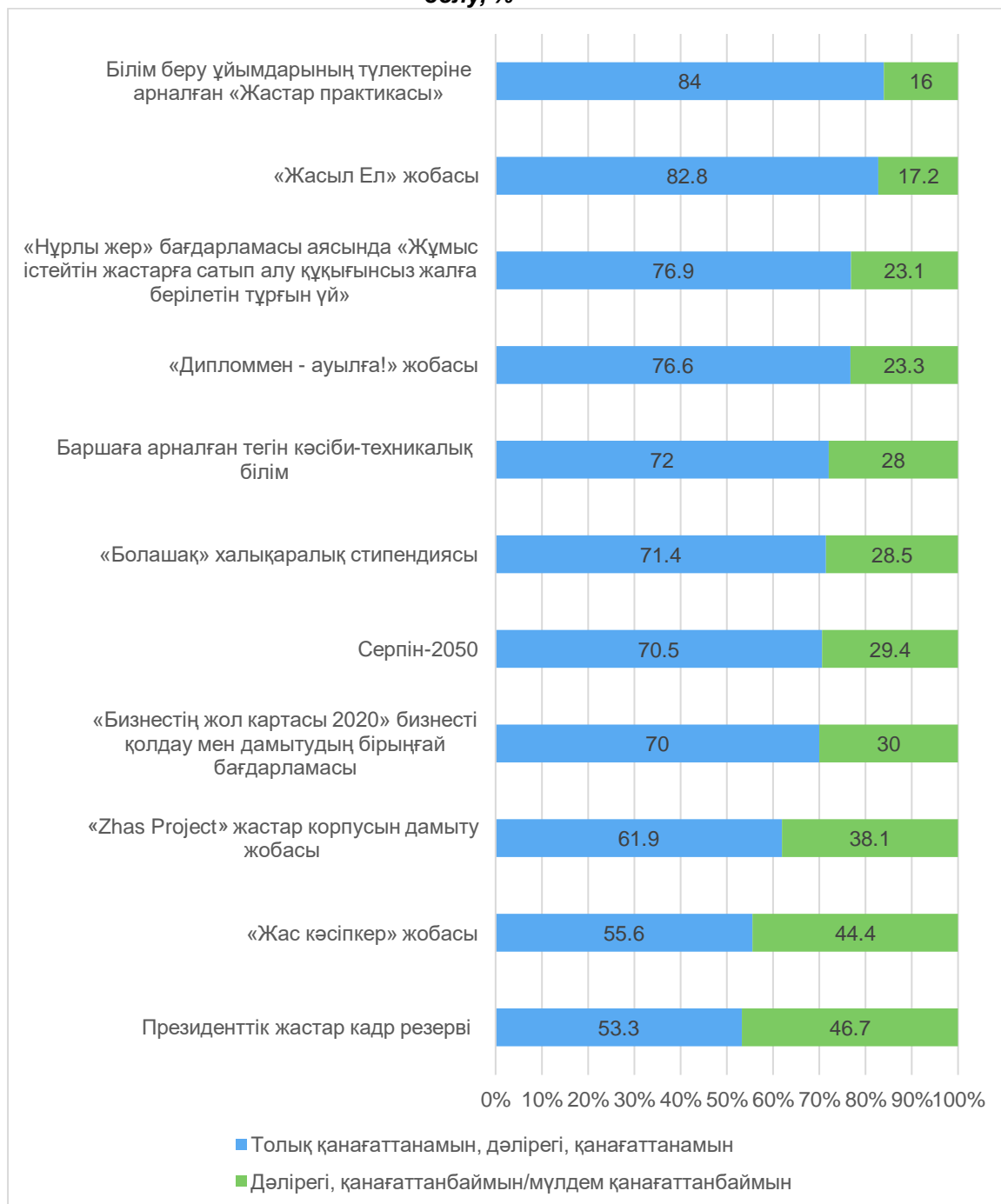

Жастарды қолдау жөніндегі мемлекеттік бағдарламалар – адам капиталын дамытудың аса маңызды механизмі. Мемлекет ұсынатын бағдарламалар мен жобалар жастарды қаншалықты қанағаттандырады? (№46 диаграмма).

Жастардың мемлекеттік бағдарламалар мен жобаларға қатысумен қанағаттану деңгейі 53,3%-дан 84%-ға дейін құбылады. Қанағаттанудың ең жоғары деңгейін (76,6%-84,0%) респонденттер мынадай жобаларға қойды: «Жастар

практикасы», «Жасыл Ел», «Жалға берілетін тұрғын үй», «Дипломмен ауылға!». «Жастар кадрлық резерві» жобасы ең төмен баға алды (53,3%).

№46 диаграмма. «Егер Сіз жастарды қолдау бойынша қандай да бір мемлекеттік бағдарламаларға қатысқан болсаңыз, көрсетілген қызметтерге/ұсынылған мүмкіндіктерге қаншалықты қанағаттанасыз? (бір жауап)» деген сұрақтың жауаптарын бөлу, %

Жасына байланысты корреляция респонденттердің кейбір нұсқалары бойынша дұрыс емес жауаптар берілгенін көрсетті. Атап айтқанда, «Жалға берілетін тұрғын үй», «Дипломмен – ауылға!», «Президенттік жастар кадрлық резерві», 14-18 жас аралығындағы жастар (33%-100%) қатысқанын және толығымен/дәлірегі, қанағаттанатынын айтты. Сонымен қатар, осы бағдарламалардың шарттары бойынша жастардың осы жас тобы қатысушыларға қойылатын талаптар бойынша өтпейді. Осыны ескере отырып, респонденттердің осы мәселе бойынша жауаптары күмән тудырады және олар бойынша неғұрлым толық талдау жасау мақсатқа сай емес.

III. САРАПТАМАЛЫҚ САУАЛНАМА НӘТИЖЕЛЕРІ

1. Мемлекеттік жастар саясаты шараларының тиімділігін бағалау

Мемлекеттік жастар саясатын іске асыру – мемлекеттің жастар ортасындағы оң үрдістерді дамытуға және нығайтуға бағытталған негізгі функцияларының бірі. Өз кезегінде, жастарға қатысты арнайы саясаттың қажеттілігі, оның қоғамдағы жағдайының ерекшелігінен туындап отыр. Есею және әлеуметтік жауапкершілікке көшу кезеңі дәл осы уақытта басталады, сонымен бірге экономикалық және азаматтық құқықтар мен міндеттемелер пайда болады. Сондықтан мемлекеттік жастар саясаты жас ұрпақтың саяси, әлеуметтік-экономикалық және мәдени дамуын қамтамасыз ету үшін заңнамалық, экономикалық және ұйымдастырушылық жағдайлар мен кепілдіктер құруға бағытталады.

Алайда қазіргі таңда мемлекеттік жастар саясатын жүзеге асырудың тиімділігі әртүрлі сараптамалық баға алып жүр. Жастар саясаты туралы оң пікір білдіре отырып, сарапшылардың бір бөлігі, жастармен жұмыс істеуге бағытталған жеке жобаларды, оның тұжырымдамалық бөлігіне қарағанда жоғары бағалайды. Сондай-ақ бұл негізінен жобалардың мазмұндық сапасы және олардың жеткілікті саны жайында екенін айта кеткен жөн.

Бұл ретте осы жобаларды жүзеге асырудың тиімділігі мен нәтижелілігі күмән тудырады. Сарапшылардың пікірінше, жастар ресурстық орталықтарының «кең мүмкіндіктеріне» қарамастан, жастармен жұмыс өңірлік деңгейде тиімді жүргізілмейді.

«Менің ойымша, елдегі мемлекеттік жастар саясаты шаралары жеткілікті. Мемлекет ірі және шағын қалаларда көптеген жобаларды ұйымдастырып, жүзеге асырып келеді. ЖРО-ларда [жастар ресурстық орталықтары] бүкіл ел бойынша кең мүмкіндік бар. Мемлекет орталық деңгейде әзірленіп жатқан жобаларды жеткілікті деңгейде жүзеге асырып жатыр. Бірақ олардың орындалуы ақсап тұр. Егер өңірлік деңгейде жастар саясатымен жұмыс істеуге АҚДМ-дегідей көп көңіл бөлінсе, онда нәтиже мүлдем басқаша болар еді» (Д. Абуова, сарапшы, ҚР Парламенті Сенатының жанындағы Талдау мектебінің түлегі).

Мемлекеттік бағдарламаларға оң баға бере отырып, сарапшылар жастардың мемлекеттік жобалар мен бағдарламаларға тартылуына сенімсіздік білдірді. Олардың бағалауы бойынша, жастармен жұмыс істеу жөніндегі іске асырылып жатқан жобалар мен бағдарламалар жастардың нақты қажеттіліктеріне сәйкес келмеуі мүмкін. Демек, жастар саясатының мазмұны мен формалары жастардың өзі үшін тартымсыз деп бағалау орын алады. Осының барлығы ағымдағы шаралар туралы хабардарлықтың төмен болуы және жастарды тартуға бағытталған іс-шаралардың нашар қамтылуымен күрделене түсті.

«Менің ойымша, шаралар жеткілікті, бірақ баға – «жақсы». Себебі қазір жастарға тікелей қажет шаралар әлі де жоқ» (А. Баймұқанов, Солтүстік Қазақстан облысы Ішкі саясат басқармасы басшысының орынбасары).

«Мен әртүрлі зерттеу дерегін көрдім. Бұл зерттеулерге жастардың мемлекеттік жастар саясаты, жастар жобалары туралы нашар хабардарлық тән. Мен жастар ұйымдарының әртүрлі жұмысқа тартылуы не жергілікті атқарушы органдар жүргізетін түрлі іс-шаралармен қамтылуы туралы айтып отырған жоқпын» (С. Бейсембаев, «PaperLab» зерттеу орталығының басшысы).

Жастар саясатын жүргізуге кедергі болатын негізгі жағдай – әлеуметтік-экономикалық мәселелердің шешілмеуі. Жалпы, сарапшылар жастардың негізгі проблемалары ретінде тұрғын үй, білім беру және денсаулық жағдайлары бойынша шешілмеген мәселелерді атап өтті. Сарапшылардың айтуынша, қазіргі әлеуметтік және экономикалық бағдарламалар жастардың негізгі қажеттіліктерін қанағаттандырмайды. Мәселен, жастар үшін арнайы тұрғын үй бағдарламаларының жоқ екені айтылды, бұл жалпы конкурс аясында жеткіліксіз еңбек тәжірибесі мен экономикалық әлеуетке байланысты олардың қолжетімділігін қиындатады. Сонымен қатар, білім беру жүйесінің сапасы қазіргі сұраныстарға жауап бермейді, бұл оқу көші-қонына түрткі болады.

«Менің ойымша, жастар саясаты ресми түрде жүзеге асырылады. Бірақ жастардың жағдайы жақсарып жатқан жоқ. Шаралар жеткіліксіз, өйткені онда ел экономикасында түбегейлі проблемалар бар, оларды іске асыру оңай шаруа емес» (М. Шибұтов, «Халықаралық әлеуметтану және саясат институты» қоғамдық қоры директорының орынбасары).

«Мысалы, егер біз тұрғын үйді алсақ, бұл ең қымбат блок болуы мүмкін. Қазақстанда 7 түрлі ұлттық тұрғын үй бағдарламасы іске асырылды, бірақ олардың ешқайсысы, өкінішке орай, жастарды қамтыған жоқ. Біз 30 жыл ішінде жастарға осындай ешбір бағдарламаға арнаған емеспіз.

Әрине, біз түрлі білім беру реформаларын жүргізіп, білім сапасын жақсартып жатырмыз. Қазақстанда түрлі білім бағдарламалары, жекеменшік жоғары оқу орындары, мектептер, Назарбаев зияткерлік мектептері бар, бірақ жалпы жүйені әлі күнге дейін аса сапалы деп айта алмаймыз. Жастар білім алу үшін жан-жаққа кетіп жатыр» (И. Медникова, «Қазақстан» жастар ақпараттық қызметі қамқоршылық кеңесінің басшысы).

«Репродуктивті денсаулықты, ұлттың репродуктивті әлеуетін сақтау мәселелері, өкінішке орай, мемлекеттік жастар саясатында тиісті көрініс тапқан жоқ деп ойлаймын» (Р. Сисемалиев, Қазақстандағы ЮНФПА атқарушы өкілі).

Сарапшылар жастар саясаты шеңберінде жастарға болашағын Қазақстанмен бір көруге мүмкіндік беретін құндылықтар мен қағидаттарды қалыптастыру және тарату қажеттігін атап өтті. Жастардың әрбір өкілі өзін қазақстандық қоғамды құруда белсенді қатысушы ретінде көретін жалпы «әлем көрінісіне» сүйене отырып, жоспарлар құруға және мінез-құлық стратегиясын таңдауға мүмкіндік береді. Кейбір сарапшылардың пікірінше, бүгінгі таңда жастардың санасында болашағын елмен байланыстырудың жоқ екені байқалады.

«Әлеуметтік-экономикалық блоктан басқа, қазір мемлекет жастарға жарқын болашаққа деген сенім беруі керек, олар өз елінде қалып, ешқайда кетпей-ақ мұратқа жетуге болатынына сенуі керек. Яғни, әлеуметтік-экономикалық блоктан басқа материалдық емес сипаттағы перспективалар да қажет» (И. Медникова, «Қазақстан» жастар ақпараттық қызметі қамқоршылық кеңесінің басшысы).

Жастар секторын тиімді басқару енгізілетін бағдарламалар мен жобалардың нәтижелі болуының негізгі шарттарының бірі. Сонымен қатар, сарапшылар қазіргі уақытта бірқатар себептер бойынша әлсіреген сектор менеджментін күшейту жағына бірқатар басқарушылық шешімдерді қайта қарау қажеттігін атап өтті.

«1) жауапты құрылымдарды/ұйымдарды/тұлғаларды анықтайтын нақты басымдықтар жоқ;
 2) кей жерлерде жастар белсенділері/көшбасшылары мен жастар қызметкерлерінің әлеуетін арттырудың нашар жүргізілуі немесе мүлдем болмауы; жастардың азаматтық қоғамын дамыту үшін жеткіліксіз шаралар;
 3) жастардың құқықтарын қорғаумен айналысатын және/немесе жастардың аса осал топтарының интеграциясына ықпал ететін ұйымдардың немесе адамдардың жоқтығы. Көбінесе, соңғы бағыт қолдау тапқанның өзінде, мемлекеттік жастар саясаты арқылы болып жатқан жоқ;
 4) орталық, өңірлік және жергілікті деңгейде мемлекеттік жастар саясаты сабақтастығы/бірізділігі жоқ» (А. Қадырова, ЮНИСЕФ «Жасөспірімдер мен жастарды дамыту» бағдарламасының үйлестірушісі).

Сонымен қатар, жүргізіліп отырған жастар саясатының нәтижелеріне тұрақты мониторинг жүргізу және бағалау жастарды қолдау мен дамытуға бағытталған бағдарламалар мен шараларды табысты іске асырудың маңызды шарты болмақ. Өйткені, нәтижелерді қорытындылау және көрсеткіштерді сәйкестендіру әрі қарай түзету үшін бағдарламаларды іске асырудың алдыңғы тәжірибесінің оң және теріс компоненттерін есепке алуға мүмкіндік береді. Бұл кезең жүргізіліп отырған мемлекеттік саясаттың мақсаттары, міндеттері мен мазмұнының сабақтастығын қамтамасыз етеді.

Жалпы, сарапшылар жастар саясатын іске асыруды бағалаудың әлеуметтік-экономикалық индикаторларын әзірлеу мен енгізу қажеттілігін атап өтті. Жұмыспен қамтылу деңгейі, тұрғын үйдің сапасы және қолжетімді болуы, жалақы деңгейі сияқты өлшемдер ұсынылды. Жүзеге асырылатын бағдарламаларды бағалауда жастардың мемлекеттік қолдау көрсетудің және жастар жобаларын іске асырудың қолданыстағы формалары, шарттары мен тәртібі туралы хабардарлық дәрежесінің маңызы зор.

Сарапшылардың пікірінше, көші-қон көңіл-күйіне байланысты жастар арасында көші-қон процестеріне жеке мониторинг пен бағалауды енгізу маңызды. Сонымен бірге, жастар арасындағы криминогендік жағдай мен қылмыс деңгейіне ұсынылған бағалау жастардың әлеуметтену ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік береді.

«Көрсеткіштердің бірі жастардың қаржылық әл-ауқатының деңгейі болуы мүмкін. Яғни, жұмысқа орналасу, ипотека алу көрсеткіштері. Екіншіден, жастардың елде болып жатқан оқиғалар туралы жалпы хабардарлығы. Осындай әртүрлі қолдау құралдарын қаншалықты пайдаланатыны жайлы» (А. Құсманов, Экономикалық зерттеулер институтының Талдау орталығы басшысының орынбасары).

«Біз өзімізге осындай индикаторларды қойып, білім беру саласындағы өнім сапасын, жастарға жұмыс ұсыну сапасын, 20-30 жыл аралығында ұсынатын тұрғын үй сапасын бағалай алдық деп ойлаймын. Көші-қон ағындарын да өлшеуге болады, мысалы, жастар көптеп кетіп жатыр ма, елде қалып жатқандар көбірек пе? Салыстырмалы түрде айтсақ, егер кетіп жатқан жастардың саны азайса немесе мүлдем кетпейтін болса, онда біз білім сапасы мен өмір сүру жағдайлары жас ұрпақтың қажеттіліктеріне сәйкес келетінін түсінеміз» (И. Медникова, «Қазақстан» жастар ақпараттық қызметі қамқоршылық кеңесінің басшысы).

«Жастардың еңбекақысы, тұрақты жұмысқа орналасқан жастардың саны, жылжымайтын мүлкі бар жастардың саны және жастардың қылмыскерлер арасындағы саны бойынша бағалау жүргізу керек» (М. Шибұтов, «Халықаралық әлеуметтану және саясат институты» қоғамдық қоры директорының орынбасары).

Мемлекеттік басқарудың табыстылық көрсеткіштерінің бірі халықаралық көрсеткіш сияқты жастардың әл-ауқатын көрсететін Жастардың бақыт индексі болуы мүмкін. Өмірге қанағаттанудың субъективті бағалауы білім беру, көші-қон саясатын дамытуда, сондай-ақ қосымша әлеуметтік лифтілерді қалыптастыруда өте маңызды болуы мүмкін. Осылайша, жастардың барынша ықтимал әл-ауқатына қол жеткізу үшін мемлекеттің әлеуметтік және экономикалық ресурстарын ұтымды пайдалану қажет, бұл жастардың көңіл-күйі мен сұраныстарын түсінуді талап етеді.

«Әлеуметтанушылар сияқты жастардың өзін-өзі қабылдау деңгейін, бақыт деңгейін өлшей аламыз. Екі жылда бір рет жастар арасында бақыт, қанағаттану деңгейін анықтау үшін сауалнама жүргізуге болады. Бұл Бақыт индексі деп аталады» (И. Медникова, «Қазақстан» жастар ақпараттық қызметі қамқоршылық кеңесінің басшысы).

«Мемлекет жастардың елде қалуы үшін жасайтын басты нәрсе - Бақыт индексіні көтеру. Егер жастар Қазақстаннан кететін болса, әлемдік зерттеулер бойынша қырқыншы жылға қарай зейнеткерлердің пайызы үлкен болады, әлемдегі ешқандай жүйе, әсіресе Қазақстандық, мұндай зейнеткерлер санын қамти алмайды. Осы зерттеулер негізінде әлеуметтік лифтілер жасау керек» (Э.Карманова, «Комунити» қорының қамқоршылық кеңесінің төрайымы).

Сарапшылардың пікірінше, мұны түсінікті әлеуметтанулық сауалнамалар арқылы алуға болады. Мұнда жиі сауалнама жүргізудің маңыздылығы туралы айтылады. Сонымен қатар, жастар арасында сауалнама жүргізу формаларын қайта қарау ұсынылады. Әлеуметтік желілер, онлайн-сауалнамалар жастармен байланыстың ең тиімді арналары болуы мүмкін. Бұл әлеуметтанулық сауалнамалар өтудің қолжетімділігін арттыру үшін маңызды. Жалпы, әлеуметтанулық зерттеулер жастармен нақты кері байланыс ретінде қарастырылады.

«Іске асырудың тиімділігін республикалық деңгейдегі индекстермен емес, әрбір өңір деңгейіндегі әлеуметтанулық сауалнамалармен жиі қадағалау қажет» (Д. Абуова, сарапшы, ҚР Парламенті Сенатының жанындағы Талдау мектебінің түлегі).

«Әрине, бұл жастардың кері байланысы, бірақ кері байланыс нақты. Бұл жастармен тікелей байланыс болуы керек. Әлеуметтік желілер, Google формалары арқылы сауалнамалар жүргізуге болады. Бұл сұрақтар жастарға тікелей жетуі керек» (А. Баймұқанов, Солтүстік Қазақстан облысы Ішкі саясат басқармасы басшысының орынбасары).

Индикаторлар бойынша ұсыныстардан және жастар саясатын іске асырудың тиімділігін бағалаудан басқа, мемлекеттік саясаттан жастар бағытын бөлудің орындылығы туралы жалғыз пікір айтылды. Сарапшының пікірінше, бүгінгі күні нақты мақсаттар мен міндеттердің жоқтығы мониторинг пен оның нәтижелілік көрсеткіштерін қадағалау процесін қиындатады. Жалпы, жастар арасындағы қазіргі проблемаларды тек осы әлеуметтік топқа ғана жатқызуға болмайды, сондай-ақ бұл жүйелі тәсілді қажет етеді.

*«Жастар саясатының мақсатын түсіну өте қиын. Яғни, егер білім беру саясаты туралы айтатын болсақ, онда ол түсінікті - білім беру саясаты білімді арттырады, тұрғын үй саясаты тұрғын үймен қамтамасыз етеді, жұмыспен қамту саясаты жұмыспен қамтамасыз етеді. Жастар саясаты не істейді? Бұл сұраққа жауап беру өте қиын. Мемлекеттік саясатта жалпы осындай бағыттың орындылығы туралы пікірталас бар екенін жақсы білеміз. Жастарды саясаттың жеке объектісі ретінде бөлу қаншалықты дұрыс?»
(С. Бейсембаев, «PaperLab» зерттеу орталығының басшысы).*

2. Жастар арасындағы өзекті мәселелер

Жоғарыда айтылғандай, мемлекеттік жастар бағдарламасы жастардың қазіргі проблемалары мен сұраныстарын шешуге бағытталуы керек. Өз кезегінде, жастардың өзекті мәселелерін шешу олардың жан-жақты дамуы үшін жағдайлар мен мүмкіндіктер жасауға ықпал етеді.

Бір жағынан, жастардың қажеттіліктеріне белсенді назар аудару, олардың өмірлік табыстарын ұлғайту және жас және одан да ересек жастағы азаматтар арасында елеулі проблемаларды азайту тұрғысынан ақталады, бұл елдің экономикалық әлеуетін дамытуға ықпал етеді. Екінші жағынан, неғұрлым қарқынды қолдау бағдарламасы патерналистік көңіл-күйдің таралуына ықпал етуі мүмкін.

Алайда, сарапшылардың пікірінше, жастар ортасындағы қазіргі проблемалар бүкіл қазақстандық қоғамға тән жүйелі себептерге негізделген. Бүгінгі таңда жастардың негізгі мәселелерінің бірі – қазіргі жастардың әлеуметтік-экономикалық жағдайына қанағаттанбауы, бұл, өз кезегінде, әділетсіздік пен әлеуметтік теңсіздік сезімін күшейтеді.

Әлеуметтік-экономикалық проблемалар қатарына, ең алдымен, проблеманың үш факторы кіреді – білімнің төмен деңгейі, жұмыссыздық немесе лайықты жалақы алу мүмкіндігінің және тұрғын үй жағдайларының жоқтығы. Сарапшылардың пікірінше, бұл факторлар бір жалпы көріністі құрайды, онда бір мәселе екінші мәселеге себеп болады. Бұл ретте, осы әлеуметтік-экономикалық проблемаларға жастар арасында, атап айтқанда, мемлекеттік бағдарламалар (білім беру, тұрғын үй және т.б.) аясынан тыс қалатын 25-35 жастағы жоғары жас тобы бар екеніне баса назар аударады.

Сонымен қатар, сарапшылар жастарды жұмыспен қамту саласындағы дағдарыс, оның ішінде, жастардың жалақы, кәсіптің әлеуметтік мәртебесі және т.б. туралы жоғары үмітпен байланысты екенін атап өтті. Бұл сұраныстар кәсіпсіздену және еңбекке икемсіздену, яғни жастар арасында еңбек жауапкершілігі этикасының жоқтығымен сипатталатын жастар арасындағы еңбек құндылықтарының өзгеруін көрсетеді. Жалпы еңбекке деген ынтаның төмендеуі.

«Біздің жастар – 4-4,5 млн адамнан тұратын ірі топ. Тиісінше, бұл әртүрлі страталар, сондай-ақ қала және ауыл, білім алып жүрген және жұмыссыз жастар бар, кіші топтағы жастар – 20 жас, одан кейін 29-30 жастағы жастар да бар. Менің ойымша, мемлекет жастар саясатын осы құрылымдалған жастарды жақсы қамтиды, бұл 18-20-25 жас аралығындағы жастар. Бұл негізінен студенттер немесе магистранттар.

Сәл ересек – 25-35 жастағы жастар бірден үш проблемаға тап болады. Егер олар жас кезінде сапалы білім ала алмаған болса, онда жақсы жұмысы да болмайды, жұмысы мүлдем жоқ немесе жалақысы төмен. Олардың өз баспанасы жоқ немесе жалдап тұруы мүмкін. Бұл жаста олардың әйелі мен балалары бар. Яғни, білім алу, жұмыспен және баспанамен қамтылу проблемалары әлі де өзекті, бірақ отбасылы болып үлгерген. Меніңше, бұл географиялық, әлеуметтік шет қалған, қала сыртында тұратын адамның

портреті. Міне, осыларға арналған бағдарламалар бар ма? Мен ешқандай әлеуметтік ірі бағдарламалар көрмедім. Осындай тұрғын үй, табыс, жағдайсыздық сияқты әлеуметтік-экономикалық проблемалар әлеуметтік митингтерге шығуға түрткі болды. Бірақ бұл осындай жағдайға тап болған ересек жастар болуы мүмкін» (И. Медникова, «Қазақстан» жастар ақпараттық қызметі қамқоршылық кеңесінің басшысы).

Өз кезегінде, еңбек құндылықтарының өзгеруі, оның ішінде қажетті медициналық көмек алудың шектеулі мүмкіндігімен, сапалы білім мен лайықты жұмыспен қамтылудың қолжетімсіз болуы, әлеуметтік әділетсіздік сезімі артуымен байланысты.

Сарапшылар әлеуметтік әділетсіздік сезімі ауыл жастарының өкілдері арасында неғұрлым өзекті екенін айтты, олар үшін мүмкіндіктер теңсіздігі білім беру, бос уақыт және әртүрлі мамандардың қызметтеріне қолжетімділік мәселелерінде көрінеді. Басқаша айтқанда, ауыл жастары қажетті әлеуметтік ресурстардан құр алақан, сондай-ақ бастапқы жағдайлары да нашарлау.

Сонымен бірге, мүмкіндіктер теңсіздігі туралы айта отырып, сарапшылар халықтың кірістерінің айырмашылығына да тоқталды. Жастар байлар мен кедейлер арасындағы табыстың айырмашылығын ұғынып, сезіне бастайтын кезең. Бұл ретте, респонденттердің пікірінше, жастар еңбек жолының бастапқы кезеңінде меритократия қағидатын елемей жағдайларына кезігуі мүмкін. Шартты түрде «үлкен ақшаға» дағдылардың, біліктілік пен білімнің қажетті деңгейінсіз қол жететін жағдай.

Осылайша, жастар арасындағы еңбек құндылықтарының бұрмалануына бастапқы мүмкіндіктердің теңсіздігімен қатар, жағымды мансаптық модельдердің жоқтығы да әсер етеді.

«Жастар проблемаларының қатарына келесі аспектілерді жатқызуға болады. Теңсіздік және үмітсіздік сезімі. Бағдардың, дамудың жеке мақсаттары жоқтығы, тиісінше, бұл бос орын қоғам тұрғысынан аса «лайықты емес» бағдарлар мен мақсаттарға алмастырылады. Көптеген жастар саналы немесе бейсаналы түрде өздерінің кедейлік шегінде екенін немесе жағдайдың құрсауында қалғанын түсінеді» (А. Қадырова, ЮНИСЕФ «Жасөспірімдер мен жастарды дамыту» бағдарламасының үйлестірушісі).

«Келесі мәселе - адамдардың теңсіздігі мен әртүрлі мүмкіндіктері, шартты түрде ауыл жастарын келтіруге болады. Олардың проблемалары сапалы бос уақыт өткізуден бастап, қандай да бір жақсы мамандармен өзара әрекеттесу мүмкіндігі жоқтығымен аяқталады» (Э. Карманова, «Комунити» қорының қамқоршылық кеңесінің төрайымы).

«Менің болжамдарыма тоқталсақ, бұл қоғамдағы теңсіздік сезімі болуы мүмкін. Яғни, бір жағынан, барлық бұқаралық ақпарат құралдарынан жастар, жалпы, бүкіл халық, кейбір отбасылардың керемет табысы бар екенін естиді. Мәселен, ауыл жастары жұмыс таппай, өзін-өзі таныта алмай жүреді, тиісінше олар қалаға келіп, урбанизацияланады. Бірақ қалада бола тұрып, тиісті білімі болса да, олар жақсы, лайықты ақы төленетін жұмысқа қол жеткізе алмайды» (Р. Сисемалиев, Қазақстандағы ЮНФПА атқарушы өкілі).

Сарапшылардың пікірінше, тағы бір маңызды мәселе - қолданыстағы әлеуметтік лифтілердің тиімсіздігі немесе олардың мүлдем жоқтығы. Мұнда білім маңызды әлеуметтік мобильділік институты болып табылады. Алайда, білім беру жүйесіндегі олқылықтар байқалады, бұл жас халықтың бір бөлігіне өздерінің әлеуметтік мәртебесін тез және тиімді өзгертуге мүмкіндік бермейді. Біріншіден, бұл кәсіптік бағдарлау жүйесінің төмен тиімділігімен, рөлдік модельдерді құрумен байланысты. Себебі болашақ мамандығы – өзін-өзі анықтау

мен өзін-өзі жүзеге асырудың маңызды бөлігі, сондай-ақ бұл әрбір азаматтың еңбек нарығындағы табыстылығына әсер етеді.

Екіншіден, білім беру жүйесіндегі әлеуметтік лифтілердің дарынды жастар үшін белгілі бір шектеулері бар. Мысалы, өңірлердегі, атап айтқанда, ауылдағы мектептердің болашақ түлектері арасында қазіргі білім беру бағдарламалары, оның ішінде «Болашақ» халықаралық стипендиясы туралы төмен хабардарлық байқалады. Бұл үрдіс ауыл және қала оқушылары арасындағы білім беру мүмкіндіктерінің түрлі жағдайлары мәселесін тағы бір көрсетеді.

Үшіншіден, білім беру стратегияларында гендерлік айырмашылықтар байқалады. Кейбір жағдайларда қыздар толық білімді, оның ішінде кәсіби білімді сирек алатын үрдіс бар. Қыздарда мамандығы пен толық білімнің жоқтығы ересек өмірде, атап айтқанда, еңбек нарығында шектеулі мүмкіндіктерге әкеледі.

«Нақты әлеуметтік лифтілердің жоқтығы. Кәсіптік бағдар беру жүйесі рөлдік модельдерді көрсетуі керек, сонда жастар өзіне қажетті мамандықты табатын болады. Одан кейін олар өмірді дамытудың сәтті нұсқасына әкелетін алгоритм құрады. «Болашақ» жүйесіне шамамен 30 жыл болды. Олар мұның қандай жүйе екенін сұрайды. Бұл Алматыдан 55 шақырым жердегі Ұзынағаш ауылы, бұл балалар интернет қолданады. Біз олармен ақпараттық тарих бәйгесін ойнадық. Сонда біз соғыста сияқтымыз ғой, балаларымыз дарынды болса, шетелде оқи алатыны туралы білмейтін болып тұр» (Э. Карманова, «Комунити» қорының қамқоршылық кеңесінің төрайымы).

«Білім беру жүйесіндегі теңдік туралы айтқан кезде байқалатын үлкен проблема - қыздар арасындағы білім беру, гендерлік құқықты дамыту. Негізінде біз бұл туралы білмейміз, мектепке бармайтын қыздар кәсіби білім алмайды, өйткені оларды 15-16 жасынан тұрмысқа шығуға дайындайды. Егер біз оларға білім алу қолжетімді болатын бағдарламаны ойлап тапсақ, жақсы болар еді. Болашақта олар қаржылық жағынан тәуелсіз болар еді. Бағдарлама зорлық-зомбылықсыз жасалып, олардың отбасыларына, ересектеріне қыздың ертең тұрмысқа шығатынын және осылай жасау дұрыс болатынын түсіндірер еді. Құдай сақтасын, бірақ 5-10 жылдан кейін ол жесір қалатын болса, ешқандай мамандықсыз қалады» (Э. Карманова, «Комунити» қорының қамқоршылық кеңесінің төрайымы).

Сонымен қатар, жастардың психоэмоциялық жағдайы – бөлек әңгіме. Жастар депрессиялық жағдайларға көбірек ұшырайды, бұл өмір салтының күрт өзгеруімен де, жасөспірім кезеңінде ата-анасынан психологиялық ажыраудың жоқтығымен байланысты болуы мүмкін. Бұл өз кезегінде сыртқы ортада – ата-ана отбасында немесе әлеуметтік институттарда қолдау таппайтын эмоционалды күйзелістің артуына әкеп соғады.

«Психоэмоциялық (күйзеліс, есеңгіреу және т.б.)» (А. Қадырова, ЮНИСЕФ «Жасөспірімдер мен жастарды дамыту» бағдарламасының үйлестірушісі).

«Өзіне деген әділетсіз қарым-қатынас сезімінен туындайтын шиеленіс. Олармен ешкім бұл күйзеліс бойынша жұмыс жүргізбейді. Үнемі тыйымдар мен кінәлілік сезімін тудырады. Ауылдағы ата-аналар мен балалардың жат болып бара жатқанын байқаймын. Бұл ата-аналардың өте ортодоксалды болуына байланысты. Олар балаларын естімейді, балалармен зорлық-зомбылықсыз қарым-қатынас жасау құралдарын білмейді. Ол жақта отбасылық зорлық-зомбылық өршіп тұр. Есейіп қалған жастар ата-анасымен де, мектеппен де әрекетеспейді (А. Қадырова, ЮНИСЕФ «Жасөспірімдер мен жастарды дамыту» бағдарламасының үйлестірушісі).

3. Қазіргі жастардың құндылықтары мен қалауы

Сарапшылардың пікірінше, жастар өміріндегі басты қағидат – материалдық әл-ауқатқа ұмтылу. Тұрғын үй, жұмыс, тұрақты жоғары табыс, отбасының қаржылық әл-ауқаты, сондай-ақ ата-аналарға күтім жасау сияқты негізгі қажеттіліктерді қанағаттандыру негізгі қозғаушы факторлар саналады. Осылайша, жастардың жетекші құндылық бағдарлары қауіпсіздік пен табыс құндылықтары екенін атап өтуге болады.

«Кез келген жас азамат өзін негізгі қажеттіліктермен қамтамасыз етуге тырысады. Содан кейін ақша кейбір хобби, сапар және басқа да нәрселерге, яғни өзін-өзі дамытуға жеткілікті болу керек. Негізгі қажеттіліктер – тұрғын үй, тамақ, тұрақты жұмыс» (Д. Абуова, сарапшы, ҚР Парламенті Сенатының жанындағы Талдау мектебінің түлегі).

«Егер студенттер жайлы айтатын болсақ, олар, әрине, өмірде жайлы орнын табуға тырысады, бұл ақша таба бастап, өзін көрсететін кез. Одан сәл есейгенде отбасын құруға тырысады. Қазақстанда неке жасы – 20-22 жас, бұл жастар үшін орташа неке жасы, сондықтан олар 20-25 жас аралығында отбасын құруға тырысады. Әрине, олар қаржылық табыстылыққа, қаржылық еркіндікке ұмтылады» (И. Медникова, «Қазақстан» жастар ақпараттық қызметі қамқоршылық кеңесінің басшысы).

Сонымен қатар өзгерістерге ашықтық қазіргі жастарға да тән. Оған ойлар мен іс-әрекеттер тәуелсіздігі, жасампаздық, сондай-ақ өзін-өзі басқару және таңдау еркіндігі кіреді. Жастар көбінесе өздерін көрсетуге және әмбебаптылық қағидаттарына сәйкес келуге ұмтылады. Олар үшін «естілу» маңызды болады.

«Бірақ менің ойымша, біздің барлық қалалық жастарды біріктіретін нәрсе – дарашылдық, олар өздерін көрсетуге тырысады. Олардың киім киісі, әдеттері, шаш түсі, барлығында еркіндік бар. Олар тұлға болғысы келеді, кейбір жаңа ұғымдарды іздейді, бұл көбінесе феминизм, экология немесе саясат, адам құқығы, қандай да бір технологиялар» (И. Медникова, «Қазақстан» жастар ақпараттық қызметі қамқоршылық кеңесінің басшысы).

«Біздің зерттеу көрсеткендей, оларға естілген болу маңызды. Замандастарының үні естілген болуы маңызды» (Ә. Карманова, «Комунити» қорының қамқоршылық кеңесінің төрайымы).

«2021 жылғы зерттеуге сәйкес, құндылықтар арасында адам құқықтарын сақтау қажеттілігі пайда болды. Бұл жаңа нәрсе, бұрын мұндай болған жоқ, бірақ қазір әсіресе 17-20 жас аралығындағы жастарды осы жағы қызықтырады» (И. Медникова, «Қазақстан» жастар ақпараттық қызметі қамқоршылық кеңесінің басшысы).

Сонымен қатар сарапшылар тұлғалық даму, білім, отбасылық құндылықтар мен дәстүрлер сияқты құндылықтарды дамыту қажеттілігі туралы пікір білдіреді.

«Жастар тұлға ретінде дамымаса, құндылықтарды дамыту мүмкін емес» (А. Қадырова, ЮНИСЕФ «Жасөспірімдер мен жастарды дамыту» бағдарламасының үйлестірушісі).

«Адам білімге ұмтылу керек. Ең алдымен, білім мен мәдениет, осылар болса, басқасына жастар қол жеткізе алатын болады» (А. Құсманов, Экономикалық зерттеулер институтының Талдау орталығы басшысының орынбасары).

«Менің ойымша, отбасылық саясат, дәстүрлі құндылықтар жағын дамыту керек» (А. Баймұқанов, Солтүстік Қазақстан облысы Ішкі саясат басқармасы басшысының орынбасары).

Сондай-ақ сарапшылар жастардың еркіндігін сақтау маңызды екенін айтты, оларға құндылықтар мен қызығушылықтарын күштеп таңудың қажеті жоқ. Оның құндылық бағдарларына негізделген адамның дүниетанымы жеке үздіксіз ділдік дамуы бойынша жеке қабілеті ретінде қолданылады.

«Менің ойымша, мемлекет жастарға арналған құндылықтар жүйесін ойлап тауып, оны енгізуге тырыспауы керек. Бұл мүмкін емес. Жастарды дұрыс бағытта өзгерту немесе бағыттау мақсатында тұрақты ықпал ету объектісі ретінде қабылдамаған жөн» (С. Бейсембаев, «PaperLab» зерттеу орталығының басшысы).

«Егер жастар туралы айтатын болсақ, олардың бағдарларын бағаламауды қалай үйренеміз? Егер нұсқаулар туралы айтатын болсақ, онда бұл өте жиі кездеседі. Бізге, осы балалардың ата-аналарына және шенеуніктерге кейбір нұсқаулар ұнайды, бірақ оларды жастар мүлдем елемейді. Өзіміз үшін маңызды, бірақ балаларға қажетсіз бағдарларға күш-жігер жұмсау – үлкен қателік болмақ» (Э. Карманова, «Комунити» қорының қамқоршылық кеңесінің төрайымы).

Екінші жағынан, қоғамдық институттар жас адам үшін экологиялық таза құндылық идеяларын дамыту үшін барлық қажетті жағдайларды жасауы керек. Мұнда балалық шақтан бастап ересек жасқа дейін жағдай жасаудың жүйелілігі мен күрделілігі маңызды қағидат болмақ.

Осы бағыттағы жетекші алаңдардың бірі – білім беру мекемелері, олардың негізгі міндеті сыни ойлау дағдыларын және софт скиллс делінетін дербес шешімдер қабылдау дағдыларын дамыту болуға тиіс.

«Life values education» деп аталатын білім бар, оны өмірлік құндылықтар негіздеріне оқыту деп те атайды. Бұл білім ең алдымен адамдарға дұрыс, тиісті ақпарат берілетініне негізделген. Біз дұрыс, тиісті ақпарат берумен қатар, интерактивті білім беру үшін көбірек әрекет етуіміз керек. Яғни, мұғалім, оқытушы және студент, оқушы арасындағы байланыс. Бұл интерактивті білім, бұл сыни ойлау дағдыларын дамытады. Бір кездері ел Президенті білім беру жүйесі жастардың, білім алушылардың өз бетінше шешім қабылдауға мүмкіндігі болуы үшін барлығына дұрыс, барабар ақпарат пен сыни ойлау дағдыларын беруі тиіс екенін айтқан болатын. Егер осы дүниелерді мектепте, колледжде, жасөспірімдерге үйрететін болсақ, менің ойымша, қоғам неғұрлым дамыған бола түседі. Көшбасшылық және коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру қажет» (Р. Сисемалиев, Қазақстандағы ЮНФПА атқарушы өкілі).

«Таңдау дағдыларын мектептен, балабақшадан бастап сіңіру керек, мынаны іш, мынаны же деп емес, балаға заманауи білім жүйесінде таңдау жасауды үйрету маңызды дағдылардың бірі болмақ» (Э. Карманова, «Комунити» қорының қамқоршылық кеңесінің төрайымы).

Өмбебап этикалық қағидаттарды таратудың тиімді тәсілдерінің бірі жастарды азаматтық белсенділікке, түрлі шығармашылық және өзге де жобаларға тарту болып табылады. Мысал ретінде жауапкершілік, жанашырлық және әлеуметтік пайдалы процестерге қатыстылық сезімін тәрбиелеу арқылы жеке өсу ресурсы ретінде волонтерлік келтіріледі.

«Жастардың дамуына ұзақ мерзімді негізде қаражат салу (тіпті қаржыландырылған болса да, жеке қысқа мерзімді жобалар мен бағдарламалар емес) және олардың қатысуын ынталандыру арқылы ғана олардың ұстанымдары, көзқарастары, үміттерінің өзгеруін күтуге болады» (А. Қадырова, ЮНИСЕФ «Жасөспірімдер мен жастарды дамыту» бағдарламасының үйлестірушісі).

«Біздің арамызда волонтерлік өте маңызды деп санаймын. Өйткені, бір жағынан, волонтер болған соң, олар әртүрлі салаларда жұмыс істей отырып, белсенді бола бастайды, халықтың түрлі топтарының қажеттіліктерін біледі. Олар жауапкершілік сезіне бастайды. Екінші жағынан, олар қоғамға пайда келтіреді» (Р. Сисемалиев, Қазақстандағы ЮНФПА атқарушы өкілі).

Әлеуметтенудің тағы бір маңызды формасы – фильмдер, бейне-контент, блогтардағы мінез-құлық үлгілерін тарату арқылы рөлдік модельдердің қалыптасуы болуы мүмкін, бұл дәрістер мен форумдарға қарағанда жастар арасында кеңінен таратуға ықпал етеді.

«Меніңше, бұл қандай да бір дәрістер мен форумдар арқылы емес, жастар сүйетін дүниелер арқылы, бейне контент арқылы қалыптасады. Иә, меніңше, ең кереметі, бұл кейіпкерлерді көрсету. Олардың мінсіз болуы шарт емес. Олар мүгедек көршісімен қандай достық қарым-қатынаста екенін көрсетсін. Олар демалыс күндері көмектеседі, волонтерлік етеді. Меніңше, волонтерлік жылы туралы әңгіме пайдасыз болған сыңайлы» (Ә. Карманова, «Комунити» қорының қамқоршылық кеңесінің төрайымы).

4. Азаматтық және саяси белсенділік

Жастардың азаматтық және саяси қатысуы жеке тұлғаны әлеуметтендірудің негізгі компоненттерінің бірі. Бұл жерде жастардың ел өміріне қатысуының қолайлы жағдайлары мен жаңа формаларын жасау маңызды. Алайда, сарапшылардың бағалауы бойынша, қазіргі уақытта еліміздің саяси өміріне тартылу мен қатысудың деңгейі төмен екені байқалады.

Қатысудың сайлау, партияларға, үкіметтік емес ұйымдарға мүшелік ету сияқты дәстүрлі формаларымен салыстырғанда, жастар көп жағдайда дәстүрлі емес формаларды жөн көреді. Мысалы, саяси мақалалар немесе блогтар жазу, оларды ұнатып, әлеуметтік желілерде тарату.

Сондай-ақ, жастар арасында жаппай қызығушылық тудырмайтын мемлекеттік жастар ұйымдарының қызметі шеңберінде белсенділік тұмшаланып қалады, бұл жағдай осы жас тобының саяси және азаматтық қатысуының төмен деңгейіне әсер етеді.

«Жас азаматтардың жоғары немесе жеткілікті азаматтық, саяси немесе әлеуметтік маңызды белсенділігінің жоқтығы туралы нақты айтуға болады» (А. Қадырова, ЮНИСЕФ «Жасөспірімдер мен жастарды дамыту» бағдарламасының үйлестірушісі).

«80% белсенді емес, 20% белсенді. 20% саяси белсенділер – бұл «Жас Отан», «Жастар конгресі» және т.б. саяси жастар ұйымдарына қатысуы бар адамдар, олар мемлекеттік органдар мен осы ұйымдар өткізетін іс-шараларға белгілі бір дәрежеде қатысып отырады» (А. Баймұқанов, Солтүстік Қазақстан облысы Ішкі саясат басқармасы басшысының орынбасары).

«Көптеген жастар бейсаясатшыл немесе белгілі бір партиялар аясында өздерінің саяси көзқарастары жоқ. Азаматтық позициясы тәуелсіз және

әлеуметтік желілер арқылы көрінеді. Жастар позициясын білдіру үшін белгілі бір партияға немесе қоғамдық қозғалыстарға кірудің қажеттілігін көрмейді» (Д. Абуова, сарапшы, ҚР Парламенті Сенатының жанындағы Талдау мектебінің түлегі).

«Жалпы, жастар, басқа жас топтарына қарағанда, саясатқа аз қызығушылық танытады, сайлауға аз қатысады және саяси жаңалықтарды аз көреді. Бірақ бұл біздің жастарымыз белсенді емес дегенді білдірмейді» (С. Бейсембаев, «PaperLab» зерттеу орталығының басшысы).

Сондай-ақ қатыспау себептері – білім беру, материалдық әл-ауқат деңгейі және т.б. сияқты әлеуметтік факторлар. Осылайша, жастар жеке мәселелерді шешуге бағытталған, бейсаясатшыл азаматтар тобы ретінде ерекшеленеді.

Алайда саясат пен азаматтық белсенділіктен алыстау саяси жүйенің қолайлы жағдай жасаудың мүмкін болмауымен байланысты жүйелік шығындар жеке блокпен ерекшеленеді. Мысал ретінде жастардың хабардарлық деңгейінің төмендігі және мемлекет қаржыландыратын ынталандыру бағдарламаларына қосылуы келтіріледі. Мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс аясында өткізілетін дөңгелек үстелдер, тренингтер және т.б. қажетті қамтуды қамтамасыз ете алмайды.

Қосымша себептер мемлекеттік органдардың кері байланысы жетілмегендігімен байланысты факторлар болуы мүмкін. Сарапшылар мемлекеттік органдардың осы жас тобындағы азаматтармен өзара іс-қимыл жасауға және диалогқа түсуге дайын еместігін атап өтті, әсіресе бұл фактор өңірлерде байқалады. Осылайша, жастардың саяси және азаматтық бастамаларын бақылаудың бюрократиялық жүйесі олардың енжар және жігерсіз болуына әкеп соғады.

«Сондай-ақ жастардың белсенділігін арттыруда сабақтастық жоқ. Жастардың тұлғалық дамуына үлес қоспай, азаматтық және саяси белсенді жастарды өсіре алмаймыз деп санаймын. Бұл әсіресе білім беру сапасына қатысты проблемалар аясында өзекті» (А. Қадырова, ЮНИСЕФ «Жасөспірімдер мен жастарды дамыту» бағдарламасының үйлестірушісі).

«Егер сенің шартты түрде екі кредитің болса, онда қандай белсенділік туралы айтуға болады? Белсенді болуға уақыт жоқ. Өзіңнің қаржылық мәселелеріңді шешуден босамайсың» (А. Құсманов, Экономикалық зерттеулер институтының Талдау орталығы басшысының орынбасары).

«Мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс және АБҚО бойынша бөлінетін ақша жастарға дейін жетпейді, қолына түспейді. Яғни, олар осы дөңгелек үстелдерге, тренингтерге, семинарларға және т.б. қатыспайды. Менің ойымша, біздің жастар осыған байланысты белсенді емес. Біз жастарды іс-шараларға шақырсақ, онда олар бір нәрсеге қол жеткізетін болса, әйтпесе бізде жай ғана адам саны ретінде қатысып, «Жас Отан» төрағасы сайлауында дауыс берумен шектеліп жатады. Бұл дұрыс емес. Сондықтан, тіпті белсенді жастардың өзі жүргізіліп жатқан саясаттан бас тартады. Оның ішінде жастар саясаты бар» (А. Баймұқанов, Солтүстік Қазақстан облысы Ішкі саясат басқармасы басшысының орынбасары).

«Жастар мен шешім қабылдаушылар арасында қандай да бір кедергі бар шығар. Шешім қабылдайтын адамдар жастармен, жасөспірімдермен қарым-қатынас жасай алмайтын болар. Белсенді жастар бар. Тек оларды анықтап, қолдау керек, сонда олар ойын білдіре бастайды. Олар ойын білдіре алады, бірақ үні қажетті жерге жететін болуы керек» (Р. Сисемалиев, Қазақстандағы ЮНФПА атқарушы өкілі).

Екінші жағынан, сарапшылар жастардың азаматтық және саяси қатысуындағы елеулі өзгерістерді атап өтті. Жастардың белсенділігін арттырудың жаңа кезеңі 2019 жылғы президенттік сайлаудан бастау алады. Дәл осы кезеңнен бастап саяси демонстрациялар, наразылықтар мен шерулер, петицияларға қол қою және т.б. сияқты саяси қатысу формалары жастар арасында танымал бола бастады. Осылайша, жастар тікелей ықпал етуді таңдайды.

Алайда қалыптасқан тенденцияға қарамастан, қазіргі уақытта жастар арасында азаматтық белсенділер тобы әлі де шағын. Сонымен қатар, жастарға ұзақ мерзімді ықпал тұрғысынан саяси жүйеге ықпал етуге негіз болмайтын жағдайлық белсенділік тән болып қала береді.

«2019 жылға дейін біздің азаматтық және саяси белсенділігіміз аздап бәсеңдеу болған шығар. Негізінде жастар саясаттан, белсенділіктен қорықты. 2019 жылғы сайлау бүкіл қоғамға үміт берді. Әсіресе жастардың рухы оянып, саяси өмірдің бір бөлігі бола алатынын сезінді. «Оян» қозғалысы естеріңізде болар. Сондай-ақ, бұл жастарға сөйлеу маңызды болды, тіпті бейне, роликтер түсірілді, қандай да бір акциялар өткізілді, плакаттар іліп жатты. Яғни, жастар шынымен оянғандай болды, оянды да, сөйлей бастады. Содан бері ол сәнге айналды, шағын топ пайда болды, қазір олар күн санап азайып келеді, дегенмен сол шағын топ болса да, саяси өмірге қатысудың не екенін сезіне бастағандай» (И. Медникова, «Қазақстан» жастар ақпараттық қызметі қамқоршылық кеңесінің басшысы).

«Кейінгі 5 жыл ішінде біз жас азаматтар, қазақстандықтар өздерін көрсетіп жатқанын көріп отырмыз. Яғни, бұл жаңа саяси белсенділік, азаматтық белсенділік, қазір оған жастар серпін береді. Яғни, «Оян Қазақстан», азаматтық белсенділер, Жанболат Мамай, оның қозғалысы. Бұл жаңа буын. Әрине, мұнда тағы да осы шамадан тыс ауқымдануға, жалпылануға жол бермеу керек» (С. Бейсембаев, «PaperLab» зерттеу орталығының басшысы).

«Жастар өте мобильді. Жастар арасында хайп тақырыптары тез таралатын болды. Барлығы осы тақырып туралы айтып қалғысы келеді. Меніңше, белсенділік қандай да бір танымал мәселелерде көрінетін сияқты. Мысалы, жастар тұрақты проблемалар туралы сирек айтады» (А. Абуова, сарапшы, ҚР Парламенті Сенатының жанындағы Талдау мектебінің түлегі).

Жастар белсенділігіне мүдделі тараптар тұрғысынан ықпал ету мәселесіне қатысты сарапшылардың пікірі екіге бөлінді. Сарапшылардың бір бөлігі бұл факторды жоққа шығаруға болмайды деп санайды. «Қолдау вакуумы» және қаржылық ынталандыру жастарды деструктивті мақсатта пайдалануға қолайлы негіз болуы мүмкін.

Тағы бір көзқарас, жастарды ықпал ету объектісі емес деп белгілейді. Оның сыртқы ықпалға бағынбайтын айқын саяси және азаматтық ұстанымдары мен артықшылықтары бар. Жастар саяси жүйенің тең ойыншысы ретінде қабылданатын дәл осы тәсіл, онымен диалог құруға егжей-тегжейлі және тиімді қадам жасауға мүмкіндік береді.

«Азаматтық немесе саяси белсенділік мүдделі тараптардың іс-әрекетінің нәтижесі болды деп болжасақ та, бұл мемлекет пен оның құрылымдары тарапынан әлеуметтік белсенді жастарды өсіру үшін қолдаудың нақты вакуумы нәтижесінде мүмкін болды» (А. Қадырова, ЮНИСЕФ «Жасөспірімдер мен жастарды дамыту» бағдарламасының үйлестірушісі).

«Шетелдік ұйымдар бұған ықпал ете алады. Біздің шартты түрде ықпалды адамдарымыз да ықпал етуі мүмкін. Әрине, бұл мүмкін. Жастар ақша үшін, тағы бір нәрселер үшін көп нәрсе жасай алады. Бәрі де мүмкін, сырттан да, іштен де» (А. Құсманов, Экономикалық зерттеулер институтының Талдау орталығы басшысының орынбасары).

«Жастардың азаматтық немесе саяси белсенділігі мүдделі тараптардың қызметінің нәтижесі емес. Өз пікірін, ұстанымын білдіру батыстан келе жатқан үрдіс. Жастар өздерін қызықтыратын тақырыптар бойынша өз позициясын білдіргісі келеді. Олар үшін өз позициясын білдіру өмірдің маңызды бөлігіне айналып келеді» (Д. Абуова, сарапшы, ҚР Парламенті Сенатының жанындағы Талдау мектебінің түлегі).

«Мен сондай бір қауіп көріп тұрған жоқпын. Менің ойымша, бұл импульс, азаматтық белсенділік, митингтерге шығу – бұл жастардың ішкі импульсы, қандай да бір оқымыстылық нәтижесі, олар басқа мемлекеттерде адамдардың осындай әрекеттерін көреді» (И. Медникова, «Қазақстан» жастар ақпараттық қызметі қамқоршылық кеңесінің басшысы).

«Бұл ішкі ұрандар, адамның ішкі уәждемесі, ортасы, айналадағы адамдар, ақпараттық аясы, яғни барлығы әсер етеді. Мен қазір сыртқы жұмылдыру көздерін іздемес едім, өйткені бұл тығырыққа тіреуі мүмкін» (С. Бейсембаев, «PaperLab» зерттеу орталығының басшысы).

5. Жастар мәдениеті: дарынын танытуға жағдай жасау

Елдің қоғамдық өміріндегі экономикалық және саяси өзгерістер жағдайында өзін-өзі жүзеге асыруға, өзін-өзі көрсетуге және өзін-өзі дамытуға қабілетті жас адамның рөлі артып келеді.

Сарапшылардың пікірінше, Қазақстандағы жастар мәдениеті қарқынды дамып келеді. Бүгінде мемлекет жастар үшін дербес іс-қимыл жасауға, шығармашылық және кәсіби бастамашылықты көрсетуге, өсу мен ілгерілеуге ұмтылуға белгілі бір бастапқы мүмкіндіктер жасап келеді. Атап айтқанда, музыка индустриясы мен спорт саласы белсенді дамуда.

«Әр қалада барып тұруға болатын секциялар бар. Мысалы, мен спорттық өмірдің толық жасақталған екенін көріп отырмын, мүмкіндіктер бар, көптеген объектілер салынып жатыр, жаттықтырушылар жұмыс істейді, теннис федерациясы, футбол... Спорт жағынан жалпы жаман емес сияқты» (И. Медникова, «Қазақстан» жастар ақпараттық қызметі қамқоршылық кеңесінің басшысы).

«Жастар мәдениеті екі бағытта – музыка мен биде жақсы дамып келеді» (М. Шибұтов, «Халықаралық әлеуметтану және саясат институты» қоғамдық қоры директорының орынбасары).

Сараптамалық сауалнама көрсеткендей, қазақстандық дарындарды дамыту, іздеу және қолдау жүйесі айтарлықтай тиімді емес және көп жағдайда бағыттар спектрі және қамтумен шектеледі. Жастар мәдениетін дамыту үшін негізгі тежеуші фактор базалық жағдайлардың - әлеуметтік инфрақұрылым мен қосымша білім берудің (спорт алаңдары, секциялар мен үйірмелер) жетіспеушілігі болып қалып отыр. Сонымен қатар, сарапшылардың пікірінше, мемлекеттік қолдау дарынды жастарды ерте жастан тәрбиелеуге емес, белгілі бір мәдениет саласында қалыптасқан жастарды қолдауға бағытталған.

«Менің ойымша, жағдайлар жеткіліксіз. Біз көбінесе постфактум жұмыс істейміз. Яғни, мәдени, жасампаз адам жетістікке жетті делік, оған ешкім көмектескен жоқ. Ал іс біткенде мемлекеттік органдар пайда болады да, мемлекеттік көмек көрсететінін айтады. Яғни, біз жастардың жасампаздығы мен әлеуетін арттырумен айналыспаймыз. Біз олардың өзін-өзі дамытуының жемісін көреміз. Ал дарынды, бірақ мүмкіндіктері жоқ қаншама жастардың жолы болмай жүр. Олардың дарынын таныту үшін синтезатор немесе сурет салатын кенеп сатып алуға мүмкіндіктері жоқ. Сонда, осы біртумалар – Қазақстанның жалпы жасампаздық мүмкіндіктерінің 30-40 пайызы болуы мүмкін» (А. Баймұқанов, Солтүстік Қазақстан облысы Ішкі саясат басқармасы басшысының орынбасары).

«Тегін спорт, би үйірмелері сапалы болуы керек, балалардың оларға баратын мүмкіндігі болуы керек. Бұл адами капиталға қосымша инвестициялар. Бұл өте маңызды» (М. Сүлейман, «Фридрих Эберт» қорының ғылыми қызметкері).

«Мемлекет бұл балаларды құрметтейтінін көрсетуі керек, ал құрмет қарапайым дүниелерден басталады. Олар қалыпты дәретханаға баруы керек, таза суға қол жеткізуі керек, оларда жақсы интернет болуы керек» (Э. Карманова, «Комунити» қорының қамқоршылық кеңесінің төрайымы).

Сонымен қатар сарапшылардың айтуынша, жеке және шығармашылық даму үшін жағдайларды қамтамасыз ету ерте жастан бастап жүзеге асырылуы керек. Кәсіби өзін-өзі анықтау, бейінді және кәсіптік оқыту жүйесін дамыту болашақта талантты және перспективалы жастардың еңбек және шығармашылық әлеуетін ашу ықтималдығын арттыруға мүмкіндік береді.

«Қандай да бір скринингтер, әлшеулер жасап, дарындарды іздеу керек. Бала кезден айналысқан болса. Мысалы, біз үйірмелерді ақысыз еттік, егер олар дұрыс жұмыс істейтін болса, онда адамдар керегін табады. Менің ойымша, егер осының барлығын кешенді қолданатын болсақ, онда бала кезден бастау керек» (А. Құсманов, Экономикалық зерттеулер институтының Талдау орталығы басшысының орынбасары).

«Егер дарынды жастар туралы айтатын болсақ, олар жасампаз индустрияларды, технологияларды іздейтін жасампаз жастар, содан кейін біздің елде жұмыс істей алатын және қосымша құн жасай алатын, жаңа өнімдер ойлап табатын болса, менің ойымша, жастарды ерте жастан бастап мамандықпен таныстыру үйірмелері жетіспейтін сияқты. Оларды жасампаз идеялар және технологиялармен көбірек таныстыру керек сияқты. Егер осыған үйрететін болсақ, өте тамаша болар еді» (И. Медникова, «Қазақстан» жастар ақпараттық қызметі қамқоршылық кеңесінің басшысы).

Жастардың өз қабілеттерін дамыту мүмкіндіктері, дарындарды қолдауға арналған жобалар туралы хабардарлықтың төмен деңгейі жағдайды ушықтырады. Әсіресе, ауыл жастары ақпараттың жетіспеушілігін сезінуде, сондай-ақ бастамаларға қолжетімділіктің айқын өңірлік теңсіздігі байқалады.

«Менің ойымша, бұл мүмкіндіктің жоғы емес, мүмкіндіктер туралы хабардар болмау. Ірі қалаларда жастардың мүмкіндігі көбірек, жастар олар туралы көбірек біледі. Өңірлерде жағдай басқаша: жобалар жасалуда, бірақ хабардарлық төмен болуына байланысты қатысушылар саны да аз, демек қамту аясы да шағын» (Д. Абуова, сарапшы, ҚР Парламенті Сенатының жанындағы Талдау мектебінің түлегі).

Сонымен бірге сарапшылардың пікірінше, жастар мәдениетін дамытудағы мемлекеттің рөлі барынша аз болуы керек. Мемлекеттің функциясы тікелей араласудан емес, әлеуметтік лифтілерді құрудан, көтермелеуден және гранттық сүйемелдеу жүйесінен тұруы тиіс. Бұл ретте, мемлекеттік механизмдерді әзірлеу кезінде жастардың мүдделері мен сұраныстарын, әсіресе өңірлік деңгейде ескеру маңызды. Шектен тыс мемлекеттік қолдау сыбайлас жемқорлық тәуекелдері мен бюрократизмді туғызуы мүмкін.

«...егер жастар саясаты біздің мәдениет саласында бәрі жақсы болатынына мүдделі болса, онда оған аз кірісіп, мемлекеттік ұйымдар құруға тырысу керек, өйтпесе бәрін бұзатын болады, өйткені бұл бірден қаржыландыру, ашықтық, сыбайлас жемқорлық мәселесі. Яғни, бұл жақсылыққа әкеп соқпайды. Мен бізде жас дарындарға мемлекеттік сыйлықтар, гранттар болғанын қолдаймын, бірақ бұл басқа әңгіме. Яғни, бұл мемлекет бағыт беріп немесе кезекті мемлекеттік бағдарлама жасауы туралы емес, жай ғана сыйлықақы беріп, көтермелегені жайлы» (С. Бейсембаев, «PaperLab» зерттеу орталығының басшысы).

«Жобалар мен бастамалар өңірлік деңгейде іске асырылуы тиіс. Дарынды жастарды қолдау республикалық орталықты негізге алмауға тиіс, жергілікті жастардың мүдделерін негізге ала отырып, жергілікті деңгейде әзірленуі керек» (Д. Абуова, сарапшы, ҚР Парламенті Сенатының жанындағы Талдау мектебінің түлегі).

6. Жоғары білім беруді жаңғырту

Адами капиталдың сапасына әсер ететін анықтаушы фактор жоғары білім болып табылады. Сапалы білім алу мүмкіндігі – қоғамның маңызды әлеуметтік институттарының бірі және жастардың әлеуметтік мобильділігінің серпінді факторы. Жоғары білім беру жүйесін жаңғырту Қазақстандағы мемлекеттік саясаттың басты назарында. Сонымен бірге, сарапшылардың пікірінше, трансформациялық процестердің тиімділігі жалпы экономиканың бәсекеге қабілеттілігіне байланысты болады.

«...жоғары білім беру жүйесін қандай да бір жаңғырту экономика мен әлеуметтік секторды дамытпай тиімділікке қол жеткізе алмайды және дәл солар үшін жоғары білім беру секторына мамандар даярлайды» (А. Қадырова, ЮНИСЕФ «Жасөспірімдер мен жастарды дамыту» бағдарламасының үйлестірушісі).

Жоғары білім беру жүйесін жаңғырту оқытудың заманауи әдістемелері мен технологияларын қолдану мен халықаралық тәжірибені бейімдеуді көздейді. Сонымен қатар, сарапшылар атап өткендей, әлемдік тәжірибені ұлттық ерекшелікті, қоғам құндылықтарын ескермей көшіріп алу, жүргізілген барлық жұмысты құнсыздандырады және сапалы білім алу мүмкіндіктерін кеңейтпейді.

«...біз қандай да бір реформаларды көшіріп алып, Қазақстанға әкелуге болмайтынын түсінуіміз керек, ол іске аспайды, өзіміздің жергілікті проблемаларды, өзіндік ерекше жағдайларды шешуіміз керек» (М. Сүлейман, «Фридрих Эберт» қорының ғылыми қызметкері).

«...біздің елімізде жаңғырту мен орта және жоғары білім берудің бірнеше ірі кезеңдері өтті. Содан кейін, өкінішке орай, біз кері қарай сырғи бастаймыз. Мысалы, мектептердегі жаңарту. Қазір менің білуімше, оның салдарын азайтуға, дұрыстауға тырысады. Менің ойымша, бұл реформалар тиімсіз, өйткені еуропалық, батыстық нормаларға сәйкестікті қамтамасыз етеміз деп

жүргенде, өкінішке орай, жастардың білім алу мүмкіндігін жоғалтамыз» (А. Баймұқанов, Солтүстік Қазақстан облысы Ішкі саясат басқармасы басшысының орынбасары).

Бұл ретте Қазақстанда жоғары білімге қолжетімдік жыл өткен сайын артып келеді. Мысалы, бүгінде талапкерлерде Ұлттық бірыңғай тестілеуді қайта тапсыруға мүмкіндігі бар. «Баршаға арналған тегін кәсіптік-техникалық білім» жобасы іске асырылуда, ол алғашқы жұмысшы мамандығын тегін алуды ұсынады. Алайда, сарапшылар атап өткендей, қабылданып жатқан шаралардың әсеріне мониторинг жасау және бағалау жүйесінсіз білім беру саясатына және оқу процесін ұйымдастыруға үнемі өзгерістер енгізу білім беру жүйесінің тиімділігі мен сапасын төмендетеді.

«... қазіргі заманда адам үздіксіз білім алуы керек, ал мемлекет тек жағдай жасап отыруы керек. Осы жеткілікті. Бізде бұл жағы дұрыс деп ойлаймын. Білім алғысы келген адам амалын табады. Қазір бізде жоғары білім алу үшін грант алу қиын емес, барлығы қолжетімді. Әрине, сапаны арттыру керек, бірақ білім алу қолжетімді» (А. Құсманов, Экономикалық зерттеулер институтының Талдау орталығы басшысының орынбасары).

«Меніңше, Қазақстанның білім беру жүйесінің негізгі мәселесі – оның өзгермелілігі. Үнемі инновациялар енгізіліп отырады, ал тиімділікке мониторинг сирек жүргізіледі. Мемлекеттің жастарға қарай қадам басуы маңызды болып табылады. ҰБТ-ны қайта тапсыру мүмкіндігі пайда болды, Болон кредит жүйесін енгізу арқасында магистратурада кез келген мамандыққа түсу мүмкіндігі бар, ТЖКБ-да оқу көптеген өзекті мамандықтар бойынша тегін. Жүйені өзгерте берудің орнына, оқытылатын пәндердің сапасын жақсарту қажет. Жастардың тек ел деңгейінде ғана емес, жалпы өңір деңгейінде бәсекеге қабілетті болуы үшін сол ағылшын тілін сапалы оқыту қажет» (Д. Абуова, сарапшы, ҚР Парламенті Сенатының жанындағы Талдау мектебінің түлегі).

Сараптамалық сауалнаманың деректері бойынша, жоғары білім беру жүйесінің негізгі проблемаларының бірі – оның еңбек нарығының қарқынды өзгертін талаптарынан оқшаулануы. Оқуды аяқтаған жастардың көпшілігі жұмысқа орналасу кезінде бірқатар проблемаларға тап болады. Көбінесе жоғары оқу орындарының түлектеріне оқытылатын салалардағы заманауи жағдайға сай практикалық дағдылар мен білім жетіспейді. ЖОО түлектерінің біліктілігі көбінесе түлектердің жоғары оқу орындарында алатын біліктілігіне сәйкес келмейді.

«...мекемелерде, перинаталдық орталықтарда, перзентханаларда және т.б. жаңа технологиялар енгізілуі бір әңгіме. Біздің университеттерден шығып, студенттер осы технологияларға дайын болуы мүлдем басқа әңгіме. Әдетте кафедралар артта қалып қояды. Олар оқытқан кезде ескірген оқулықтарға немесе материалдарға сүйенеді» (Р. Сисемалиев, Қазақстандағы ЮНФПА атқарушы өкілі).

«...бізде жастардың шамамен 50% бөлігі мамандығы бойынша жұмыс істемейді. Бұл да елеулі фактор» (М. Сүлейман, «Фридрих Эберт» қорының ғылыми қызметкері).

Сонымен қатар, бірқатар сарапшылар жоғары білімнің жаппай сипатын теріс фактор ретінде қарастырады. Бір жағынан, халықтың жоғары білім алуға деген ұмтылысы, оның өсіп келе жатқан құндылығын көрсетеді. Екінші жағынан, университеттік даярлықтың жаппай сипаты, оның сапасын едәуір төмендетеді.

«...студенттерді көбірек сараптап, гранттар санын азайту керек. Себебі грант көп берген сайын, жоғары білімді алуға тиісті емес адамдар да оқуға түседі. Білім саласында жарысу мәдениеті болуы керек, әйтпесе одан пайда жоқ» (М. Шибұтов, «Халықаралық әлеуметтану және саясат институты» қоғамдық қоры директорының орынбасары).

Сарапшылар сондай-ақ білім беру деңгейін арттыру және еңбек нарығына бейімдеу үшін мемлекет ұсынатын мүмкіндіктер туралы жастардың хабардарлық деңгейінің төмен екенін атап өтті.

«...Қазақстанда әрбір жас адам, мысалы, өндірістік практика — болашағы үшін маңызды, жұмыс берушісін кездестіретін сәт екенін біле бермейді. Немесе, мысалы, мемлекет сені жұмысқа алу үшін белгілі бір соманы төлейді. Немесе, мысалы, егер сен магистратураға барсаң, онда сен кез келген мамандыққа түсуіңе және мамандық ауыстыруыңа болады. Менің ойымша, хабардарлық тұрғысынан проблема бар. Менің жауабым: егер мен мемлекет жеткілікті жұмыс жүргізіп жатыр дейтін болсам, бұл нақты жағдайды көрсетпеуі мүмкін, өйткені мәселе мемлекет жасамай жатқан дүниелер турасында емес, жастардың бейхабар қалуында болып тұр» (Д. Абуова, сарапшы, ҚР Парламенті Сенатының жанындағы Талдау мектебінің түлегі).

Жоғары білім еңбек нарығы талап ететін сын-қатерлерге әрдайым жедел жауап бере алмайтындығын ескере отырып, сарапшылар оқу орындарының академиялық еркіндігін қамтамасыз ету және олардың қызметіне мемлекеттің араласуын азайту қажеттілігін атап өтті. Жоғары оқу орындарының тәуелсіздігі оның табысты жұмыс істеуінің және бәсекеге қабілеттілігінің кепілі болмақ. Жоғары мектептің нақты өзін-өзі басқаруы және академиялық еркіндіктің кепілдігі жағдайында Қазақстанның жоғары білімінің тиімділігі қамтамасыз етілуі мүмкін.

«Менің ойымша, жоғарғы оқу орындарының бәсекелестігі қазіргі уақытта миллиардтаған қаражат жұмсалып жатқан жұмыстың барлығын атқаратын сияқты. Егер еркіндік берілетін болса, оның ішінде, академиялық еркіндік, онда олар бәсекеге қабілетті мамандар даярлайтын болады. Егер мен ҚазМУ, АМУ немесе басқа да ЖОО-ға түсетін болсам, онда оқуды аяқтаған соң суперқажетті маман боламын. Ал егер біз жоғары оқу орындарына академиялық еркіндік беретін болсақ, менің ойымша, 5, 10 жылдан кейін біз динамика көретін боламыз, оның ішінде, экономика жағынан да...», «...академиялық еркіндік беру және ертеңгі күні мықты маман болатын бәсекеге қабілетті студенттер даярлау мүмкіндігін беру, осыдан басқа ештеңе керек емес. Мемлекет бақылауды азайтуы керек» (Э. Карманова, «Комунити» қорының қамқоршылық кеңесінің төрайымы).

7. Еңбек нарығы және жастардың дағдылары

Еңбек нарығы үнемі жаңа және сұранысы бар мамандықтармен толықтырылып отырады. Болашақ мамандықтар көрінісін цифрландыру айқындайды және әлі де айқындайтын болады, ол бүгінде қызметтің барлық саласына енгізіліп келеді.

Сарапшылардың пікірінше, ресурстық экономиканы құру үшін қажет болған экономиканың дәстүрлі өндіруші салалары біртіндеп жойылып кетеді. Сонымен

қатар бірқатар мамандық автоматтандырудың жоғары тәуекеліне ұшырайды (мысалы, бухгалтерлер).

Сарапшылардың көпшілігі ІТ саласындағы мамандықтар мен техникалық мамандықтар (өзірлеушілер, машиналық оқыту және робототехника саласындағы мамандар, креативті салалардың мамандары) ең танымал болады деп санайды. Сонымен қатар әлеуметтік маңызы бар мамандықтар (дәрігерлер, мұғалімдер) өз дағдыларын үнемі жетілдіріп, өзгертін жағдайларға бейімделіп отырған жағдайда сұранысқа ие болады.

«Менің ойымша, бұл ІТ, жасампаздық саласындағы адамдар. Себебі біз пайдалы қазбаларды өндіріп жүрген кезде қажет болған мұнайшылар, геологтар, өнеркәсіпшілер заманындағы ресурстық экономика, өткеннің еншісінде қалуы мүмкін» (А. Баймұқанов, Солтүстік Қазақстан облысы Ішкі саясат басқармасы басшысының орынбасары).

«...қазір бухгалтер мамандығы қажетті шығар. Бірақ болашақта тізімдеме жүргізу мен жалақыны есептеу, қандай шығындарды салу және аудару қажет екенін компьютерлік технологиялар жүзеге асыратын болады. Бухгалтер мамандығы бұдан былай қажетсіз болуы мүмкін. Ал мұғалім де бірегей болуы мүмкін, бірақ ол өздігінен білім алып, дамып, әмбебап болуы керек шығар» (Р. Сейсемалиев, Қазақстандағы ЮНФПА атқарушы өкілі).

«Дабл сайн, ритер сайн, машиналық оқыту, робототехника, экономика, осылар басымдық ететін сияқты. Менің ойымша, жақын арада, математикаға, бағдарламалауға байланысты барлық нәрсе өзекті болады» (А. Құсманов, Экономикалық зерттеулер институтының Талдау орталығы басшысының орынбасары).

«Әрине, процестерді жеңілдететін, процестерді автоматтандыратын немесе адамдардың өмірін жеңілдететін немесе оны сәнді ететін кейбір шешімдер мен өнімдерді жасайтын мамандықтар танымал және сұранысқа ие болады. Бұл инженерлік мамандықтар, математика, барлық нақты ғылымдар, олар қазір үздік мамандықтар қатарында, бұл ұзақ мерзімді тренд деп ойлаймын» (И. Медникова, «Қазақстан» жастар ақпараттық қызметі қамқоршылық кеңесінің басшысы).

Қазіргі уақытта, сарапшылардың пікірінше, еңбек нарығы кең профильді мамандармен қаныққан. Болашақта сұраныс тар шеңберлі мамандықтарға бағытталатын болады.

«...заңгер немесе экономист болу керек деген үрдіс болды және әлі де жалғасып келеді, өйткені аға буын жас ұрпақты тәрбиелейді және ешкім сізге медициналық инженерия жолымен жүр деп кеңес бермейді. Қазақстанда медициналық жабдықты жөндей алатын мамандар өте аз. Бүкіл ел бойынша саусақпен санарлық. Ешқандай ата-ана баласына осындай тар шеңберлі мамандыққа оқы деп кеңес бермейді, өйткені ертеңгі күні жұмыс табу қиын болуы немесе басқа да мәселелер туындауы мүмкін. Меніңше, қазір жастар арасында қандай да бір тар шеңберлі мамандықты таңдаудан қорықпауды насихаттауға болады. Алған бетінен тайынбау керек. Менің ойымша, бұл жас маманның еңбек нарығындағы позицияларын айтарлықтай жақсартатын сияқты» (Д. Абуова, сарапшы, ҚР Парламенті Сенатының жанындағы Талдау мектебінің түлегі).

Еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілік дағдылар жиынтығына байланысты – софт скиллс (икемді) және хард скиллс (қатаң). Жұмсақ дағдылар кез-келген салада пайдалы, өмірлік мәселелерді шешуге және басқа адамдармен жұмыс

істеуге көмектеседі және эмоционалды зиятпен байланысты. Хард скиллс нақты тапсырмаларды орындау үшін қажет, оқу процесінде қалыптасады және техникалық білімге негізделген.

«...Еуропа мен Орталық Азия өңірінде тұратын жасөспірімдер мен жастарға бастапқы жұмыс табу, жұмыста ілгерілеу, кәсіпкерлікпен айналысу және өмір сүру жағдайларының өзгеруіне төтеп беру үшін дағдылардың интеграцияланған пакеті қажет болады. Оған негізгі (базалық) дағдылар кіреді (синонимдер: өмірлік/софт) дағдылар; цифрлық дағдылар, нақты кәсіби дағдылар» (А. Қадырова, ЮНИСЕФ «Жасөспірімдер мен жастарды дамыту» бағдарламасының үйлестірушісі).

Зерттеу нәтижелері бойынша сарапшылар көбінесе жастарға икемді қүзіреттіліктер қажет - сыртқы әлем және қоршаған ортамен қарым-қатынас жасау, өзін-өзі көрсете білу, өз мақсаттарын тұжырымдай білу немесе түсіну қабілеті.

«...жақсы сапалы білімге, инфрақұрылымның түрлі әлеуметтік, мәдени, спорттық объектілеріне қол жеткізе алмайтын немесе әрең қол жеткізетін жастар, қазіргі адамға қажет заманауи өмірлік дағдыларды қажет етеді. Бұл, ең алдымен, сыртқы әлеммен және қоршаған ортамен қарым-қатынас жасау, өзін-өзі таныту, өз мақсаттарын тұжырымдау немесе түсіну қабілеті» (С. Бейсембаев, «PaperLab» зерттеу орталығының басшысы).

Сарапшылардың пікірінше, командада жұмыс істей білу – бүгінгі таңда жұмыс берушілер талап ететін дағдылардың бірі.

«...еңбек нарығында үлкен сұранысқа ие, бірақ жастардың бойында аз табылып жүрген қабілет – командада жұмыс істеу қабілеті. Жастар дарашыл болғандықтан, әркім тұлға ретінде ерекшеленгісі келеді. Міне, сол себепті, жастарға командада жұмыс істеу қиындап келеді. Мәскеу жоғары экономика мектебінің мәліметтері бойынша, профессорлар студенттердің жұмыс топтары 3 адамнан жұмыс істеген кезде ғана мүмкін болатындығын байқаған. Топта үш адамнан артық болған жағдайда, онда шиеленіс туындап, топ тарап кетіп отырған» (И. Медникова, «Қазақстан» жастар ақпараттық қызметі қамқоршылық кеңесінің басшысы).

«...жастар эмоционалды зиятты дамытып, командада жұмыс істей білуі керек. Өйткені ол топта жұмыс істей алмайды, сондықтан ол қанша жерден ақылды, білімді болса да, ешкім жұмысқа алмайтын болады. Өйткені бұл топтық жұмыс. Жүз жерден данышпан болса да, ол жалғыз ештеңе бітіре алмайды» (Э. Карманова, «Комунити» қорының қамқоршылық кеңесінің төрайымы).

Қарым-қатынас дағдылары немесе тиімді қарым-қатынас жасау қабілеті – жас адамның кәсіби және жеке саладағы жетістігін анықтайтын маңызды фактор. Сарапшылар бүгінде жастар уақытының көп бөлігін әлеуметтік желілерде өткізетінін, бұл тірідей жеке қарым-қатынасты алмастыруға және коммуникативті әлеуетті төмендетуге әкелуі мүмкін екенін айтты. Орта білім беру жүйесі мен жастар ұйымдары арқылы коммуникативтік дағдыларды қалыптастыру маңызды.

«...жастар ортасы өте агрессивті, әсіресе белгілі бір өмір салты бар белгілі бір жерлерде. Онда жастардың бір-бірімен келіссөздер жүргізе білуі, дау-дамай мен қақтығыстарсыз ортақ тіл таба білуі қажет. Яғни, бұл өмірлік дағдыларды тренингтер, оқыту арқылы үйретуге болады. Нақты айтқанда,

орта білім беру жүйесі, өкінішке орай, оны үйретпейді. Бұл жастар ұйымдары және жастар саясаты басқаратын әртүрлі жастар ресурстарының, орталықтардың жұмысы үшін үлкен алаң» **(С. Бейсембаев, «PaperLab» зерттеу орталығының басшысы).**

«...әлеуметтік медиа жастардың мінез-құлқын біршама өзгертеді, әрбір жас адам, тіпті 3 жастағы бала да телефонда отырады және басқа адамдармен сөйлесуден гөрі телефонда отыруды жөн көреді. Сондықтан жас адамдардың, әлсіресе, коммуникативтік дағдылары нашарлайды. Өкінішке орай, бұл да зерттеу деректері, олардың басқа адамдармен тез және тиімді қарым-қатынас жасау қабілеттері дамымаған, оларға бұл қиынға соғады. Оларға телефон соғу қиын, олар ватсапқа жазады, өйткені олар қоңырау үнінен, бір-бірімен көзбе-көз сөйлесуден қорқақтайды» **(И. Медникова, «Қазақстан» жастар ақпараттық қызметі қамқоршылық кеңесінің басшысы).**

Сонымен қатар сарапшылар шешендік қабілеттерін дамытудың және еңбек нарығында өзін тиімді көрсете білудің маңыздылығын атап өтті.

«...өте маңызды дағдылардың бірі – шешендік өнер, өзін көрсете білу. Егер біз мектеп туралы кез-келген американдық фильмдерді еске түсіретін болсақ, онда басты кейіпкер бала немесе басты кейіпкердің балалары әрдайым мектепте бірдеңе таныстырып жүргенін көреміз. Балабақшадан бастап әрқашан бірге бір нәрсені таныстыруға мүмкіндік бар. Сіз аула сыпырушы, жазушы немесе инженер болуыңыз мүмкін. Әрине, дизайнер немесе белсенді болсаң да, өзін-өзі танытып, бақытты болуы үшін маңызды дағды» **(Э. Карманова, «Комунити» қорының қамқоршылық кеңесінің төрайымы).**

Сонымен қатар сарапшылар тілдерді білуді ұсынады, бұл еңбек нарығында мамандардың қажеттілігін арттырады. Атап айтқанда, үштілділік болашақта ерекше танымал болады.

«Меніңше, елімізде тілдерді оқыту мәселесі өте маңызды. Барлығы бірдей орыс тілін білмейді, мысалы, шағын қалаларда олар тек қазақ тілін немесе тек орыс тілін біледі және оларға бағдарлану қиын. Ағылшын тілі де үлкен мәселе. Бәсекеге қабілеттілік үшін, ең алдымен, балалардың тілдерді білуін, демек, сапалы білімге қолжетімділікті талап ету керек» **(Д. Абуова, сарапшы, ҚР Парламенті Сенатының жанындағы Талдау мектебінің түлегі).**

«...алғашқыда НЗМ-де үш тілділікті – қазақ, ағылшын және орыс тілдерінде оқытуды енгізу әрекеті болды. Бірақ тек НЗМ-да ғана. Басқа мектептерде бұл тәжірибе аса көп қолданылмайды. Меніңше, тілдер бойынша әмбебаптылық болуы керек. Яғни, ағылшын, қазақ және орыс тілдері. Біздің болашақ ұрпағымыз үш тілді бірдей еркін меңгерсе, жақсы болар еді» **(Р. Сисемалиев, Қазақстандағы ЮНФПА атқарушы өкілі).**

Сонымен қатар сарапшылар оқу дағдылары мен қызығушылығын қалыптастыру – табысты тұлға, бәсекеге қабілеттілік және қазіргі қоғамда өзара әрекеттесу үшін негізгі дағдылардың бірі екенін атап өтті. Төменгі сыныптардан бастап оқуға деген сүйіспеншілікті ояту маңызды. Әдебиетке қолжетімділікті арттыру үшін аз қамтылған адамдарға арналған тегін кітап сертификаттары түріндегі бастамалар және кең ақпараттық жұмыс қажет.

«...Қазақстанды оқырман елге айналдыру маңызды. Кітаптарды орыс, қазақ, ағылшын тілдерінде, балабақшада, мектепте оқу. Конкурстар ұйымдастырып, кітаптар сыйлап, осыларды қайтадан сәнге айналдыру керек.

Мемлекеттік деңгейде дәріптеген жөн. Адамдар кітап оқып, ләззат алатын болуы керек. Әрине, кітаптар көптеген маңызды қасиеттерді қалыптастырады. Сол эмоционалды зияттан бастап, оқып, күрделі сюжетті тұғыну. Қазіргі заманғы 20-21-ші ғасырдың әдебиеті бөлек бағдарлама. Бізде балаларға көмектесетін түрлі бастамалар бар. Ауыл балаларына түрлі шаралар ұйымдастырайық, интернет арқылы кітаптар тапсырыс бере алатындай сертификаттар сыйлайық. Керемет кітаптар таңдап, тапсырыс беретіндей мүмкіндік болуы керек. Өйткені, Гарри Поттер өте қымбат кітап екенін білесіздер. Әрбір бала сатып ала алмайды, ал кітап алатын сертификаттар осыған мүмкіндік берер еді» (Э. Карманова, «Комунити» қорының қамқоршылық кеңесінің төрайымы).

Сонымен, цифрлық трансформация адамдардан жаңа дағдылар мен қызығушылықтарды, жаңа технологияларды күнделікті өмірде қолдануға дайын болуды талап етеді. Цифрлық экономика жағдайында орта білім беру жүйесінде ерте жастан қалыптасуы тиіс компьютерлік сауаттылық кәсіби дағдылардың ажырамас бөлігі болып қала бермек.

«...барлық жастар дерлік компьютерлік техниканы қолдана білуі керек. Қазір барлық жерде қажетті дағды десек те болады. Барлық жастар жаппай қолданатын болады деп үміттенемін. Компьютерлік сауаттылықты мектептің бірінші, тіпті бастауыш сыныптарынан бастап сіңіру керек» (Р. Сисемалиев, Қазақстандағы ЮНФПА атқарушы өкілі).

8. Ақпараттандыру және жастармен жұмыс

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың кеңінен таралуы жағдайында Интернет жастар өмірінде қарым-қатынас құралы, ақпарат көзі, бос уақытты өткізу тәсілі, тауарлар мен қызметтерді сатып алу құралы ретінде ерекше рөл атқарады.

Сонымен қатар қазіргі сын-қатерлер мемлекетке өзекті міндет қояды – жастар ортасындағы идеологиялық жұмыс жүргізу, өскелең ұрпақты патриоттық тәрбиелеу жүйесін жетілдіру міндетін жүктейді. Сарапшылардың айтуынша, идеологиялық жұмыс мемлекеттік насихатпен теңестірілмеуі керек. Бірқатар сарапшы мемлекет идеологиясы ұғымын қайта қарау маңызды екенін айтты, өйткені қазіргі кезде жастарға қатысты қабылданатын шаралар тар бағытта және төмен тиімділікпен ерекшеленеді.

«...ең бастысы, мемлекеттік жұмыс насихаттау сияқты көрінбеуі керек, оны мемлекет жасап жатқаны байқалмауы керек» (И. Медникова, «Қазақстан» жастар ақпараттық қызметі қамқоршылық кеңесінің басшысы).

«...мемлекеттің идеологиялық жұмысы қайта қарастыруды қажет етеді. Біз мемлекеттік идеологияның не екенін білмейміз. Егер ресми құжатқа қарайтын болсақ, онда бұл әдемі сөздер жиынтығы, бірақ іс жүзінде оны жұмыс құралдары мен нақты жобаларға айналдыру өте қиын. Қазір бәрі әртүрлі ақпараттық-насихаттық материал мен спорттық-мәдени іс-шараға мемлекеттік әлеуметтік тапсырысты таратуға айналып келеді. Бірақ бұл идеологиялық жұмыс па, жоқ па, оны ешкім айта алмайды. Сондықтан мен де осы жерде жастармен идеологиялық жұмыс жүргізу қажеттігі туралы жалпы көзқарасты қайта қарауды ұсынар едім» (С. Бейсембаев, «PaperLab» зерттеу орталығының басшысы).

Бұл ретте, сарапшылар атап өткендей, жастармен жұмыс көбінесе ақпараттық-ағартушылық қызметке бағытталуы тиіс, бұл жастарды әлеуметтендірудің және оларды қоғамның әлеуметтік-экономикалық, қоғамдық-саяси және мәдени даму процестеріне тартудың маңызды құралы болып табылады. Сарапшылардың пікірінше, жастарға арналған ақпарат білім беру сипатында болуы керек, азаматтардың құқықтары мен міндеттері, қауіпсіздік, қоғамдық-саяси өмірге қатысу сияқты тақырыптарды ашуы керек.

«Ақпараттандыру мәселелеріне баса назар аударған жөн. Бірақ дұрыс жастарды тәрбиелеу үшін емес, жастардың өз құқықтары, конституциялық құқықтары, саяси құқықтары, білім алу құқығы, қауіпсіздігі, қоғамдық-саяси өмірге қатысу құқығы туралы жақсы білетін болуы үшін ақпарат беру. Бізде үлкен проблема бар – бұл гендерлік зорлық-зомбылық, жыныстық зорлық-зомбылық, әсіресе жасөспірім қыздар, бірақ жігіттер де зардап шегеді. Сондай-ақ, бұл мәселе айтылмайды, бұл жерде ақпараттандыру жеткіліксіз. Жастарымыз өзі мен айналадағылар арасындағы шектерді нашар түсінеді» (С. Бейсембаев, «PaperLab» зерттеу орталығының басшысы).

«...бірдеңе жасап жатқан ел, бірдеңе орындап жүрген мемлекет, оларды бағалайтын, құрметтейтін қоғам бар екенін көрсету керек» (М. Сүлейман, «Фридрих Эберт» қорының ғылыми қызметкері).

Жастардың қажеттіліктері мен мүдделеріне сүйене отырып, елдегі медиа кеңістікте және ақпараттық қызметтерде ұсынылатын материалдың сапасына баса назар аударған жөн. Интернетте жастар контентін құру жастарды қоғамдық қызметке тарту және жеке тұлғаны жан-жақты дамыту үшін жағдай жасау жөніндегі пәрменді құралдардың бірі болуы мүмкін.

«...сапалы аудио және бейнероликтер мен жазбалар шығуы тиіс, онда жаңа дүниелер көре алатын болуы керек, Қазақстан бойынша ең болмаса онлайн саяхат жасап, сол арқылы Отанға деген сүйіспеншілікті оятып, жастарға саясат туралы емес, елі туралы айту, мысалы, билік туралы емес, мемлекет туралы, оның тарихы туралы, ел туралы айту» (А. Баймұқанов, Солтүстік Қазақстан облысы Ішкі саясат басқармасы басшысының орынбасары).

«...біз сапалы мазмұнды белгілеуіміз керек. Біз барлығымыз сапаға, содан кейін санға ұмтылуымыз керек... адамдар біздің арналарды, әртістерді, қазақстандық ютуберлерді көргісі келетін осындай бәсекеге қабілетті тарихты құруы керек. Сапалы мазмұн жасау керек, бірақ бұл эволюциялық жол болмақ. Біздің эстрадаға қараңыздар, бастапқыда қазақстандық әртістердің бейнебаяндары, әндері қандай еді, олар бірте-бірте дамып, қазір әжептәуір жақсарды, бәріне де уақыт керек» (Э. Карманова, «Комунити» қорының қамқоршылық кеңесінің төрайымы).

Бұл ретте жастар аудиториясына жіберілетін ақпараттың өзі қарапайым және қолжетімді тілде баяндалуы тиіс. Күрделі терминдер мен ұғымдарды түсінікті және қызықты етіп ұсыну маңызды.

«...жастар тілі маңызды. Себебі мемлекет өз өнімін жасаған кезде оның мемлекеттік тілі бар, сәл бюрократиялық, ересек. Жастармен жастар тілінде сөйлесу керек, жартылай бала, жартылай ересек, ол қарапайым болуы керек. Жастарға бәрін қарапайым тілмен түсіндіру керек. Бұл оларды ақымақ дегеніміз емес, тек оларға нақты түсіндіру керек. Шындығында, олар өте ақылды, оларды алдай алмайсың. Сондықтан терминдерге, сөз орамдарына

толы, ауыр ақпараттық бағдарламалардан аулақ болған жөн» (И. Медникова, «Қазақстан» жастар ақпараттық қызметі қамқоршылық кеңесінің басшысы).

«Менің ойымша, басты проблема – ресурстар бар, өкілдік бар, бірақ қарапайымдылық жоқ, түсінікті тіл жоқ. Егер осы жағы реттелсе, онда жұмыс әлдеқайда тиімді болады және жастар, ең болмағанда, мемлекеттік жастар саясаты деңгейінде хабардар болар еді, бұл бірінші мәселе. Екіншіден, жастар конкурстарға, қандай да бір жобаларға және тағы басқа шараларға көбірек қатысатын еді» (Д. Абуова, сарапшы, ҚР Парламенті Сенатының жанындағы Талдау мектебінің түлегі).

Жастардың өз проблемаларын шешуге қатысуын қамтамасыз ету үшін әлеуметтік желілерде жастар ұйымдарының қатысуын арттыру өзекті мәселе болып қала береді. Әдетте, жастар бірлестіктері қоғамның әлеуметтік инфрақұрылымының маңызды элементі ретінде әрекет етеді, оның қызметі білім беру, жұмысқа орналасу, бос уақытты өткізу, тұрғын үй проблемаларын шешу, саясат, мәдениет, спорт, әлеуметтік қолдауды қамтиды.

«Әлеуметтік желілерде жастар ұйымдарының қатысуын арттыру қажет. Парақшаларды қарапайым және қолжетімді тілде жүргізу. Түрлі интерактивті байқаулар мен іс-шаралар ұйымдастыру. Осылайша жастардың дұрыс идеологиялық құндылықтарын көрсетуге болады» (Д. Абуова, сарапшы, ҚР Парламенті Сенатының жанындағы Талдау мектебінің түлегі).

Сонымен қатар сарапшылар айтып өткендей, жастар саясатын ақпараттық қолдауды жүргізу кезінде материалдарды орналастыру үшін отандық цифрлық платформаларды іске қосу маңызды.

«...мемлекеттік орган бізде қазақстандық интернет бар екенін еске түсіруі керек. Егер мемлекет Қазнетті пайдалана бастаса, онда Қазнет тартымды бола түсер еді. Ал ол қолданбайды. Олардың аккаунтары қайда? Твиттер, Ютуб, Инстаграм. Бұлар америкалық әлеуметтік желілер. Яғни, олар мұны Ювижион, Айтюб желілерінде жасайды. Негізінде бұл бақыланбайтын процесс, бірақ егер мемлекет мұны қандай да бір дәрежеде арттырғысы келсе, онда ол аудиториямен емес, қазақстандық интернетпен айналысуы керек» (М. Шибұтов, «Халықаралық әлеуметтану және саясат институты» қоғамдық қоры директорының орынбасары).

Сарапшылардың пікірінше, келіп түсетін ақпараттың көптігіне және ақпараттық қоғамға көшуіне байланысты, отбасылық және мектептегі тәрбие міндеті болуы тиіс медиабілім өзекті мәселе болып отыр. Медиа-білім медиамен қарым-қатынас мәдениетін, шығармашылық қарым-қатынас қабілеттерін, сыни ойлауды, медиамәтіндерді толық қабылдау, талдау және бағалау қабілеттерін қалыптастырады. Осы процестің нәтижесінде алынған медиа-сауаттылық адамға ақпараттық өрістің мүмкіндіктерін және өзінің ақпараттық қауіпсіздігін белсенді пайдалануға көмектеседі.

«Менің ойымша, біз балаларға Интернеттегі ақпаратты дұрыс сұрыптауға үйретуіміз керек. Барлық адамдар, жастар мен ересектер, ненің жақсы, ненің жақсы ненің жаман екенін білуі керек. Егер адамдар осыны білетін болса, онда олар ақпаратты өздері сараптай алатын болады» (А. Құсманов,

**Экономикалық зерттеулер институтының Талдау орталығы
басшысының орынбасары).**

IV. ҚОРЫТЫНДЫ

Осы зерттеуде жастар арасында бұқаралық сауалнама жүргізу және сарапшылардан сұхбат алу әдістерін пайдалана отырып, өмірдің түрлі аспектісі бөлінісінде Қазақстан жастары дамуының ағымдағы жай-күйіне талдау жүргізілді және мемлекеттік жастар саясатын іске асырудың тиімділігін арттыру бойынша ұсынымдар әзірленді.

Біріншіден, өмір сапасына қанағаттану дәрежесі және жастардың әлеуметтік өзсезінімі сипаттамасы бойынша тенденциялар қарастырылды.

Зерттеу көрсеткендей, жастардың өмірге қанағаттану деңгейі жоғары деңгейде, *респонденттердің 90%-дан астамы өз өміріне қанағаттанатынын айтты (ұқсас индикатор 2021 жылы 89,8% деңгейінде болды)*. Белгілі бір аймақтық ерекшелік арнайы бөлімде және жастармен жіктелген тікелей мәселелерді ескере отырып көрсетілген.

Сонымен қатар сараптамалық сауалнаманың деректері қазіргі жастардың негізгі проблемалары әлеуметтік-экономикалық жағдайға қанағаттанбау екенін көрсетеді. Білім деңгейінің төмендігі, жұмыссыздық немесе лайықты жалақы алу мүмкіндігінің болмауы және тұрғын үй жағдайының нашар болуы наразылық тудырады. Мұның бәрі әділетсіздік пен әлеуметтік теңсіздік сезімін күшейтудің негізі мен себебі саналады.

Әрбір бесінші респондент несие, қарыз, микрокредит төлеуге қаражаттың жетіспеушілігі проблемасын айтты. 14,7% респондент отбасының дұрыс тамақтануы үшін азық-түлік сатып алу проблемасы барын айтты. Бұл нұсқа бойынша жас аналар, мүмкіндігі шектеулі жастар және NEET санатындағы жастар арасында көрсеткіштер жоғары.

Бұл ретте жастар белгілі бір игіліктермен қамтамасыз етілуі деңгейі айтарлықтай жоғары: 98,4% – смартфон, 92,5% – Интернетке тұрақты қолжетімділік, 66,4% – ноутбук/компьютер бар. Жастардың болашаққа деген көзқарасы бірдей оптимистік және сабырлы. Бұл жағдайда кіші жас тобы өз үмітінде барынша оптимизм танытты.

Тұрғын үй жағдайын жастар жақсы және қанағаттанарлық деп бағалайды, алдағы екі жылда жастардың 22,8% осы мәселені жақсартумен айналысуды жоспарлап отыр. Тұрғын үй жағдайын жақсартудың негізгі тәсілдері меншікті қаражатты, ипотекалық қарызды және туыстарының көмегін пайдаланумен байланысты. Респонденттердің 3,6% ғана мемлекеттік бағдарламаларға қатысу туралы пікір білдірді.

Осылайша, жастардың әлеуметтік-экономикалық жағдайын білім беру, тұрғын үйдің қолжетімділігі, табыс деңгейінің өзекті мәселелерін ескере отырып, көптеген жас азамат жоғары деңгейде бағалайтыны туралы гипотеза расталады.

Екіншіден, жастардың денсаулығы, сондай-ақ олардың бос уақытын ұйымдастыру бойынша негізгі үрдістер зерделенді.

Жастар денсаулық жағдайын өте жоғары бағалады. Бұл жағдайда ең көп кездесетін проблемалар қатарына нашар көру қабілеті жатады.

Жастар салауатты өмір салтының маңыздылығын түсінеді, бірақ оны әрдайым ұстана бермейді. Негізгі жаман әдеттер ұйқыға кеш жату, фаст-фудты артық тұтыну және әлеуметтік желілерде және видео ойындарда көп уақыт өткізумен байланысты. Бұл ретте, кіші жас тобына (14-18 жас) назар аудару қажет, өйткені респонденттердің бағалауы бойынша осы топтағы жастардың 50%-дан астамы әлеуметтік желілерде көп уақыт өткізеді.

Жастар денсаулықты сақтау керек екенін түсінеді, бұл ретте таза ауада серуендеуді денсаулықты сақтаудың ең танымал әдісі ретінде келтіреді. Бұл ретте әсері жоғары белсенді денсаулық қолдау шараларын жастардың тек үштен бір

бөлігі атап өтті. Бұл мәселеде жасына, мәртебесіне байланысты дене шынықтырумен жиі айналысатын және ұйқы режимін сақтайтын оқушылар ерекшеленеді.

Жастардың өзін-өзі бағалауы бойынша, негізінен ауыр психологиялық жағдайларға тап болмағаны оң факт саналады. Бұл жас респонденттер осындай проблемаларды өздері немесе жақындарының көмегімен шешуге тырысатынымен байланысты болуы мүмкін. Осы тұрғыда, зерттеу көрсеткендей, психологиялық проблемалардың шешімін табу үшін жастарда интернет–ресурстарды пайдаланудың маңыздылығын арттыру әлеуеті бар (бұл жастардың үштен бір бөлігін білдіреді).

Зерттеу көрсеткендей, жастардың репродуктив денсаулық туралы хабардар болу деңгейі төмен және тек Интернеттен немесе достардан алынған жалпы ақпаратпен сипатталады. Бұл мәселе әсіресе төменгі жас тобында (14-18 жас) және ауыл жастарында өзекті.

Жастардың дене шынықтыру мен спортқа деген көзқарасы оң, бірақ 39,1% жастар спортпен шұғылданбайды немесе ара-тұра шұғылданады. Бұл мәселе, әсіресе, мектеп оқушыларына немесе студенттерге институциялық әсер ету мүмкін болмайтын үлкен жас тобы (24-28 жас) үшін өзекті.

Негізгі себеп – жалқаулық және уәждеменің болмауы, содан кейін респонденттер спорт кешендері мен фитнес-орталықтарға абонементтердің жоғары құны туралы айтты.

Бос уақытты жастар қандай да бір дәрежеде жүзеге асыратын төрт түрлі модельге бөлуге болады.

Бірінші модель – күнделікті мүдде моделі, бос уақытты өткізудің әдеттегі, жалпыға қолжетімді түрлерімен тікелей байланысты адамдардың қалауын құрылымдайды. Бұл, ең алдымен, отбасымен, достарымен уақыт өткізуді қамтиды. Бұл модель зерттеу аясында зерделенген жоқ, бірақ оны жастар арасында кең таралған деп санаймыз.

Екінші модель әдеттегі қалаулардан гөрі зияткерлік қалауды құрылымдайды. Олардың қызығушылықтарының міндетті компоненттері – музыка, оқу, театрларға, музейлерге бару және т.б., сондай-ақ өздігінен білім алуға ұмтылу, зияткерлік әлеуетін арттыру. Зерттеу көрсеткендей, мұндай тәжірибе жастар арасында аса кең таралмаған (респонденттердің жартысына жуығы ондаймен ешқашан айналыспағанын айтты). Респонденттердің 10,9% ғана тұрақты кітап оқитынын айтты.

Үшінші модель адамның іс-әрекетке дайындығымен тікелей байланысты. Бұған спорт, волонтерлік қызмет кіреді. Бұл модель спортпен шұғылдану саласында белсенді жүзеге асырылады және сонымен қатар, әсіресе қоғамдық ұйымдардың қызметіне қатысу бағытында танымал болуды қажет етеді.

Төртінші модель салыстырмалы түрде жақында пайда болды және негізінен заманауи технологиялар мен Интернетке байланысты. Зерттеу көрсеткендей, дәл осы модель жастар арасында ең танымал.

Жалпы, зерттеу гипотезасы жастар қазіргі денсаулық жағдайына қанағаттанады, сонымен қатар бос уақытын пайдалы өткізу үшін жағдай жасалған деген гипотеза расталады.

Үшіншіден, жас қазақстандықтардың құндылық бағдарлары мен мүддесі зерделенді. Жастардың негізгі құндылық бағдарлары, ең алдымен, бейматериалдеп сипатталады. Жастар үшін ең маңызды құндылықтар: отбасы (83,3%), денсаулық (64,2%), достық (40,7%). Материалдық қамтамасыз етілген өмір респонденттердің 39,3% үшін ең басым құндылықтардың бірі саналады.

Жастар арасында кең таралған тренд – салауатты өмір салтын ұстану (23,3%). Әрбір бесінші (22,4%) респондент фрилансингті тренд ретінде айтты. 21,4% қарқынды өмір салтын көрсетті. Алғашқы бестік қатарына диджиталдану,

цифрландыру, технологияларды дамыту (19,4%) және кедейлер мен байлар арасындағы алшақтық (19,2%) кірді. Бір айта кетері, жастар атап өткен трендтер ағымдағы жылы өзгерген жоқ, өткен жылмен салыстырғанда басымдық реті аз ғана өзгерді.

Жастардың сенім радиусына үш негізгі санат кіреді: ғалымдар (18,2%), дәрігерлер (16,4%) және билік өкілдері (14,7%). Бұл мәселеде блогерлер, вайнерлер, тикторкерлер (8,3%), саяси партиялардың көшбасшылары (7,4%), дін қайраткерлері (7,3%), спортшылар (5,5%), бизнесмендер (4,2%) ықпалы аз болды. Бұл ретте, «Сіз кімнің пікіріне сенім артасыз?» деген сұраққа ең көп айтылған жауап – ондай адамдар жоқ деген нұсқа болды (42,4%).

Қазақстандық жастардың басым көпшілігі (85,3%) орыс тілін қандай да бір дәрежеде меңгерген. Қазақ тілін меңгеру деңгейі біршама төмен – 69,1%. Ағылшын тілін тек 12,6% меңгерген.

Қазақстандық жастардың діншілдік деңгейінің өз ерекшелігі бар, ол бір жағынан дінді құндылықтар жүйесінде тек 8-ші орынға (18,1%) қояды, ал екінші жағынан жекелеген топтар үшін дін мен діннің маңыздылығы артып келеді, бұл бөлімде ол егжей-тегжейлі көрсетілген. Бұл ерекшелік өте қызықты және этностық, елді мекен түрі (қала/ауыл), жынысы, тұрғылықты жері, діні бойынша діншілдік корреляциясында көрінеді. Сонымен, дінге белсенді сенушілердің арасында көп болмаса да, ер адамдар басым. Орыс этносы өкілдерінің діншілдік деңгейі айтарлықтай төмен.

Діни тәрбиенің негізгі агенті – отбасы. Бұл ретте, діни сенімді қалыптастырудың өңірлік ерекшелігі, әсіресе, бұл арнайы әдебиетті, интернет-ресурстарды пайдалануға, діни қызметшімен әңгімелесуге қатысты болғанда өзіне назар аудартады.

Осылайша, *қазіргі жастар үшін ең алдымен рухани және бейматериал құндылықтар – отбасы, денсаулық, достық, махаббат.*

Сонымен қатар сарапшылар қазақстандық жастарға қауіпсіздік, әл-ауқат, сондай-ақ өзгерістерге ашықтық сияқты дәстүрлі құндылықтар тән екенін айтты. Соңғысына таңдау еркіндігі мен өзін-өзі тануға деген ұмтылысты жатқызуға болады.

Сонымен қатар сарапшылар жастар арасында даму құндылықтарын – жеке өсу, тұрақты білім алу және т. б. көбірек айтып, танымал ету қажетін атап өтеді. Сонымен қатар материалдық құндылықтардан бөлек өзін-өзі таныту құндылықтары маңызды болғанда жастардың құндылық бағдарлары мен қалауы траекториясы өзгереді.

Төртіншіден, жастарды жұмыспен қамтудың өзекті мәселелеріне талдау жасалды.

Жастар жұмысқа тұру мүмкіндігі шынайлығын бағалауы: 13,5% - жұмыстын оңай табатынына сенімді, 36,2% – оны мүмкін санайды.

Жұмыс орнын таңдаудағы басты фактор – материалдық құраушы (62,0%), үштен бірі кәсіби өсудің маңыздылығын айтты. Респонденттердің үштен бірі үшін әрі қарай білім алу да өзекті. Сонымен қатар басты уәждеме негізінен мансаптық, кәсіби өсумен байланысты.

Жастар арасында жұмыс іздеудің ең тиімді әдісі – әлеуметтік байланыстарды пайдалану. Зерттеуде, респонденттердің пікірінше, мемлекет бастамашылық еткен жастарды жұмыспен қамту механизмдерінің тиімділігі төмен деңгейде екенін анықтады: жұмыспен қамту орталықтарына, enbek.kz сайтына жүгіну және бос орындар жәрмеңкелері.

19% респонденттің кәсіпкерлік қызмет тәжірибесі бар. Сауалнамаға қатысқандардың үштен бірі кәсіпкерлікпен айналысқысы келеді.

Сонымен бірге сарапшылар мүмкіндіктер теңсіздігі жастардың еңбек құндылықтарын қалыптастыруда із қалдырады деп санайды. Еңбек нарығында

қиындықтарға тап болған жастар меритократия қағидаттарын елемеуге кезігеді, бұл қазіргі әлеуметтік лифтілердің тиімсіздігі проблемасын ушықтырады.

Сондай-ақ сарапшылар еңбек нарығы үнемі жаңа мамандықтармен толықтырылып отыратынын айтты. Бұл ретте экономиканың дәстүрлі өндіруші салалары болашақта өз қажеттілігін жоғалтатын болады. Болашақ кәсіптерінің ландшафтын өндірісті цифрландыру және автоматтандыру айқындайтын болады.

Ең танымал мамандықтар ІТ саласындағы мамандықтар мен техникалық мамандықтар болады. Бұл ретте әлеуметтік маңызы бар жұмыс орындары өзгеретін жағдайларға бейімделу үшін өз дағдыларын үнемі арттыруды қажет етеді.

Кең бейінді мамандарға шамадан тыс көбейіп кетуі – Қазақстан еңбек нарығының әлсіз тұсы. Жастарға икемді дағдыларды – сыртқы және қоршаған ортамен қарым-қатынас жасау, өзін ұстай білу, мақсаттарын тұжырымдай білу және түсіну қабілеттерін дамыту қажет. Бүгінгі таңда жастар үшін қоғаммен тиімді қарым-қатынас жасау маңызды дағдыға айналып келеді. Еңбек нарығында командада жұмыс істей білу, шешендік қабілеттер, тіл білу, оқуға және өз бетінше білім алуға деген қызығушылық та бағаланатын болады.

Қазіргі цифрлық сауаттылық деңгейі азаматтарға жоғары технологиялық ортада өмір сүру мен жұмыс істеудің артықшылықтарын пайдалануға мүмкіндік бермейді. Бұл өз кезегінде бүкіл елдің тиімді цифрлық трансформациядағы мүмкіндіктерін шектейді және әлеуметтік-экономикалық теңсіздіктің түйінді проблемаларын тереңдетеді.

Бесіншіден, жастардың қоғамдық-саяси көңіл-күйі зерделеніп, жастардың қоғамдық-саяси процестерге қатысу деңгейі айқындалды. Жастардың қоғамдық-саяси көңіл-күйі қалыпты деп сипатталады, бірақ батыс аймақтарда айқын көрінетін наразылық әлеуеті бар.

Қазақстандық жастар саяси жаңалықтар мен оқиғаларға қызығушылық танытпайды. Оның осы салаға деген қызығушылығы негізінен болып жатқан оқиғалардың резонансты болуына байланысты.

Қазақстандық жастар әлеуметтік желілерді белсенді пайдаланады. Ақпараттың негізгі көздері – әлеуметтік желілер, блогтар, мессенджерлер (60,3%), екінші орында қазақстандық БАҚ (36,1%) тұр.

Жастардың басым көпшілігі WhatsApp мессенджерін (92,7%), одан кейін танымал Instagram (85,4%) және YouTube (70,0%) қолданады. TikTok-ты бағалау кезінде жас ерекшелігі көрінеді. Сонымен, бұл әлеуметтік желінің маңыздылығы кіші жас тобы үшін (14-18 жас) – 72,3% (салыстыру үшін: 19-23 жас – 55,6%, 24-28 жас – 46,3%) әлдеқайда жоғары. Telegram мессенджері 5-ші орында болғанмен, оны кіші жас тобы жиі қолданады (14-18 жас – 45,5%; 19-23 жас – 41,6%; 24-28 жас – 39,7%). Facebook желісі, керісінше, үлкен жас тобына бағытталған (14-18 жас – 22,0%; 19-23 жас – 25,9%; 24-28 жас – 27,7%).

Интернеттегі ақпаратқа деген сенім деңгейі негізінен «кейде» жауап нұсқасымен ұсынылған, толық сенетіндер – 10,2%.

Жастардың басым бөлігі жастар ұйымдарының жұмысына және жобаларға қатыспаған (60,7%). Жастар ұйымдарының жұмысына қатысқан респонденттер үлесі – 14,9%, еріктілер қозғалысы – 13,9%. Саяси партиялардың жұмысына қатысқандардың пайызы одан да төмен – 4,7%.

Жастардың волонтерлік жобаларға қатысуының мынадай ерекшеліктері бар: жартысынан көбі қатыспаған, 22,9% – қатысуға дайын екендігін білдірді.

Ең белсенді еріктілер Қызылорда (27,4%) және Атырау (12,7%) облыстарында тұрады; олар көбінесе қалалықтарға (2,4%) қарағанда ауыл жастары (6,2%); жоғары білімі барлар (8,0%).

Болашақта волонтерлік жобаларға қатысуға бағдарланған жастардың үлесі неғұрлым жоғары өңірлер: Ақтөбе (35,2%), Алматы (31,9%), Шығыс Қазақстан облысы (27,2%), Қостанай (27,2%), Солтүстік Қазақстан облысы (26,9%).

Наразылық әлеуетіне қатысты зерттеу әлеуметтік-экономикалық проблемалардың (бағаның өсуі, төлемдердің төмендеуі) наразылық акцияларына себеп болу ықтималдығы жоғары екенін көрсетті. Сонымен бірге ауыл жастары неғұрлым сыни және наразылық акцияларының ықтималдығын қалалықтарға қарағанда жоғары бағалайтынына назар аудартады. Бұл ағымдағы жылы ауыл жастарының наразылық әлеуеті өскенін байқатады.

Есепте жергілікті атқарушы органдардың бақылауында ұстау қажет наразылық әлеуетінің өңірлік көрінісі ұсынылған.

Жастардың жоғары наразылық әлеуеті мен : Қызылорда, Алматы, Атырау облыстары сияқты бірқатар өңірде жаппай наразылыққа қосылуға әзірлігі назар аудартады.

Наразылық білдірудің ең тиімді әдістері – ресми органдарға жүгіну (52,0%) және өтініштер мен петициялар жазу (46,4%). Кейбір аймақта жастардың үлесі өте жоғары, олар үшін наразылықты білдірудің заңсыз тәсілдері қолайлы. «Тіркелмеген немесе тыйым салынған партиялардың, қозғалыстардың, қоғамдық ұйымдардың жұмысына қатысуға» Ақтөбе жастарының 63,7%, Маңғыстау жастарының 39%, Атырау облысы жастарының 38% бөлігі мүмкіндік береді.

Ал санкцияланбаған наразылық акцияларына, митингілерге, пикеттерге, демонстрацияларға келесі өңірлердің жастары қатысуы мүмкін: Маңғыстау (47,6%), Қызылорда (40,0%), Ақтөбе (33,0%) облыстары.

Қазақстанда жастардың құқығын сақтау мәселелері айтарлықтай өзекті емес. Осылайша, жастардың басым бөлігі (78,6%) құқық бұзушылық пен алалауға кезікпегенін айтты.

Алалаудың негізгі себептері қазақ тілін білмеу (6,3%) және этносына (4,3%), сондай-ақ аумақтық мәртебесіне (ауылдан келген) байланысты – 4,3%.

Жастардың басым бөлігі (74,4%) өзінің жеке қауіпсіздігіне сенімді.

Жастардың алаңдаушылығының негізгі себептері жеке деректердің, соның ішінде әлеуметтік желілердің таралуына байланысты.

Жастардың әлеуметтік өзсезініміне әсер ететін факторлардың бірі – қоғамдық-саяси процестер. Жастардың пікірінше, Қаңтар оқиғасының негізгі себебі әлеуметтік-экономикалық проблемалар (47,4%) деңгейінде жатыр. Жастардың үштен бірі үшін (32,3%) бұл экстремистік топтар тарапынан терроризм актісі, 21,7% – мемлекеттік төңкеріс әрекеті жасалды деп санайды.

2022 жылдың қаңтарында митингтерге шыққан адамдардың іс-әрекетін жастар негізінен бейтарап (44,5%) және теріс (37,8%) бағалайды. Тек 15,4% оң баға берді.

Қанды қаңтардың салдарын жастардың көпшілігі теріс бағалайды, өйткені алаңдаушылық сезімі пайда болып, қауіпсіздік сезімі төмендеді (53,0%). Бұл ретте 46,8%-ы «ешқандай әсері еткен жоқпын» және 43,9%-ы «халықпен бірлік пен ынтымақты сезіндім» деген пікір білдірді.

Ресей мен Украинадағы оқиғалар жастарға теріс әсер етті.

44,5% респондент алаңдаушылық сезімін айтты; үштен бірі (32,9%) олардың қауіпсіздік сезімі төмендегені туралы пікір білдірді; 27%-дан астамы билік органдарына деген сенім деңгейінің төмендегенін айтты, 14,8% респонденттерде елден кету туралы ойлары жиіледі.

Қатысудың дәстүрлі емес, бейресми формалары жастар үшін ең қолайлы болып қала береді. Жастар партияларға кіруден, үкіметтік емес ұйымдарда жұмыс істеуден гөрі саяси мақалалар немесе блогтар жазуға, әлеуметтік желілерде қоғамдық маңызы бар материалдар таратуға ынталы. Мүмкін, бұл үрдіс жастар белсенділігінің шамадан тыс бюрократизациясының және «көпшілік көрінісінің» кең таралған тәжірибесінің нәтижесі болған шығар. Демек, қазіргі уақытта жастар институционал қатысу формаларын мойындамайды.

Қазіргі диалог алаңдарына және Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Жастар саясаты жөніндегі кеңестің жұмысына қарамастан, мемлекеттік органдардың жастармен, әсіресе өңірлерде тиімді өзара іс-қимылының болмауы үрдісі сақталуда.

Жалпы, сарапшылар 2019 жылғы президентті сайлаудан бастап жастар арасында азаматтық белсенділік пен саяси қатысуға деген сұраныс айқын бола бастады деген пікірді бірауыздан қолдады.

Жастардың азаматтық белсенділігі төмен деңгейде екені байқалады, бірақ кейбір наразылық көңіл-күйін көрсету үрдісі де жоқ емес.

Алтыншыдан, жастардың білім сапасына қанағаттану деңгейі анықталды.

Жастардың білім деңгейіне қанағаттануын бағалау тұрақты және 79,3% деңгейінде (2021 жылы 79,5%). Респонденттердің бағалауы бойынша білім беру сапасына қанағаттанудың жоғары деңгейі бар өңірлер анықталды, оған Ақтөбе облысы (98,9%), Қостанай облысы (91,4%), Қызылорда облысы (92,7%), Солтүстік Қазақстан облысы (96,1%) және Нұр-Сұлтан қ. (60,5%), Алматы қ. (62,7%), Маңғыстау облысы (69,5%), Батыс Қазақстан облысы (69,7%) сияқты *білім беру сапасына қанағаттанудың төмен деңгейі* бар өңірлер кірді.

Білім беру деңгейлерінің сапа шкаласы бойынша респонденттер мектептегі білімді колледждер мен жоғары оқу орындарындағы білімге қарағанда неғұрлым жоғары бағалайды деген қорытынды жасауға болады.

Әсіресе бағалар мектеп мұғалімдерінің біліктілігі мен этикалық мінез-құлқы, мектептердің санитария жағдайы жоғары бағаланды. Респонденттер мектептердегі бағалаудың жаңа жүйесіне (ТЖБ, БЖБ және т.б.) және қазақ тіліндегі мектеп оқулықтарының сапасына қанағаттанады.

Колледждердегі сапа бағаларының өзіндік ерекшелігі бар: біріншіден, жоғарыда айтылғандай, олар мектептегі білімге қарағанда төмен және негізінен «қанағаттанарлық» деп бағаланады. Екіншіден, егер мұғалімдердің біліктілігі мектептердегі сияқты ең жоғары бағалар алған болса, онда «мамандық бойынша жұмыс табу мүмкіндігі» тармағы бойынша бағалар ең төмен болды. Бұл факт, респонденттердің пікірінше, күшейту және дамыту қажет бағыт екенін көрсетеді.

Жоғары оқу орындарының білім беру сапасын бағалаудың ерекшелігі үш позиция бойынша қанағаттанудың төмен бағаларында көрініс табады: білім беру жүйесіндегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы шаралар, студенттердің стипендияларының мөлшері және оқу ақысының деңгейі. Бұл ретте, ЖОО ПОҚ біліктілігіне ең жоғары бағалар берілгені оң факт саналады.

Жастар арасында бейресми білім берудің өсу әлеуеті бар (респонденттердің төрттен бірі онымен айналысатынын айтты).

Ғылыми қызмет жастар арасында аз танымал, онымен 11,1% респондент қана айналысады, ал ауыл жастары мұны қалалық жастарға қарағанда жиі жасайды.

Жастарды ғылыми-зерттеу қызметімен айналысуға ынталандырудың негізгі шаралары: зерттеу жұмыстарына жеке гранттардың санын ұлғайту және студенттерді кафедралар мен ғылыми орталықтардың жобалық қызметіне белсенді тарту.

Сарапшылар білім беру жүйесін одан әрі жаңғырту қажет екенін айтты. Қазақстандық еңбек нарығы үшін жоғары білікті кадрлар даярлау экономиканы дамыту мен оның бәсекеге қабілеттілігін дамытудың стратегиялық міндеттерін шешуге бағытталуы тиіс. Жүргізіліп жатқан жоғары білім беруді жаңғырту шетелдік стандарттарға ғана емес, ұлттық ерекшеліктер мен жергілікті проблемаларды да ескеруі тиіс. Сонымен қатар халықтың түрлі тобының білім алуға қолжетімділігін кеңейтетін түрлі механизм енгізілгеніне қарамастан, жүргізіліп жатқан іс-шаралар мен бағдарламалардың тиімділігіне мониторинг жүргізу маңызды.

Оқуын аяқтаған жастардың көпшілігі білім алған салаларда заманауи тәжірибелік дағдылары мен білімінің болмауына байланысты жұмысқа орналасу кезінде бірқатар проблемаға тап болады. Сонымен бірге жастардың мемлекеттік шаралар туралы хабардар болу деңгейінің төмендігі де олардың еңбек нарығына бейімделуіне кедергі келтіреді.

Сараптамалық сауалнама білім беру мен оқу ұйымдарының бұқаралық болуы да жоғары білім алуға қолжетімділікті арттырып қана қоймай, оның сапасын едәуір төмендететінін анықтады. ЖОО-лардың академиялық еркіндігін күшейту арқылы бәсекеге қабілеттілікті арттырса, білім беру жүйесін дамудың жаңа сапалы деңгейіне шығуы мүмкін.

Осылайша, жастардың білім беру жүйесіне қанағаттануы, оның кейбір кемшілігіне қарамастан, орташадан жоғары деңгейде деп бағаланады.

Жетіншіден, мемлекеттік жастар саясатын іске асырудың тиімділігіне баға берілді. Қолдау шаралары (бағдарламалар мен жобалар) туралы хабардар болу деңгейінің төмен және тиісінше оларға тартылу деңгейінің жоғары болмауына байланысты жастарға іске асырылып жатқан мемлекеттік жастар саясатына қанағаттану деңгейінің төмен болуы тән.

Зерттеу нәтижелері бойынша Қазақстанда мемлекеттік жастар саясатының іске асырылуына жастардың қанағаттану деңгейінің өсу әлеуеті бар екені анықталды. Қанағаттанатынын айтқан респонденттердің үлесі (толық қанағаттанады/дәлірегі, қанағаттанады) 45,3%, қанағаттанбайтындар саны 23,8% болды.

МЖС іске асыру тиімділігін бағалау динамикасы (2021 және 2020 жылдармен салыстырғанда) теріс бағыт алды: ағымдағы жылы МЖС тиімді деп бағалаған респонденттердің саны азайды, қанағаттанбайтын жастар үлесі артты және жастар саясаты туралы білмейтін, естімеген (6%-дан астам) жастардың үлесі артты.

Жастардың басымдықтары өзгерген жоқ: өткен жылдағыдай, бұл жұмысқа орналасу (29,8%), жас отбасыларды тұрғын үймен қамтамасыз ету (28,3%) және жоғары білім берудің қолжетімділігі мен сапасын арттыру (14,6%).

Зерттеу жастар бағдарламалары мен жобаларына қатысу деңгейі («білемін, қатыстым, іріктеуден өттім» және «білемін, қатыстым, конкурстық іріктеуден өткен жоқпын» нұсқалары бойынша жауаптар жиынтығы) 3%-дан аспайтынын және өте төмен екенін анықтады. Респонденттердің басым бөлігі жастарға арналған бағдарламалар туралы ештеңе естімегенін және білмейтінін айтты (43,2% - 71,0%).

Хабардар болудың ең жоғары деңгейі «Болашақ» (56,6%) және «Жасыл Ел» (52,4%) бағдарламалары бойынша байқалады.

«Баршаға арналған тегін техникалық және кәсіптік білім беру» жобасына (3,5%) және «Жасыл Ел» бағдарламасына (3,0%) қатысу деңгейі ең жоғарысы.

Жастар мемлекеттік бағдарламалар мен жобаларға қатысуына қанағаттану деңгейі 53,3%-дан 84% аралығында құбылады. Қанағаттанудың ең жоғары деңгейін (76,8%-84,0%) респонденттер мынадай жобаларға қойды: «Жастар практикасы», «Жасыл Ел», «Жалға берілетін тұрғын үй», «Дипломмен – ауылға!». Ал «Жастар кадр резерві» жобасы ең төмен баға алды (53,3%).

Сондай-ақ сарапшылар мемлекеттік жастар саясатының проблемаларды шешу және қазақстандық жастардың сұраныстарына жауап беру қабілеті тұрғысынан тиімділігі төмен екенін айтты.

V. ҰСЫНЫМДАР

Жастар арасында жүргізілген бұқаралық сауалнамада, сондай-ақ сараптамалық сұхбатқа негізделген зерттеу нәтижелері бойынша мемлекеттік жастар саясаты шараларын жетілдіруге бағытталған **мемлекеттік органдар үшін бірқатар ұсыным** әзірленді.

Бірінші. Институционал және ұйымдастырушылық шаралар:

- жастармен жұмыс жөніндегі жеке орган – Жастар ісі жөніндегі агенттік құру мүмкіндігін қарастыру, бұл жастар саясаты саласындағы мемлекеттік органдар мен негізгі институттардың бірлескен өзара іс-қимылын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді;

- жастар ресурстық орталықтарын әкімдіктердің басқаруынан шығару және оларды қаржыландыруды ұлғайту мүмкіндіктерін қарастыру.

Екінші. Мемлекеттік жастар саясатын іске асырудың жаңа тәсілдерін қайта қарау, әзірлеу және ілгерілету:

- жастар саясатының барлық жұмысы мен бағытына толық түгендеу және олардың тиімділігіне бағалау жүргізу. Жаңа жастар саясаты жастардың құндылық бағдарларының өзгеруін, ақпараттық кеңістіктің дамуын ескеруі, сондай-ақ жаһандық ұзақмерзімді трендтерге сүйенуі тиіс;

- мемлекеттік жастар бағдарламаларының, атап айтқанда тұрғын үй бағыты бойынша тиімділігіне тексеру жүргізу қажет. Батыс өңірінің, атап айтқанда Ақтөбе және Батыс Қазақстан облыстарының ЖАО-лары тұрғын үй мәселесін шешу мүмкіндіктері туралы жастарды хабардар ету жөніндегі жұмысты жандандырсын (осы облыстарда тұрғын үй проблемаларын шешу мүмкіндіктері туралы сұраққа жауап беруге қиналған жастардың пайызы ең жоғары болды);

- мемлекеттік жастар саясатын басқаруды ұйымдастыру тәсілдерін қолдау қызметінің бағытына қарай – тұрғын үй бағдарламалары, жұмыспен қамту мәселелері және т.б. өкілеттіктердің ара-жігін нақты ажырату жағына қайта қарау;

- жастар ресурстық орталықтарының жұмысын қызметтің жалпы әдіснамасына сәйкестендіру және келтіру бойынша жұмыс жүргізу. Салыстырмалы деректер алу мақсатында жастар саясатының ұзақмерзімді нысаналы бағдарламаларын әзірлеу, іске асыру және олардың жүзеге асырылуына мониторинг жасау тәртібін қалыптастыру қажет. Сонымен қатар жастар сұраныстарының өңірлік ерекшеліктерін анықтап, ескерген жөн;

- мемлекеттік жастар саясатын әзірлеу кезінде және оның жекелеген жобаларын іске асыру кезінде жастардың ішіндегі белгілі бір әлеуметтік топтың жеке ерекшеліктерін неғұрлым толық ескеру үшін жіктемелі тәсіл қолдану қажет, олардың қажеттіліктері тұрғылықты жеріне, жасына, оқу формасына және т.б. байланысты өзгеруі мүмкін. Бұл тәсіл жастардың әр тобының қажеттіліктері мен сұраныстарын нақты анықтауға мүмкіндік береді;

- жастарды «массовка» ретінде іс-шараларға қатысуға тарту тәжірибесінен бас тарту керек, жастардың қоғамдық процестерге – волонтерлікке, консультациялық органдарға және т.б. қатысуын арттыратын белсенділік нысандарына артықшылық берген жөн;

- мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс жолымен орталық және (немесе) жергілікті атқарушы органдардың функцияларын қайта реттеу және бәсекелі ортаға беру мақсатында үкіметтік емес жастар ұйымдарын гранттық қаржыландыруды ұлғайту;

- Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Жастар саясаты жөніндегі кеңестің қызметіне жергілікті деңгейдегі әкімдіктер мен мәслихаттар жанындағы жастардың қоғамдық консультациялық құрылымдарын дамыту мақсатында көшпелі отырыстар ұйымдастыру арқылы өңірлерден жастарды тарту қажет. Бұл өз кезегінде белсенді жас азаматтарды, әлеуетті және жергілікті

жерлерде көшбасшыларды жүйелі түрде анықтауға жағдай жасауға мүмкіндік береді;

- NEET жастардың санын есептеу және анықтау механизмін қайта қарау керек. Яғни, сандық мәліметтерден басқа осы санаттағы жастардың қажеттіліктерін, қолдаудың нақты формаларын анықтаған маңызды;

- діни мәселелерді зерделеумен айналысатын мамандандырылған ғылыми орталықпен бірлесіп, осы саладағы ықтимал тәуекелдердің толық көрінісін анықтау және болжау үшін бүкіл республика бойынша жастар арасындағы діни ахуалды қысқарту мүмкіндігін қарастыру;

- вакансия жәрмеңкелерін өткізу және жастарды жұмысқа тұрғызу бойынша өңірлердегі жұмыспен қамту орталықтарының жұмысын күшейту;

- халықтың ауылдан қалаға кетуінің алдын алу және ауылдарды дамыту мақсатында әлеуметтік желілерде челленджер, промороликтер іске қосу, реалити-шоулар жасау және т.б. шаралар арқылы Қазақстан мен шетелдің үздік тәжірибесі үлгісінде осы саланың беделін көрсете отырып, агроөнеркәсіптік кешеннің беделін жаңғыртқан жөн. Өңірлерде ауыл шаруашылығын жүргізудің табысты тәжірибелері туралы материалдарды БАҚ-та және әлеуметтік желілерде жариялау;

- жастардың, әсіресе осал әлеуметтік топтардың (бала тууға байланысты демалыстағы жас аналар, мүмкіндіктері шектеулі жастар және NEET санатындағы жастар) әлеуметтік-экономикалық жағдайына қосымша зерттеу жүргізу;

- жастарды қолдаудың дәстүрлі қызметтерін (психологиялық көмек және т.б.) онлайн форматқа ауыстыру немесе құпиялық ережелерін ескере отырып, осы бағыт бойынша мобильді қосымшаларды әзірлеу (смартфондарда жүктеу үшін), бұл туралы жастарға хабарлау мүмкіндігін қарастыру;

- волонтерлік, жастар кәсіпкерлігі, ғылыми жобалар мәселелеріне мамандандырылған жастар ұйымдарының, ҰЕҰ әлеуетін қолдау және арттыру бойынша жұмыстарды жүзеге асыру.

Үшінші. Өмірдің түрлі аспектісі бойынша жастарды қолдауға бағытталған жаңа жобалар мен бағдарламаларға бастамашылық жасау:

- жастар үшін бастапқы жарна және ай сайынғы табыс мөлшері жөніндегі талаптарды жұмсарту арқылы ісін жаңа бастаған мамандарға арналған жеңілдікті ипотекалық несие беру бағдарламасын әзірлеу;

- қаладағы қоғамдық өмірден тыс қалатын ауыл жастары үшін әлеуметтік лифтілер болатын жобалар әзірлеу;

- жастар арасында қазақ тілін үйрену бойынша онлайн платформаны танымал ету (soyle.kz, «Тіл-құрал» және т.б.);

- қаржылық сауаттылық және икемді дағдыларды дамыту курстарын, оның ішінде қосымша білім беру шеңберінде әзірлеу;

- әртүрлі номинациядағы үздік жаңалықтарды жариялау бойынша сайыс ұйымдастыру (әртүрлі критерий бойынша: өзектілік, шынайылық, объективтік және т.б.); қоғамдық-саяси, жастар тақырыбын жария ету ерекшеліктерін зерделеу бойынша оқыту курстары мен мастер-кластар өткізу; жаңалық тартатын аккаунттар мен блогтардың жарнамасы саясатын бақылау және т.б.; медиаконтент өндіру жөніндегі арнайы жобалар арқылы ынтымақтастықты жолға қою (Salem Social Media, Qazaqfilm, Netflix және т.б.);

- NEET санатындағы жастардың өзін-өзі танытуы мен әлеуметтенуіне деген қажеттіліктерін іске асыруға бағытталған білім беру, шығармашылық және мәдени бағдарламалар мен жобалар әзірлеу қажет. Қысқа мерзімді жобаларға (шығармашылық конкурстарға, спорттық эстафеталарға және т.б.) қатысу осы санаттағы жастардың назарын аударып, жаңа рөлдік модельдерді қоюға мүмкіндік береді;

- БАҚ және әлеуметтік желілерде кең ақпараттық жариялаумен және ірі ақшалай сыйлықпен ауылдың жас кәсіпкерлеріне тәлімгерлік ету бойынша жобаға бастамашылық ету;

- балалар мен жасөспірімдерде азаматтық белсенділік пен патриотизмді тәрбиелеу мақсатында отан туралы ой-өрісті кеңейту үшін зияткерлік ойындарды, білім беру, дамыту әдістерін, мысалы, *бірқатар үстел ойынын, онлайн викториналар құру* ұсынылады; қаржылық сауаттылыққа тәрбиелеу және жастар арасында кәсіпкерлікті танымал ету үшін қазақстандық ерекшелікке назар аударатырып, *қазіргі заманғы танымал әлемдік үстел ойындарын* пайдалану ұсынылады, мысалы «Monopoly in Kazakhstan», «Alias in Kazakhstan»;

- жастардың қоғамдық санасында толеранттық, бейбітшілік мәдениеті, патриотизм, азаматтық жауапкершілік ұғымдарына негізделген жас қазақстандық тұлғасының жаңа құндылық моделін бекіту бойынша орта білім беру мекемелерінде сынып сағаттарын және колледждер мен ЖОО-ларда семинарлар бағдарламасын әзірлеу және ұйымдастыру;

- жастардың мемлекеттік тілді өз бетінше үйренуіне арналған платформа ретінде «тіл кафелері» пилоттық жобаларын іске қосу мүмкіндігін қарастыру. Бұл жоба Ресей Федерациясы, Эстония, Финляндия және басқа да Еуропа елдерінде сәтті жүзеге асырылуда және тілдік тәжірибені еркін және достық жағдайда өткізуге мүмкіндік береді, атап айтқанда: сөздік қорын толықтыру, пікірталас, фильм көру және үстел ойындары арқылы өздігінен үйрену тәжірибесі. «Тіл кафелерін» кітапханаларда, жазғы уақытта саябақтарда ұйымдастыруға болады;

- тәжірибе алмасу, студенттерді жаңа білім мен дағдылармен, мәдениетпен және елдің басқа өңіріндегі еңбек саласының мүмкіндіктерімен байыту үшін жағдай жасау мақсатында студенттердің ел ішіндегі *академиялық мобильділігі бағдарламасының мүмкіндіктерін кеңейту*. Жалпы білім беретін мектептердің жоғары сынып оқушылары үшін *осындай жобаны* іске қосу;

- буллингтің алдын алу мәселелері бойынша мектеп әкімшілігі мен мұғалімдердің біліктілігін арттыру және білім беру мекемелерінде оң ахуал жасау жөнінде арнайы курстар әзірлеу. Сондай-ақ буллингтің алдын алу бойынша педагогтар мен мұғалімдерге арналған әдістемелік құрал (үстел кітабы, жадынама және т.б.) әзірлеу қажет;

- орта білім беру мектептеріндегі шамадан тыс жүктелген сыныптар проблемаларын шешу жөніндегі Жол картасын әзірлеу, бұл сапалы білім алуға ғана емес, сонымен қатар балалар мен жасөспірімдердің өзін-өзі тану еркіндігіне де елеулі кедергі болуы мүмкін;

- жастарды тарта отырып, жергілікті, өңірлік және республикалық деңгейлерде аула спорты мәдениетін, аула футболы, волейбол, стритбол және т.б. бойынша жарыстар ұйымдастыруды және өткізуді ілгерілету;

- оқытудың базалық және орта деңгейлеріне бағдарланған мемлекеттік, орыс және ағылшын тілдерін тегін оқыту бойынша қолжетімді және сапалы білім беру жобаларын жасау, ілгерілету және уақтылы ақпараттық жария ету. Ресурс жетіспеушілігі мен материалдық ынталандыру болмауынан қазақ тілін ілгерілету жөніндегі көптеген жеке бастамалардың өз жұмысын жалғастыра алмауына байланысты осы жобаларды мемлекеттік қаржыландыруды (АБҚО гранттық қаржыландыру жүйесі арқылы болуы мүмкін) қамтамасыз ету ұсынылады. Бұл ретте халықты тегін курс ашылғаны туралы кеңінен хабардар ету, курс туралы ақпаратты (мекенжай, телефон, байланыс, жұмыс режимі) ресми сайттарда және әлеуметтік желілердегі аккаунттарында орналастыру.

Төртінші. Мемлекеттік жастар саясатын іске асыру шеңберінде ақпараттық жұмысты күшейту:

- жастарды шешім қабылдау процесіне тарту және азаматтық қатысуды арттыру үшін жастарды қолдау мен азаматтық бастамаларды дамытудың

мемлекеттік бағдарламалары туралы белсенді ақпараттық жұмыс жүргізу. Бұл ретте азаматтық қоғамды қолдау жөніндегі бастамалар ашықтық пен есеп берушіліктің айтарлықтай жоғары деңгейінде болуға тиіс. Жастардың қатысуы өміршең және тұрақты жастар ұйымдары мен ҰЕҰ арқылы кеңейе алады;

- насыбай, снюс, вейп, электрондық темекі және т.б. заттардың зияны туралы әлеуметтік роликтер әзірлеуді және оларды қоғамдық орындарда (саябақтарда, СОО және т.б.), сондай-ақ мектептерде көрсетуді қамтамасыз ету;

- ұлтшылдық көңіл-күй мен ксенофобияның алдын алу мақсатында қысқа метражды бейнероликтерді, мемуарларды, инфографиктерді, ойланбай айтылған пікірлер мен көпшілік алдында айтылған пікірлердің және әлеуметтік желілер мен мессенджерлерде этностар, конфессиялар, репатрианттар өкілдерін және т.б. қорлайтын жалған ақпаратты таратудың ықтимал салдарлары туралы сюжеті бар анимациялар көрсету;

- әлеуметтік желілерде міндетті түрде дер кезінде әрекет ететін кері байланыспен жастарды тұрақты негізде қолдау жөніндегі мемлекеттік бағдарламалар мен жобаларды түсіндіру үшін парақшалар ашу; жастарды қолдау жөніндегі мемлекеттік бағдарламалардың іске асырылу нәтижелерін жария ететін ақпараттық контент құруды қамтамасыз ету, сондай-ақ жастарды қолдау жөніндегі материалдардың мазмұны мен БАҚ-қа беру тәртібін қайта қарау қажет;

- YouTube және әлеуметтік желілерде әртүрлі тақырып бойынша (қоғамдық-саяси, мәдени, әлеуметтік, қоғамдық, бизнес және т.б.) волонтерлік қызметтегі, кәсіпкерліктегі және т.б. тәжірибесі туралы танымал жарқын тұлғалардың қатысуымен подкасттар тарату;

- осы нысаналы топқа патриотизмге, толеранттыққа, сан алуандылықтағы бірлікке, этносаралық келісімге баса назар аудара отырып, әлеуметтік желілерде оң контентті қалыптастыру үшін жасөспірімдер мен жастар арасында танымал сервистерді (мысалы, қазақстандық «VIP house» тикток-үйі және т. б.) пайдалану мүмкіндігін қарастыру;

- ел ішінде жұмыс істеп тұрған мемлекеттік және мемлекеттік емес білім беру бағдарламалары, жұмысқа орналастыру және тағылымдамадан өту жөніндегі бағдарламалар мен гранттар бойынша жастарды хабардар етуді күшейту;

- жастарды қолдау жөніндегі мемлекеттік бағдарламалар мен жобалар туралы ақпараттандыру шеңберінде әлеуметтік медиа мен БАҚ-та веб-құжаттама форматын (интерактивті мүмкіндіктері бар бейнеформаттар) пайдалануды кеңейту ұсынылады;

- жастар арасында ғылыми-зерттеу қызметін дәріптеу, ғылыми-зерттеу жұмысымен айналысатын оқушыларды көтермелеу жөніндегі жұмысты жалғастыру. Оқушылар мен студенттер жобаларының инкубаторларын құру үшін бизнес-құрылымдар тарапынан қолдау құралдарын тарту мүмкіндігін қарастыру;

- жастардың жыныстық өмірді жүргізуге, оның ішінде контрацепция құралдарының қолжетімділігі арқылы жауапты көзқарасын қалыптастыру мақсатында жоғары сыныптарда, жоғары оқу орындары мен колледждерде жыныстық тәрбие жөніндегі бағдарламаларды енгізу бойынша шаралар қабылдау;

- жастарды жыныстық және репродуктив денсаулық туралы хабардар етуді қамтамасыз ету. Жастар топтарының жасын, мәдени ерекшеліктерін ескере отырып, оқу бағдарламаларын, курстар әзірлеу. Жастарға (жастарын ескере отырып), ата-аналарға арналған ақпараттық контентті орналастыра отырып, БАҚ және әлеуметтік желілердің әлеуетін пайдалану. Халықтың түрлі топтарын жыныстық және репродуктивті денсаулық туралы хабардар етудің маңыздылығы туралы ақпараттық жұмыс жүргізу;

- медиасауаттылық және фактчекинг бойынша пәндерді/курстарды сынып сағаттарының жоспарына (мектептерде) және СОӨЖ (колледждер мен ЖОО-

ларда) енгізу. Бұл жағдайда пәннің/курстың тәжірибелік бағдарлануына негізгі баса аударған жөн;

- халық тығыз орналасқан өңірлерде (Жамбыл, Алматы, Түркістан облыстары, Шымкент, Алматы қалалары) волонтерлік жобалар туралы хабардар ету және жастарды волонтерлікке тарту жөніндегі жұмысты жандандыру.

Қазақстан Республикасы
Ақпарат және қоғамдық
даму министрлігі

«МОЛОДЕЖЬ КАЗАХСТАНА»

АНАЛИТИЧЕСКИЙ ДОКЛАД ПО РЕЗУЛЬТАТАМ
СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Нур-Султан, 2022

Социологическое исследование «Молодежь Казахстана»: НИЦ «Молодежь», Нур-Султан, 2022. - 129 стр.

Аналитический доклад основан на результатах социологического исследования «Молодежь Казахстана», проведенного методами массового республиканского и экспертного опросов по заказу Министерства информации и общественного развития Республики Казахстан.

© Научно-исследовательский центр «Молодежь», 2022

СОДЕРЖАНИЕ

I. ПРОГРАММА СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ	125
II. РЕЗУЛЬТАТЫ МАССОВОГО ОПРОСА МОЛОДЕЖИ	131
Социально-демографические характеристики респондентов.....	131
1. ЗДОРОВЬЕ И ДОСУГ МОЛОДЕЖИ	131
Состояние здоровья молодежи	131
Отношение к здоровому образу жизни	133
Отношение к репродуктивному здоровью	140
Отношение к физической культуре и спорту	143
Досуг молодежи	147
2. ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В ЖИЗНИ МОЛОДЕЖИ	151
Удовлетворенность системой образования	151
Школы.....	153
Колледжи	155
Вузы.....	156
Неформальное образование	157
Научная деятельность	158
3. СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ МОЛОДЕЖИ	161
Социальное самочувствие молодежи.....	161
Жилищная ситуация	166
Вопросы трудоустройства молодежи.....	168
Способы поиска работы	169
Опыт предпринимательской деятельности	171
4. ЦЕННОСТНЫЕ ОРИЕНТАЦИИ И ИНТЕРЕСЫ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ	173
Ценностные ориентиры молодежи.....	173
Языковая среда.....	178
Формирование религиозных убеждений.....	179
5. ГРАЖДАНСКАЯ АКТИВНОСТЬ	183
Общественно-политические настроения молодежи.....	183
Гражданская активность.....	188
Протестный потенциал	191
Январские события 2022 года	196
Конфликт между Россией и Украиной.....	199
Соблюдение прав молодежи	200
Вопросы безопасности	201
6. ЭФФЕКТИВНОСТЬ РЕАЛИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ МОЛОДЕЖНОЙ ПОЛИТИКИ.....	203
III. РЕЗУЛЬТАТЫ ЭКСПЕРТНОГО ОПРОСА	211

1. Оценка эффективности мер государственной молодежной политики.....	211
2. Актуальные проблемы молодежи.....	215
3. Ценностные ориентиры и предпочтения современной молодежи ...	218
4. Гражданская и политическая активность.....	221
5. Молодежная культура: создание условий для проявления таланта	224
6. Модернизация высшего образования	226
7. Рынок труда и навыки молодежи	229
8. Информатизация и работа с молодежью.....	233
IV. ВЫВОДЫ.....	237
V. РЕКОМЕНДАЦИИ.....	245

I. ПРОГРАММА СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Согласно данным Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан на начало 2022 года, в общей структуре населения страны молодежь составляет 20% или 3 741 083 человека, и является важным стратегическим и кадровым ресурсом. Молодежь играет важную роль в социальных отношениях, производстве материальных и духовных благ. Как показывает практика, положение молодежи в обществе и степень ее участия в развитии социальной среды зависит как от государственной политики, так и от уровня социально-политической активности самой молодежи.

Основным нормативным правовым документом, регулирующим сферу взаимодействия государства и молодежи в Республике Казахстан, является Закон «О государственной молодежной политике в Республике Казахстан» от 9 февраля 2015 года, в котором определены его цели, задачи, основные направления, а также механизмы государственной поддержки молодежи, обозначены ее социальные и политические права.

В государственных стратегических документах отмечается особая значимость молодого населения в развитии государства и важность формирования ответственности и активной гражданской позиции казахстанской молодежи. Государство на постоянной основе предпринимает меры в области расширения возможностей молодежи для творческой и профессиональной реализации, а также для повышения степени ее социального благополучия.

Для эффективной интеграции молодежи в социально-экономические процессы необходимы исследования проблем молодежной среды и повышение компетентности специалистов, работающих с молодежью.

Актуальность настоящего исследования обуславливается необходимостью постоянного анализа основных тенденций, проблем и особенностей развития молодежи для совершенствования государственной молодежной политики. Всестороннее изучение мнения и оценок молодых казахстанцев, а также экспертов в области молодежной политики касательно социальных институтов, организаций и государственных программ представляет собой особую ценность для анализа эффективности предпринимаемых мер государственной молодежной политики.

Методологическая часть программы

Цель исследования – изучение текущего состояния развития молодежи Казахстана в разрезе различных аспектов жизни и выработка рекомендаций по повышению эффективности реализации государственной молодежной политики.

Задачи:

- рассмотреть основные тенденции по состоянию здоровья молодежи, а также по организации ее досуга;
- выявить степень удовлетворенности качеством жизни и характеристики социального самочувствия молодежи;
- изучить ценностные ориентации и интересы молодых казахстанцев;
- проанализировать актуальные вопросы занятости молодежи;
- определить степень удовлетворенности молодежи качеством образования;
- изучить общественно-политические настроения молодежи;
- определить уровень участия молодежи в общественно-политических процессах;
- выработать рекомендации по повышению эффективности реализации государственной молодежной политики.

Гипотезы исследования:

1. Социально-экономическое положение молодежи с учетом актуальных вопросов трудоустройства, образования, доступности жилья, уровня доходов, оценивается большинством молодежи на высоком уровне.

2. Для молодежи в большей степени характерна удовлетворенность текущим состоянием здоровья, а также созданы условия для проведения полезного досуга.

3. Удовлетворенностью молодежи системой образования, несмотря на отдельные ее недостатки, оценивается на уровне выше среднего.

4. Главной ценностью для современной молодежи, в первую очередь, являются духовные и нематериальные ценности – семья, здоровье, дружба, любовь.

5. Основным каналом формирования мнения и представлений молодежи о различных аспектах жизнедеятельности являются социальные сети.

6. Уровень гражданской активности молодежи отмечается на невысоком уровне, при этом имеется тенденция к проявлению некоторых протестных настроений.

7. Для молодежи характерна невысокая степень уровня удовлетворенности реализуемой государственной молодежной политикой ввиду низкого уровня информированности о мерах государственной поддержки (программ и проектов), и, соответственно, невысокой степени вовлеченности в них.

Объект исследования – население Республики Казахстан в возрасте от 14 до 28 лет включительно (молодежь), выбранная по параметрам, репрезентирующим ее социально-демографические и территориальные характеристики.

Предмет исследования – оценка молодежью Казахстана основных аспектов своей жизни, включающие: здоровье и досуг, образование и наука, социально-экономическое положение, ценностные ориентации и интересы, общественно-политические процессы.

Интерпретация основных понятий

Государственная молодежная политика – система социально-экономических, организационных и правовых мер, осуществляемых государством и направленных на поддержку и развитие молодежи. Целью государственной молодежной политики является создание условий для полноценного духовного, культурного, образовательного, профессионального и физического развития молодежи, участия в процессе принятия решений, успешной социализации и направления ее потенциала на дальнейшее развитие страны.

Молодежь – это социально-демографическая группа, выделяемая на основе совокупности возрастных характеристик, особенностей социального положения и определенных социально-психологических качеств. В соответствии с Законом Республики Казахстан «О государственной молодежной политике», в настоящем исследовании в качестве молодежи выбраны граждане Республики Казахстан от четырнадцати до двадцати девяти лет.

Социальное самочувствие – интегральная характеристика реализации жизненной стратегии личности, отношения к окружающей действительности, субъективных ее сторон. Соотношение между уровнем притязаний и степенью удовлетворения потребностей субъекта, которые представлены как когнитивные формирования.

Общественно-политические настроения – общая эмоционально-рациональная оценка значительными количествами людей соответствия реальной социально-политической действительности, тех или иных ее аспектов

притязаниям, потребностям и интересам этих людей, осуществление которых связано с данной действительностью, с данными аспектами.

Ценностные ориентации – отражение в сознании человека ценностей, признаваемых им в качестве стратегических жизненных целей и общих мировоззренческих ориентиров.

Методическая часть исследования

В исследовании применены количественный и качественные методы сбора и анализа информации – массовый опрос с применением анкеты посредством личного интервью с респондентом, а также метод экспертного интервью.

В качестве основного **метода сбора информации** использован массовый опрос молодежи, в возрасте от 14 до 28 лет включительно, «face-to-face». Данный метод позволил получить наиболее объективную информацию о ситуации в молодежной среде.

Массовый опрос предполагает участие в исследовании большого числа респондентов, отобранных на основе выборки, и отражающих в своей совокупности структуру социальной группы. На основании результатов проведенного массового опроса с той или иной степенью точности строится прогноз о массовом поведении. Основное предназначение массовых опросов – получение информации о мнениях людей, их мотивах и оценках социальных явлений, о феноменах и состояниях общественного, группового и индивидуального сознания.

Экспертный опрос – разновидность опроса, в ходе которого респондентами являются эксперты – высококвалифицированные специалисты в определенной сфере деятельности. Метод подразумевает компетентное участие специалистов в анализе и решении рассматриваемой проблемы.

В практике социологических исследований экспертный опрос используется: для прогноза развития того или иного явления; для оценки степени достоверности массового опроса; для сбора предварительной информации о проблеме исследования (зондаж); в ситуациях, когда массовый опрос простых респондентов не возможен или не эффективен.

Надежность оценок и решений, принимаемых на основе суждений экспертов, достаточно высока и, в значительной степени, зависит от организации и направленности процедуры сбора, анализа и обработки полученных мнений. Сама процедура предполагает анализ исследуемой ситуации; выбор группы экспертов; выбор способа замера экспертных оценок; процедуру непосредственной оценки работы экспертов; анализ полученных данных.

Объем выборочной совокупности составил 2000 респондентов. Территория проведения социологического исследования охватывает все регионы Республики Казахстан – города республиканского значения гг. Нур-Султан, Алматы и Шымкент, 14 областных центров, а также сельские населенные пункты. В исследовании использована стратифицированная многоступенчатая выборка с квотированием. Вначале, исходя из численности населения по областям и городам, определены объемы выборки по регионам страны. Далее, по каждому региону вычислены объемы городской и сельской выборки.

Расчет выборочной совокупности по проекту, человек*

	Всего	Городское население	Сельское население	Мужчины	Женщины
Республика Казахстан	2000	1126	874	1019	981
Акмолинская	74	33	41	38	36
Актюбинская	91	61	30	46	45
Алматинская	210	42	168	106	104
Атырауская	71	36	35	37	34
Западно-Казахстанская	66	32	34	33	33
Жамбылская	130	49	81	66	64
Карагандинская	138	107	31	71	67
Костанайская	81	44	37	42	39
Кызылординская	95	39	56	48	47
Мангистауская	82	32	50	42	40
Павлодарская	70	47	23	36	34
Северо-Казахстанская	52	22	30	27	25
Туркестанская	256	49	207	132	124
Восточно-Казахстанская	125	74	51	65	60
г. Нур-Султан	124	124	0	61	63
г. Алматы	204	204	0	104	100
г. Шымкент	131	131	0	65	66

* По данным Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан на 1 января 2022 года

В настоящем исследовании отбор единиц наблюдения проведен в несколько этапов:

1. Отбор по областям – исходя из численности населения по областям и городам республиканского значения от 14 до 28 лет включительно, определены объемы выборки по 17 регионам страны.

2. Отбор по принципу город-село – в каждой области высчитаны объемы городской и сельской выборки. Опросом охвачены все областные центры, отдельные малые города и сельские населенные пункты.

3. Отбор точек опроса – в городских и сельских населенных пунктах производился простой случайный отбор микрорайонов и улиц из картографического списка данного поселения.

4. Отбор домохозяйства – следуя по маршруту от стартовой точки по правилу «левой руки» отбиралось домохозяйство с 5-кратным шагом отбора в городе и 3-кратным шагом отбора в селе с ограничением активных интервью на одно домохозяйство в количестве 1 респондента, подошедшего по квотам. Стартовая точка выбиралась произвольно.

5. Отбор респондентов согласно квоте – в каждом отдельно взятом домохозяйстве респонденты отбирались по двум признакам – пол и возраст – половозрастной квоте – возраст респондента на момент опроса не должен был быть ниже 14 и выше 28 лет, а также репрезентативная представленность по полу (количество опрашиваемых мужчин и женщин рассчитано согласно данным Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам по каждой области, городу и селу).

Выборка репрезентативна, т.е. по выделенным параметрам состав респондентов приближается к соответствующим пропорциям в генеральной совокупности. При этом отклонение средних характеристик выборочной совокупности от средних характеристик генеральной совокупности не превышает $\pm 2,19\%$.

Выборочная совокупность экспертных интервью составила 10 экспертов согласно заданным параметрам: квалификация, сфера деятельности (связанная с молодежью в тех сферах, которые должны быть изучены – здравоохранение, образование и досуг, занятость и трудоустройство, государственная молодежная политика и т.д.).

Структура инструментария

Для сбора первичной информации использована анкета социологического исследования – тиражированный документ, который содержит набор вопросов, сформулированных и связанных между собой по определенным правилам. Свойства и качества социологической анкеты, ее объем, структура, специфика конструирования вопросов тесно связаны и определяются типом опроса, для которого данный инструмент предполагается использовать, а также особенностями объекта исследования. Опрос респондентов проведен на 2-х языках: казахском и русском, в зависимости от выбора респондента. Сбор информации полевого этапа исследования реализован специально подготовленными интервьюерами под руководством региональных супервайзеров.

Экспертные интервью проведены по заранее подготовленному сценарию (гайду), разработанному в соответствии с задачами исследования.

Структуру инструментария исследования составляет ряд вопросов, разделенных на логические блоки в соответствии с программными целями и задачами исследования.

При проведении интервью проводилась аудиозапись для облегчения последующей расшифровки (транскрибирования) и анализа данных. По итогам проведена расшифровка аудиозаписей и составлен транскрипт.

Методика обработки информации

По итогам полевого этапа исследования проведены контроль работы интервьюеров (100% проверка корректности заполнения анкет и 30% контроль поля по телефону), а также кодировка, ввод и обработка данных.

Ввод, обработка первичных данных, а также вывод одномерных, двумерных таблиц, корреляционный и кластерный анализы выполнены с помощью лицензионной, русифицированной компьютерной программы SPSS.

Методы анализа информации

Основными методами анализа первичной социологической информации выступили:

- 1) одномерный анализ данных;
- 2) двумерный анализ данных;
- 3) корреляционный анализ.

Этапы организации социологического исследования:

1 этап. Подготовка социологического опроса.

Разработка программы, включающей в себя:

- определение проблемной ситуации;
- обзор литературы по избранной теме;
- постановка целей и задач;
- операционализация понятий;
- выдвижение гипотез;
- проектирование выборочной совокупности.

Разработка инструментария (анкеты) для сбора эмпирической информации:

- перевод анкеты;
- пилотирование инструментария.

2 этап. Сбор эмпирического материала.

Организация опроса:

- подбор, подготовка, инструктаж интервьюеров;
- распределение участков опроса;
- отбор единиц опроса;
- рассылка анкет и инструкций по проведению опроса и заполнению анкет;
- проведение интервью.

3 этап. Обработка и интерпретация социологических данных:

- изготовление макета в программе для анализа и обработки статистических данных (SPSS);
- кодировка анкет (кодирование открытых ответов респондентов);
- ввод анкетных данных;
- контроль поля;
- обработка и выведение линейных отчетов и отчетов по социально-демографическим параметрам;
- применение других видов статистического анализа.

4 этап. Анализ полученных данных.

Проведение первичного анализа:

- фиксирование зависимостей, выявленных в результате опроса;
- выведение таблиц;
- построение диаграмм.

Вторичный анализ данных:

- сравнительный анализ;
- привлечение дополнительной информации;
- выдвижение новых предположений и рекомендаций;
- подготовка финального отчета исследования.

II. РЕЗУЛЬТАТЫ МАССОВОГО ОПРОСА МОЛОДЕЖИ

Социально-демографические характеристики респондентов

В исследовании приняли участие граждане в возрасте: 14-18 лет (34,3%), 19-23 лет (30,8%) и 24-28 лет (35,0%). Гендерный состав респондентов представлен 1012 мужчинами (50,6%) и 988 женщинами (49,4%).

В обобщенном виде молодежь представлена 70,7% казахами, 20,0% представителями русского этноса и 9,4% других этносов.

67% молодых людей проживают с родными или родителями.

Преобладающая часть молодежи не имеет своих семей (65,9%), 30,5% молодежи состоят в зарегистрированном браке, 3,1% живут в гражданском браке. Более двух третей (71,7%) не имеют детей, доля семей с тремя и больше детьми – 3,3%.

40,8% работает, 36,2% только учатся, учатся и одновременно работают 11,1%.

На собственные средства живут 46,2% молодых людей, 38,9% обеспечивают родители.

Доля тех, кто не работает составила 41,9%. Из тех, кто ведет трудовую деятельность наиболее представлены молодые люди из сфер услуг, торговли, науки, культуры и образования.

1. ЗДОРОВЬЕ И ДОСУГ МОЛОДЕЖИ

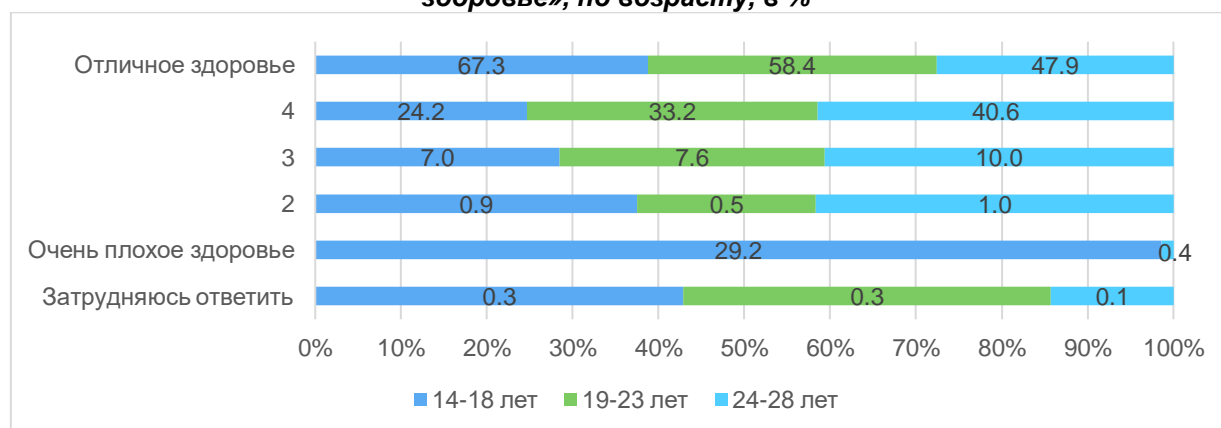
Состояние здоровья молодежи

Здоровье выступает важнейшим фактором, оказывающим влияние на качество жизни человека. Состояние здоровья молодежи было изучено через изучение мнения самих респондентов.

Исследование показало, что более половины опрошенных считают, что у них отличное здоровье, треть респондентов (32,7%) – хорошее. 8,3% поставили оценку удовлетворительно, 1,1% отметили, что состояние их здоровья плохое/очень плохое.

В ответах респондентов проявляется корреляция с возрастом: младшая возрастная группа (14-18 лет) оценивает свое здоровье более позитивно (в среднем на 10-20% больше выборов оценки «отлично» (67,3%), чем в средней (58,4%) и старшей (47,9%) возрастных группах молодежи) (Диаграмма №1).

Диаграмма №1. Распределение ответов на вопрос: «Оцените состояние своего здоровья по шкале от 1 до 5 баллов, где 1 – очень плохое здоровье, 5 – отличное здоровье», по возрасту, в %

Корреляция с гендерной принадлежностью, регионами, социальным статусом значимой дифференциации в ответах респондентов не выявила.

Для более точной оценки состояния здоровья в инструментарий исследования был включен уточняющий вопрос: «*Какое из описаний подходит к Вашей ситуации?*», где в качестве вариантов ответа были размещены отдельные проблемные аспекты.

Из ответов респондентов практически каждый пятый опрошенный отмечает проблемы с ухудшением зрения (21,6%). 13,3% отметили проблемы с ЖКТ (желудочно-кишечный тракт), 11,1% – со спиной и 11% – с лишним весом. Доля молодежи, состоящей на учете у врача по причине наличия хронических заболеваний, составила 8,2% (Диаграмма №2).

Диаграмма №2. Распределение ответов на вопрос: «Какое из описаний подходит к Вашей ситуации?», в %

Корреляция с возрастом показала, что чем старше респондент, тем чаще он отмечает проблемные аспекты, связанные со здоровьем. Такая же закономерность проявилась и в корреляции с типом населенного пункта. Городская молодежь на порядок чаще отмечает наличие тех или иных проблем со здоровьем. На основании ответов респондентов можно сделать вывод о том, что девушки чаще отмечают проблемы с лишним весом, плохим зрением и проблемами ЖКТ.

Корреляция с регионом проживания продемонстрировала следующее распределение ответов респондентов: каждый пятый опрошенный в Западно-Казахстанской области (21,2%) отметил, что *имеет хроническое заболевание и состоит на учете*. Регионы, где показатель по этому вопросу превышает общереспубликанский (8,2%): г.Алматы (13,2%), Карагандинская (13%), Кызылординская (12,6%), Костанайская (11,1%), Алматинская (10%) области.

Проблема с лишним весом отмечалась каждым пятым респондентом СКО (21,2%) и молодежью двух мегаполисов: 16,7% в г.Алматы, 16,1% в г. Нур-Султан.

Проблема с плохим зрением наиболее актуальна для молодых респондентов из Актюбинской (38,5%), Кызылординской (32,6%) областей, г.Алматы (30,9%) и Нур-Султан (25,8%).

Проблемы со спиной чаще отмечали респонденты, проживающие в Кызылординской (23,2%) и Восточно-Казахстанской (22,4%) областях.

Каждый третий опрошенный из Кызылординской области (32,6%) и каждый пятый из г.Алматы (21,1%) и Павлодарской области (20%) отмечал наличие *проблемы с ЖКТ*.

Отношение к здоровому образу жизни

В целом при оценке важности ведения здорового образа жизни, преобладающая часть молодежи отвечает положительно. Так, практически половина опрошенных (49,6%) отметили, что для них это скорее важно. Очень важен ЗОЖ для 40,6% респондентов. 8,3% ответили отрицательно (в сумме варианты «скорее не важно – (6,5%) и совсем не важно – 1,8%).

Рассмотрим корреляцию важности здорового образа жизни с возрастом респондентов (Таблица №1). В сумме двух вариантов ответа «очень важно» и «скорее важно» ответы респондентов составляют 90% и выше.

Таблица №1. Распределение ответов на вопрос «Считаете ли Вы важным для себя вести здоровый образ жизни?», по возрасту, в %

Варианты ответов	14-18 лет	19-23 лет	24-28 лет
Да, для меня это очень важно	42,0	40,7	39,0
Скорее важно	48,6	50,1	50,1
Скорее не важно	5,0	7,3	7,3
Совсем не важно	1,9	1,5	1,9
Затрудняюсь ответить	2,5	0,5	1,7

В разрезе гендера значимых различий в ответах респондентов не выявлено.

Для сельской молодежи (94,3%) важность здорового образа жизни выше, чем для городской (87,5%).

Опрос показал, что наиболее распространенная вредная привычка молодежи – это поздний отход ко сну и сон менее 6 часов, что было отмечено 43,1% респондентом. Самыми актуальными вредными привычками являются употребление нездоровой пищи (34,9%) и длительное времяпрепровождение в социальных сетях (43%). Практически каждый четвертый респондент (26%) отметил в качестве вредной привычки – сидячий образ жизни (Таблица №2).

Таблица №2. Распределение ответов на вопрос «Назовите ТРИ вредные привычки, в большей степени присущие Вам?», в %

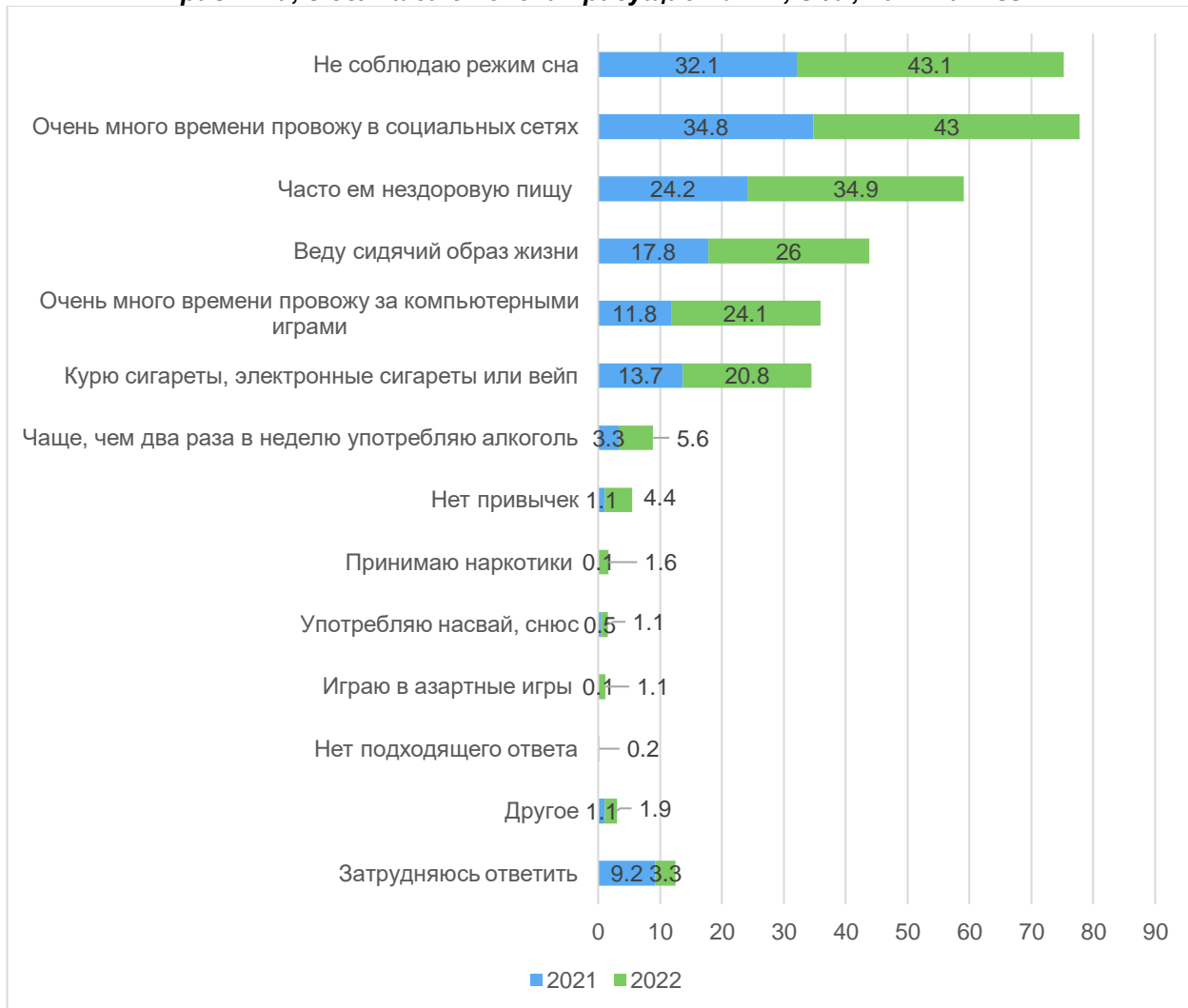
Варианты ответов	%*
Ложусь спать после 24:00 или сплю меньше 6 часов в сутки	43,1
Очень много времени провожу в социальных сетях	43,0
Часто ем нездоровую пищу (фастфуд, полуфабрикаты и др.)	34,9
Веду сидячий образ жизни	26,0
Очень много времени провожу за компьютерными играми	24,1
Курю сигареты, электронные сигареты или вейп	20,8

Для каждого пятого (20,8%) актуальна проблема употребления электронных сигарет или вейпов (Диаграмма №3).

Анализ полученных данных в динамике с 2021 годом показывает то, что список вредных привычек сохраняется в той же последовательности, но количественные значения выросли на 8-10%. Это свидетельствует о том, что данная проблема стала острее. Так, более чем на 10% выросла доля молодежи, употребляющей нездоровую пищу; на 8,1% увеличилось число молодежи, которая много времени проводит в социальных сетях; более чем на 12 % увеличилось число

молодых людей очень много времени играющих в видеоигры; более чем на 7% увеличилось число курящей молодежи.

Диаграмма №3. Распределение ответов на вопрос «Назовите ТРИ вредные привычки, в большей степени присущие Вам?», в %*, 2021-2022 гг.

*Сумма не равна 100%, т.к. респонденты могли выбрать несколько вариантов ответа

В разрезе возраста можно выделить то, что респонденты младшей возрастной группы (14-18 лет) значительно больше средней и старшей групп молодежи проводят время в социальных сетях и за компьютерными играми. Молодежь средней возрастной группы в качестве вредной привычки чаще отмечала поздний отход ко сну. Для молодежи старшей возрастной группы актуальнее, чем для других групп молодежи, сидячий образ жизни и употребление электронных сигарет, вейпов (Таблица №3).

Таблица №3. Распределение ответов на вопрос «Назовите ТРИ вредные привычки, в большей степени присущие Вам?» по возрасту, в %

Варианты ответов	14-18 лет	19-23 лет	24-28 лет
Очень много времени провожу в социальных сетях	50,7	42,0	36,4
Ложусь спать после 24:00 или сплю меньше 6 часов в сутки	39,7	45,9	43,9
Часто ем нездоровую пищу фастфуд, полуфабрикаты и др.	35,6	32,2	36,4
Очень много времени провожу за компьютерными играми	32,3	24,1	16,0
Веду сидячий образ жизни	22,5	26,0	29,4
Курю сигареты, электронные сигареты или вейп	11,1	22,6	28,6
Чаще, чем два раза в неделю употребляю алкоголь	2,8	4,9	8,9
Принимаю наркотики, в том числе марихуана, кокаин, LSD	1,8	1,6	1,4
Употребляю насвай, снюс виды табачного изделия	0,7	1,0	1,6
Играю в азартные игры ставки и т.д.	1,0	1,1	1,1
Нет вредных привычек	5,7	3,4	4,0
Затрудняюсь ответить	4,5	3,1	2,3

Следует отметить, что частота выбора ответов «очень много времени провожу в социальных сетях», в сельской местности больше (46,7% респондентов в селе, 40,6% в городской). Это может быть обусловлено отсутствием или недостаточностью досуговой инфраструктуры в сельской местности.

Городская молодежь чаще выбирала в числе вредных привычек «ложусь спать после 24:00 или сплю меньше 6 часов в сутки» 44,7% против 40,6% сельской молодежи (Таблица №4).

Таблица №4. Распределение ответов на вопрос «Назовите ТРИ вредные привычки, в большей степени присущие Вам?» по типу населенного пункта, в %

Варианты ответов	Город	Село
Ложусь спать после 24:00 или сплю меньше 6 часов в сутки	44,7	40,6
Очень много времени провожу в социальных сетях	40,6	46,7
Часто ем нездоровую пищу	38,4	29,5
Веду сидячий образ жизни	25,9	26,1
Очень много времени провожу за видеоиграми	21,0	28,6
Курю сигареты, электронные сигареты или вейп	22,1	18,7
Чаще, чем два раза в неделю употребляю алкоголь	6,0	4,9
Играю в азартные игры	1,2	1,0
Принимаю наркотики, в том числе марихуана, кокаин, LSD	1,7	1,4
Употребляю насвай, снюс	0,7	1,6
Нет вредных привычек	4,3	4,5
Затрудняюсь ответить	2,6	4,4

Отношение молодежи к здоровью – очень важный вопрос, но не менее важно стремление к поддержанию здоровья на должном уровне. Каким образом и с какой периодичностью молодежь обращает внимание на свое здоровье?

Наиболее популярные меры поддержки здоровья для молодежи¹: прогулки на свежем воздухе (60,0%), своевременное обращение к врачам (35%), внимательное отношение к питанию (30,4%), соблюдение режима сна (29,4%), занятия физическими упражнениями, зарядкой (29,2%), использование информации из Интернета по ЗОЖ (23,7%), систематическое обследование у врачей (21,9%).

Корреляция с возрастом респондентов показала, что молодежь младшей возрастной группы чаще гуляет на свежем воздухе (65%), занимается физическими упражнениями (33,7%) и старается соблюдать режим сна (30,8%). В свою очередь, старшая молодежь более внимательно относится к своему питанию (31,3%), чаще использует информацию из Интернета (25,9%) и систематически проходит обследования у врачей (23,9%). В этом ключе наиболее уязвимой выступает

¹ Вариант ответа «всегда»

средняя возрастная группа молодежи, которая, в силу своего возраста и социального статуса, преимущественно лишь иногда использует меры поддержки здоровья.

В разрезе гендерной принадлежности: девушки более осознано подходят к поддержке здоровья, чем юноши – в большей степени соблюдают режим сна, своевременно обращаются к врачу и систематически проходят обследование у врачей. Для юношей более предпочтительны активные формы: занятия физическим спортом, бег (Диаграмма №4).

Диаграмма №4. Распределение ответов на вопрос: «Что из перечисленного Вы предпринимаете, чтобы поддерживать свое здоровье?», (вариант ответа «всегда»), в разрезе гендера, в %

Интересны распределения ответов респондентов в зависимости от типа населенного пункта. Исследование выявило, что сельская молодежь более внимательно относится к своему здоровью, что выражается в следующих оценках. 34,9% сельской молодежи всегда, часто занимается физкультурой (для сравнения: городская молодежь – 25,4%); внимательно относится к своему питанию – 36,2% (городская – 26,6%); систематически проходит обследования у врачей – 27,1% (городская – 18,5%); читает и слушает информацию по ЗОЖ в интернете – 31,5% (городская – 18,6%). Данные ответы опровергают стереотипное мнение о том, что в селе меньше возможностей для сохранения и поддержания своего здоровья. Самое главное – это отношение молодежи к данному вопросу, субъективная составляющая, которая и формирует в дальнейшем образ жизни.

Поведенческие практики молодежи по поддержке состояния здоровья могут быть опосредованы определенными ситуациями и состоянием, как правило, негативно воздействующими на самочувствие человека и качество его жизни в целом. Ретроспективный анализ настроения респондентов осуществлен через их ответы на вопрос: «Испытывали ли Вы что-либо из перечисленного в прошлом году?».

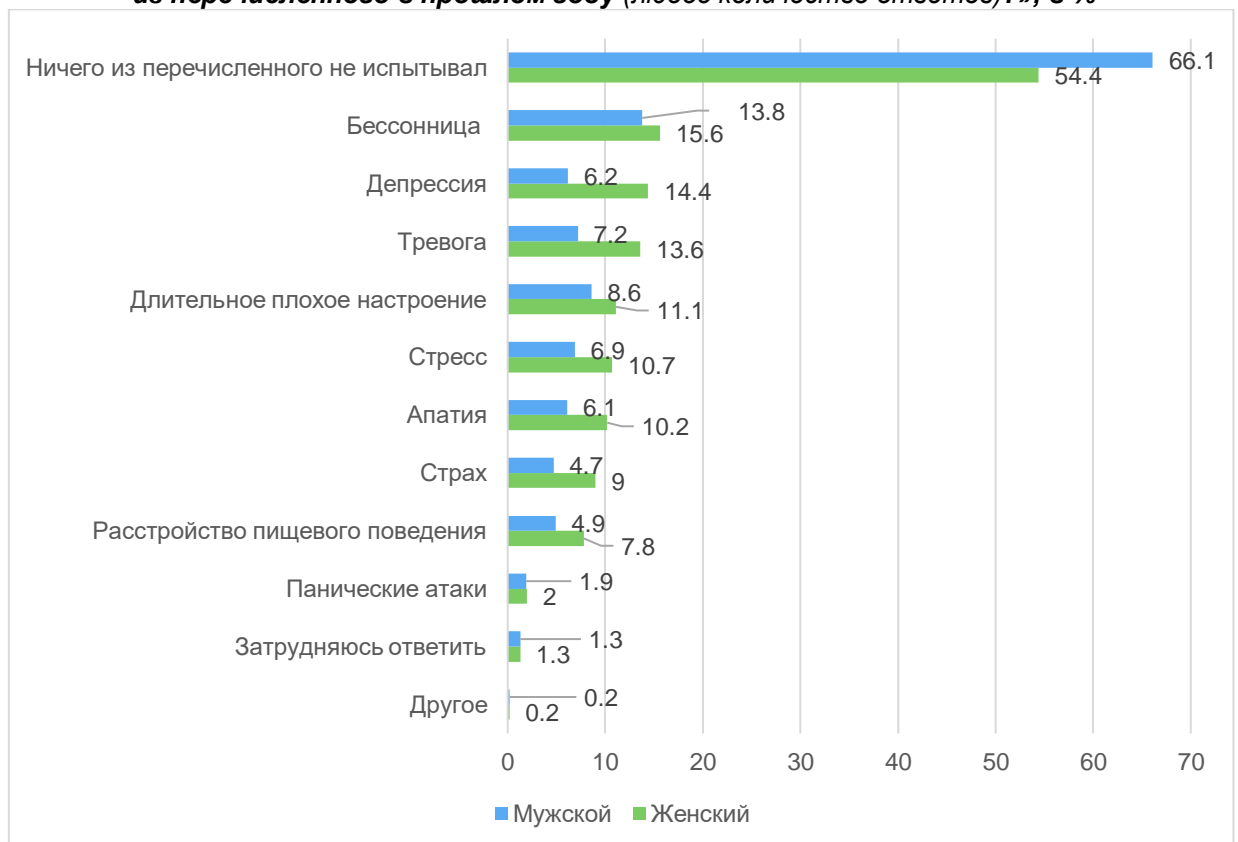
14,7% отметили, что у них была бессонница и расстройства сна, 10,4% испытывали тревогу, 10,3% пожаловались на депрессию, 9,9% отметили длительное плохое настроение, 8,8% выделили стресс, 8,2% – апатию, 6,9% страх, 6,4% – расстройства пищевого поведения (Диаграмма №5).

Диаграмма №5. Распределение ответов на вопрос «Испытывали ли Вы что-либо из перечисленного в прошлом году (любое количество ответов)?», в %?

Гендерная специфика представлена в Диаграмме №6, где видно, что девушки чаще отмечали воздействие определенных ситуаций.

Диаграмма №6. Распределение ответов на вопрос: «Испытывали ли Вы что-либо из перечисленного в прошлом году (любое количество ответов)?», в %

Анализ эмпирических данных продемонстрировал, что городские жители чаще отмечают воздействие определенных отрицательных чувств и эмоций, чем жители села (Таблица №5).

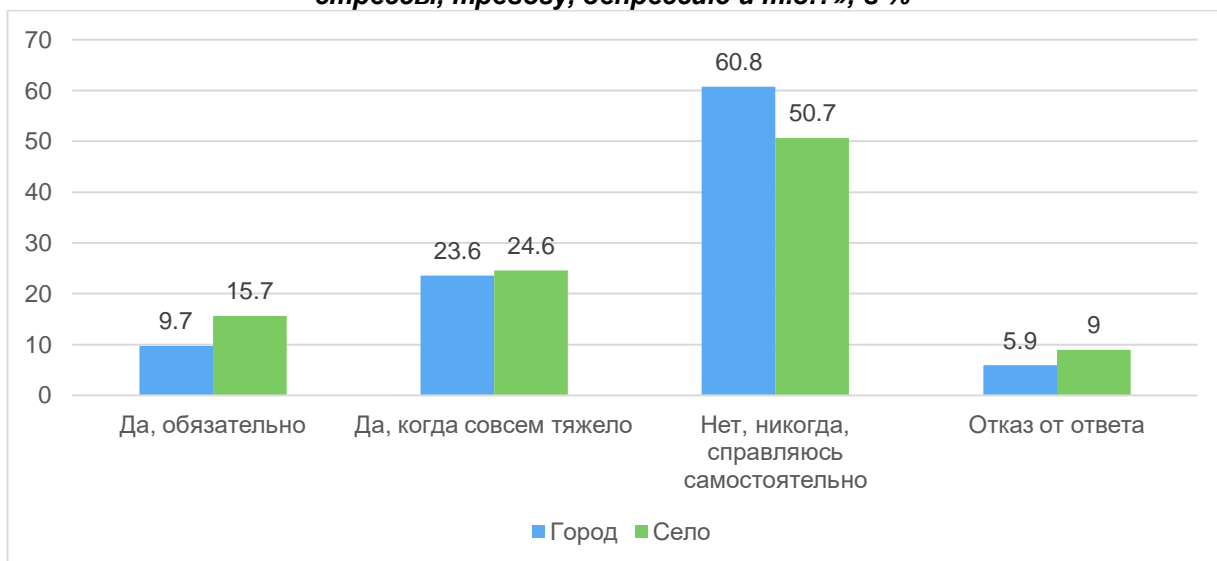
Таблица №5. Распределение ответов на вопрос «Испытывали ли Вы что-либо из перечисленного в прошлом году (любое количество ответов)?», по типу населенного пункта, в %?

Варианты ответов	Город	Село
Апатия	9,3	6,4
Страх	6,5	7,4
Депрессия	11,8	7,9
Тревога	9,9	11,1
Длительное плохое настроение	11,7	7,1
Стресс	9,9	7,1
Расстройство пищевого поведения	7,0	5,3
Бессонница или другие расстройства, связанные со сном	16,2	12,4
Панические атаки	2,4	1,3
Ничего из перечисленного не испытывал	56,4	66,2
Затрудняюсь ответить	1,0	1,8

Среди тех, кто отметил, что сталкивался в прошлом году с негативными чувствами, состоянием и т.п. уточнили, *обращались ли они за помощью к кому-либо?* Результаты исследования показали, что больше половины опрошенных (57,4%) – самостоятельно справляются с тяжелой психологической ситуацией. Практически каждый четвертый респондент (23,9%) обращается за помощью только «когда совсем тяжело». Лишь 11,7% отметили, что обращаются за помощью в подобных ситуациях.

Обращает на себя внимание то, что сельская молодежь чаще готова обратиться за помощью, чем городская (Диаграмма №7).

Диаграмма №7. Распределение ответов на вопрос «Обращаетесь ли Вы за помощью к кому-либо, если испытываете тяжелое психологическое состояние, стрессы, тревогу, депрессию и т.д.?», в %

При этом, обращает на себя внимание то, что в разрезе возраста не выявлены значимые различия в ответах респондентов: и школьники-подростки, и студенты, и те, кто относятся к старшей возрастной группе преимущественно не обращаются за помощью. Более того, в данном вопросе не проявляется и гендерная специфика, что доказывает стереотипность мнения о том, что женщины чаще обращаются за помощью при тяжелой психологической ситуации.

При корреляции данного вопроса с типом населенного пункта заметна небольшая разница ответов сельской и городской молодежи. Так, сельская молодежь чаще отмечала готовность обратиться за помощью в сложной психологической ситуации (Таблица №6).

Таблица №6. Распределение ответов на вопрос: «Обращаетесь ли Вы за помощью к кому-либо, если испытываете тяжелое психологическое состояние, стрессы, тревогу, депрессию и т.д.?», по типу населенного пункта, в %

Варианты ответов	Город	Село
Да, обязательно	9,7	15,7
Да, когда совсем тяжело	23,6	24,6
Нет, никогда, справляюсь самостоятельно	60,8	50,7
Отказ от ответа	5,9	9,0

Какие способы выбирает молодежь для улучшения своего психологического, эмоционального состояния?

Специфика негативных ситуаций, как уже было обозначено, заключается в их способности оказывать влияние на качество жизни. В данном контексте важным вопросом выступает готовность молодежи обратиться за помощью к кому-либо.

Наиболее эффективные способы улучшения состояния, по мнению молодежи, отражены в Диаграмме №8. Ожидается, что на первом месте – это разговор с близкими, далее мы видим, что треть молодежи предпочитает поиск информации в Интернете и каждый пятый респондент отмечает, что наиболее лучший способ улучшения состояния – ведение здорового образа жизни (занятие спортом, питание и т.д.). Исследование показало, что традиционные способы помощи, например, звонок в психологическую службу, не популярны среди молодежи.

Диаграмма №8. Распределение ответов на вопрос «Если Вы испытали (или испытываете) что-либо из вышеперечисленного, что Вы бы выбрали для улучшения своего состояния (не более трех ответов)?», в %

Предположение о том, что определенная часть молодежи не информирована о важности ЗОЖ косвенно подтверждается корреляцией выше озвученного вопроса с вопросами о вредных привычках (Таблица №7). Так, 40,9% респондентов, употребляющих насвай, снюс, отметили, что никогда не читают, не слушают информацию в Интернете по ЗОЖ, среди курящих электронные сигареты таких 42,2%, а среди тех, кто чаще, чем два раза в неделю употребляет алкоголь – данный показатель достигает 64,0%. В данном случае, мы видим: несмотря на то, что Интернет является вторым по популярности источником информирования для молодежи по вопросам ЗОЖ, определенные группы молодежи не попадают в сферу информирования.

Таблица №7. Распределение ответов на вопрос «Если Вы испытали (или испытываете) что-либо из вышеперечисленного в вопросе №5, что Вы бы выбрали для улучшения своего состояния (не более трех ответов)?» / «Читаю и слушаю информацию в Интернете по здоровому образу жизни», в %

Варианты ответов	Чаще, чем два раза в неделю употребляю алкоголь	Курю сигареты, электронные сигареты или вейп	Ложусь спать после 24:00 или сплю меньше 6 часов в сутки	Принимаю наркотики, в том числе марихуана, кокаин, LSD	Употребляю насвай, снюс виды табачного изделия	Играю в азартные игры ставки и т.д.
Всегда, часто	13,5	13,0	22,8	12,5	31,8	31,8
Иногда	22,5	44,8	50,8	68,8	27,3	36,4
Никогда	64,0	42,2	26,5	18,8	40,9	31,8

Учитывая мнение респондентов, представляется целесообразным, рассмотреть возможность перевода традиционных служб помощи в онлайн-формат, либо разработка мобильных приложений, которые могут быть использованы в смартфонах, не нарушая правила анонимности и конфиденциальности.

Распределение ответов по типу населенного пункта демонстрирует большую потребность городской молодежи в способах психологической помощи (Диаграмма №9).

Диаграмма №9. Распределение ответов на вопрос: «Если Вы испытывали (или испытываете) что-либо из вышеперечисленного, что Вы бы выбрали для улучшения своего состояния (не более трех ответов)?», в %

Отношение к репродуктивному здоровью

Важной составляющей здорового образа жизни и характеристикой отношения молодежи к здоровью выступает уровень информированности о репродуктивном здоровье. На вопрос: «Оцените уровень своих знаний о репродуктивном здоровье?» были получены следующие ответы: 38,7% отметили, что «что-то слышали, но точно не знают, о чем речь»; 29,9% – не знают, что это такое и 29% – хорошо об этом информированы.

Уровень информированности о репродуктивном здоровье напрямую опосредован возрастом респондента: чем моложе респондент, тем менее он об этом информирован (Таблица №8).

Таблица №8. Распределение ответов на вопрос «Оцените уровень своих знаний о репродуктивном здоровье?» по возрасту и типу населенного пункта, в %

Варианты ответов	14-18 лет	19-23 лет	24-28 лет	Город	Село
Первый раз слышу, не знаю, что это такое	43,4	25,4	20,7	28,3	32,3
Что-то слышал (-а), но точно не знаю, о чем речь	38,7	40,2	37,4	37,0	41,4
Хорошо информирован	14,9	32,2	39,9	32,0	24,3
Затрудняюсь ответить	3,1	2,3	2,0	2,7	2,0

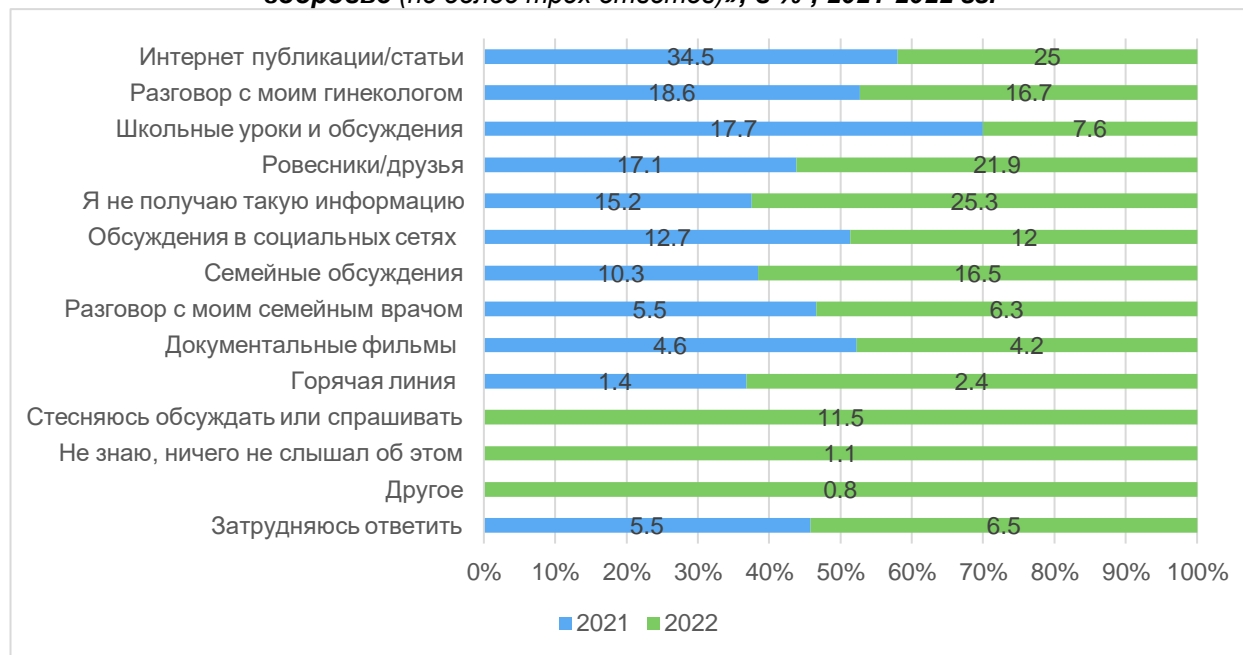
Аналогичная ситуация и с сельской молодежью, которая менее информирована о репродуктивном здоровье, чем городская. Так, преобладающая часть сельской молодежи (41,4%) имеет лишь поверхностную информацию о репродуктивном здоровье, треть опрошенных (32,3%) вообще не знают, что это такое. Для сравнения среди городской молодежи треть опрошенных (32%) напротив хорошо об этом информированы (в селе – 24,3%), а ничего об этом не знают – 28,3%.

Специфика репродуктивного здоровья выражается в том, что данная сфера, в силу своей деликатности, зачастую является табуированной для разных групп общества. Вместе с тем, неинформированность о важности сексуального и репродуктивного здоровья, отсутствие каналов прямого информирования, закрытость данной темы могут иметь значительные отрицательные последствия, которые проявляются в случаях ранней беременности, диагностики ЗППП среди молодежи, абортах и др. Учитывая это, чрезвычайно важно обеспечить информирование молодежи о сексуальном и репродуктивном здоровье.

Исследование показало, что четверть респондентов не получает подобного рода информацию (25,3%), практически столько же (25%) получают информацию из Интернет-публикаций. Каждый пятый молодой человек (21,9%) узнает от друзей, родственников. 16,7% получают информацию из квалифицированных источников – врачей, 16,5% обсуждают эту тему в семье. В школе информацию получают лишь 7,6% молодежи, что крайне недостаточно (Диаграмма №10).

Анализ данных в динамике указывает на то, что в сравнении с 2021 годом на 10% увеличилось количество молодежи, ответившей, что нет информации о репродуктивном и сексуальном здоровье; уменьшилось количество молодежи, обращающейся в Интернет. Вместе с тем, на 4-6% выросла значимость таких источников информации как друзья и семья. Актуальность недостаточности информирования об этой сфере жизни в школах наглядно демонстрирует снижение оценок варианта «школьные уроки и обсуждения» с 17,7% в 2021 году до 7,6% в 2022 году.

Диаграмма №10. Распределение ответов на вопрос «Укажите ТРИ самых авторитетных для Вас источника информации о сексуальном и репродуктивном здоровье (не более трех ответов)», в %*, 2021-2022 гг.

*Сумма не равна 100%, т.к. респонденты могли выбрать несколько вариантов ответа

Важность информирования о репродуктивном здоровье заключается, во-первых, в его сохранении, во-вторых, в том, что молодежи важно знать основные факторы риска. 40,1% отметили, что причины нарушения репродуктивного здоровья – это инфекции, передающиеся половым путем. 29,3% респондентов ответили «соблюдение правил гигиены», 26,4% в качестве варианта выбрали «раннее начало половой жизни». 23,2% считают, что на репродуктивное здоровье влияет плохая экология. Каждый пятый опрошенный (20,3%) связывает репродуктивные проблемы с генетическими нарушениями. 19,7% считают, что наиболее отрицательное влияние на репродуктивное здоровье оказывает прерывание беременности и практически столько же (19,5%) – частая смена половых партнеров (Диаграмма №11).

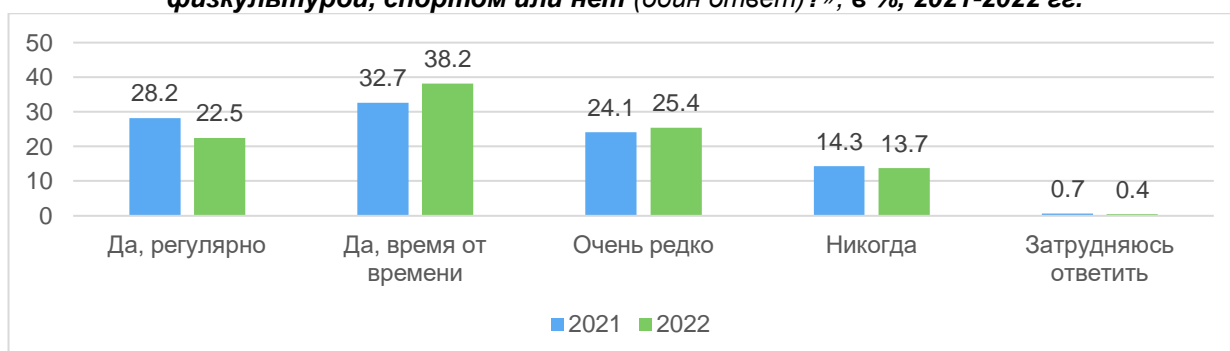
Диаграмма №11. Распределение ответов на вопрос «Как Вы считаете, какие могут быть причины нарушения репродуктивного здоровья? (не более трех ответов)», в %

Отношение к физической культуре и спорту

Важной составляющей здорового образа жизни и высокого качества жизни выступает физическая активность. Особенно актуален данный вопрос для молодежи, которой необходимо систематически заниматься физической культурой и спортом для полноценного физического развития. Исследование показало, что более 60% регулярно (22,5%) или время от времени (38,2%) занимаются физкультурой и спортом (в динамике с 2021 годом, незначительное увеличение в пределах 5,5% по выбору варианта «время от времени», но при этом снижение на 5,6% количества выборов варианта ответа «регулярно»). Четверть молодежи (25,4%) занимается спортом очень редко, 13,7% – никогда. Таким образом, в сумме более 39,1% молодежи не занимается физкультурой и спортом или делает это нерегулярно. В динамике с 2021 годом мы наблюдаем сохранение оценок по данным вариантам ответа практически на таком же уровне (-1,2%). Данный показатель достаточно высок и требует повышенного внимания со стороны соответствующих государственных органов (Диаграмма №12).

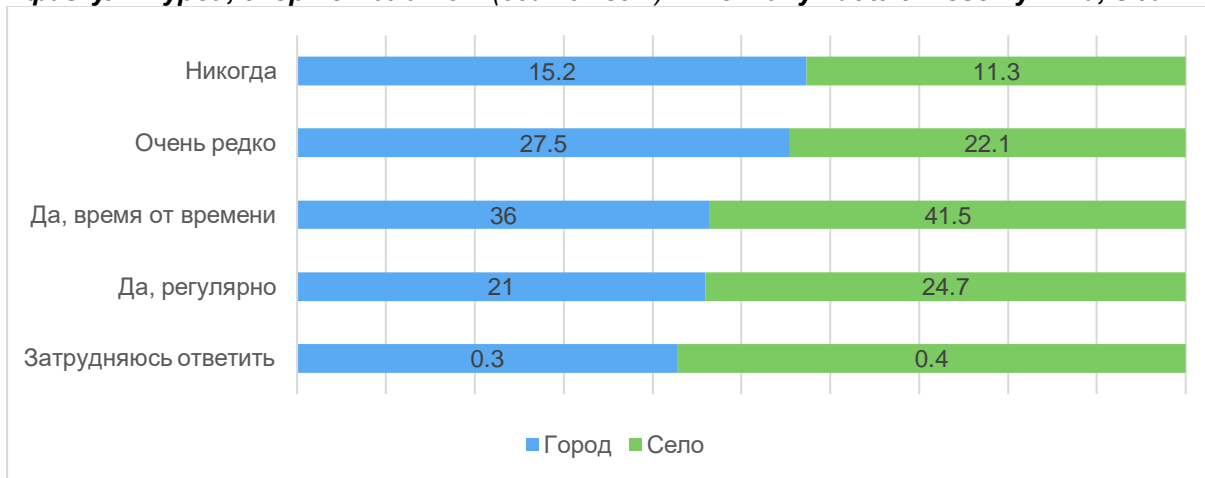
Диаграмма №12. Распределение ответов на вопрос «Занимаетесь ли Вы физкультурой, спортом или нет (один ответ)?», в %, 2021-2022 гг.

Анализ ответов показал изменение трендов: если в прошлом году сельская молодежь была меньше вовлечена в регулярные занятия физкультурой и спортом, чем городская, то в текущем году в сумме более 65% сельской молодежи

занимаются физкультурой и спортом. Более 40% городских жителей, напротив либо не занимаются физкультурой, либо делают это очень редко (Диаграмма №13).

Диаграмма №13. Распределение ответов на вопрос «Занимаетесь ли Вы физкультурой, спортом или нет (один ответ)?» по типу населенного пункта, в %

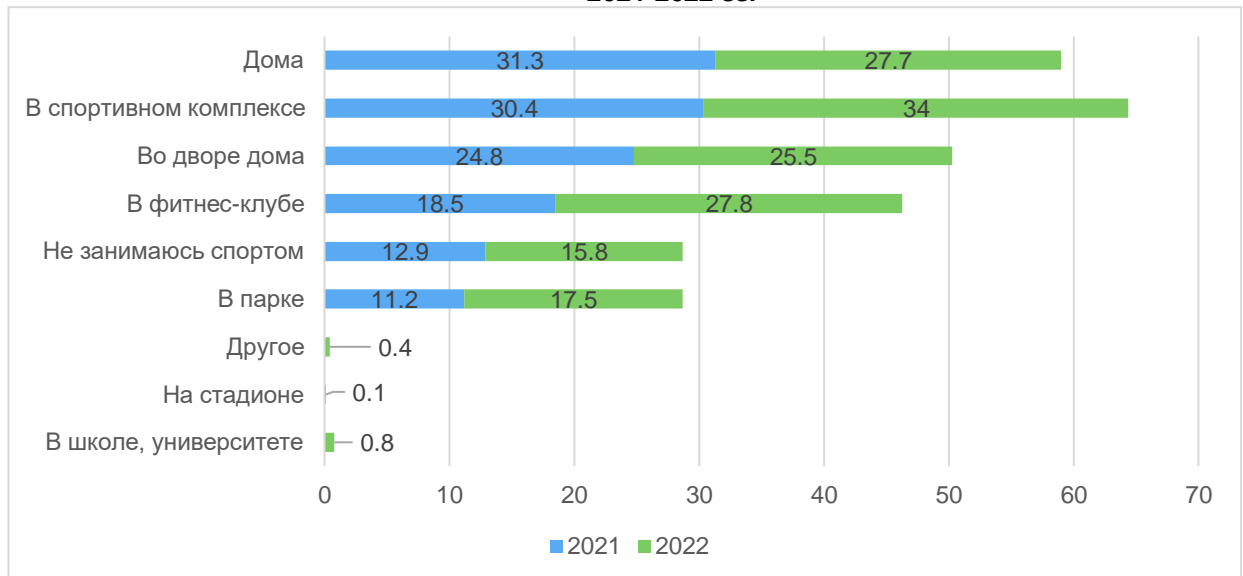
Вполне ожидаема и объяснима дифференциация ответов респондентов в зависимости от возраста: 14-18 лет – более 69% занимаются спортом, 19-23 года – более 60%, 24-28 лет – чуть более 52%. В данном случае, более высокий показатель у младшей возрастной группы может объясняться, с одной стороны, уроками физкультуры в школах, с другой – отражать определенные тренды подрастающего поколения на здоровье.

Спорт – один из видов деятельности, который активно воздействует на развитие личности. Традиционный для мужчин процесс социализации в большей степени, чем для женщин, предусматривает занятия спортом. Исследование подтвердило, что занятия физкультурой и спортом имеет гендерную специфику, которая нашла выражение в том, что юноши чаще, чем девушки занимаются спортом в регулярном режиме (разница составляет более 10%: 27,8% против 17,1%).

Значительная часть молодежи в той или иной степени занимается спортом. Вместе с тем, важно знать, где молодежь реализует физическую активность. Специфика, в данном случае, заключается в следующем. С одной стороны, важно, чтобы спорт и физическая культура были интегрированы в повседневную жизнь молодежи и находили выражение, в том числе и через домашние формы времяпрепровождения. В то же время занятия физической активностью и спортом вне дома являются признаком максимальной полноценности и разносторонности подобного досуга, важным условием высокого качества жизни и показателем стремления к более высоким жизненным стандартам. Именно это придает социальной жизни человека наибольшую полноту и влияет на степень его удовлетворенности указанной сферой жизни.

Ответы респондентов показали, что треть (34,0%) посещают спортивные комплексы, 27,8% ходят в фитнес-клубы, практически столько же (27,7%) занимаются спортом дома, каждый четвертый во дворе дома (25,5%) (Диаграмма №14).

Диаграмма №14. Распределение ответов на вопрос «Где Вы предпочитаете заниматься или хотели бы заниматься спортом (не более трех ответов)?», в %, 2021-2022 гг.

*Сумма не равна 100%, т.к. респонденты могли выбрать несколько вариантов ответа

В динамике с результатами 2021 года наблюдается рост значений по институциональным формам (спорткомплекс, фитнес-клуб) в пределах 3-9% и увеличение доли молодежи, занимающейся спортом в парках на 6,3%.

Гендерная специфика нашла выражение в предпочитаемых формах занятия спортом. Девушки отдают предпочтение занятию спортом в фитнес-клубах (31,0% против 24,7%) и дома (31,0% против 34,4%). 40,9% юношей отметили, что для них предпочтительней занятия спортом в спортивных комплексах (26,8% у девушек). Во дворе дома предпочитают заниматься спортом 30,0% юношей и 20,8% девушек. В данном случае можно сделать вывод, что на занятия спортом для молодых людей (как девушек, так и юношей) оказывают воздействие, как минимум два фактора: стремление к здоровому образу жизни и имиджевая составляющая.

Предпочтения респондентов опосредованы их возрастом: младшая возрастная группа чаще отмечала менее затратные в материальном плане формы занятия спортом: спорткомплекс – 38,1% (для сравнения, средняя возрастная группа – 33,5%, старшая возрастная группа – 30,3%) и во дворе дома (30,1%).

В свою очередь, чаще остальных в фитнес-клубах предпочитают заниматься спортом респонденты старшей возрастной группы (29,8%).

Интересны распределения предпочтений респондентов в зависимости от типа населенного пункта. Практически равные оценки у варианта ответа «фитнес-клуб»: 27,2% в городе, 28,8% в селе, что указывает на стереотипность мнения о том, что в сельской местности формы занятия спортом преимущественно традиционны. Ответы респондентов на данный вопрос также подтвердили вывод о том, что сельская молодежь занимается спортом чаще, чем городская. Так, это находит выражение в выборе спортивных комплексов (41,4% сельская молодежь; 29,1% городская) и парков (20,6% сельская молодежь; 15,5% городская) для занятий спортом.

Как было ранее отмечено, более 39% молодежи ответили, что не занимаются спортом или делают это очень редко. Чем это объясняется? Что влияет на нежелание молодежи заниматься физкультурой и спортом?

Результаты опроса показали, что, по мнению респондентов, самый главный сдерживающий фактор – лень (43,8%) и высокая стоимость абонементов в спорткомплексы, фитнес-клубы (39,3%). Треть молодежи (33,0%) отметили отсутствие мотивации, 21,7% – плохое состояние здоровья (Таблица №9).

Таблица №9. Распределение ответов на вопрос «На Ваш взгляд, что, в первую очередь, сдерживает занятия физкультурой и спортом тех, кто еще не занимается (не более трех ответов)?», в %*, 2021-2022 гг.

Варианты ответов	2021 год	2022 год
Лень, апатия	37,8	43,8
Высокая стоимость абонементов в спорткомплексы, фитнес-клубы	27,3	39,3
Отсутствие свободного времени	28,6	34,8
Отсутствие мотивации	31,3	33,0
Плохое состояние здоровья	19,0	21,7
Отсутствие или неудобное расположение спортивной базы	12,8	18,8
Нет доступных занятий по любимому виду спорта, системе упражнений	8,0	12,5
Низкое качество организации и проведение занятий	8,0	12,1
Неудобное расписание занятий	5,5	9,6
Отсутствие соответствующей инфраструктуры	7,0	6,6
Занятие спортом не престижно	2,0	2,4
Затрудняюсь ответить	3,4	1,0

*Сумма не равна 100%, т.к. респонденты могли выбрать несколько вариантов ответа

Результаты исследования позволяют сделать вывод, что основные причины не только сохранили свою актуальность в 2022 году (по сравнению с 2021 годом), но и усугубились. По отдельным пунктам наблюдается рост на 12% (например, высокая стоимость абонементов в спорткомплексы, фитнес-клубы). Данная проблема актуальна для 42,6% городской молодежи (среди сельской молодежи эту проблему отметили 34,3%).

В разрезе гендера ответы респондентов на данный вопрос значительно не дифференцированы.

Основные причины нежелания молодежи заниматься спортом разнятся в зависимости от возраста респондентов. Для молодежи 24-28 лет в качестве такой причины выступает высокая стоимость абонементов в фитнес-клубы (41,4%) и отсутствие свободного времени (39,7%). Для средней возрастной группы (19-23 лет) проблематично отсутствие мотивации (33,7%). Младшая возрастная группа (14-18 лет) отмечает наряду с распространенными причинами (высокая стоимость, лень) – низкое качество организации и проведения занятий (15,9%), отсутствие или неудобное расположение спортивной базы (19,7%), плохое состояние здоровья (24,4%), отсутствие доступных занятий (15,3%), неудобное расписание занятий (11,1%).

Ситуация по регионам²:

- проблема высокой стоимости была озвучена респондентами г.Шымкент (63,4%), г.Нур-Султан (50,0%) и Туркестанской области (59,4%);

- на низкое качество организации и проведения занятий необходимо обратить внимание в Кызылординской (32,8%), Атырауской (28,2%) областях;

- отсутствие или неудобное расположение спортивной базы отметили респонденты Туркестанской (32,8%), Карагандинской (29,7%), Кызылординской (29,5%) областей;

- об отсутствии доступных занятий по любимому виду спорта высказались респонденты Кызылординской (30,5%) области;

- на отсутствие соответствующей инфраструктуры пожаловались респонденты Западно-Казахстанская (33,3%), Жамбылской (19,2%) областей.

² Не представлены субъективные оценки респондентов, имеющие отношение к здоровью, желанию заниматься спортом, отсутствие мотивации, отсутствие свободного времени.

Досуг молодежи

Досуг и отдых – одна из наиболее динамично развивающихся сфер повседневной деятельности человека и важнейшая форма его самореализации. Современный досуг не является, как прежде, «приложением» к труду, то есть, прежде всего, отдыхом от него. Самоценный и самодостаточный характер досуга сделал его независимой переменной, тем существенным качественным параметром, который в настоящее время заметно дифференцирует жизненные стандарты и качество жизни человека, особенно молодежи.

Какова же реальная ситуация со времяпрепровождением у молодежи? Насколько дифференцированы их повседневные практики в этой сфере?

Анализ свободного времяпрепровождения молодежи был произведен по их оценкам затраты времени по предлагаемым видам деятельности.

Исследование показало, что 71% молодежи регулярно пользуются социальными сетями, это наивысший показатель по видам деятельности. Далее по популярности – просмотр фильмов и видео в интернете, регулярно это делают 41% молодежи. На третьем месте занятия спортом – 19,7% регулярно занимаются спортом (Диаграмма №15).

Диаграмма №15. Распределение ответов на вопрос «Как часто Вы... (один ответ по каждой строке)?», в %

Остальные виды времяпрепровождения осуществляются молодежью преимущественно редко либо время от времени.

Показательно распределение ответов на вопрос о занятости различными видами деятельности и времяпровождении. Так, участие в деятельности общественных организаций, платные обучающие курсы, прохождение онлайн-курсов, обучение в интернете, посещение театров, музеев не популярны в молодежной среде; практически половина и более респондентов в каждом случае отметили, что никогда не осуществляют подобного рода деятельность.

Как видно из ответов респондентов, лишь чуть более 10,9% опрошенных регулярно читает книги, преобладающая часть молодежи делает это или редко

(34,1%) или никогда (30,7%). Задав респондентам уточняющий вопрос о количестве прочитанных книг в год, получаем следующие результаты: 40,3% – ни одной, 36,6% – от 1 до 5 книг, 16,1% – 6-10 книг, 4% – 11-19 книг и 3,1% – 20 и более книг.

Меньше всего книг читают респонденты старшей возрастной группы: их ответы были наименьшие по всем вариантам, кроме варианта «ни одной» (Таблица №10).

Таблица №10. Распределение ответов на вопрос: «Сколько книг Вы читаете в год?», по возрасту, в %

Варианты ответов	14-18 лет	19-23 лет	24-28 лет
1-5	41,0	36,4	32,4
6-10	17,7	16,4	14,1
11-19	4,1	4,1	3,9
20 и более	3,9	2,3	3,0
Ни одной	33,3	40,8	46,6

Наиболее популярными жанрами для молодежи являются исторические романы (26,4%), детективы (26,3%), фантастика, фэнтези (25,4%), любовные романы (22,3%). Данные предпочтений молодежи при выборе жанров представлены в Таблице №11.

Таблица №11. Распределение ответов на вопрос «Книги каких жанров Вы читаете (любое количество ответов)?», в %

Варианты ответов	%
Исторические романы	26,4
Детективы	26,3
Фантастика, фэнтези	25,4
Научная литература	22,3
Любовные романы	22,3
Казахстанская литература	18,7
Зарубежная классика	13,6
Современная зарубежная литература	16,2
Деловая литература	14,1
Поэзия	13,3
Ужасы, триллеры	10,8
Эротика	2,6
Другое	4,5
Затрудняюсь ответить	1,0

Особенно сильно отличаются предпочтения младшей и старшей возрастных групп. Старшая возрастная группа, учитывая ее интересы, занятость, больше читает деловую литературу, научную литературу, исторические романы и детективы.

Младшая возрастная группа отдает предпочтения казахстанской литературе, фантастике и триллерам.

Исследование показало, что современная казахстанская молодежь воспроизводит глобальные тренды. Особенно наглядно это проявляется в проведении досуга, который каждый второй респондент связывает с социальными сетями и просмотром фильмов и видео в интернете.

Ответы, представленные в Таблице №12, демонстрируют нам предпочтения казахстанской молодежи. Положительным фактом выступает то, что наряду с глобальной социальной сетью Tik-Tok и мировыми потоковыми сервисами типа Netflix, HBO, казахстанская молодежь отдает предпочтения отечественным продуктам. В первую очередь, конечно, это обусловлено новым медиаконтентом, выпускаемым такими компаниями как Salem Social и др.

Таблица №12. Распределение ответов на вопрос «Какие Вы предпочитаете видео-продукты (фильмы, сериалы) для проведения досуга (не более пяти ответов)?», по возрасту, в %

Варианты ответов	Всего	14-18 лет	19-23 лет	24-28 лет
Видео на Tik-Tok	43,3	53,9	42,4	33,6
Фильмы и сериалы производства Netflix, HBO и т.п.	39,2	40,1	38,4	38,9
Сериалы, фильмы и программы казахстанского производства	29,2	24,1	29,8	33,7
Видео на Reels в Instagram	28,9	32,1	26,5	27,9
Сериалы, фильмы и программы российского производства	26,9	16,9	25,2	38,1
Турецкие сериалы	24,0	20,1	25,2	26,7
Комиксы и сериалы Marvell	17,4	20,6	16,9	14,6
Южнокорейские дорамы	17,4	19,1	17,7	15,4
Японские аниме, манга и т.д.	14,2	22,8	11,1	8,4
Не люблю смотреть фильмы и сериалы	8,2	7,4	9,4	7,9
Азиатское кино	7,2	7,0	6,8	7,7
Затрудняюсь ответить	0,6	0,9	0,7	0,3

Четко проявляется дифференциация ответов в возрастном разрезе.

Младшая возрастная группа (14-18 лет) предпочитает Tik-Tok (53,9%), японские аниме, мангу (22,8%), комиксы и сериалы Marvell (20,6%), южнокорейские дорамы (19,1%).

Для *старшей возрастной группы* более предпочтительней сериалы, фильмы и программы российского производства (38,1%), сериалы, фильмы и программы казахстанского производства (33,7%), турецкие сериалы (26,7%).

В гендерном разрезе: девушки больше предпочитают смотреть турецкие сериалы (36,7%), чем мужчины (11,6%) и южнокорейские дорамы (27,8% против 7,2% мужчин). В свою очередь, каждый пятый юноша (20,3%) отдает предпочтение комиксам и сериалам Marvell (14,4% девушек).

Специфичной особенностью молодежи, как социальной группы, выступает желание выделиться. В этом контексте наиболее ярко данное стремление может быть выражено через приобщение к молодежным субкультурам. *Насколько казахстанская молодежь разделяет глобальные тренды и приобщена к формированию субкультур?* В инструментарий исследования был включен вопрос: «Относите ли Вы себя к какой-либо субкультуре?».

Результаты исследования показали, что интерес к субкультурам среди казахстанской молодежи не является достаточно распространенным трендом. Так, лишь 12,2% респондентов дали положительный ответ на вопрос: «Относите ли Вы себя к какой-либо субкультуре?». Социальный портрет представителя молодежной субкультуры: это чаще молодая девушка, 14-18 лет. Более полные характеристики требуют проведения отдельного социологического исследования, с учетом типа расселения (город/село, уровня образования, региона и др.). В данном исследовании специфика территориального расселения (город/село) не проявилась.

Продолжая тему инновационных форм молодежного досуга, важный интерес представляет отношение казахстанской молодежи к косплею, который подразумевает полное перевоплощение в персонажа (аниме, манги, компьютерной игры и т.д.), переодевание, гримирование, ролевое «отыгрывание». Подобного рода практики популярны во многих странах, так как позволяют индивиду реализовать свой творческий потенциал.

Стремитесь ли Вы косплеить (перевосплотаться в любимых героях фильмов, сериалов, аниме, подражать им внешним видом, поведением)?

Преобладающая часть опрошенной молодежи (72,5%) ответила на данный вопрос отрицательно, объясняя тем, что, по их мнению, не нужно переносить свою любовь к персонажам в реальную жизнь. 9,9% отметили, что делают это крайне редко. 7,5% свое подражание любимым героям выражают через детали в одежде, аксессуары, цвет волос. Лишь 2,3% молодежи отметили, что практикуют перевоплощение в своих кумиров в повседневной жизни в полной мере. Среди тех, кто так ответил выделяются респонденты младшей возрастной группы (14-18 лет), которые преимущественно реализуют косплей через какие-то детали (аксессуары, цвет волос и т.д.). Вместе с тем, говорить о том, что это тренд и распространен среди молодежи Казахстана, нельзя. В этом контексте казахстанская молодежь предпочитает другие, более привычные формы самовыражения.

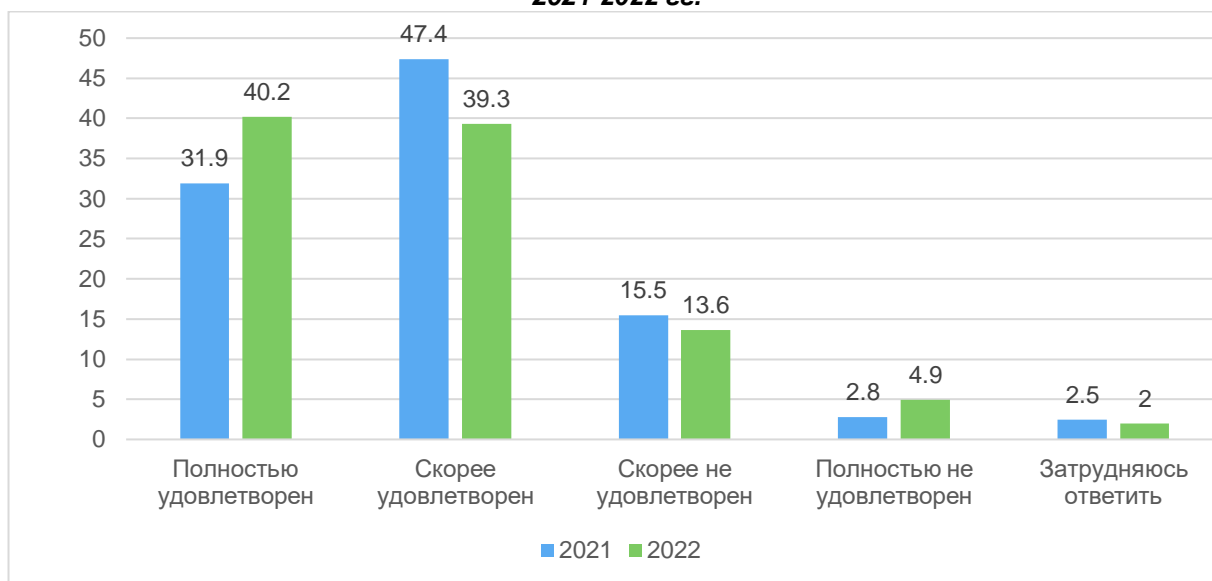
2. ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В ЖИЗНИ МОЛОДЕЖИ

Удовлетворенность системой образования

Система образования выступает важнейшим социальным институтом, который оказывает прямое воздействие на процесс социализации человека, особенно в молодом возрасте. В этом контексте особую значимость приобретает *удовлетворенность молодежи системой образования*.

Результаты исследования показали, что уровень удовлетворенности молодежи получаемым образованием остался на прежнем уровне – 79,5% по сравнению с прошлым годом (2021 год – 79,3%)³ (Диаграмма №16).

Диаграмма №16. Распределение ответов на вопрос «Удовлетворены ли Вы качеством полученного или получаемого Вами образования (один ответ)»?», в %, 2021-2022 гг.

Корреляция данного вопроса с возрастом и гендерной принадлежностью респондентов значимых отклонений не выявила, то есть, во всех возрастных группах количество положительно оценивших в пределах 77-80%.

Вместе с тем практически на 10% разрыв между положительными оценками у сельской (85,1%) и городской (75,3%) молодежи. Кроме того, каждый пятый городской житель (21,7%) отметил неудовлетворенность качеством образования (у сельской молодежи данный показатель равен 13%).

Распределение ответов респондентов в зависимости от уровня образования демонстрирует то, что по трем уровням (11 классов, колледжи и поствысшее) каждый пятый респондент (20%) выразил свою неудовлетворенность (Таблица №13).

³ Сумма вариантов ответа «полностью удовлетворен» и «скорее удовлетворен»

Таблица №13. Распределение ответов на вопрос «Удовлетворены ли Вы качеством полученного или получаемого Вами образования (один ответ)?», по уровню образования, в %

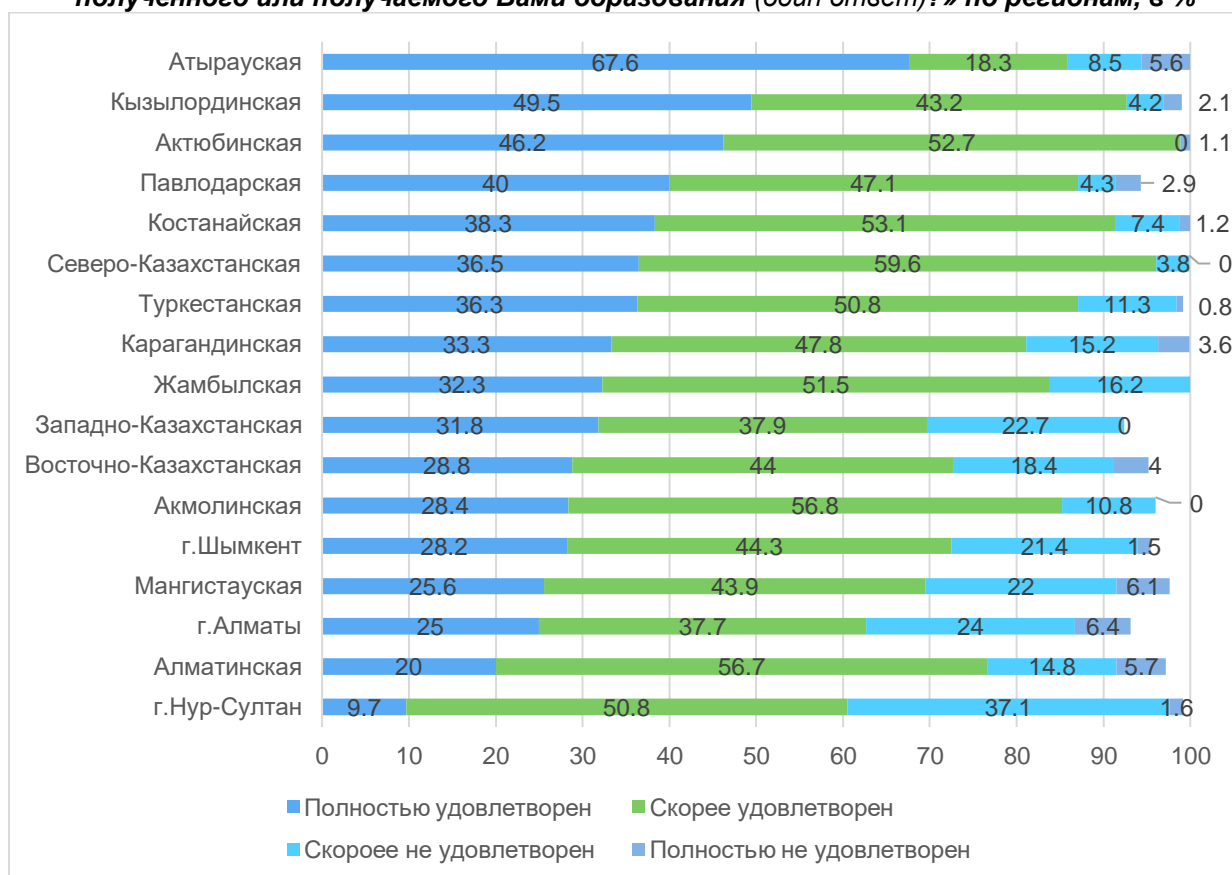
Варианты ответов	Незаконченное среднее, 9 классов школы	Среднее, 11 классов школы	Профессионально-техническое, среднее специальное (колледж, училище)	Незаконченное высшее, только учусь в вузе	Высшее, окончил вуз	Последипломное образование (магистр, кандидат/доктор наук, доктор PhD)
Полностью удовлетворен (-а)	31,1	26,9	30,1	33,9	36,9	36,0
Скорее удовлетворен (-а)	49,1	48,1	47,6	50,0	44,0	44,0
Скорее не удовлетворен (-а)	13,9	18,4	17,1	12,5	13,8	20,0
Полностью не удовлетворен (-а)	3,8	2,5	3,1	2,2	2,2	0,0
Затрудняюсь ответить	2,1	4,1	2,0	1,3	3,1	0,0

Анализ ответов в зависимости от региона проживания позволил выделить следующие противоположные группы (Диаграмма №17):

1) Регионы с *высоким уровнем удовлетворенности качеством образования*: Актюбинская (98,9%), Костанайская (91,4%), Кызылординская (92,7%), Северо-Казахстанская (96,1%) области;

2) Регионы с *низким уровнем удовлетворенности качеством образования*: г.Нур-Султан (60,5%), г.Алматы (62,7%), Мангистауская (69,5%) и Западно-Казахстанская (69,7%) области.

Удовлетворенность населения качеством образования в остальных регионах находится в пределах среднего значения по республике.

Диаграмма №17. Распределение ответов на вопрос «Удовлетворены ли Вы качеством полученного или получаемого Вами образования (один ответ)?» по регионам, в %

Результаты исследования позволяют говорить о том, что представители казахской национальности (81,0%) более удовлетворены качеством получаемого образования, чем представители русской национальности (76,8%) или представители других этнических групп (70,6%). Оценки неудовлетворенности у представителей других этнических групп достигают 26,7% (у казахов – 16,6%, у русских – 20,3%).

Школы

При оценке качества казахстанского школьного образования респонденты выразили положительное мнение, прежде всего, касательно педагогических работников. В частности, наибольшее количество положительных отзывов получили такие аспекты, как этическое поведение учителей (25,1%) и квалификация школьных учителей (24,4%). Система оценивания школьных знаний оценивается на «отлично» небольшим количеством опрошенных. Так, высокую оценку эффективности Единого национального тестирования дали 16,8% опрошенных, новой системы оценивая, включая СОР (суммативное оценивание за раздел) и СОЧ (суммативное оценивание за четверть) – 16,5%. Эти два аспекта наряду с доступом к Интернету в школах составляют три наиболее плохо оцениваемых аспекта школьного образования (Диаграмма №18).

Диаграмма №18. Распределение ответов на вопрос «Оцените различные аспекты казахстанского образования по шкале от 1 до 5, где 1 – очень плохо, 5 – отлично?», школы, в %

Рассмотрим различные аспекты школьного образования по шкале качества⁴. Рейтинг различных аспектов школьного образования, согласно оценкам респондентов, представлен в Таблице №14.

Таблица №14. Шкала качества школьного образования (по оценкам респондентов)⁵

Варианты ответов	%
Квалификация школьных учителей	74,4
Этичное поведение учителей	74,3
Санитарное состояние школ	72,2
Техническая оснащенность кабинетов в школах	68,6
Качество школьных учебников	67,3
Доступ к интернету в школах	65,3
ЕНТ	64,9
Новая система оценивания в школах	64,3
Качество школьных учебников на казахском языке	63,9

Расчет количественных данных показал, что в целом все аспекты школьного образования оцениваются респондентами преимущественно на 4 (хорошо). При этом, наивысшие оценки (показатель выше 70%) поставлены по трем позициям: квалификация школьных учителей, их этичное поведение и санитарное состояние школ. Второй блок оценок (65-70 пунктов) занимают: техническая оснащенность кабинетов в школах, качество школьных учебников и доступ к интернету в школах. Третий блок оценок (ниже 65 пунктов) у ЕНТ, новой системы оценивания знаний в школах (СОР, СОЧ и т.п.) и качества школьных учебников на казахском языке.

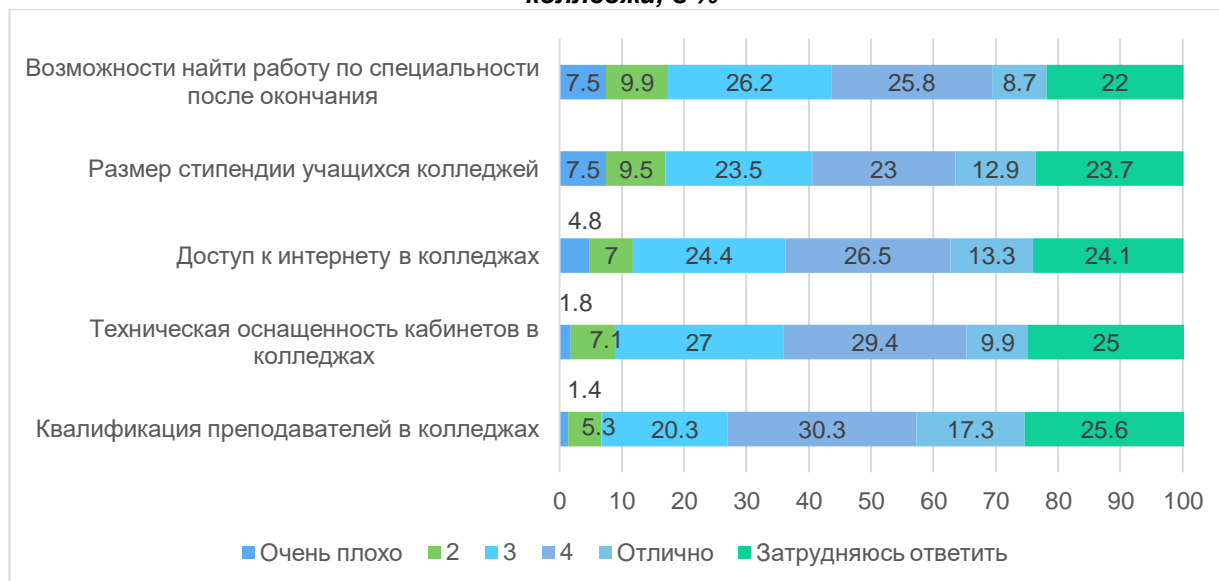
⁴ Расчет производился по формуле среднего значения: $(A1*1+A2*2+A3*3+A4*4+A5*5)/5$, где А – значения по строкам (аспекты образования) – выбор респондентов, значения от 1 до 5 – шкала, где 1 очень плохо, 5 – отлично. Значения затрудняюсь ответить не учитываются.

⁵ Шкала качества: 81-100 – отлично, 61-80 – хорошо, 41-60 – удовлетворительно, 21-40 – неудовлетворительно, 0-20 – очень плохо.

Колледжи

Квалификацию преподавателей высоко оценивают респонденты и применительно к колледжам – 17,3% опрошенных отметили ее как отличную. Кроме того, значительная доля положительных откликов получила техническая оснащенность кабинетов в колледжах (9,9% оценили ее на «отлично», а 29,4% – на «4»). Наиболее проблемными вопросами по обучению в колледжах, по мнению респондентов, являются возможность трудоустройства после завершения обучения и размер стипендии (по 7,5%) (Диаграмма №19).

Диаграмма №19. Распределение ответов на вопрос «Оцените различные аспекты казахстанского образования по шкале от 1 до 5, где 1 – очень плохо, 5 – отлично?», колледжи, в %

Рассмотрим различные аспекты профессионально-технического образования (на уровне колледжей) по шкале качества⁶.

Рейтинг различных аспектов профессионально-технического образования (на уровне колледжей), согласно оценкам респондентов, представлен в Таблице №15.

Таблица №15. Шкала качества профессионально-технического образования (по оценкам респондентов)⁷

Варианты ответов	%
Квалификация преподавателей в колледжах	56,12
Доступ к интернету в колледжах	52,9
Техническая оснащенность кабинетов в колледжах	52,8
Размер стипендии учащихся колледжей	50,7
Возможность найти работу по специальности	50,5

Расчет количественных данных по профессионально-техническому образованию показал, что, по сравнению с системой школьного образования оценки качества ниже и по шкале качества находятся в системе координат «удовлетворительно». При этом, относительно высокая оценка (56,12%)

⁶ Расчет производился по формуле среднего значения: $(A_1 \cdot 1 + A_2 \cdot 2 + A_3 \cdot 3 + A_4 \cdot 4 + A_5 \cdot 5) / 5$, где А – значения по строкам (аспекты образования) – выбор респондентов, значения от 1 до 5 – шкала, где 1 очень плохо, 5 – отлично. Значения затрудняюсь ответить не учитываются.

⁷ Шкала качества: 81-100 –отлично, 61-80 – хорошо, 41-60 – удовлетворительно, 21-40 – неудовлетворительно, 0-20 – очень плохо.

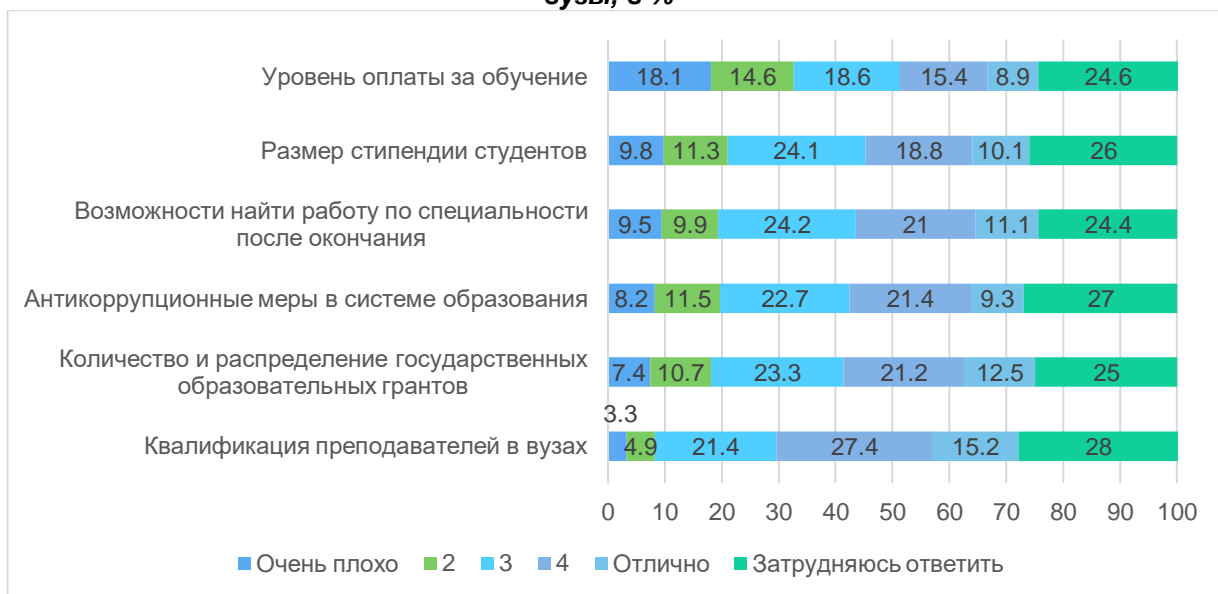
поставлена квалификации преподавателей в колледжах. Остальные позиции находятся на более низком уровне (50-52%).

Бузы

По мнению респондентов, в вузовской системе наиболее острым вопросом является уровень оплаты за обучение (18,1%). Кроме того, отмечаются такие проблемы, как размер стипендии студентов (9,8%) и возможности трудоустройства после окончания вуза (9,5%). Среди положительно оцениваемых аспектов высшего образования - это также квалификация педагогических кадров (15,2%).

Кроме того, весьма показательным является анализ качества образования в разрезе варианта ответа «затрудняюсь ответить». Если по школьному образованию этот показатель по различным аспектам держится на уровне 3,4 – 8,5%, то по среднему специальному образованию варьируется от 22 до 25,6%, по высшему – от 24,6 до 28%. Отсутствие однозначных суждений по тем или иным аспектам обучения в колледжах и вузах может свидетельствовать о недостаточном уровне информированности, а также о наличии проблемных вопросов (Диаграмма №20).

Диаграмма №20. Распределение ответов на вопрос «Оцените различные аспекты казахстанского образования по шкале от 1 до 5, где 1 – очень плохо, 5 – отлично?», вузы, в %

Рассмотрим различные аспекты высшего образования по шкале качества⁸.

Рейтинг различных аспектов высшего образования, согласно оценкам респондентов, представлен в Таблице №16.

⁸ Расчет производился по формуле среднего значения: $(A_1*1+A_2*2+A_3*3+A_4*4+A_5*5)/5$, где А – значения по строкам (аспекты образования) – выбор респондентов, значения от 1 до 5 – шкала, где 1 очень плохо, 5 – отлично. Значения затрудняюсь ответить не учитываются.

Таблица №16. Шкала качества высшего образования (по оценкам респондентов)⁹

Варианты ответов	%
Квалификация преподавателей в вузе	52,6
Количество и распределение государственных образовательных грантов	49,2
Возможность найти работу по специальности	48,1
Антикоррупционные меры в системе образования	46,3
Размер стипендий студентов	46,1
Уровень оплаты за обучение	41,8

Расчет количественных данных показал, что аспекты вузовского образования оцениваются респондентами преимущественно на 3 (удовлетворительно). При этом, наивысшие оценки (показатель выше 50%) поставлены по одной позиции: квалификация преподавателей. Второй блок оценок – (48-50 пунктов) занимают: количество и распределение государственных образовательных грантов, возможность найти работу по специальности. Третий блок оценок (ниже 48 пунктов) антикоррупционные меры в системе образования, размер стипендий студентов, уровень оплаты за обучение.

Неформальное образование

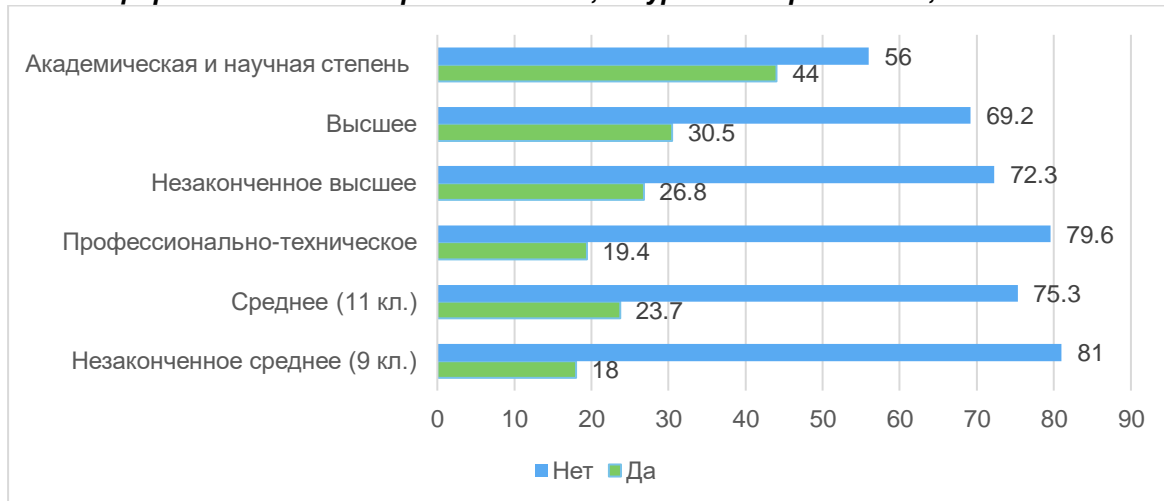
Современное общество характеризуется большой социальной динамикой и требует от молодежи адекватного уровня образования. Одним из мировых трендов выступает признание того, что необходима трансформация подходов в системе образования с акцентом на «пожизненное обучение» и «неформальное образование». *Насколько казахстанская молодежь разделяет мировые тренды и подходы к неформальному образованию? Занимается ли она самообразованием (онлайн курсы, тренинги, курсы повышения квалификации)?*

Исследование показало, что неформальное образование более популярно в молодежной среде, чем научная деятельность. Так, 23,5% опрошенной молодежи занимается неформальным самообразованием. Неформальное самообразование более востребовано у средней и старшей возрастной группы молодежи (14-18 лет – 21,0%; 19-23 лет – 24,4%; 24-28 лет – 25,1%).

Значимых различий в ответах респондентов города и сельской местности не прослеживается. Корреляция по гендерной принадлежности выявила, что молодые девушки чаще занимаются неформальным самообразованием (28,5%), чем мужчины (18,6%). Уровень образования напрямую влияет на мотивацию к самообразованию: респонденты с более высоким уровнем образования чаще отвечали положительно на вопрос: «Занимаетесь ли Вы неформальным самообразованием?» (Диаграмма №21).

⁹ Шкала качества: 81-100 – отлично, 61-80 – хорошо, 41-60 – удовлетворительно, 21-40 – неудовлетворительно, 0-20 – очень плохо.

Диаграмма №21. Распределение ответов на вопрос: «Занимаетесь ли Вы неформальным самообразованием?», по уровню образования, в %

Научная деятельность

Научно-исследовательская деятельность содействует формированию готовности молодежи к творческой реализации полученных знаний, умений и навыков, помогает овладеть методологией научного поиска, обрести исследовательский опыт. Вместе с тем ошибочно рассматривать научную деятельность исключительно в привязке к системе высшего и поствысшего образования. Сегодня, один из мировых трендов – это популяризация научной деятельности, которая предполагает расширение участия в ней различных социальных групп и охват разнообразных тематических блоков.

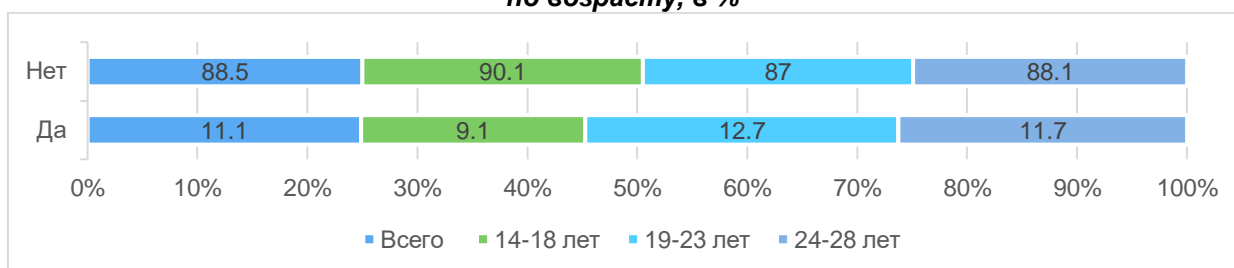
Результаты исследования продемонстрировали, что количество молодежи, утвердительно ответивших на вопрос: «Занимаетесь ли Вы научной деятельностью?» в текущем году составило 11,1% (Диаграмма №22). Сравнение данных с результатами прошлого года показывает, что оценки респондентов остались на том же уровне¹⁰.

Примечательно, что сельская молодежь в два раза чаще отмечала, что занимается научной деятельностью, чем городская (15,4% против 8,3%). В гендерном разрезе значимых различий в ответах не прослеживается. Ожидается, что утвердительно на данный вопрос ответили преимущественно респонденты с незаконченным высшим (16,5%) и высшим образованием, научной степенью (28,0%).

Корреляция с возрастом респондентов и линейные распределения показывают, что возраст респондента оказывает влияние на научную деятельность (Диаграмма №22). Вместе с тем, разброс в ответах не критичен, что свидетельствует о наличии потенциала у молодежи в данном направлении. В данном контексте, представляется целесообразным, поощрять занятия НИР (научно-исследовательская работа), особенно в школьной среде, так как это формирует установку и дает опыт, который в дальнейшем будет использоваться молодежью при получении профессионально-технического и высшего образования.

¹⁰ В 2021 году количество положительно ответивших составило 88,3%, отрицательно – 10,7%.

Диаграмма №22. Распределение ответов на вопрос «Занимаетесь ли Вы научной деятельностью (проведение научных исследований, экспериментов; научных проектов; написание научных статей и т.д.) (один ответ)?», линейные распределения и по возрасту, в %

В региональном разрезе заметно выделяются ответы респондентов из Кызылординской (45,3% положительных ответов), Костанайской (28,4%) и Актюбинской (24,2%) областей.

Важный вопрос в приобщении молодежи к научно-исследовательской деятельности – система мотивирования. Что думает сама молодежь о методах приобщения ее к науке?

Наиболее популярные ответы: увеличить количество индивидуальных грантов на исследовательские работы – 39,5%, активнее вовлекать студентов в проектную деятельность кафедр и научных центров – 39%.

Интересно то, что сравнение результатов в динамике показало рост значимости по всем вариантам, то есть, вопросы, отмеченные в прошлом году, еще больше актуализировались для молодежи. И, если в 2021 году наиболее популярным ответом был вариант «Предоставлять награды за достижения в реализуемых проектах и изобретениях», предполагающий материальное поощрение за занятие НИР, то в 2022 году респонденты, в первую очередь, отметили необходимость увеличения количества индивидуальных грантов на исследовательские работы учащихся /студентов. Это свидетельствует о том, что у определенных групп молодежи сформирована устойчивая мотивация к занятию научно-исследовательской деятельностью. Вызвать у учеников и студентов интерес к исследованиям и научным проектам, можно, по их мнению, через следующие меры (Таблица №17).

Таблица №17. Распределение ответов на вопрос «Как Вы считаете, что необходимо сделать в учебном заведении, чтобы развивать у учащихся средних школ/студентов интерес к исследованиям, научным проектам (не более трех ответов)?», в %, 2021-2022 гг.

Варианты ответов	2021 год	2022 год
Увеличить количество индивидуальных грантов на исследовательские работы учащихся /студентов	31,0	39,5
Активнее вовлекать студентов в проектную деятельность кафедр и научных центров	29,8	39,0
Предоставлять награды за достижения в реализуемых проектах и изобретениях	31,6	38,4
Проводить конкурсы инновационных разработок учащихся/студентов	24,6	29,4
Увеличить в учебном плане долю часов для самостоятельной работы учащихся/ студентов	11,3	23,4
Вести дипломное проектирование с ориентацией на конкретную организацию	10,3	17,5
Увеличивать число учебных часов на специальные курсы по организации научных исследований учащихся/студентов	14,6	16,6
Другое	0,7	0,1
Затрудняюсь ответить	13,4	11,2

*Сумма не равна 100%, т.к. респонденты могли выбрать несколько вариантов ответа

Рассмотрим мнение двух категорий респондентов: имеющие незаконченное высшее образование (9 классов) и незаконченное высшее (студенты вузов) о необходимых мерах по стимулированию НИР (Диаграмма №23).

Диаграмма №23. Распределение ответов на вопрос: «Как Вы считаете, что необходимо сделать в учебном заведении, чтобы развивать у учащихся средних школ/студентов интерес к исследованиям, научным проектам (не более трех ответов)?», по уровню образования, в %

Исходя из данных представленных в Диаграмме №23, можно выстроить приоритеты мер мотивации для школьников и студентов вуза, применяя которые возможно увеличить долю молодежи, которая будет заинтересована в реализации научно-исследовательской деятельности.

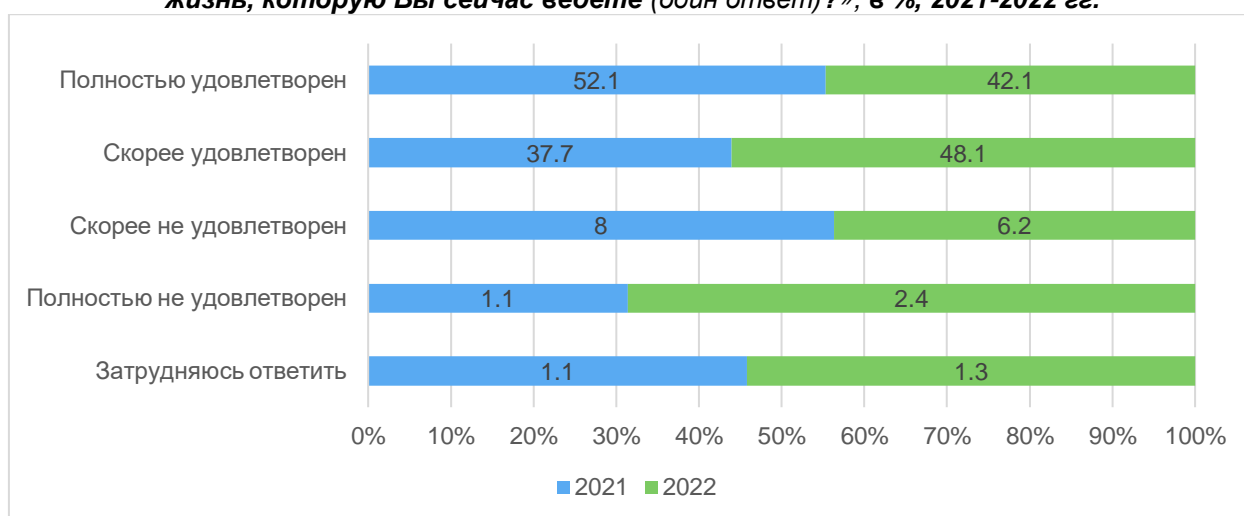
3. СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ МОЛОДЕЖИ

Социальное самочувствие молодежи

Социальное самочувствие населения – комплексный индикатор, который формируется под воздействием разных объективных и субъективных ситуаций.

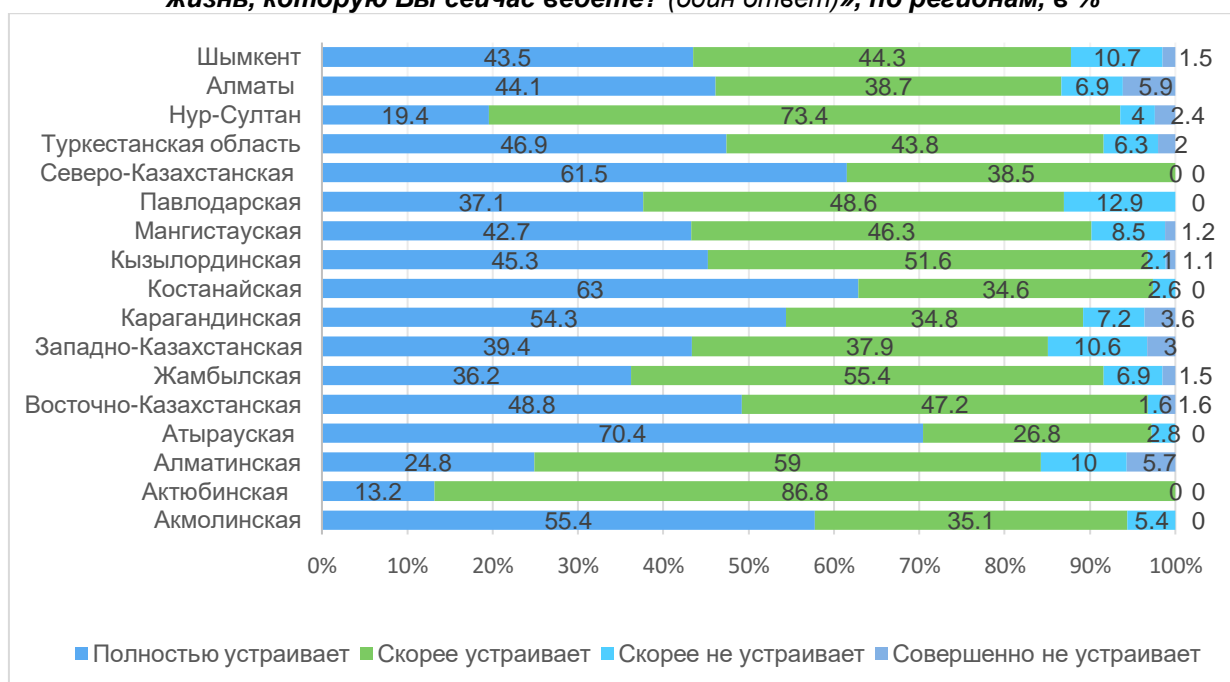
Уровень удовлетворенности жизнью – показатель субъективного общего жизненного благополучия людей. По результатам опроса можно отметить высокие положительные оценки жизни молодежью: 42,1% отметили «устраивает полностью», 48,1% – «скорее устраивает». 6,2% выразили частичную неудовлетворенность, еще 2,4% – совсем недовольны своей жизнью (Диаграмма №24). В динамике с прошлым годом общие оценки уровня удовлетворенности значительно не изменились.

Диаграмма №24. Распределение ответов на вопрос «Устраивает ли Вас в целом жизнь, которую Вы сейчас ведете (один ответ)?», в %, 2021-2022 гг.

Значимых различий в ответах по гендеру и возрасту не выявлено.

Диаграмма №25. Распределение ответов на вопрос «Устраивает ли Вас в целом жизнь, которую Вы сейчас ведете? (один ответ)», по регионам, в %

Распределение ответов респондентов с учетом региональной специфики отражено в Диаграмме №25. Регионы с преобладанием у населения позитивных оценок социального самочувствия: Актюбинская (100%), Северо-Казахстанская (100%), Костанайская (97,6%), Атырауская (97,2%), Кызылординская (96,9%), Восточно-Казахстанская (96%) области.

Регионы с более высокими негативными оценками: Алматинская (15,7%), Западно-Казахстанская (13,6%), Павлодарская (12,9%), Карагандинская (10,8%) области и г.Шымкент (12,2%).

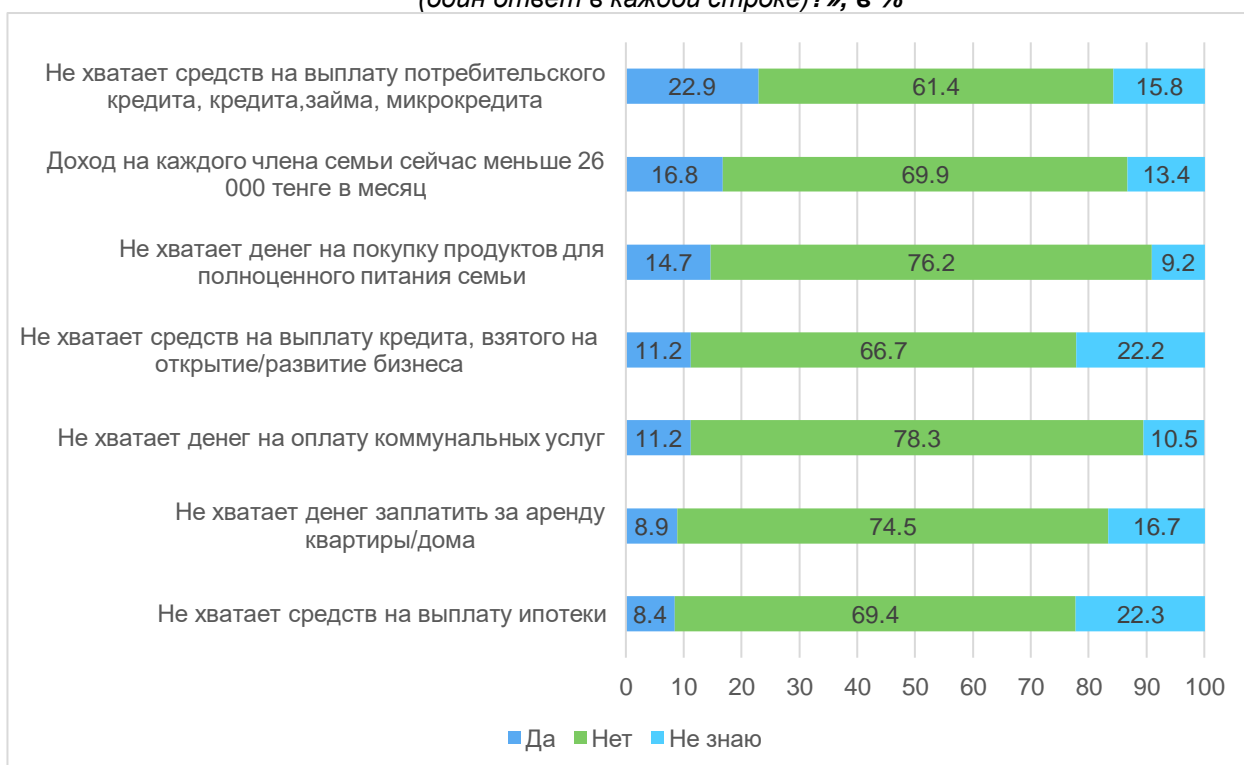
Заметна дифференциация ответов респондентов в зависимости от их этнической принадлежности. Так, представители русской этнической группы (11,6%) и других этносов (11,2%) чаще отмечают неудовлетворенность жизнью, чем представители казахской национальности (7,3%) (Таблица №18).

Таблица №18. Распределение ответов на вопрос «Устраивает ли Вас в целом жизнь, которую Вы сейчас ведете (один ответ)?», по этносу, в %

Варианты ответов	Казахи	Русские	Другие
Полностью устраивает	44,1	40,0	31,6
Скорее устраивает	47,3	47,3	55,6
Скорее не устраивает	5,4	7,3	9,6
Совершенно не устраивает	1,9	4,3	1,6
Затрудняюсь ответить	1,3	1,3	1,6

Оценка удовлетворенностью жизнью напрямую опосредована оценкой финансового состояния (Диаграмма №26). Результаты исследования показали, что каждый пятый респондент (22,9%) отмечает проблему нехватки средств на выплату кредита, займа, микрокредита. 16,8% опрошенных отметили, что в настоящее время доход на каждого члена семьи меньше 26 000 тенге в месяц. Такую оценку дали 36,9% респондентов из Жамбылской области, 33,7% из Кызылординской области, 32,4% из Акмолинской области.

Диаграмма №26. Распределение ответов на вопрос: «Какое из описаний соответствует Вашей финансовой ситуации на данный момент (один ответ в каждой строке)?», в %

Доход ниже 26 000 тенге чаще отмечали сельские респонденты. 14,7% респондентов отметили, что испытывают проблемы с покупкой продуктов для полноценного питания семьи. Из ответивших проживает в арендованной квартире, доме (19,8%). В региональном разрезе данный вариант ответа был отмечен 41,5% респондентов, проживающих в Жамбылской области, 29,8% в г.Шымкент, 25,4% в Карагандинской и 24,8% в Алматинской областях. Местным исполнительным органам власти в указанных регионах необходимо провести дополнительное изучение социально-экономического положения молодежи, особенно уязвимых социальных групп. Наиболее высокие показатели по данному варианту среди молодых мам, находящихся в декретном отпуске (20,9%), молодежи с ограниченными возможностями (20%) и молодежи категории NEET (17,9%).

На социально-экономическое положение молодежи и его социальное самочувствие оказывают влияние проблемы, с которыми ей приходится сталкиваться в повседневной жизни. Какие проблемы актуальны для молодежи? С чем эти проблемы могут быть связаны и дифференцируются ли они по социально-демографическим характеристикам молодежи?

Список проблем молодежи представлен в Таблице №19.

Таблица №19. Распределение ответов на вопрос «Выберите из списка ситуации, которые тревожат Вас на настоящий момент больше всего (любое количество ответов)», в %

Варианты ответов	2021 год*	2022 год*
Беспокойство за свою жизнь и жизнь своих близких	32,9	28,4
Остаться без материальных средств к существованию	24,1	26,0
Не реализовать себя в жизни	13,4	25,9
Проблема с трудоустройством	19,6	21,9
Проблемы, связанные с учебой	21,6	19,6
Высокий уровень коррупции в стране	14,3	19,0
Отсутствие жилья/плохие жилищные условия	0,3	15,5
Нестабильная политическая обстановка в стране, мире	11,3	15,9
Потерять работу	12,6	14,3
Остаться без друзей, одиночество	6,9	13,4
Невозможность получить хорошее образование	5,9	10,8
Несовершенство государства	5,7	9,7
Отсутствие взаимопонимания с близкими людьми	3,1	9,2
Не сумеет создать семью	4,6	7,6
Невозможность выплатить долги, кредиты	-	7,5
Не встретить любимого человека	4,1	7,0
Ограничения/контроль со стороны государства	4,7	5,0
Все перечисленное	-	0,3
Другое	-	0,7
Ничего не тревожит	0,5	2,6
Затрудняюсь ответить	6,0	4,3

*Сумма не равна 100%, т.к. респонденты могли выбрать несколько вариантов ответа

Социально-экономические проблемы (материальное положение, трудоустройство), наряду с беспокойством о безопасности себя и своей семьи и опасениями о самореализации актуальны для значительной части молодежи (пункты с 1 по 4-й) (Таблица №19). Практически каждый пятый представитель молодежи испытывает опасения по поводу учебы и высокого уровня коррупции в стране.

В динамике с 2021 годом наблюдается рост оценок респондентов по следующим проблемам: опасения не реализовать себя в жизни, высокий уровень

коррупции, беспокойство остаться без друзей и нестабильная политическая обстановка в стране и мире.

Анализ данных позволяет сделать вывод о том, что значимость социально-экономических проблем для городской молодежи более актуальна, чем для сельской: остаться без материальных средств к существованию (28,2% против 22,6%), отсутствие жилья, плохие жилищные условия (17,3% против 12,7%). Сельская молодежь, в свою очередь, больше обеспокоена проблемами, связанными с учебой (22,6% против 17,6%), беспокойство за жизнь и близких (31,9% против 26,1%), проблема с трудоустройством (24,3% против 20,2%).

Диаграмма №27. Корреляция по возрасту позволила определить ТОП 3 проблем для трех возрастных когорт молодежи, в %

Корреляция по возрасту позволила выявить топ-3 основных проблем для трех возрастных подгрупп молодежи. Согласно анализу, для возрастной группы 14-18 лет наиболее актуальными являются проблемы, связанные с учебой (40,4%). Две проблемы – «беспокойство за свою жизнь и жизнь своих близких», а также «остаться без материальных средств к существованию» – являются весьма актуальными для всех трех возрастных подгрупп.

Проблема с трудоустройством почти в равной степени беспокоит возрастные группы 19-23 и 24-28 лет (26,6% и 22,8% соответственно). Таким образом, если две из перечисленных проблем характерны для возрастных групп в силу основного вида занятости (учеба либо трудоустройство), то две остальные наиболее актуальные проблемы для всех категорий молодежи лежат в плоскости социального самочувствия (Диаграмма №27).

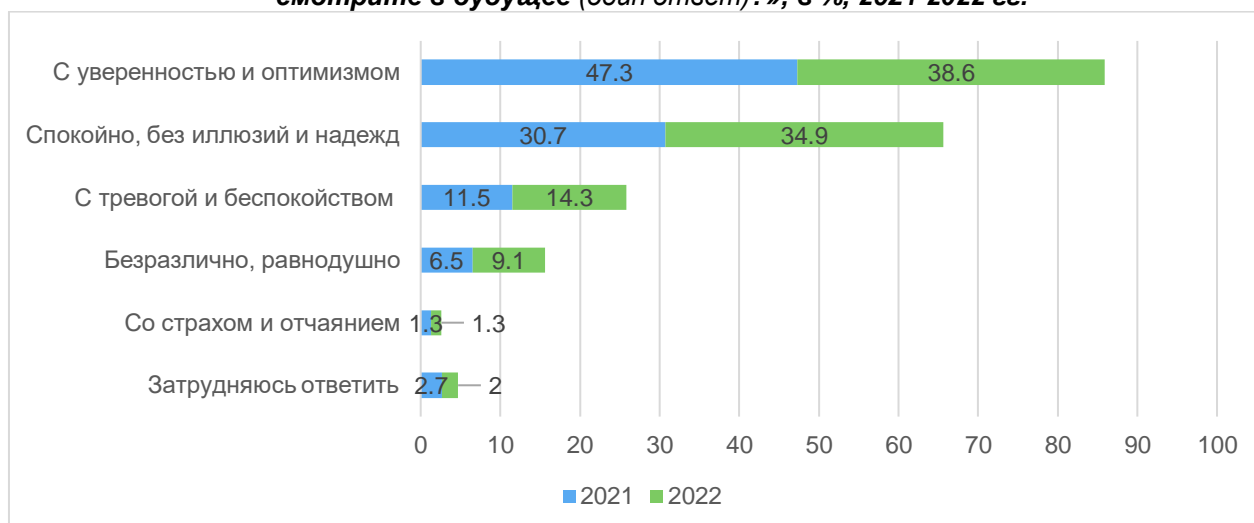
Для оценки материального благополучия респондентов важно понимать обеспеченность их определенными благами. Исследование показало, что 98,4% опрошенных имеют смартфоны (во всех возрастных группах показатель 98% и выше), 92,5% имеют постоянный доступ к интернету (во всех возрастных группах показатель 91% и выше), у 66,4% есть ноутбук/компьютер (практически равные оценки по всем трем группам), 21,5% имеют автомобиль (значимая дифференциация: наибольший процент у 24-28 лет – 37,6%, у младшей группы – 5,1%).

Значимой дифференциации в ответах на данный вопрос между городской и сельской молодежью не выявлено, что свидетельствует об отсутствии разрыва в имеющихся перечисленных ресурсах (автомобиль, смартфон, ноутбук, интернет) между данными двумя группами. В гендерном разрезе: доля девушек, имеющих автомобиль в два раза меньше (14,2%), чем юношей (28,6%) и занятости. 35,2%

работающих респондентов имеют автомобиль, что в два раза больше, чем безработные (17,5%) и тех, кто учится и работает (18,9%).

При оценке социального самочувствия важную роль играет ориентированность на будущее. По итогам опроса 38,6% опрошенной молодежи смотрят в будущее с уверенностью и оптимизмом. 34,9% отмечают спокойный настрой, уточняя, что не питают иллюзий и надежд. Доля молодежи, которая беспокоится и тревожится за свое будущее составила 14,3%. Безразличны и равнодушны 9,1%, испытывают страх и отчаяние 1,3% респондентов (Диаграмма №28).

Диаграмма №28. Распределение ответов на вопрос «С каким чувством Вы смотрите в будущее (один ответ)?», в %, 2021-2022 гг.

Анализ данных в динамике демонстрирует снижение оптимистичного настроения молодежи с 47,3% в 2021 году, до 38,6% в 2022 году. Наряду с этим наблюдается рост (в пределах 3-5%) по остальным пунктам, что вполне объясняется событиями, произошедшими в стране с начала года и текущей ситуацией.

В региональном разрезе: жители Жамбылской (24,6%), Алматинской (20,5%) областей, г.Алматы (24,6%) и Шымкент (22,1%) отметили тревогу и опасения по поводу будущего.

Корреляция ответов респондентов в зависимости от этнической принадлежности показала, что большая часть молодежи представителей других этносов достаточно спокойна (41,2%). При этом практически каждый пятый (19,8%) смотрит в будущее с тревогой и беспокойством (у казахов – 13,4%; у русских – 14,5%).

Гендерная специфика в ответах респондентов не выявлена.

В разрезе возрастных групп: в младшей возрастной группе 14-18 лет респонденты более оптимистичны и с уверенностью смотрят в будущее. При этом респонденты старшей группы 24-28 лет более спокойны и не строят иллюзий и надежд на свое будущее (Таблица №20).

Таблица №20. Распределение ответов на вопрос «С каким чувством Вы смотрите в будущее? (один ответ)» по возрастным группам, в %

Варианты ответов	14-18 лет	19-23 лет	24-28 лет
С уверенностью и оптимизмом	43,1	35,8	36,6
Спокойно, без иллюзий и надежд	33,7	37,7	33,4
Безразлично, равнодушно	9,3	10,1	8,0
С тревогой и беспокойством	10,7	13,3	18,6
Со страхом и отчаянием	1,0	1,3	1,4
Затрудняюсь ответить	2,2	1,8	2,0

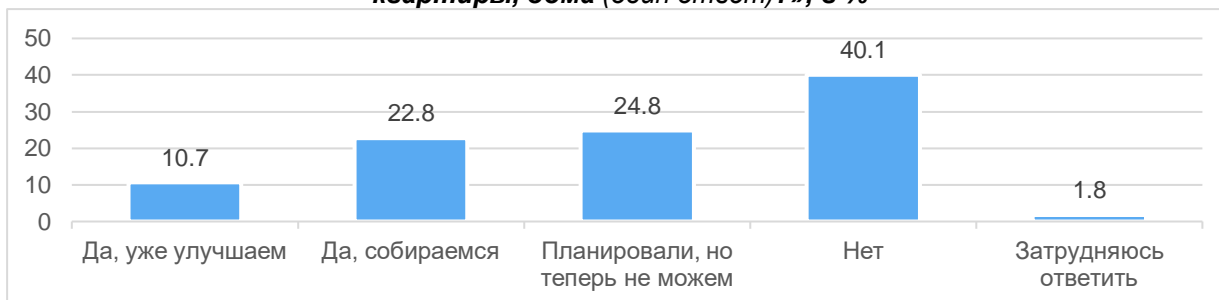
Жилищная ситуация

Жилищные условия являются важнейшим показателем качества жизни населения. Наличие собственной квартиры (жилья) в современных условиях является важным показателем уровня жизни. Вторым индикатором, наиболее полно характеризующим качество жилищных условий и в то же время являющийся одним из стратифицирующих общество факторов, есть вид жилья.

Обеспеченность молодежи жильем – очень важный показатель еще и потому, что данная категория, как правило, не имеет стабильного высокого дохода, позволяющего приобрести жилье, соответственно значимая часть заработка откладывается на приобретение жилья или его аренду, что сказывается на общем уровне материального положения молодежи.

Оценки респондентов собственных жилищных условий разделились практически поровну: 46,2% оценили, как хорошие, 48,9% – как удовлетворительные/средние, лишь 5% оценили, как плохие.

Значимых различий в ответах респондентов по гендеру, возрасту и типу расселения (город/село) не выявлено. Преобладанием положительных оценок собственных жилищных условий выделяется молодежь северных регионов (Северо-Казахстанской – 75%, Акмолинской – 71,6%, Костанайской – 70,4% областей) и Атырауской области (74,6%).

Диаграмма №29. Распределение ответов на вопрос «Намерены ли Вы или Ваша семья в ближайшие 2 года заняться улучшением своих жилищных условий, покупкой квартиры, дома (один ответ)?», в %

Как уже отмечалось выше, вопросы жилья не сильно беспокоят опрошенных молодых людей. На вопрос о намерениях заняться улучшением жилищных условий в ближайшие 2 года положительный ответ дали 22,8% молодых людей. 40,1% не имеют планов по улучшению собственных жилищных условий (Диаграмма №29).

Ожидаемо, что среди тех, кто планирует улучшение жилищных условий преобладают респонденты 24-28 лет (27,9%).

Корреляция с гендером, этнической принадлежностью, типом расселения значимых различий в ответах респондентов не выявлено.

Те, кто планирует улучшать жилищные условия или уже реализует это, используют для этого, как правило собственные средства (21,4%). 27,4%

затруднились ответить на вопрос о способах решения данного вопроса. 16,1% используют (планируют использовать) как собственные средства, так и помощь семьи или ипотеку). Лишь 12,2% рассматривает возможность привлечения ипотечного займа; 8,7% рассчитывают на помощь членов семьи, 7,3% готовы использовать заемные средства. Минимальный процент молодежи – 3,6% отметили в качестве способа приобретения жилья – государственные программы (Диаграмма №30). Это свидетельствует либо о низкой информированности молодежи о подобного рода государственных программах, либо об отсутствии доверия молодежи к государству, либо о неэффективности данных программ. При этом, лишь 2,5% респондентов отметили, что ожидают помощи от государства.

Диаграмма №30. Распределение ответов на вопрос «Каким способом Вы намерены решать жилищную проблему или улучшить условия своей жизни? (один ответ)», в %

В региональном разрезе особо заметна не ориентированность молодежи на государственные программы в западном регионе страны (Актюбинская, Западно-Казахстанская, Мангистауская области), центре (Павлодарская область и г.Нур-Султан), южном регионе (Туркестанская область, г.Алматы и Шымкент) (Таблица №21).

Таблица №21. Распределение ответов на вопрос: «Каким способом Вы намерены решать жилищную проблему или улучшить условия своей жизни? (один ответ)», в разрезе регионов, в %

Регион	Собственные средства	Ипотека	Государственные программы	Смешанный	Помощь от государства	Затрудняюсь ответить
Акмолинская	35,7	21,4	10,7	21,4	3,6	3,6
Актюбинская	4,9	2,5	0	1,2	0	87,7
Алматинская	11,6	18,2	5	8,3	3,3	29,8
Атырауская	28,3	9,4	3,8	34	0	0
Восточно-Казахстанская	41,4	17,1	5,7	21,4	0	1,4
Жамбылская	3,8	15,4	3,8	46,2	19,2	3,8
Западно-Казахстанская	6,1	6,1	0	3	4,5	74,2
Карагандинская	40,4	17,5	3,5	26,3	0	1,8
Костанайская	44,9	4,1	4,1	26,5	0	6,1
Кызылординская	24,2	12,1	9,1	1,5	4,5	1,5
Мангистауская	32,9	6,1	1,2	11	3,7	28
Павлодарская	33,3	18,2	0	9,1	9,1	3
Северо-Казахстанская	26,1	30,4	13	30,4	0	0
Туркестанская	16,3	12,4	1,3	20,9	1,3	35,9
г.Нур-Султан	22,8	24,6	1,8	15,8	5,3	10,5
г.Алматы	13,3	7,7	6,3	16,1	1,4	39,2
г.Шымкент	19,8	9,9	1,1	18,7	1,1	26,4

Результаты социологического исследования свидетельствуют о целесообразности проведения ревизии эффективности государственных молодежных программ, в частности по жилищному направлению. Помимо этого, местным исполнительным органам западного региона, в частности Актюбинской и Западно-Казахстанской областей представляется целесообразным активизировать работу по информированию молодежи о возможностях решения жилищного вопроса (в данных областях очень высокий процент молодежи, которая затруднилась с ответом на вопрос о возможностях решения жилищных проблем).

Вопросы трудоустройства молодежи

Важной частью жизни каждого молодого казахстанца является вопрос трудоустройства. Молодежь в силу особенностей своего возраста не имеет достаточного опыта в профессиональной сфере, однако обладает огромным инновационным и творческим потенциалом, желанием и возможностью плодотворно работать.

Оценка молодежи собственных возможностей трудоустроиться по выбранной профессии: 13,5% уверены, что легко найдут себе работу; 36,2% считают это возможным; каждый пятый опрошенный (21%) считает, что для этого необходимы знакомства; 9,9% отметили, что это сложно, так как выбранная ими профессия не востребована на рынке труда.

В числе тех, кто отметил невостребованность своей профессии преобладают респонденты старшей возрастной когорты – 24-28 лет (13,7%).

Настораживают результаты по пункту «возможно по знакомству», который был отмечен 27,6% респондентами в возрасте 24-28 лет (для сравнения 19-23 лет – 20,8%, 14-18 лет – 14,3%).

Для казахстанской молодежи главными факторами при выборе места работы являются: материальная составляющая вопроса, то есть молодых людей, в первую очередь, интересует уровень заработной платы, льготы, предлагаемые

работодателями. Такой ответ дали 62% опрошенных. 33,9% отметили важность профессионального роста. На третьей позиции 32,6% молодежи поставили стабильность и надежность. Четвертым по значимости фактором является приобретение нового опыта, знаний (22,9%). Для 17,5% – важен гибкий график работы, 15,8% – выделили важность престижности компании (Таблица №22).

Таблица №22. Распределение ответов на вопрос «Укажите факторы, которые наиболее значимы для Вас при выборе места работы (не более трех ответов)?», в %

Варианты ответов	%
Уровень заработной платы, льготы	62,0
Возможность профессионального роста	33,9
Стабильность, надежность	32,6
Приобретение нового опыта, знаний	22,9
Гибкий график работы	17,5
Престиж компании	15,8
Возможность установить контакты и связи, которые могут пригодиться	12,5
Сфера деятельности	12,3
Социально-психологический климат	10,9
Еще учусь в школе, не задумывался (-ась) об этом	10,3
Возможность самовыражения	8,1
Месторасположение организации	7,7
Затрудняюсь ответить	1,4

В разрезе возраста замечены следующие тенденции: младшая возрастная группа либо еще не задумывалась об этом (28,3%), либо обращает внимание на два ключевых фактора: уровень заработной платы (48,0%) и возможность профессионального роста (26,4%).

Для средней и старшей возрастных групп также важна материальная составляющая (свыше 69% в обеих группах) и возможность профессионального роста, но для средней группы (18-23 лет), которая преимущественно еще получает образование, либо только выходит на рынок труда, значимость таких факторов как: приобретение нового опыта, престиж компании, месторасположение организации, возможность самовыражения несколько выше.

Вопрос трудоустройства тесно связан с планированием дальнейших образовательных траекторий в профессиональном обучении. Результаты исследования показали, что 56,3% респондентами данный вопрос не рассматривается. Четверть опрошенных (21,5%) планируют продолжить обучение по той же специальности, но на более высоком уровне. 6,5% отметили, что, в ближайшие 5 лет запланировали продолжить обучение, но по другой специальности.

Основная мотивация дальнейшего обучения связана преимущественно с дальнейшим карьерным, профессиональным ростом молодежи, так считают 46,8% респондентов. Для четверти опрошенных (21,4%) основной причиной выступают материальные блага, а именно финансовый рост. 9% в качестве причины отметили повышение профессиональных компетенций, 3% связали это с переходом на другое место работы. 13,7% опрошенных затруднились с ответом.

Способы поиска работы

Исследование показало, что молодежь, как правило, использует для поиска работы, следующие топ-5 способов:

- 1) Просмотр объявлений о вакансиях – 35,8%;
- 2) Обращение к друзьям, родственникам – 29,0%;
- 3) Через Интернет – 19,8%;
- 4) Подача объявления – 14,2%;

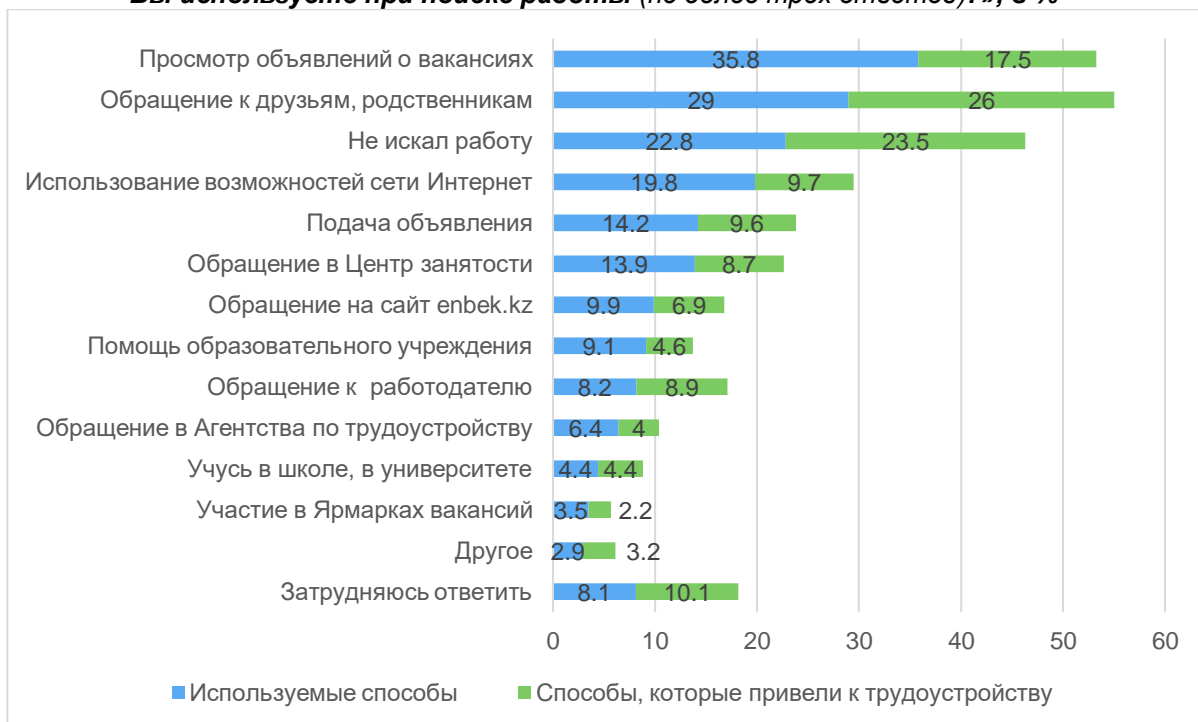
5) Обращение в Центр занятости – 13,9%.

Значимых различий в способах поиска работы в зависимости от возраста респондентов не выявлено.

Интересны ответы респондентов в зависимости от типа расселения. Сельская молодежь чаще, чем городская обращалась в Центры занятости и на сайт eubek.kz. В тоже время городская молодежь использовала чаще просмотр объявлений о вакансиях, подачу объявлений и обращение к друзьям, родственникам.

Вместе с тем интересно распределение ответов респондентов о наиболее эффективных способах трудоустройства, которые были ими использованы (Диаграмма №31).

Диаграмма №31. Распределение ответов на вопрос «Укажите способы, которые Вы используете при поиске работы (не более трех ответов)?», в %

Наиболее эффективный способ поиска работы – это использование социальных связей. Чаще всего используемый способ – объявление о вакансиях (35,8%), эффективен лишь в 50% случаях. Третий по частоте использования способ поиска работы через Интернет (19,8%), помогло найти работу данным способом 9,7% респондентам.

Исследование выявило низкую эффективность (не выше 8,7%) таких механизмов трудоустройства, которые иницируются государством, как обращение в Центры занятости, на сайт eubek.kz, ярмарка вакансий. Таким образом, можно сделать вывод, что часть молодежи (около 23%) обращается в государственные органы, но находят подходящую работу лишь около 15%. Обращаются к услугам коммерческих агентств по трудоустройству еще меньше молодежи – 6,4%. Данное явление может объясняться как нежеланием платить дополнительные средства за вакансию, тем более что она не гарантирована, так и неэффективными результатами деятельности таких служб. При этом, самостоятельное обращение молодежи непосредственно к работодателю эффективно, по результатам исследования, в 8,9% случаях. При помощи образовательных учреждений нашли работу всего 4,6% молодых работников, что говорит о слабом участии учебных заведений в дальнейшей судьбе своих выпускников.

Опыт предпринимательской деятельности

Молодежь – самая активная часть общества, которая быстро реагирует на любые изменения в жизни. В этом ключе молодежное предпринимательство выступает важным механизмом социализации молодежи и социальным лифтом. Исследование показало, что преобладающая часть опрошенной молодежи не имеет опыт предпринимательской деятельности (79,2%). Среди оставшихся 20%: 5,6% имеют как удачный, так и неудачный опыт; 4,9% имеют удачный опыт; 4,4% занимаются предпринимательством в настоящее время; 4,1% имеют неудачный опыт.

Из числа тех, кто в настоящее время занимается предпринимательством: 7,3% респонденты 24-28 лет, 4,7% – 19-23 лет и 1,2% – 14-18 лет. Сельская молодежь чаще указывала на наличие опыта предпринимательской деятельности (20,9% против 17,7% городской молодежи).

Исследование выявило взаимосвязь между уровнем образования и наличием предпринимательского опыта у молодежи: чем выше уровень образования, тем чаще респонденты отмечали, что имеют подобного рода опыт (Таблица №23).

Таблица №23. Распределение ответов респондентов на вопрос: «Имели ли Вы опыт предпринимательской деятельности?», по уровню образования, в %

Варианты ответов	Незаконченное среднее, 9 классов школы	Среднее, 11 классов школы	Профессионально-техническое, среднее специальное	Незаконченное высшее, (только учусь в вузе)	Высшее (окончил вуз)	Последипломное образование (магистр, кандидат/доктор наук, доктор PhD)
Да, и сейчас занимаюсь предпринимательством	0,5	2,5	5,3	4,0	7,0	20,0
Был удачный опыт	2,1	3,2	5,6	4,9	7,3	8,0
Был неудачный опыт	1,3	1,9	4,3	4,9	7,5	0,0
Имею как удачный, так и неудачный опыт	1,9	6,3	4,6	5,8	9,5	4,0
Нет, не имею опыта	90,1	84,5	78,9	78,6	68,1	64,0
Затрудняюсь ответить	4,0	1,6	1,3	1,8	0,7	4,0

В региональном разрезе доля молодежи, которая в настоящее время занимается предпринимательством незначительна. Лишь в Кызылординской области 15,8% отметили, что являются в настоящее время предпринимателями. Среди регионов, где молодежь имеет, как удачный, так и неудачный опыт можно выделить Туркестанскую (16,0%), Жамбылскую (7,7%), Алматинскую (7,6%) области.

Исследование показало, что практически треть опрошенных (30,8%) ответили на вопрос «Хочет ли молодежь заниматься предпринимательством?» утвердительно, 64,8% отказались, еще 4,4% затруднились с ответом.

Социальный портрет молодого казахстанца, который мотивирован на занятие предпринимательской деятельностью: это представитель средней возрастной группы (19-23 лет) – 32,9%, как правило, имеющий высшее образование (научную степень) – 55%.

Наибольшая доля молодежи, которая хотела бы заниматься предпринимательством проживает в следующих регионах: Карагандинская (47,7%), Мангистауская (45,7%), Туркестанская (39,0%) области и г.Алматы (36,6%).

Топ-7 сфер, в которых молодые люди занимались/занимаются бизнесом:

- 1) Торговля – 23,6%;
- 2) Общественное питание – 10,5% (городская молодежь – 11,2%; сельская молодежь – 9,5%);
- 3) Производство продуктов питания, выпуск одежды – 10,2% (сельская молодежь – 12,5%; городская молодежь – 8,8%); преимущественно девушки – 13,7%;
- 4) Индустрия красоты – 10,0% (преимущественно девушки – 17,9%);
- 5) IT-сфера – 7,9%;
- 6) Сфера развлечений – 6,8%;
- 7) Бытовые услуги – 5,4%.

4. ЦЕННОСТНЫЕ ОРИЕНТАЦИИ И ИНТЕРЕСЫ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ

Ценностные ориентиры молодежи

В настоящее время проблема ценностей представляет собой одну из важнейших тем, так как существуют абсолютно разные классификации, критерии и подходы. Происходит трансформация общества и процесса глобализации, которые влекут за собой увеличение социального неравенства, социокультурной дистанции. Конфликты современного мира происходят на почве культурных противоречий, которые наглядно отображаются в ключевых установках социальных групп.

Ценности образуют неотъемлемый компонент нормативной культуры любого общества и влияют на сознательный выбор того или иного типа поведения. Для сохранения стабильности в обществе необходимо наличие общих базовых ценностей, так как их отсутствие может привести к расколу между социальными группами.

С целью выявления наиболее важных ценностей в жизни молодежи в ходе анкетирования предлагалось из 16 вариантов выбрать ключевые, ответив на вопрос «*Что для Вас имеет наибольшую ценность?*».

Согласно полученным данным, *доминирующими* для молодежи выступают семья (83,3%), здоровье (64,2%), дружба (40,7%), материально обеспеченная жизнь (39,3%), любовь (22,8%) (Таблица №24).

Соотнесение ценностных ориентаций казахстанской молодежи с картой культурных ценностей Р.Инглхарта (2017 г.) показала схожие результаты. Позиция Казахстана по итогам замеров ¹¹ охарактеризована в целом как близкая к нейтральной, с небольшим уклоном в сторону традиционных, нежели светских ценностей, и с значительным уклоном в сторону ценностей выживания по сравнению с ценностями самовыражения.

Справочно: Карта представляет собой систему координат. На горизонтальной оси обозначены ценности выживания (слева) и ценности самовыражения (справа). К ценностям выживания относятся материальные блага, безопасность, покорность, низкая оценка прав человека, ксенофобия. К ценностям самовыражения – высокая оценка прав человека, стремление к успеху и материальным благам, внимание к экономике и равноправию мужчин и женщин.

На вертикальной оси обозначены традиционные ценности (в нижней части карты) vs секулярно-рациональные ценности (в верхней части). К традиционным ценностям относятся семья, религия, социальный конформизм, принятие власти, общественное более значимо, чем личное. К секулярно-политическим – низкая роль религии, предпочтение светского государства, личное более значимо, чем общественное.

¹¹ Шестая волна исследований проекта *World Values Survey*. Опросы и интервью в рамках проекта *World Values Survey* проходят с пятилетней периодичностью. В исследовании принимают участие люди всех слоев населения из стран с разными политическими режимами.

Таблица №24. Распределение ответов на вопрос «Что для Вас имеет наибольшую ценность в жизни (не более пяти ответов)?», в %, 2021-2022 гг.

Варианты ответов	2021 год*	2022 год*
Семья	82,3	83,3
Здоровье	45,6	64,2
Дружба	23,1	40,7
Материально обеспеченная жизнь	20,7	39,3
Любовь	12,0	22,8
Интересная работа, профессия	9,1	19,6
Знание, образование	11,1	19,5
Вера, религия	16,2	18,1
Самореализация, самоуважение	7,8	17,7
Душевный покой	8,8	15,3
Возможность получать удовольствие, развлекаться	5,1	11,5
Карьера, высокое положение в обществе	5,2	11,0
Помощь людям	3,3	10,3
Наличие власти	2,8	5,1
Творчество	1,5	3,3
Общественное признание, известность, репутация	1,4	3,1
Затрудняюсь ответить	0,6	0,2

*Сумма не равна 100%, т.к. респонденты могли выбрать несколько вариантов ответа

Наряду с этим, молодежью были выделены: интересная работа (19,6%), знания и образование (19,5%), вера, религия (18,1%). Исследование показало, что ценности казахстанской молодежи стабильны на протяжении нескольких лет.

Наименее популярными в сознании молодежи являются общественное признание (3,1%), творчество и увлечения (3,3%), а также наличие власти (5,1%).

Анализ корреляций в разрезе возраста (Таблица №25) показывает, что доминирование варианта «Семья» характерно для всех возрастных групп (более 80%), с ростом значимости в старшей возрастной группе (24-28 лет) до 86,3%. Категория «здоровье» более значима для старшей группы молодежи (69,0%), как и ценность «материально обеспеченной жизни» (44,3%). Дружба (49,9%), знания и образование (29,1%) более значимы для молодежи в возрасте от 14-18 лет. Интересная работа, профессия более важны для средней возрастной группы (19-23 лет) – 23,1%.

Среди всех возрастных групп «Общественное признание» играет наименее важную роль.

Таблица №25. Распределение ответов на вопрос: «Что для Вас имеет наибольшую ценность в жизни (не более пяти ответов)?», в разрезе возраста, в %

Варианты ответов	Возрастные группы		
	14-18 лет	19-23 лет	24-28 лет
Семья	80,6	82,9	86,3
Здоровье	58,4	65,0	69,0
Дружба	49,9	39,2	32,9
Материально обеспеченная жизнь	35,3	38	44,3
Любовь	20,6	24,9	23,1
Интересная работа, профессия	15,3	23,1	20,7
Знание, образование	29,1	17,6	11,7
Вера, религия	17,1	17,4	19,6
Самореализация, самоуважение	16,2	16,7	20,0
Душевный покой	11,2	15,0	19,6
Возможность получать удовольствие, развлекаться	12,8	11,9	9,9
Карьера, высокое положение в обществе	12,1	9,3	11,3
Помощь людям	9,6	10,9	10,4
Наличие власти	5,5	5,7	4,0
Творчество	6,3	2,0	1,6
Общественное признание, известность	4,1	2,6	2,4
Затрудняюсь ответить	0,3	0,2	0,1

Ценности городской и сельской молодежи также различаются, данные представлены в Таблице №26.

Более высокие оценки городской молодежи таких ценностей как интересная работа, самореализация, карьера могут объясняться интенсивностью и темпом городской жизни. В то же время, для сельской молодежи выше значимость таких ценностей как вера, религия, дружба, помощь людям.

Таблица №26. Распределение ответов на вопрос: «Что для Вас имеет наибольшую ценность в жизни (не более пяти ответов)?», в населенного пункта, в %

Варианты ответов	Город	Село
Семья	83,4	83,1
Здоровье	62,8	66,2
Материально обеспеченная жизнь	44,3	31,7
Дружба	39,2	42,9
Любовь	25,4	18,9
Интересная работа, профессия	22,6	15,0
Знание, образование	20,0	18,7
Самореализация, самоуважение	19,0	15,8
Душевный покой	17,3	12,2
Вера, религия	13,3	25,3
Возможность получать удовольствие, развлекаться	12,8	9,5
Карьера, высокое положение в обществе	12,0	9,3
Помощь людям	9,9	11,0
Наличие власти	4,4	6,1
Творчество	3,7	2,6
Общественное признание, известность, репутация	3,2	2,8
Затрудняюсь ответить	0,2	0,3

Молодежь – наиболее активная часть населения, которая формирует и задает собственные тренды в обществе и оказывает влияние на общественные настроения. Наиболее распространенным трендом среди молодежи является ориентир на здоровый образ жизни, что было отмечено 23,3% респондентами. Практически каждый пятый (22,4%) респондент отметил в качестве тренда фриланс. 21,4% выделили динамичный образ жизни. Практически равное количество респондентов отметили в качестве трендов: диджитализацию,

цифровизацию, развитие технологий (19,4%) и разрыв между бедными и богатыми (19,2%) (Таблица №27).

Таблица №27. Распределение ответов на вопрос: «Отметьте, пожалуйста, наиболее популярные тренды, присущие казахстанской молодежи на данный момент (не более трех ответов)?», в %, 2021-2022 гг.

Варианты ответов	2021 год	2022 год
Здоровый образ жизни	19,3	23,3
Фриланс	17,5	22,4
Динамичный темп жизни	19,2	21,4
Диджитализация, цифровизация, развитие технологий	20,7	19,4
Разрыв между бедными и богатыми	17,2	19,2
Новое понимание волонтерства	5,5	18,4
Новое отношение к еде	13,4	17,5
Мультитрендовость, культурное размежевание	13,7	15,4
Экологичность	14,2	14,1
Ослабление института семьи	16,4	14,1
Рост недоверия к традиционным СМИ	9,7	11,8
Протестность	-	4,9
Толерантность к ЛГБТК	-	4,4
Политическая вовлеченность	-	3,4
Декриминализация правового сознания	-	1,6
Ксенофобия	-	1,1
Толерантность к АУЕ	-	0,9
Рост феминистских настроений	5,2	5,1
Другое		0,6
Затрудняюсь ответить	8,4	4,5

*Сумма не равна 100%, т.к. респонденты могли выбрать несколько вариантов ответа

В целом необходимо отметить, что тренды, отмеченные молодежью, в 2022 году не изменились, по сравнению с 2021 годом, лишь незначительно изменилась приоритетность. Кроме того, возросла значимость таких трендов как: фриланс, динамичный темп жизни, разрыв между бедными и богатыми, ослабление института семьи, рост недоверия к традиционным СМИ.

Корреляция по типу расселения показывает, что основные тренды у городской и сельской молодежи совпадают. Различия в оценках по следующим тенденциям (Таблица №28).

Для городской молодежи более значим в качестве тренда динамичный образ жизни, волонтерство, новое отношение к семье. Сельская молодежь, в свою очередь, отмечает разрыв между бедными и богатыми, мультитрендовость, экологичность.

Таблица №28. Распределение ответов на вопрос: «Отметьте, пожалуйста, наиболее популярные тренды, присущие казахстанской молодежи на данный момент (не более пяти ответов)?», по типу населенного пункта, в %

Варианты ответов	Город	Село
Высокая мобильность (желание молодежи иметь возможность в любое время переехать, сменить страну, работу, окружение т.д.)	35,6	30,0
Динамичный темп жизни	25,6	14,9
Здоровый образ жизни	24,3	21,8
Фриланс	22,0	22,8
Ослабление института семьи	13,3	15,3
Волонтерство	20,0	15,9
Новое отношение к еде отход от традиционных приемов пищи	19,6	14,4
Диджитализация цифровизация, развитие технологий	18,7	20,3
Разрыв между бедными и богатыми	16,9	22,6
Мультитрендовость, культурное размежевание	13,5	18,2
Экологичность	12,8	16,1
Рост недоверия к традиционным СМИ	11,3	12,6
Толерантность к ЛГБТК LGBTQ	5,5	2,8
Протестность	5,4	4,2
Рост феминистских настроений	5,1	4,9
Политическая вовлеченность	3,6	3,0
Ксенофобия/руссофобия/синофобия	1,2	0,9
Декриминализация правового сознания соблюдение законов	1,5	1,8
Толерантность к АУЕ	0,9	0,9
Затрудняюсь ответить	3,3	6,3

Формирование общественного мнения происходит под влиянием факторов макро - и микросреды. В этой связи, важно понимать механизмы взаимодействия молодежи с агентами социализации. Речь идет не о социальных институтах, а о субъектах социальных групп. Именно через представителей отдельных социальных групп происходит процесс формирования доверия. Доверие отражает процессы выстраивания групповых и межличностных взаимоотношений, являясь системой установок по отношению к социальному миру. Это один из важнейших элементов социального капитала. Для определения агентов социализации в формировании ценностных установок казахстанской молодежи важно изучить их «радиус доверия», т.е. категорию лиц (или социальных групп), входящих в единую систему доверительных отношений. Ф. Фукуяма отмечает, что определенным запасом социального капитала, в том числе доверием, обладает любое общество, значительные различия между ними обусловлены именно радиусом доверия¹². Радиус зависит от уровня межличностного (индикатор бондинговых отношений) и обобщенного (индикатор бриджинговых отношений) доверия/недоверия. Бондинговый социальный капитал характерен для закрытых сообществ и затормаживает социально-экономическое развитие, в то время как бриджинговый социальный капитал свойственен открытым сообществам, он облегчает взаимодействие с людьми за пределами группы.

Согласно результатам опроса, наиболее популярным ответом на вопрос: «Чьему мнению Вы доверяете?» оказался – таких людей нет (42,4%). Далее, можно выделить три основные категории, которые пользуются особым доверием у молодежи. В первую очередь, – это ученые (18,2%). На последующем месте расположились врачи (16,4%) и представители власти (14,7%). Не исключается и важность мнения известных общественных деятелей (11,3%).

¹² Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию. – М.: ООО «Изд-во АСТ», ЗАО НПП «Ермак», 2004.

Менее влиятельными в данном вопросе оказались блогеры, вайнеры, тикторкеры (8,3%), лидеры политических партий (7,4%), религиозные деятели (7,3%), спортсмены (5,5%), бизнесмены (4,2%) (Таблица №29).

Таблица №29. Распределение ответов на вопрос «Чьему мнению Вы доверяете¹³ (любое количество ответов)?», в %, 2021-2022 гг.

Варианты ответов	2021 год	2022 год
Музыканты	8,1	2,9
Бизнесмены	14	4,2
Спортсмены	11	5,5
Религиозные деятели, священнослужители	4,9	7,3
Лидеры политических партий	8,5	7,4
Блогеры, вайнеры, тиктоеры	16,2	8,3
Известные общественные деятели	10,9	11,3
Представители власти	17,1	14,7
Врачи	6,7	16,4
Ученые	6,5	18,2
Таких людей нет	31,2	42,4
Родители		4,0
Родственники		0,4
Друзья		0,3
Учителя		0,2
Самому себе		0,1
Другое		0,9
Затрудняюсь ответить	11,7	4,2

*Сумма не равна 100%, т.к. респонденты могли выбрать несколько вариантов ответа

В динамике с 2021 годом наблюдается снижение доверия к таким группам как музыканты, бизнесмены, спортсмены, блогеры, известные общественные деятели. Незначительно, но возросло доверие к религиозным деятелям. Практически на 10% выросло доверие к врачам и на 12% к ученым. В данном случае, именно эти категории можно использовать, чтобы наладить контакт с молодежью в сфере сохранения здоровья и развития НИР.

Языковая среда

В рамках опроса молодежи был задан вопрос о степени владения казахским, русским и английским языками (Таблица №30).

Так, опрос показал, что большинство респондентов свободно владеют русским языком – 85,3% (совокупность ответов: «свободно говорю и читаю, но не пишу», «свободно говорю, читаю и пишу» и «владею свободно, в том числе профессиональной лексикой»). Количество не владеющих русским языком составило 0,3%.

Казахским языком на свободном уровне (совокупность ответов: «свободно говорю и читаю, но не пишу», «свободно говорю, читаю и пишу» и «владею свободно, в том числе профессиональной лексикой») владеют 69,1% респондентов.

Уровень владения английским языком у казахстанской молодежи невысок, всего 12,6% опрошенных отметили, что свободно на нем общаются. Не владеет совсем – 15,6%. Большая часть, практически треть (31,3%) не владеет, но понимает отдельные фразы, каждый пятый (21,0%) понимает речь, но не может объясниться.

¹³ В 2021 году вопрос звучал: «Есть ли в Казахстане и в Вашем регионе авторитетные люди или группы людей, влияющие на общественное мнение? Если есть, к какой категории относятся эти авторитетные люди, пользующиеся Вашим доверием?»

Таблица №30. Распределение ответов на вопрос «Насколько свободно Вы владеете казахским, русским, английским языками (один ответ)?», в %, 2021-2022 гг.

Степень владения	Не владею совсем		Не владею, но понимаю некоторые фразы		Понимаю речь, но объяснить не могу		Понимаю речь и могу объяснить		Свободно говорю и читаю, но не пишу		Свободно говорю, читаю и пишу		Владею свободно, в том числе профессиональной лексикой		3/0	
	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022
Языки																
Казахским	4,6	4,0	7,5	9,5	7,0	7,8	5,9	9,5	4,8	9,5	48,4	44,5	21,5	15,1	0,3	0,3
Русским	0,5	0,3	1,8	2,0	6,9	4,9	10,5	7,4	7,7	11,4	49,6	59,5	22,4	14,4	0,6	0,4
Английским	19,8	15,6	27,9	31,3	22,2	21,0	17,2	18,1	4,4	5,6	6,1	5,9	1,5	1,1	0,9	1,5

Корреляция данного вопроса с этнической принадлежностью респондентов показала следующее. Чаще всего о не владении казахским языком заявляли респонденты русской национальности (14,5%), другие этнические группы – 9,1% (среди казахской национальности – 0,3%). Основной уровень владения казахским языком у русской молодежи – это «не владею, но понимаю некоторые фразы» (32,3%) и «понимаю речь, но не могу объяснить» (22,0%).

Уровень владения казахским языком представителей других этнических групп выше, чем у представителей русской национальности: каждый пятый (19,8%) отмечает, что «свободно говорит и читает, но не пишет».

В данном случае распределение ответов по этнической принадлежности демонстрирует то, что среди молодежи русской национальности и других этнических групп необходимо проводить работу по популяризации государственного языка и обучению.

Уровень владения русским языком во всех трех группах (казахи, русские, другие) находится на высоком уровне: преобладающая часть молодежи «свободно говорит, читает и пишет» (казахи – 55,5%; русские – 68,0%; другие – 71,1%).

Ситуация с владением английским языком имеет специфику, которая выражается в следующем: младшая возрастная группа (14-18 лет) в общей массе лучше владеет английским языком. В первую очередь, это, конечно, объясняется тем, что английский язык входит в школьную программу. Результаты исследования продемонстрировали стереотипность предположения о том, что сельская молодежь в меньшей степени владеет английским языком. В данном случае по отдельным оценкам уровень владения английским языком у сельской молодежи был выше, чем у городской (Таблица №31).

Таблица №31. Распределение ответов на вопрос «Насколько свободно Вы владеете казахским, русским, английским языками (один ответ)?», английский язык, по типу населенного пункта, в %

Варианты ответов	Город	Село
Не владею совсем	15,5	15,6
Не владею, но понимаю некоторые фразы	32,1	30,0
Понимаю речь, но объяснить не могу	23,3	17,4
Понимаю речь и могу объяснить	16,7	20,2
Свободно говорю и читаю, но не пишу	4,9	6,7
Свободно говорю, читаю и пишу	6,2	5,4
Владею свободно, в том числе профессиональной лексикой информации	0,7	1,6
Затрудняюсь ответить	0,5	3,0

Формирование религиозных убеждений

Религиозность, как свойство индивида или группы людей, отражает основные аспекты отношения к религии, идентификацию себя с группой верующих или неверующих, и проявляется в двух компонентах: религиозное сознание и

религиозное поведение, что может быть охарактеризовано как религиозные ценности.

Уровень религиозности молодежи Казахстана, по итогам опроса, может быть охарактеризован следующим образом. Большинство молодежи считает себя верующей, но не участвуют в религиозной жизни – 48,4%. Еще 26,6% респондентов отметили, что являются верующими, однако редко участвуют в религиозной жизни, ограничиваются лишь праздниками и соблюдением некоторых формальностей. Практикующих верующих, полностью, следующих религиозным нормам – 7,7%. Равнодушны к религии – 4,4% респондентов. Тех, кто по традиции участвует в некоторых религиозных традициях и обрядах, но не считают себя верующими – 4,0%. Атеистических взглядов придерживаются 2,2% (Таблица №32).

Таблица №32. Распределение ответов на вопрос «Скажите, пожалуйста, Вы считаете себя верующим человеком (один ответ)?», в %

Варианты ответов	%
Я верующий, но не участвую в религиозной жизни	48,4
Я верующий, но только на праздники посещаю мечеть, церковь и др., очень редко соблюдаю религиозные нормы	26,6
Я верующий, участвую в жизни религиозной общины, полностью следую религиозным нормам	7,7
Я равнодушен к религии	4,4
Я неверующий, но иногда соблюдаю религиозные обряды	4,0
Я неверующий, но уважаю верующих	3,1
Я атеист	2,2
Я неверующий, но иногда посещаю мечеть, церковь и др., соблюдаю религиозные нормы	1,4
Я противник религии	0,4
Затрудняюсь ответить	1,9

Анализ корреляций показывает, что с небольшим преимуществом среди активных верующих (выбравших вариант ответа «Я верующий, участвую в жизни религиозной общины, полностью следую религиозным нормам») лидируют мужчины (9,3% против 6,0% женщин этой категории).

Вызывает интерес влияние *образования* на уровень религиозности. С одной стороны, стоит обратить внимание то, что среди категории активных верующих, полностью участвующих в жизни религиозной общины, преобладают молодые люди, имеющие высшее и послевузовское образование (магистратура, докторантура) таковых 16,0%, тогда как средняя доля верующих этой категории по всем уровням образования равна 7,7%. С другой стороны, среди данной категории респондентов наибольшая доля атеистов – 12,0% (при среднем значении 2,2%).

Анализ корреляций *в разрезе этносов* показывает, что наименее религиозна русская молодежь, лишь 3,8% респондентов отметили, что являются верующими и полностью следуют религиозным нормам, для сравнения у казахов и других этносов доля составила 8,6%. Более низкая степень религиозности русских по сравнению с казахами и молодежи других этносов подтверждается данными по количеству тех, кто отнес себя к одной из шести категорий, объединяющих неверующих («Я неверующий, но иногда соблюдаю религиозные обряды», «Я неверующий, но иногда посещаю мечеть, церковь», «Я неверующий, но уважаю верующих», «Я равнодушен к религии», «Я атеист», «Я противник религии»). Среди русских данный суммарный показатель самый высокий – 24,1%, среди других этносов он составляет 20,9%, среди казахов – 12,4%.

Если рассмотреть количество активных верующих (выбравших первый вариант ответа «Я верующий, участвую в жизни религиозной общины, полностью следую религиозным нормам») *по областям* Казахстана наибольшее количество

молодых людей, назвавших себя таковыми, проживает в Кызылординской области (17,9% при среднем значении по данной категории 7,7%). В число регионов, в которых количество активных верующих превышает 10% входят также Восточно-Казахстанская (14,4%), Алматинская (13,8%), Актюбинская (13,2%) области и г.Алматы (11,3%). Наименьшее число молодых людей, считающих себя активными верующими, проживает в Северо-Казахстанской области (1,9%) и г.Нур-Султан (1,6%).

Преобладающая часть опрошенной молодежи исповедует ислам (73,8%), 19,2% православие, 0,3% католицизм, 0,1% протестантизм, 6,4% отметили, что не исповедуют никакой религии.

В результате анализа данных, полученных по итогам массового опроса молодежи, респонденты, исповедующие *ислам*, расселены преимущественно в южном регионе страны, Акмолинской области и двух областях западного региона (Актюбинская и Атырауская области).

Исповедующие *православие* проживают преимущественно в приграничных с Российской Федерацией областях и в регионах, где преобладает славянское население (Западно-Казахстанская область, Карагандинская, Костанайская области). Подобное расселение напрямую коррелирует с этнодемографической структурой населения республики.

Религиозные взгляды тесно переплетены с *этнической принадлежностью* респондентов. Так, казахи: 95% исповедуют ислам, 1,7% православие, 3,1% атеисты. Русские: 78% православие, 7% ислам, 14% равнодушны к религии. Другие этносы: 56,1% ислам, 25,7% православие, 14,4% нерелигиозны.

По результатам исследования можно сказать, что базовым агентом религиозного воспитания выступает семья: 35,3% респондентов отметили, что к вере их приобщили родители, родственники. Это же подтверждается и вариантом ответа – «так сложилось с рождения», который отметили 23,7% молодежи (Таблица №33).

Таблица №33. Распределение ответов на вопрос «Скажите, пожалуйста, кто или что в большей степени повлияло на Ваши религиозные убеждения, на Ваш выбор – быть верующим или неверующим (один ответ)?», в %

Варианты ответов	%
Родители, родственники	35,3
Так сложилось с рождения	23,7
Ничего не повлияло	23,5
Изучение специальной литературы, интернет ресурсов	3,7
Все мои друзья, знакомые исповедуют эту религию	3,4
Беседы с имамом, священником, миссионером	2
Важное событие в жизни	1,3
Я еще не определился (-лась)	5
Затрудняюсь ответить	2,3

Региональная специфика формирования религиозных убеждений проявилась в оценках молодежи, проживающей в Туркестанской (62,1%), Акмолинской (48,6%), и Северо-Казахстанской (40,4%) областях, где наибольший процент выбора варианта ответа «родители, родственники». Вместе с тем, у значительной доли молодежи, проживающей в Кызылординской области, религиозные убеждения формируются через изучение специальной литературы, Интернет-ресурсов (27,4%), что в 7,4 раза выше среднего значения по республике (3,7%) и под влиянием беседы с имамом, священником (10,5%), что более, чем в 5 раз выше среднего значения по республике (2%). Обращает на себя внимание то, что в Атырауской области 12,7% респондентов, в Кызылординской области – 8,4%, отметили, что «все мои друзья, знакомые, много молодежи исповедуют эту

религию». Учитывая, что в данных регионах преобладающая часть населения – казахи, исповедующие ислам, местным исполнительным органам необходимо держать ситуацию на контроле.

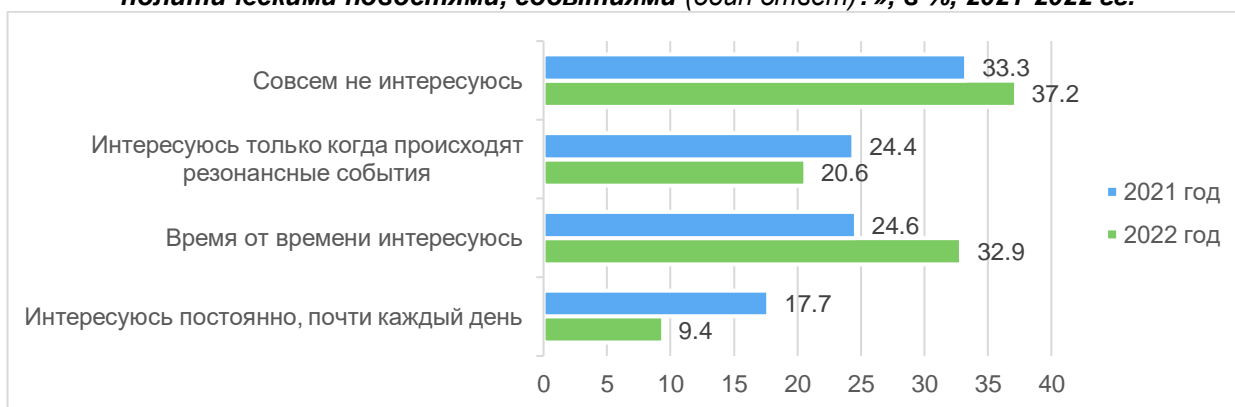
Таким образом, степень религиозности казахстанской молодежи достаточно разнородна и в значительной степени отражает глобализационные тренды по отношению к религии и соблюдению религиозных норм и практик. Вместе с тем, уточняющие вопросы о религиозных предпочтениях позволили увидеть ситуацию под другим углом. Несмотря на то, что в структуре ценностей молодежи религия находится на 8 месте (18,1%), наблюдается усиление важности веры и религии для отдельных групп. Учитывая деликатность данной темы, необходимо подходить к ее изучению экспертно. В стране есть специализированные научные организации, которые занимаются изучением религиозной ситуации в стране. Представляется целесообразным рассмотреть возможность осуществить срез религиозной ситуации среди молодежи по всей республике для более полной картины и прогнозирования возможных конфликтных ситуаций. Важно определить, насколько казахстанская молодежь дифференцирована по линии секуляризация/сакрализация, в том числе в региональном и этническом разрезе.

5. ГРАЖДАНСКАЯ АКТИВНОСТЬ

Общественно-политические настроения молодежи

Одним из косвенных измерений степени социальной активности молодежи являются показатели степени интереса молодежи к событиям политической жизни страны. Согласно данным исследования, на вопрос: «*Вы интересуетесь политическими новостями, событиями?*» 37,2% ответили, что совсем не интересуются. 32,9% молодежи ответили, что время от времени интересуются, 20,6% интересуются только когда происходят резонансные события. Лишь 9,4% интересуются постоянно, каждый день (Диаграмма №32).

Диаграмма №32. Распределение ответов на вопрос «Вы интересуетесь политическими новостями, событиями (один ответ)?», в %, 2021-2022 гг.

В динамике с 2021 годом наблюдается снижение заинтересованности молодежи политическими новостями и событиями и переход преимущественно к периодическому интересу (время от времени). Учитывая интенсивность политических реформ и преобразований в стране, данный показатель можно охарактеризовать как низкий.

Распределение ответов *по возрасту* показало, что младшая возрастная группа молодежи менее активно интересуется политическими новостями; для средней возрастной группы (19-23 лет) более свойственна фоновая информированность, которая выражается в том, что интерес обусловлен степенью резонансности происходящего и воспроизводится лишь время от времени; а доля представителей старшей возрастной группы молодежи (24-28 лет) постоянно интересующихся политическими новостями составляет 13,9%, что в два раза выше, чем 14-18 лет (6,6%) (Таблица №34).

Таблица №34. Распределение ответов на вопрос «Вы интересуетесь политическими новостями, событиями (один ответ)?», по возрасту, в %

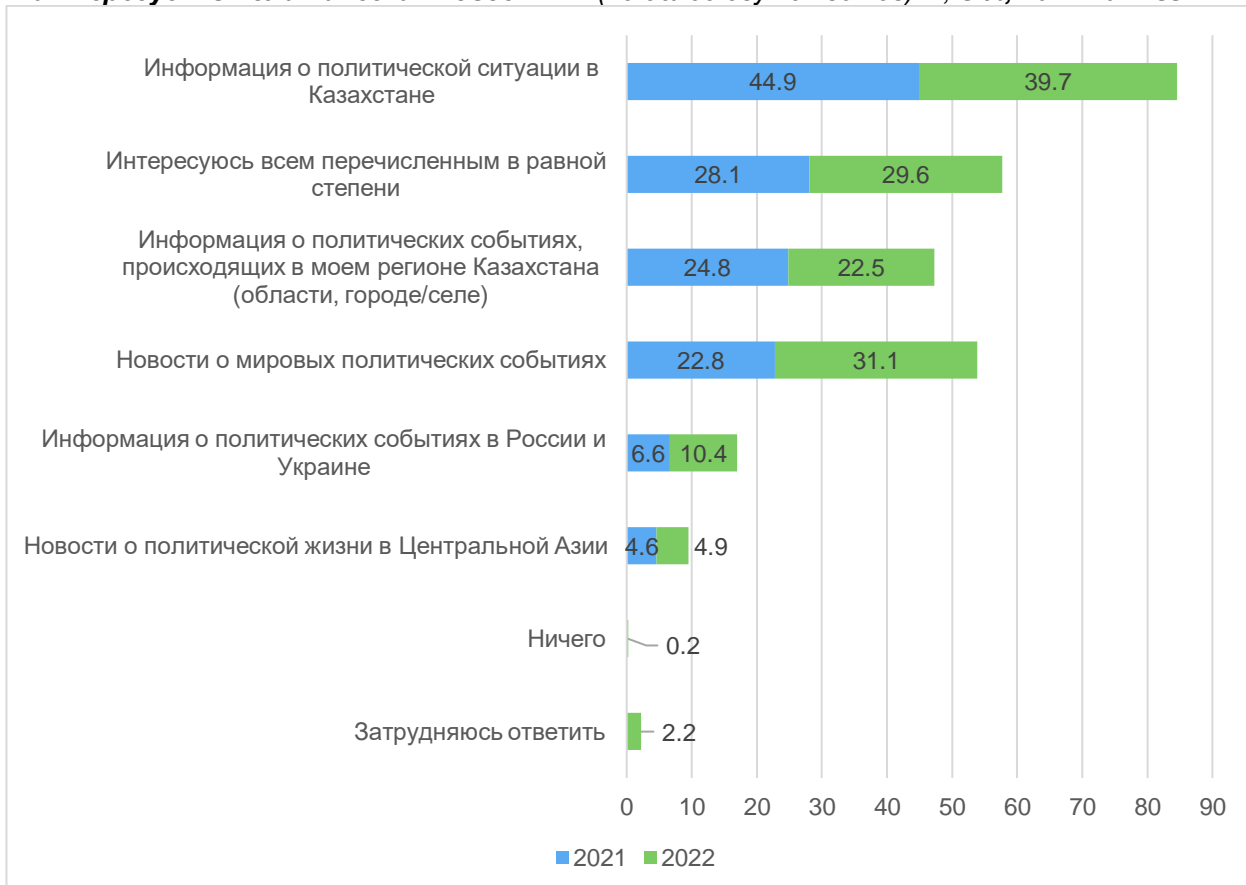
Варианты ответов	14-18 лет	19-23 лет	24-28 лет
Интересуюсь постоянно, почти каждый день	6,6	7,5	13,9
Время от времени интересуюсь	27,9	36,3	34,7
Интересуюсь только, когда происходят резонансные события	16,9	23,4	21,6
Совсем не интересуюсь	48,6	32,8	29,9

Наибольшее число тех, кто внимательно следит за политическими событиями, происходящими в стране, проживает в Кызылординской (21,1%), Карагандинской (18,1%), Туркестанской (16,0%) областях. Соответственно, наибольшее число тех, кого подобные события не интересуют вообще, – среди молодого населения Западно-Казахстанской (59,1%) и Актюбинской области (54,9%).

Корреляция с другими социально-демографическими характеристиками значимых различий в ответах респондентов не выявила.

Чаще всего молодежь интересуется информацией о политической ситуации в стране (39,7%), новостями о мировых политических событиях (31,1%). Значимых различий по социально-демографическим характеристикам респондентов при ответе на данный вопрос не выявлено (Диаграмма №33). Это может быть связано с тем, что политические новости не вызывают большого интереса у молодежи.

Диаграмма №33. Распределение ответов на вопрос «Что больше всего Вас интересует в политических новостях¹⁴ (не более двух ответов)?», в %, 2021-2022 гг.

Какими источниками пользуется молодежь для получения информации о новостях и событиях в Казахстане? Ответы на данный вопрос представлены в Диаграмме №34.

¹⁴ В 2021 году вариант ответа был представлен как «информация о политических событиях в России», в 2022 году «информация о политических событиях в России и Украине»

Диаграмма №34. Распределение ответов на вопрос «Какими источниками информации Вы пользуетесь чаще всего, чтобы узнать о новостях и событиях в Казахстане (не более трех ответов)?», в %

*Сумма не равна 100%, т.к. респонденты могли выбрать несколько вариантов ответа

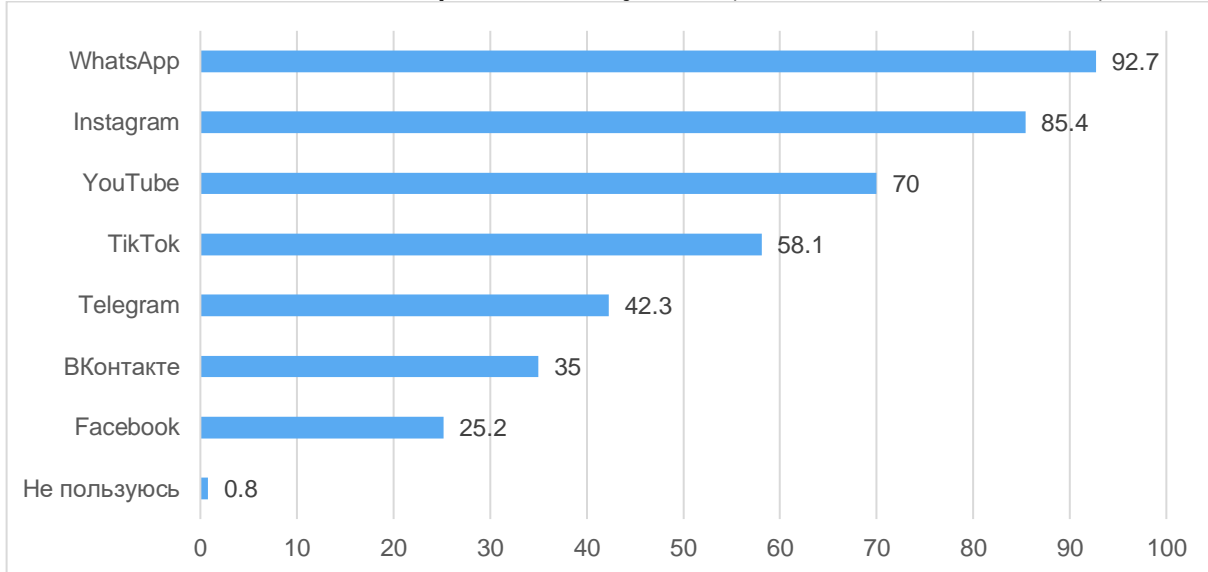
Лидирующие позиции занимают социальные сети, мессенджеры, блоги – 60,3%. Далее, вопреки распространенным стереотипам о непопулярности традиционных СМИ среди молодежи, 36,1% отметили казахстанское телевидение, газеты, радио. Практически каждый третий узнает о новостях и событиях через казахстанские Интернет-ресурсы (29,5%). Каждый пятый опрошенный отметил в качестве основного источника информации ближнее окружение – 22,2%.

Казахстанские республиканские телеканалы большей частью смотрит казахская молодежь (40,1%). Доля русской молодежи, использующей российские интернет-ресурсы, составляет 20%.

В разрезе возраста, гендера значимых различий в предпочтениях респондентов не выявлено.

Для определения списка социальных сетей и мессенджеров и их градации по степени популярности в инструментарий исследования был включен вопрос: «Какими из следующих социальных сетей и мессенджеров Вы пользуетесь?».

Диаграмма №35. Распределение ответов на вопрос «Какими из следующих социальных сетей и мессенджеров Вы пользуетесь (любое количество ответов)?», в %

Абсолютное большинство используют мессенджер WhatsApp, далее по популярности Instagram и YouTube. Результаты исследования показали, что Топ-3 одинаково используются всеми возрастными группами молодежи. Возрастная специфика проявляется при оценке TikTok (Диаграмма №35). Так, значимость данной социальной сети гораздо выше для младшей возрастной группы (14-18 лет) – 72,3% (для сравнения: 19-23 лет – 55,6%, 24-28 лет – 46,3%). Интересно то, что мессенджер Telegram, находясь на пятом месте, используется чаще младшей возрастной группой (14-18 лет – 45,5%; 19-23 лет – 41,6%; 24-28 лет – 39,7%). Сеть Facebook, напротив, больше ориентирована на старшую возрастную группу (14-18 лет – 22,0%; 19-23 лет – 25,9%; 24-28 лет – 27,7%).

Казахстанская молодежь активно использует социальные сети. *А насколько можно доверять информации из Интернета?* Учитывая то, что именно данный источник информации был определен молодежью как самый популярный, рассмотрим линейные распределения.

46,2% респондентов отметили, что доверяют лишь иногда, 27,8% доверяют, но перепроверяют информацию на других ресурсах, 14,1% не доверяют и полностью доверяют 10,2%. При этом, доля тех, кто полностью доверяет среди сельской молодежи (14,4%) в два раза выше, чем среди городской (7,5%).

На общественно-политические настроения молодежи оказывает прямое влияние участие в проектах и работе различных организаций. Насколько данная практика распространена среди казахстанской молодежи?

Диаграмма №36. Распределение ответов на вопрос: «Был ли у Вас за последние 1-2 года опыт участия в работе следующих организаций или проектов? (не более трех ответов)», в %

Преобладающая часть молодежи не участвовала в работе молодежных организаций и проектах (60,7%) (Диаграмма №36). Количество участвовавших в работе молодежных организаций – 14,9%, волонтерских движений – 13,9%. Всего 6,1% опрошенных отметили участие в экологических организациях, 4,9% отметили гуманитарные, благотворительные организации. Данный показатель низок, учитывая то, что последние два года Казахстан, как и весь мир испытал на себе последствия пандемии, которая, при всех негативных последствиях, сформировала в мировом сообществе практику организации помощи, через участие в работе благотворительных организаций. Процент, участвовавших в работе политических партий еще меньше и составил 4,7%.

Опыт участия молодежи в зависимости от региона проживания показывает, что наиболее активно в работе молодежных организаций и проектов участвовала молодежь следующих регионов: Туркестанской (37,9%), Кызылординской (30,5%), Костанайской (22,2%), Атырауской (19,7%) и Восточно-Казахстанской (19,2%) областей.

В Кызылординской области – 28,4% респондентов отметили, что имели опыт участия в работе политических партий. В работе волонтерских движений принимали участие 46,2% молодых людей Актюбинской, 26,9% Северо-Казахстанской, 23,5% Костанайской и 20,7% респондентов Мангистауской областей. Гуманитарные, благотворительные организации отмечены респондентами следующих регионов: Кызылординской (10,5%), Костанайской (9,9%), Северо-Казахстанской (9,6%) и Восточно-Казахстанской (8,0%) областей.

Анализ ответов респондентов в зависимости от типа населенного пункта показал, что сельская молодежь (20,4%) более активно участвовала в работе различных организаций, чем городская (11,3%) (Таблица №35).

Таблица №35. Распределение ответов на вопрос: «Были ли у Вас за последние 1-2 года опыт участия в работе следующих организаций или проектов (не более трех ответов)?», по типу населенного пункта, в %

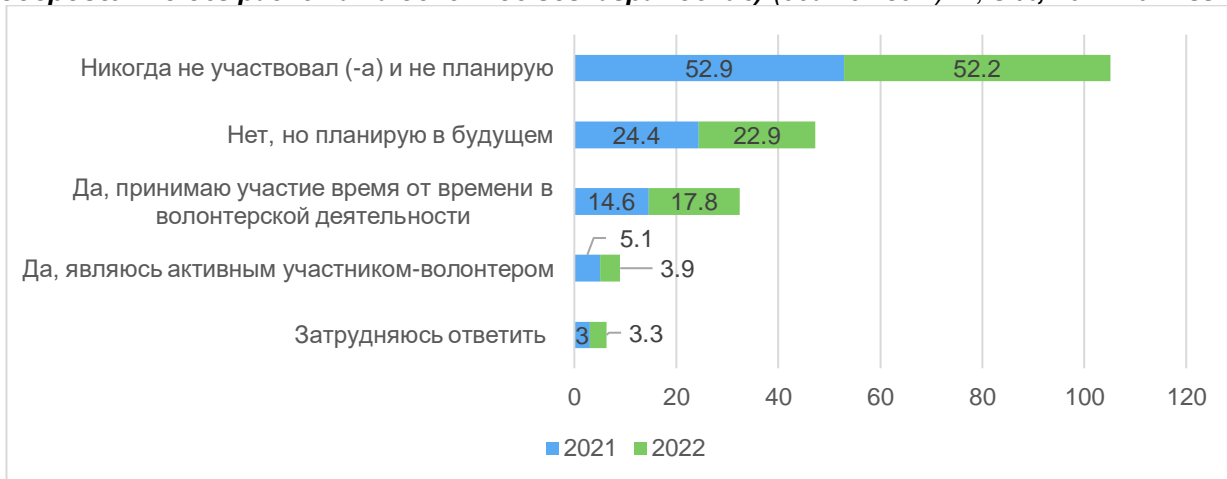
Варианты ответов	Город	Село
Молодежные организации, проекты	11,3	20,4
Политические партии	3,6	6,4
Общественные советы	2,9	5,7
Правозащитные организации	1,8	5,0
Религиозные организации	2,5	4,2
Экологические организации	5,7	6,7
Гуманитарные, благотворительные организации	5,6	3,8
Проекты по развитию предпринимательства	2,0	2,5
Волонтерское движение	13,7	14,2
Не участвовал	65,5	53,2

Гражданская активность

Продолжая тему активности молодежи, рассмотрим более подробно ее ориентированность на занятия волонтерской, добровольной деятельности. Линейные распределения ответов на вопрос: «Занимаетесь ли Вы волонтерской, добровольческой деятельностью (помощь людям, осуществляемая добровольно без расчета на денежное вознаграждение)?» представлены в Диаграмме №37. Как видим, половина опрошенных не принимала и не планирует принимать участие в работе волонтерских организаций. Каждый пятый (22,9%) отметил свою готовность и намерение участвовать в волонтерстве. 17,8% уже принимают участие, но делают это время от времени. Доля активных участников волонтеров составила 3,9%.

Сравнение эмпирических данных в динамике с прошлым годом свидетельствует о сохранении оценок молодежи¹⁵.

Диаграмма №37. Распределение ответов на вопрос «Занимаетесь ли Вы волонтерской, добровольческой деятельностью (помощь людям, осуществляемая добровольно без расчета на денежное вознаграждение) (один ответ)?», в %, 2021-2022 гг.

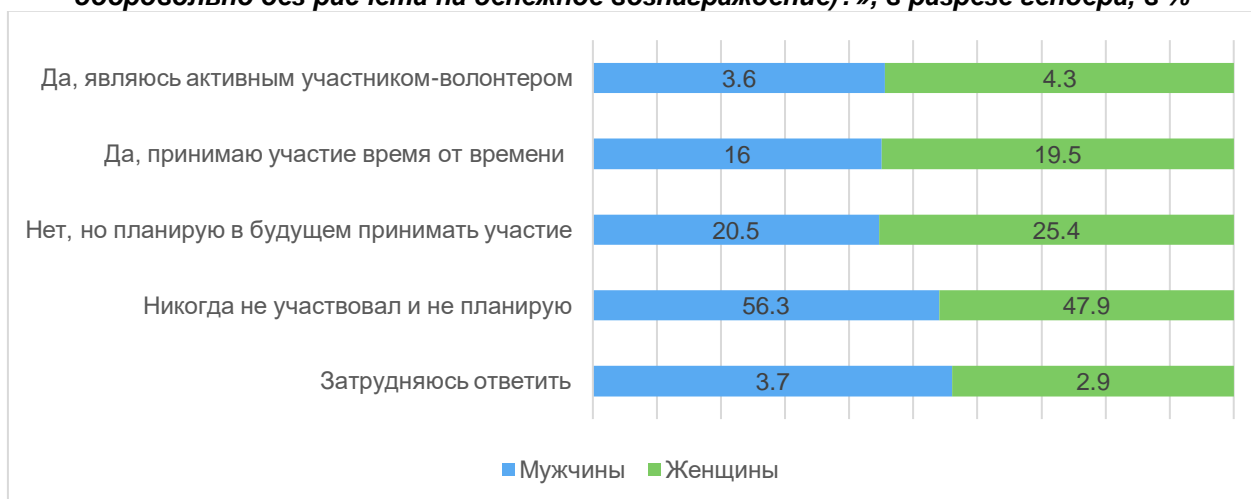
Полученные результаты соотносятся с ответами респондентов о ценностных ориентациях. Напомним, что в структуре ценностей молодежи преобладают традиционные и ценности выживания. Вместе с тем, общеизвестно, что в обществах, где распространены ценности самовыражения, обычно более высокий уровень доверия и терпимости, больше ценится индивидуальная свобода и преобладают активистские политические установки.

¹⁵ Изменения варьируются в пределах допустимой нормы (3%).

Доля молодежи, имеющей опыт участия и желание участвовать в волонтерских инициативах составляет от 43,7% до 46,2%¹⁶, что свидетельствует о наличии потенциала, который необходимо развивать. При этом целесообразно учитывать следующие тенденции:

1) в молодежной среде девушки более мотивированы на волонтерство, чем юноши. Так, распределение по гендеру показало, что по трем позициям: «да, являюсь активным участником-волонтером», «да, принимаю участие время от времени в волонтерской добровольческой деятельности», «нет, но планирую в будущем принимать участие» процент положительно ответивших девушек выше на 0,7-4,9 пунктов (Диаграмма №38).

Диаграмма №38. Распределение ответов на вопрос «Занимаетесь ли Вы волонтерской, добровольческой деятельностью (помощь людям, осуществляемая добровольно без расчета на денежное вознаграждение)?», в разрезе гендера, в %

2) несмотря на то, что в разрезе возраста наиболее активна студенческая молодежь и респонденты, окончившие вуз, представляется целесообразным обратить внимание на школьников (9-11 классы), так как у молодежи этой группы сформирован запрос и готовность на участие в подобной рода деятельности (Таблица №36). В первую очередь, желание школьников объясняется планированием дальнейшей образовательной траектории и формированием портфолио, что является обязательным условием для дальнейшего образования.

¹⁶ Сумма вариантов ответа «да, являюсь активным участником-волонтером» (3,1%; 4,4%; 4,3%), «да, принимаю участие время от времени в волонтерской добровольческой деятельности» (17,1%; 17,9%; 18,3%), «нет, но планирую в будущем принимать участие» (23,8%; 23,9%; 21,1%) по трем возрастным группам (14-18 лет, 19-23 лет, 24-28 лет)

Таблица №36. Распределение ответов на вопрос «Занимаетесь ли Вы волонтерской, добровольческой деятельностью (помощь людям, осуществляемая добровольно без расчета на денежное вознаграждение) (один ответ)?», в разрезе уровня образования, в %

Варианты ответов	Незаконченное среднее, 9 классов школы	Среднее, 11 классов школы	Профессионально- техническое, среднее специальное, колледж, училище	Незаконченное высшее, только учусь в вузе	Высшее, окончил вуз	Последипломное образование (магистр, кандидат/доктор наук, доктор PhD)
Да, являюсь активным участником-волонтером	2,4	3,2	3,6	3,6	5,9	8,0
Да, принимаю участие время от времени в волонтерской, добровольческой деятельности	11,8	18,4	16,8	21,0	21,3	28,0
Нет, но планирую в будущем принимать участие в волонтерской, добровольческой деятельности	24,4	22,8	21,9	22,3	23,1	28,0
Никогда не участвовал и не планирую	56,8	51,6	54,9	48,2	47,9	36,0
Затрудняюсь ответить	4,6	4,1	2,8	4,9	1,8	0,0

3) сельская молодежь демонстрирует более высокие оценки участия в волонтерской деятельности. Так, число активных волонтеров среди сельской молодежи составляет 6,2%, что выше, чем среди городской молодежи (2,4%), также выше доля тех, кто периодически занимается волонтерством (19,25% против 16,8%). Учитывая то, что в городской среде больше возможностей участия в волонтерских проектах, более высокий показатель среди сельской молодежи также свидетельствует о наличии потенциала, среди данной группы, который необходимо поощрять и развивать, создавая условия.

В региональном разрезе, наиболее активные волонтеры проживают в Кызылординской (27,4%) и Атырауской (12,7%) областях; чаще это сельская молодежь (6,2%), чем городская (2,4%); имеющая высшее образование (8,0%). Регионы с более высокой долей молодежи, ориентированной в будущем на участие в волонтерских проектах: Актыбинская (35,2%), Алматинская (31,9%), Восточно-Казахстанская (27,2%), Костанайская (27,2%), Северо-Казахстанская (26,9%) области.

Молодежь южного региона, как показало исследование, менее всего ориентирована на волонтерство: 79,2% респондентов в Жамбылской области, 72,5% в г.Шымкент и 62,9% в Туркестанской области ответили, что никогда не участвовали и не планируют участвовать в волонтерстве. Учитывая то, что данные регионы являются самыми густонаселенными, и имеют наибольшие ресурсы (как человеческие, так и финансовые) для организации волонтерской деятельности, представляется целесообразным активизировать работу по информированию и привлечению молодежи к подобному виду деятельности.

Результаты исследования продемонстрировали, что развитие волонтерства может помочь решить сразу несколько проблем.

Во-первых, исследование наглядно продемонстрировало прямую взаимосвязь волонтерства и занятий физкультурой и спортом. 70,1% молодежи активно занимающаяся волонтерством и 84,5%, кто делает это периодически, занимаются физкультурой и спортом. При этом, в общей выборке всего 21,7%

респондентов отметили, что в той или иной степени занимаются волонтерством. То есть, можно сделать вывод, что волонтерство повышает физическую активность молодежи.

Во-вторых, для молодежи, занимающейся волонтерством возрастает значимость неформального самообразования. Так 47,4% активных волонтеров отметили, что занимаются неформальным образованием. В общей выборке доля уделяющих внимание неформальному образованию составила 23,5%, а среди тех, кто не является волонтером всего 14,2%.

Более того, активные волонтеры чаще занимаются и научной деятельностью – 46,2% положительно ответивших на вопрос: «Занимаетесь ли Вы научной деятельностью?» (для сравнения доля положительно ответивших в общей выборке составила всего 11,1%)

В-третьих, активные волонтеры также более открыты к участию в деятельности молодежных организаций (44,9%, для сравнения в общей выборке доля составила всего 14,9%), политических партий (17,9%, в общей выборке 4,7%) и т.п.

В-четвертых, данная группа демонстрирует более высокий уровень удовлетворенности реализацией ГМП – 70,5% в сумме вариантов ответа «полностью удовлетворен» и «скорее удовлетворен» (в общей выборке данный показатель составил 45,3%. Более того, активные волонтеры более информированы о ГМП (в общей выборке доля ответивших «ничего не знаю о ГМП» составила 24,8%; среди тех, кто активно участвует в волонтерстве таких всего 5,1%).

Таким образом, в молодежной среде не только сформирован запрос на занятия волонтерством, но и есть наработанные практики, которые в совокупности могут дать кумулятивный эффект не только на волонтерство, но и на другие сферы. Следовательно, волонтерские проекты целесообразно инициировать и развивать в тех сферах, где есть точки пересечения и потенциал: неформальное образование, научная деятельность, спорт и т.д.

Протестный потенциал

Анализ протестного потенциала молодежи показывает, что наиболее вероятная причина возможного протеста может быть связана с повышением цен на продукты питания и лекарства (в сумме по данной причине более 55,2% молодежи считают вероятность протестов высокой и средней).

В целом именно социально-экономические проблемы (рост цен, снижение выплат) имеют более высокую вероятность стать причиной протестных акций, по мнению опрошенной молодежи (Таблица №37).

В динамике с 2021 годом наблюдается рост протестных настроений молодежи. По двум позициям, имеющим отношение к повышению цен на продукты и лекарства и коммунальные услуги виден рост оценок респондентов по варианту «высокая вероятность» на 7-8%. «Средняя степень вероятности» массовых протестов в регионах в 2022 году также оценивается выше по всем позициям и разброс оценок достигает 10%. В сумме по высокой и средней степени вероятности по двум наиболее актуальным причинам (повышение цен) наблюдается рост на 33,5%.

Таблица №37. Распределение ответов на вопрос «Как Вы считаете, возможны ли массовые выступления, протестные акции в Вашем регионе по следующим причинам (один ответ)?», в %, 2021-2022 гг.

Варианты ответов	Высокая степень вероятности		Средняя степень вероятности		Мало-вероятно		Невозможно		Затрудняюсь ответить	
	2021г.	2022г.	2021г.	2022г.	2021г.	2022г.	2021г.	2022г.	2021г.	2022г.
Ущемление прав по этническому признаку	10,2	10,0	17,3	24,2	33,6	31,1	27,8	25,4	11,1	9,5
Недовольство положением дел в стране, политикой властей	12,8	13,4	20,5	24,5	28,1	29,4	26,2	22,0	12,4	10,9
Трудовые конфликты	10,1	13,1	20,3	24,1	34,1	32,7	24,2	21,0	11,3	9,2
Произвол представителей государственных и правоохранительных органов	11,1	13,4	18,9	24,5	30,6	29,4	27,1	22,0	12,3	10,9
Бездействие властей, нежелание решать проблемы города/села	14,2	14,5	19,5	26,4	30,3	29,9	25,0	20,3	10,9	9,0
Коррупция	14,9	14,9	18,4	23,7	30,7	29,1	25,2	22,6	10,9	9,8
Снижение социальных выплат (пособий, пенсий, стипендий)	13,6	16,0	20,2	26,6	29,7	28,0	25,2	20,4	11,3	9,2
Повышение тарифов на коммунальные услуги	12,1	19,9	21,3	29,2	32,7	25,7	24,1	17,5	9,8	7,8
Повышение цен на продукты и лекарства	17,7	25,3	19,7	29,9	30,7	21,2	22,8	16,1	9,1	7,6

*Картина протестного потенциала в регионах имеет свою особенность*¹⁷ (Таблица №38).

Высока вероятность протестов по причине *повышения цен на продукты и лекарства*: Мангистауская (78,1%), Атырауская (74,6%), Кызылординская (72,6%) области, г.Нур-Султан (73,4%).

По причине *повышения тарифов на коммунальные услуги*: в Мангистауской (75,6%), Атырауской (70,4%) областях.

По причине *снижения социальных выплат* высока вероятность массовых протестов в г.Нур-Султан (64,5%), Мангистауской (64,7%), Атырауской (59,2%) областях.

Бездействие властей в решении проблем города/села может вызвать протесты наряду с уже озвученными Атырауской (63,4%) и Мангистауской (61,0%) областями, в г.Нур-Султан (56,5%), Костанайской (54,3%) и Алматинской (49,5), областях.

Стоит обратить внимание на оценки вероятности респондентами возможных *конфликтов по причине ущемления прав по этническому признаку*.

¹⁷ Ниже представлены оценки в сумме вариантов ответа: «Высокая степень вероятности» и «Средняя степень вероятности»

Целесообразно обратить внимание на ситуацию в следующих регионах: Мангистауская (65,9%), Атырауская (57,7%), Кызылординская (46,3%), Туркестанская (45,3%) области и г.Нур-Султан (43,5%).

Наименьший процент вероятности возникновения акций протестов по какой-либо причине называли респонденты г.Нур-Султан и Кызылординской области.

Таблица №38. Распределение ответов на вопрос «Как Вы считаете, возможны ли массовые выступления, протестные акции в вашем регионе по следующим причинам?» (объединены варианты ответов «Высокая степень вероятности» и «Средняя степень вероятности» (один ответ), в %

Регион	Повышение цен на продукты и лекарства	Снижение социальных выплат (пособий, пенсий, стипендий)	Бездействие властей, нежелание решать проблемы города/села	Повышение тарифов на коммунальные услуги	Трудовые конфликты	Ущемление прав по этническому признаку	Коррупция	Произвол представителей государственных и правоохранительных органов	Недовольство положением дел в стране, политикой властей
Акмолинская	31,1	23,0	25,7	27,1	23,0	16,3	21,6	17,6	23,0
Актюбинская	9,9	9,9	6,6	5,5	5,5	1,1	8,8	2,2	4,4
Алматинская	60,9	47,1	49,5	54,3	35,3	34,8	43,4	40,4	40,9
г.Алматы	58,3	49,5	42,6	53,9	37,8	35,3	43,1	46,6	46,1
Атырауская	74,6	59,2	63,4	70,4	57,7	57,7	57,7	59,2	54,9
Восточно-Казахстанская	60,8	47,2	44,8	55,2	54,4	42,4	44,8	44,0	49,6
Жамбылская	68,5	53	33,1	58,5	26,2	33,9	17,7	36,2	43,1
Западно-Казахстанская	42,4	15,2	22,8	30,4	28,8	19,7	19,7	24,2	16,7
Карагандинская	29,7	28,3	28,2	29,0	29,7	14,5	23,9	29,7	28,2
Костанайская	69,2	49,4	54,3	63,0	43,2	40,7	45,7	39,5	40,8
Кызылординская	72,6	40,0	46,3	56,9	49,5	46,3	39	46,3	34,7
Мангистау	78,1	64,7	61,0	75,6	68,3	65,9	57,3	58,5	54,9
г.Нур-Султан	73,4	64,5	56,5	63,7	62,1	43,5	54,0	55,7	58,1
Павлодарская	42,8	24,2	24,3	27,1	22,9	15,8	24,3	31,4	30,0
Северо-Казахстанская	59,6	53,9	42,3	57,6	17,3	15,4	44,2	30,8	42,3
Туркестанская	56,6	42,6	46,1	52,3	37,8	45,3	51,2	39,5	45
г.Шымкент	38,9	30,5	29,8	36,7	23,6	25,9	32,8	21,3	19,9

Молодежь трех регионов: Атырауской, Мангистауской областей и г.Нур-Султан наиболее высокой оценивают вероятность массовых выступлений. Местным исполнительным органам и правоохранительным органам необходимо контролировать ситуацию на контроле, чтобы не допустить ситуаций триггеров, способных перевести инциденты в открытые столкновения.

Оценки потенциальной протестности и реальной конфликтогенности могут не только не совпадать, но и существенно различаться. Так, исследование выявило, что самые высокие показатели готовности молодежи к массовым выступлениям зафиксированы по пунктам «повышение цен на продукты и лекарства» – 25,9% и «повышение тарифов на коммунальные услуги» – 21,2%. По остальным пунктам доля выразивших готовность к протестам не превысила 20% (Таблица №39).

В динамике с 2021 годом наблюдается рост критических оценок молодежи по причинам «повышение цен на продукты и лекарства» (в пределах 5%) и «ущемление прав по этническому признаку (в пределах 2%).

Вместе с тем, необходимо понимать, что при ответе на подобного рода вопрос респонденты зачастую дают социально одобряемый ответ, так как опасаются, что в случае положительного ответа на данный вопрос их личность может быть идентифицирована как «потенциально протестная».

Таблица №39. Распределение ответов на вопрос «Готовы ли Вы лично присоединиться к массовым выступлениям по следующим причинам, если они будут иметь место в вашем регионе? (один ответ)», в %, 2021-2022 гг.

Варианты ответов	Да		Скорее да		Скорее нет		Нет		Затрудняюсь ответить	
	2021г.	2022г.	2021г.	2022г.	2021г.	2022г.	2021г.	2022г.	2021г.	2022г.
Ущемление прав по этническому признаку	5,5	4,6	9,6	11,8	24,5	20,5	53,4	58	7,0	5,1
Трудовые конфликты	4,8	5,6	10,8	10,4	25,6	21,4	52,2	58,6	6,6	4,1
Произвол представителей государственных и правоохранительных органов	6,0	5,2	11,4	11,0	22,6	19,8	52,5	58,5	7,5	5,5
Повышение тарифов на коммунальные услуги	5,6	8,1	12,0	13,1	24,6	19,4	51,7	55,8	6,1	3,7
Бездействие властей, нежелание решать проблемы города/села	6,7	5	11,2	11,5	23,6	22,5	51,7	56,5	6,8	4,6
Недовольство положением дел в стране, политикой властей	6,3	5	11,6	10,6	22,5	20,3	51,8	58,4	7,8	5,8
Снижение социальных выплат (пособий, пенсий, стипендий)	6,7	5,5	11,3	11,6	23,6	20	51,8	58,5	6,0	4,6
Коррупция	7,5	6	12,0	10,3	21,2	21,2	52,6	57,8	6,7	4,8
Повышение цен на продукты и лекарства	8,7	10,6	12,0	15,3	22,7	17,2	50,5	53,6	6,1	3,3

Региональная специфика ответов респондентов представлена в Таблице №40. Стоит обратить внимание на *высокий протестный потенциал и готовность молодежи присоединиться к массовым выступлениям* в ряде регионов: Кызылординская, Алматинская, Атырауская области по всем указанным причинам.

Так, *повышение цен на продукты и лекарства* может стать причиной протестов молодежи в Кызылординской (54,8%), Атырауской (36,7%), Алматинской (36,1%), Восточно-Казахстанской (35,2%) областях.

Трудовые конфликты могут вызвать массовые волнения среди молодежи Кызылординской (45,3%) и Алматинской (31,6%) областей.

Молодежь Алматинской, Кызылординской и Атырауской областей выразили готовность к протестам в случае *ущемления прав по этническому признаку*. При

этом, корреляция с этнической принадлежностью показала, что оценки казахов (17,8%) и представителей других групп (16,6%) довольно близки.

Таблица № 40. Распределение ответов на вопрос «Готовы ли Вы лично присоединиться к массовым выступлениям по следующим причинам, если они будут иметь место в вашем регионе?», по регионам (объединены варианты ответов «Да» и «Скорее да» (один ответ), в %

Регион	Повышение цен на продукты и лекарства	Снижение социальных выплат (пособий, пенсий, стипендий)	Бездействие властей, нежелание решать проблемы города/села	Повышение тарифов на коммунальные услуги	Трудовые конфликты	Ущемление прав по этническому признаку	Коррупция	Произвол представителей государственных и правоохранительных органов	Недовольство положением дел в стране, политикой властей
Акмолинская	16,3	12,2	12,2	13,5	12,2	10,8	12,2	9,5	12,2
Актюбинская	6,6	6,6	4,4	0	0	0	6,6	3,3	3,3
Алматинская	36,1	21,4	19,5	34,3	27,6	23,3	22,8	20,5	23,3
Атырауская	36,7	25,4	35,2	36,6	16,9	25,4	21,1	26,8	26,7
Восточно-Казахстанская	35,2	20,8	19,2	28,0	16,0	13,6	20,8	16,0	23,2
Жамбылская	23,1	6,1	5,4	3,1	0,8	14,6	0	2,3	1,5
Западно-Казахстанская	12,2	7,6	7,6	12,1	7,6	7,6	6,1	10,6	10,6
Карагандинская	13,0	15,2	13,1	13,0	14,5	13,0	11,5	15,2	13,8
Костанайская	33,4	16,0	14,8	28,3	12,4	16,0	13,6	16,1	12,3
Кызылординская	54,8	36,9	37,9	41	45,3	44,2	31,5	28,4	21,1
Мангистауская	25,6	24,4	21,9	25,6	19,5	22,0	22,0	20,7	10,9
Павлодарская	11,4	8,6	8,5	11,5	8,6	2,8	7,1	8,5	7,1
Северо-Казахстанская	30,7	30,7	30,7	30,7	3,8	11,5	25,0	25,0	25,0
Туркестанская	27,7	20	18,0	23,8	16,8	19,1	24,2	23,4	19,5
г.Нур-Султан	29,0	12,9	16,9	22,6	21,8	12,9	14,5	17,7	11,3
г.Алматы	23,5	14,7	13,7	18,6	16,7	12,7	12,3	14,2	18,6
г.Шымкент	14,5	11,4	9,9	12,2	10,7	16,8	14,5	10,7	11,5

Наряду с оценкой готовности молодежи участвовать в массовых выступлениях и определением возможных триггеров протестности, важной задачей исследования выступало изучение способов выражения недовольства. В данном случае молодежи предлагалось рассмотреть различные способы с позиции оценки эффективности и допустимости.

Ответы респондентов по самым неэффективным и самым недопустимым способам выражения недовольства совпали, к ним были отнесены: «участие в несанкционированных акциях протеста, митингах, пикетах, демонстрациях» и «участие в работе незарегистрированных или запрещенных партий, движений, общественных организаций».

Наиболее эффективные методы, по мнению молодежи, – это обращение в официальные органы власти (52,0%), написание обращений и петиций (46,4%). Данные способы, к тому же и самые допустимые (Таблица №41).

Таблица №41. Распределение ответов на вопрос «Люди по-разному выражают недовольство ситуацией в стране, городе/селе... Как Вы считаете, что из нижеперечисленного эффективно, а что неэффективно (один ответ)?», в %

Варианты ответов	Эффективность			Допустимость		
	Эффективно	Неэффективно	З/О	Допустимо	Недопустимо	З/О
Выражение недовольства в социальных сетях	44,2	52,5	3,4	43,2	44,9	11,9
Обращение в официальные органы власти	52,0	43,8	4,3	54,5	32,4	13,1
Участие в работе официально зарегистрированных партий, движений, общественных организаций	43,4	52,8	3,9	47,2	39,9	12,9
Написание обращений и петиций	46,4	49,1	4,6	45,9	41,7	12,4
Участие в разрешенных акциях протеста, митингах, пикетах, демонстрациях	37,3	58,8	4,0	42,7	44,3	13,1
Участие в несанкционированных акциях протеста, митингах, пикетах, демонстрациях	22,6	72,8	4,7	18,7	68,0	13,4
Участие в работе незарегистрированных или запрещенных партий, движений, общественных организаций	16,7	78,4	4,9	19,8	66,0	14,2

Оценка допустимости использования тех иных способов выражения недовольства показала, что в отдельных регионах доля молодежи, для которой нелегитимные способы допустимы достаточно высока. Так, «участие в работе незарегистрированных или запрещенных партий, движений, общественных организаций» допускают 63,7% молодежи Актюбинской, 39% молодежи Мангистауской, 38% молодежи Атырауской областей.

А участие в несанкционированных акциях протеста, митингах, пикетах, демонстрациях допустимы для молодежи следующих регионов: Мангистауская (47,6%), Кызылординская (40,0%), Актюбинская (33,0%) области.

Январские события 2022 года

Социальная тревожность выступает одним из индикаторов социального самочувствия населения, отражая определенную структуру потребностей различных социальных групп. Одним из дестабилизирующих общественное настроение условий является социально-политическая обстановка в стране и мире. Так, в течение двух лет эпидемиологическая ситуация позволила прочувствовать последствия как на экономическом, так и на социальном благополучии казахстанцев. Также январские события и разная тональность дискурса вокруг них могли существенно сказаться на общественном настроении.

В ходе массового опроса респондентам были заданы вопросы *об январских событиях*.

По мнению 47,4% респондентов, январские трагические события стали следствием социального экономического напряжения, переросших в беспорядки. Треть опрошенных (32,3%) дали оценку как акта терроризма со стороны экстремистских групп. Каждый пятый респондент (21,7%) выразил мнение, что это была попытка государственного переворота, насильственного захвата власти. 15,7% считают, что это историческое событие, положившее начало новым

реформам, 6,7% выразили противоположную точку зрения, что события не имеют большого значения для населения страны.

Корреляция ответов респондентов на данный вопрос с возрастом значимых различий в ответах не выявлена.

51% городской молодежи считают, что основная причина произошедшего находится в плоскости социально-экономических проблем (среди сельской молодежи так считают 41,9%).

В разрезе регионов выделяются оценки молодежи Жамбылской области (77,7% отметили, что январские события стали следствием социально-экономической напряженности). Также считают 67,0% молодежи Актюбинской, 63,2% Восточно-Казахстанской, 60,0% Павлодарской, 56,6% Северо-Казахстанской областей и 58,8% опрошенной молодежи г.Алматы.

Оценки действий людей, которые вышли на митинги в январе 2022 года преимущественно нейтральные (44,5%) и негативные 37,8%. Доля положительно оценивших составила 15,4%.

Положительные оценки январских событий увеличиваются с возрастом респондентов: 14-18 лет – 12,3%; 19-23 лет – 15,9%; 24-28 лет – 18,0%. Сельская молодежь (17,8%) более позитивно оценивает произошедшее в январе 2022 года, чем городская (13,8%), что может быть обусловлено тем, что городская молодежь была непосредственным свидетелем произошедшего.

В разрезе этнической принадлежности у респондентов казахов (38,7%) заметно преобладание отрицательных оценок, по сравнению с другими этническими группами (31,6%).

Корреляция со статусом занятости показала, что январские события оцениваются положительно следующими категориями молодежи: NEET (35,9%) и молодежью, которая не учится, и не работает, но ищет работу (25,4%). Для сравнения в общей выборке доля респондентов, положительно оценивших январские события, составила всего 15,4%. Учащаяся и работающая молодежь преимущественно нейтральна в своих оценках.

В региональном разрезе оценки респондентов распределились следующим образом:

- положительно оценили 47,4% молодежи Кызылординской и 36,5% Северо-Казахстанской областей;

- отрицательные оценки поставили респонденты следующих регионов: 76,6% Туркестанская область; 60,5% г.Нур-Султан; 54,9% Актюбинская; 50,0% Павлодарская; 46,9% Костанайская области; 41,2% г.Алматы;

- в остальных регионах преобладали нейтральные оценки.

Разброс оценок по январским событиям по регионам объясняется, с одной стороны, масштабностью этих событий (в каждом регионе она была дифференцирована), а, с другой стороны, отсутствием полной информации о произошедшем. То есть, молодежь, демонстрирует те оценки, которые сформированы на основе собственных наблюдений и той информации, которая есть в доступе. Таким образом, в молодежной среде, как и среди населения в целом отсутствует четкая картина, объясняющая, что произошло в январе. Этим и объясняются высокие положительные оценки отдельных категорий молодежи.

Последствия январских событий оцениваются большей частью молодежи негативно, так как появилось чувство тревоги, снизилось чувство безопасности (53,0%). Вместе с тем, 46,8% выразили мнение, что «никак не повлияли» и 43,9% «почувствовал единство и солидарность с народом». 40,8% отметили снижение уровня доверия к государственным органам власти, а 39,5% к правоохранительным органам и армии (Диаграмма №39).

Диаграмма №39. Распределение ответов на вопрос «Как январские события повлияли на Вас (один ответ)?», в %

Корреляция с *типом расселения* молодежи показала, что январские события сильнее повлияли на сельскую молодежь, что нашло отражение в появлении чувства тревоги, снижении чувства защищенности и безопасности (57,3% сельская молодежь / 50,2% городская молодежь). Вместе с тем треть сельской молодежи (33,2%) отметила, что уровень доверия к правоохранительным органам и армии после январских событий повысился (городская молодежь – 24,4%). Дифференциация оценок может объясняться тем, что основные события в январе 2022 года происходили, как правило, в городе, и сельская молодежь меньше контактировала с правоохранительными органами и армией.

В *региональном разрезе* были собраны следующие данные:

- о *появлении чувства тревоги и снижении чувства защищенности*¹⁸ чаще отмечала молодежь следующих регионов: Жамбылская (67,7%), Кызылординская (65,3%), Павлодарская (64,3%), Туркестанская (60,5%), Карагандинская (60,1%) области и г.Нур-Султан (60,5%);

- о *снижении уровня доверия к органам государственной власти*¹⁹ : Жамбылская (57,7%), Кызылординская (52,6%) области;

- о *снижении уровня доверия к правоохранительным органам и армии*²⁰: Жамбылская область (73,8%);

- *участились мысли о выезде из страны из-за социально-политической нестабильности*²¹ : Кызылординская (32,6%), Акмолинская (28,4%) области и г.Алматы (28,9%);

- *в целом особо не повлияли*²² : Актюбинская (91,2%) и Западно-Казахстанская (71,2%) области.

¹⁸ среднее значение по республике – 53%;

¹⁹ среднее значение по республике – 40,8%;

²⁰ среднее значение по республике – 39,5%;

²¹ среднее значение по республике – 20,8%

²² среднее значение по республике – 46,8%

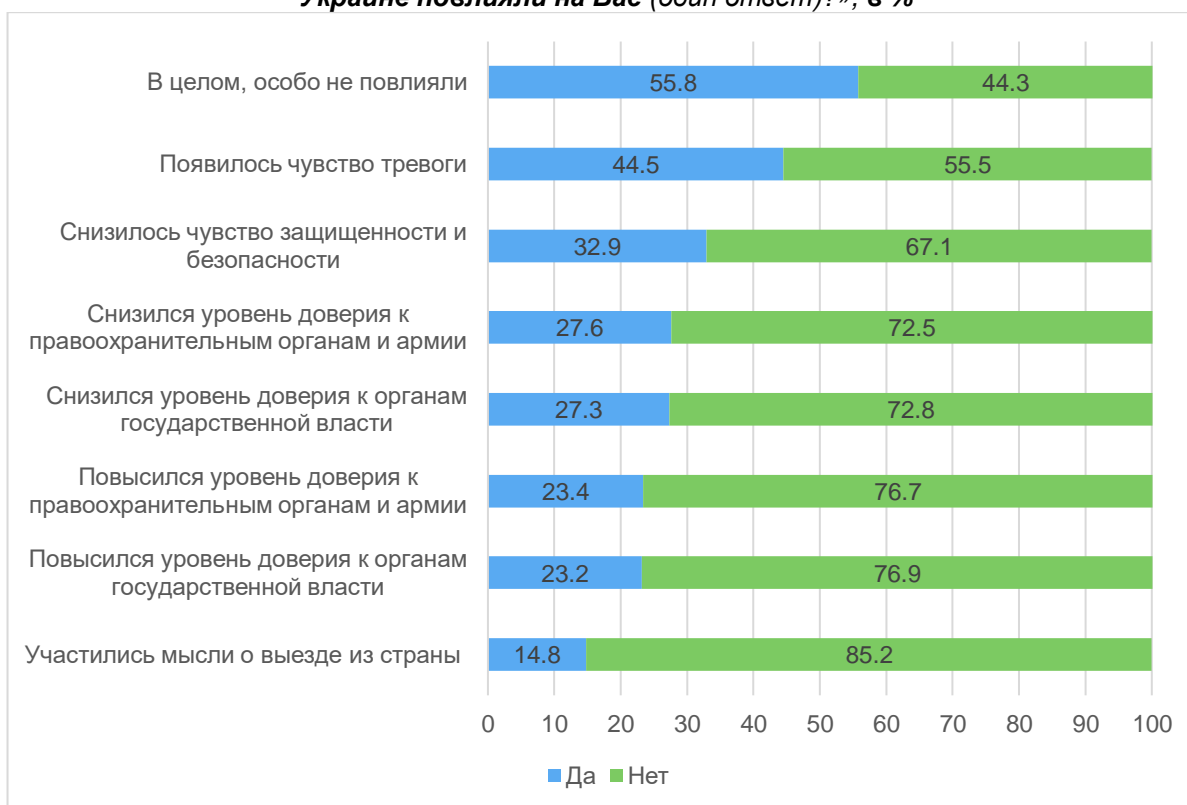
Конфликт между Россией и Украиной

Значимость стабильности социально-политической и экономической ситуации особо остро чувствуется на фоне разворачивающегося конфликта между Россией и Украиной.

Казахстан не занимает чью-либо сторону в конфликте России и Украины и надеется на дипломатическое урегулирование ситуации. Вместе с тем, нейтральная позиция и многовекторная политика Казахстана не смогла полностью уберечь население страны от последствий данного конфликта.

В рамках данного исследования был изучен вопрос о влиянии событий в России и Украине на молодежь Казахстана (Диаграмма №40).

Диаграмма №40. Распределение ответов на вопрос «Как события в России и Украине повлияли на Вас (один ответ)?», в %

44,5% респондентов отметили чувство тревоги; треть (32,9%) выразили мнение о том, что у них снизилось чувство защищенности и безопасности; 27,3% отметили снижение уровня доверия к органам власти и правоохранительным органам, у 14,8% участились мысли о выезде из страны.

Наиболее остро на данные события отреагировали респонденты старшей возрастной группы (24-28 лет), где показатели по негативным последствиям выше.

Корреляция ответов респондентов по этнической принадлежности показала, что 47,1% представителей других этносов отметили появление чувства тревоги, каждый пятый (20,3%) отметил, что «участились мысли о выезде из страны». 60,5% представителей русской национальности, напротив, высказали мнение, что в целом данные события никак на них не повлияли (Таблица №42).

Таблица №42. Распределение ответов на вопрос: «Как события в России и Украине повлияли на Вас?», в разрезе этносов, в % (положительные ответы)

Варианты ответов	Казахи	Русские	Другие
Появилось чувство тревоги	44,9	42	47,1
Снизилось чувство защищенности и безопасности	33,7	32,3	28,3
Снизился уровень доверия к правоохранительным органам и армии	28,6	24,5	26,2
Снизился уровень доверия к органам государственной власти	27,7	26,3	25,7
Повысился уровень доверия к правоохранительным органам и армии	25,4	17,3	20,9
Повысился уровень доверия к органам государственной власти	25,2	16,8	21,4
Участились мысли о выезде из страны	13,4	17,3	20,3
В целом особо не повлияли	54,0	60,5	58,8

Соблюдение прав молодежи

Вопросы дискриминации, несоблюдения прав очень чувствительны, особенно в молодежной среде. Свое влияние оказывает и культурное многообразие страны. В этих условиях большое значение приобретает формирование инклюзивной культуры, которая основана на ценностях равенства, толерантности, открытости, терпимости и принятии друг друга членами общества вне зависимости от принадлежности индивида к той или иной социальной, этнической, языковой, религиозной группе, что обеспечивает мирное сосуществование граждан и устойчивость государства.

Одним из важных вопросов в этом направлении является проявление дискриминации, нарушение прав молодежи. По результатам исследования наиболее популярный ответ – нет дискриминации и нарушения прав (78,6%).

Диаграмма №41. Распределение ответов на вопрос «Были ли у Вас случаи, когда Ваши права нарушались, Вы подвергались дискриминации (не более трех ответов)?», в %

*Сумма не равна 100%, т.к. респонденты могли выбрать несколько вариантов ответа

Основные причины дискриминации находятся в плоскости незнания казахского языка (6,3%) и этнической принадлежности (4,3%), а также из-за территориального статуса (приехал (-а) из села) – 4,3% (Диаграмма №41).

Вопрос этнической принадлежности наиболее актуален для представителей других этнических групп (14,4%). Дискриминация из-за незнания казахского языка одинаково затрагивает, как русских (12,5%), так и другие этносы (11,2%) (Таблица №43).

Таблица №43. Распределение ответов на вопрос «Были ли у Вас случаи, когда Ваши права нарушались, вы подвергались дискриминации? (не более трех ответов)», в разрезе этнической принадлежности, в %

Варианты ответов	Казахи	Русские	Другие
Из-за моей этнической принадлежности	2,7	5,3	14,4
Из-за незнания казахского языка	3,9	12,5	11,2
Из-за незнания русского языка	1,6	0,0	1,1
Из-за гендерной принадлежности	1,3	0,5	1,6
Из-за того, что я приехал (-а) из села	4,9	1,8	4,8
Из-за возраста	4,0	3,0	4,3
Из-за сексуальной ориентации ЛГБТ+	0,5	0,5	0,5
Из-за ограниченных физических и ментальных способностей	2,1	0,8	1,6
Из-за уровня образования	4,4	2,0	3,2
Нет дискриминации и нарушения прав	80,9	76,8	65,2
Затрудняюсь ответить	3,6	3,8	3,7

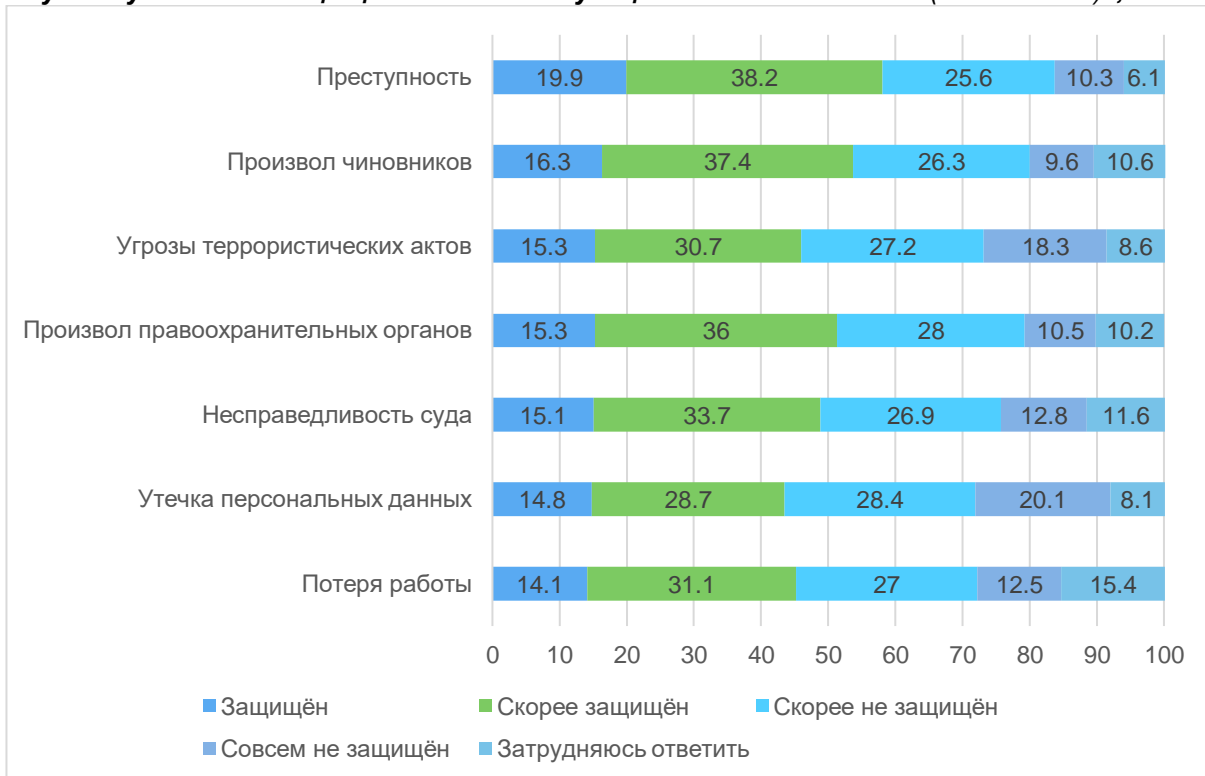
Вопросы безопасности

Безопасность – явление, обеспечивающее нормальное развитие личности. Потребность в безопасности является базовой в иерархии потребностей человека, без частичного удовлетворения которой невозможно гармоничное развитие личности, достижение самореализации.

Результаты исследования позволяют сделать вывод, что преобладающая часть молодежи (74,4%) уверена в своей личной безопасности, 21,8% выразили обеспокоенность. Среди тех, кто не уверен в собственной безопасности выделяются городские жители (25,1%, для сравнения у сельской молодежи – 16,8%); старшая возрастная группа (24-28 лет) – 23,9%; девушки (25,3%); представители других этносов (27,3%), жители Жамбылской (53,1%), Алматинской (37,9%) областей и г.Алматы (41,7%).

Согласно данным исследования, на вопрос: «Насколько Вы лично чувствуете себя защищенным от следующих обстоятельств?», 19,9% респондентов выбрали вариант ответа «защищен», 38,2% – «скорее защищен» от преступности. От произвола чиновников варианты ответа «защищен» – 16,3% и 37,4% – «скорее защищен». От угрозы террористических актов респонденты выбрали вариант ответов 15,3% «защищен» и 30,7% «скорее защищен» (Диаграмма №42).

Диаграмма №42. Распределение ответов на вопрос «Насколько Вы лично чувствуете себя защищенным от следующих обстоятельств? (один ответ)», в %

Цифровое общество и технологии оказывают влияние на безопасность, актуализируя риски *утечки персональных данных*, в т.ч. в социальных сетях. Результаты исследования позволяют сделать вывод, что именно этот фактор вызывает наибольшую обеспокоенность молодежи и неуверенность в собственной безопасности. Чаще всего свою обеспокоенность выражала молодежь, проживающая в Жамбылской (93%), Карагандинской (75,5%) областей, г.Нур-Султан (69,3%) и Алматы (68,1%).

Январские события оказали влияние на настроения молодежи, так на втором месте по обеспокоенности находится *угроза террористических атак*. Особенно сильно это волнует молодежь тех регионов, где протесты переросли в массовые беспорядки и хаос: в Жамбылской области – 88,5%, г.Нур-Султан – 71,7%, г.Алматы – 69,6%, Алматинской области – 54,2%.

39,7% молодежи опасаются *несправедливости суда*. В отдельных регионах обеспокоенность по данному пункту превышает общереспубликанский показатель в полтора-два раза: Жамбылская область (73,9%), г.Нур-Султан (68,6%), Западно-Казахстанская область (62,1%).

Возможность потери работы беспокоит 39,5% респондентов, наиболее высокие показатели по данному пункту в следующих регионах: г.Нур-Султан (63,7%), г. Алматы (56,4%), Алматинская область (54,3%).

Опасения преступности наиболее остро испытывает молодежь Жамбылской области (76,9%), г.Алматы (56,3%), Западно-Казахстанской области (51,5%).

Произвол чиновников вызывает обеспокоенность преимущественно у молодежи: г.Алматы (56,4%) и г.Нур-Султан (53,2%).

6. ЭФФЕКТИВНОСТЬ РЕАЛИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ МОЛОДЕЖНОЙ ПОЛИТИКИ

Целью государственной молодежной политики в Казахстане является создание условий для полноценного духовного, культурного, образовательного, профессионального и физического развития молодежи, участия в процессе принятия решений, успешной социализации и направления ее потенциала на дальнейшее развитие страны²³.

Ключевым индикатором эффективности государственной молодежной политики является *степень удовлетворенности бенефициарами (молодежью) ее реализацией*.

По результатам исследования определено, что уровень удовлетворенности молодежи тем, как реализуется государственная молодежная политика в Казахстане, имеет потенциал для роста. Доля респондентов, отметивших удовлетворенность (полностью удовлетворен/скорее удовлетворен) составила 45,3%, выразивших неудовлетворенность – 23,8%. Обращает на себя внимание то, что практически каждый четвертый респондент (24,8%) отметил, что «ничего не знает о ГМП». В разрезе регионов самые высокие показатели по этому пункту среди респондентов Актюбинской (53,8%), Жамбылской (39,2%) и Павлодарской (30,0%) областей.

При этом, в ответах респондентов заметна дифференциация по возрасту: наименее информирована о государственной молодежной политике младшая возрастная группа (14-18 лет) – 32,4% (в совокупности с 6,7% затруднившихся с ответом, получаем практически 40% молодежи, которая не владеет информацией о ГМП). При этом, данная категория в последующем перейдет в среднюю возрастную группу и станет основными бенефициарами ГМП.

Молодежь мегаполисов более критично относится к реализации ГМП и чаще выражает свою неудовлетворенность: г.Алматы (33,8%), г.Нур-Султан (31,5%). Лидером по неудовлетворенности реализацией ГМП выступает Жамбылская область (49,2%).

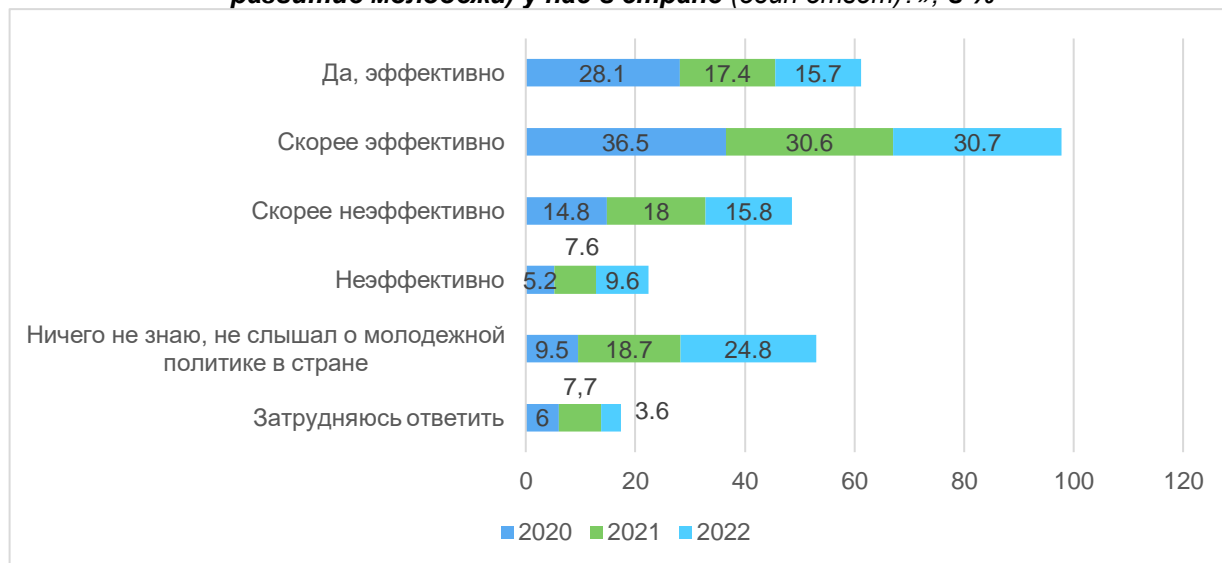
Наивысшие оценки удовлетворенности высказывает молодежь Кызылординской (74,8%), Северо-Казахстанской (73,0%) областей.

Треть опрошенной молодежи считают ГМП скорее эффективной (30,7%) (Диаграмма №43). Четверть опрошенных (24,8%) отметили, что ничего не знают о ГМП. Доля молодежи, оценившей ГМП в той или иной степени как неэффективную составило 25,4% (скорее неэффективно, неэффективно).

Оценки эффективности реализации ГМП в динамике (в сравнении с 2021 и 2022 годами) отрицательны: в 2022 году снизилось количество респондентов, оценивших ГМП как эффективную, увеличилась доля молодежи, выразившей крайнюю степень неудовлетворенности и увеличилась доля молодежи, отметившей, что она не знает, не слышала о молодежной политике (более чем на 6%).

²³ <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000285>

Диаграмма №43. Распределение ответов на вопрос «По Вашему мнению, эффективно ли реализуется государственная молодежная политика (поддержка и развитие молодежи) у нас в стране (один ответ)?», в %

Корреляция с возрастом респондентов показала, что чем старше респондент, тем более критично он оценивает эффективность реализации ГМП. В свою очередь, респонденты младшей группы молодежи (14-18 лет) значительно чаще отмечают собственную неинформированность и неосведомленность (34%), чем средняя группа (19-23 лет) – 19,8% и старшая (24-28 лет) – 20,1%.

Стоит обратить внимание на критичность городской молодежи, которая чаще отмечает неэффективность реализации ГМП (28%), чем сельская (21,3%) и менее информирована – 27,3% против 21,1%.

В региональном разрезе стоит обратить внимание на ответы респондентов об отсутствии информации о государственной молодежной политике у молодежи Актюбинской (63,7%) и Жамбылской (40,0%) областей (Таблица №44).

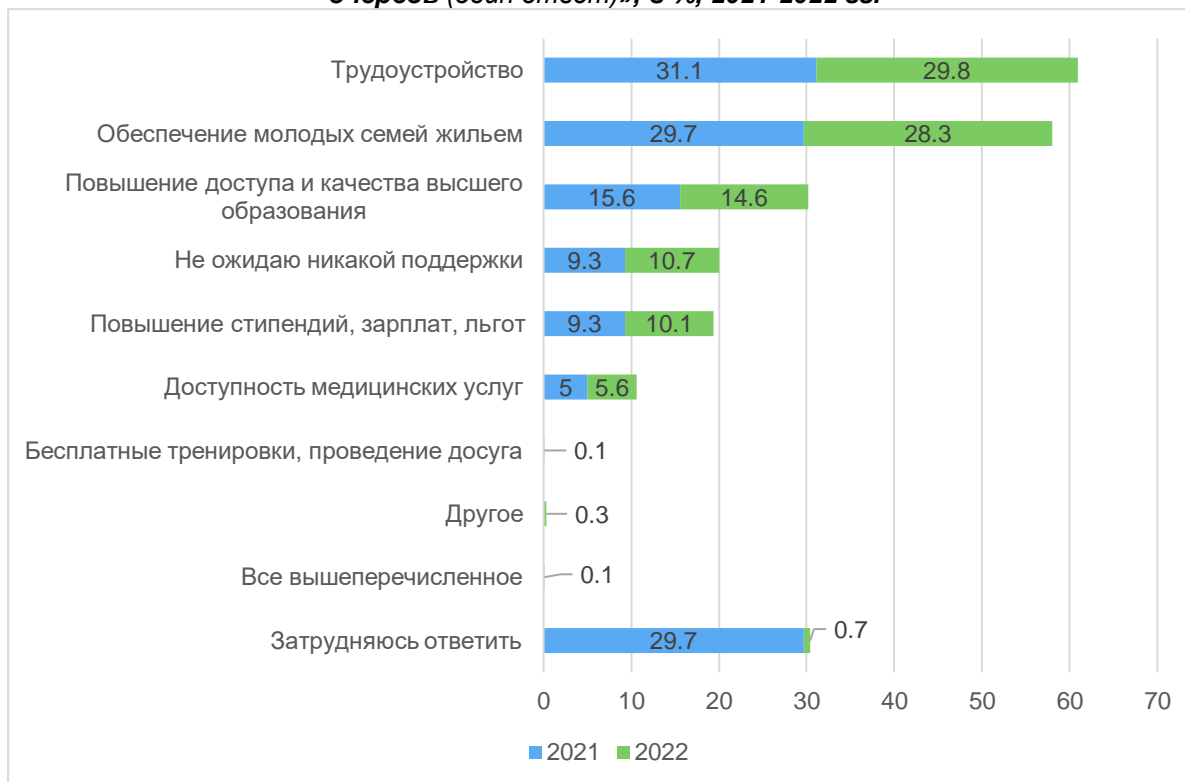
Высокие и выше среднего оценки у респондентов, проживающих в Атырауской, Восточно-Казахстанской, Костанайской, Кызылординской и Северо-Казахстанской областях.

Таблица №44. Распределение ответов на вопрос «По Вашему мнению, эффективно ли реализуется государственная молодежная политика (поддержка и развитие молодежи) у нас в стране (один ответ)?», в разрезе регионов, в %

Регион	Эффективно	Скорее эффективно	Скорее не эффективно	Не эффективно	Не знаю, не слышал о ГМП
Акмолинская	14,9	32,4	18,9	16,2	16,2
Актюбинская	8,8	27,5	0,0	0,0	63,7
Алматинская	7,6	32,4	15,7	10,5	30,0
Атырауская	40,8	15,5	11,3	2,8	29,6
Восточно-Казахстанская	22,4	41,6	18,4	6,4	10,4
Жамбылская	3,8	12,3	13,8	30,0	40,0
Западно-Казахстанская	9,1	21,2	19,7	15,2	27,3
Карагандинская	8,0	44,9	15,9	7,2	23,2
Костанайская	13,6	45,7	18,5	4,9	16,0
Кызылординская	38,9	42,1	5,3	7,4	5,3
Мангистауская	14,6	31,7	22,0	8,5	20,7
Павлодарская	7,1	38,6	15,7	7,1	30,0
Северо-Казахстанская	23,1	48,1	7,7	0,0	21,2
Туркестанская область	26,6	32,0	19,5	4,7	16,0
г.Нур-Султан	8,1	47,6	19,4	8,1	10,5
г.Алматы	8,3	9,3	22,1	16,7	28,4
г.Шымкент	20,6	19,8	9,9	6,9	36,6

Для более предметной оценки ГМП, респондентам был задан уточняющий вопрос: «На что необходимо обратить внимание в реализации государственной молодежной политики, в первую очередь?». Анализ эмпирических данных показывает, что приоритеты молодежи не изменились: так же, как и в 2021 году, это трудоустройство (29,8%), обеспечение молодых семей жильем (28,3%) и повышение доступа и качества высшего образования (14,6%) (Диаграмма №44).

Диаграмма №44. Распределение ответов на вопрос «На что необходимо обратить внимание в реализации государственной молодежной политики в первую очередь (один ответ)», в %, 2021-2022 гг.

Корреляция с возрастом респондентов показала, что Топ-3 сфер, на которые, в первую очередь, необходимо обращать внимание, во всех трех группах совпадают, это: обеспечение молодых семей жильем, трудоустройство и повышение доступа и качества высшего образования. Однако приоритетность данных сфер дифференцирована по возрасту.

- *14-18 лет*: трудоустройство (24,7%); повышение доступа и качества высшего образования (21,0%), обеспечение молодых семей жильем (20,7%).
- *19-23 лет*: трудоустройство (34,0%); обеспечение молодых семей жильем (27,8%), повышение доступа и качества высшего образования (11,1%), повышение стипендий, з/п, льгот (11,1%).
- *24-28 лет*: обеспечение молодых семей жильем (36,0%). трудоустройство (31,0%); повышение доступа и качества высшего образования (11,4%).

Региональная специфика ответов респондентов на вопрос представлена в Таблице №45.

Таблица №45. Распределение ответов на вопрос «На что необходимо обратить внимание в реализации государственной молодежной политики в первую очередь (один ответ)?» по областям, в %

Регион	Обеспечение молодых семей жильем	Трудоустройство	Доступность медицинских услуг	Повышение доступа и качества высшего образования	Повышение стипендий, зарплат, льгот	Не ожидаю никакой поддержки
Акмолинская	37,8	32,4	4,1	9,5	9,5	6,8
Актюбинская	1,1	92,3	2,2	1,1	3,3	0
Алматинская	32,9	15,7	5,2	16,2	12,9	13,3
Атырауская	7,0	33,8	4,2	35,2	6,5	14,1
Восточно-Казахстанская	31,2	27,2	6,4	14,4	14,4	2,4
Жамбылская	37,7	40,8	1,5	5,4	2,3	12,3
Западно-Казахстанская	30,3	16,7	10,6	13,6	9,1	19,7
Карагандинская	21,0	34,1	8,0	14,5	16,7	5,1
Костанайская	21,0	27,2	1,2	18,5	27,2	3,7
Кызылординская	33,7	34,7	11,6	11,6	1,1	7,4
Мангистауская	28,0	15,9	8,5	13,4	14,6	19,5
Павлодарская	28,6	22,9	1,4	12,9	11,4	22,9
Северо-Казахстанская	46,2	21,2	0,0	15,4	7,7	7,7
Туркестанская	34,0	37,5	5,5	10,5	3,9	8,2
г. Нур-Султан	29,8	26,6	11,3	17,7	9,7	4,0
г. Алматы	29,4	22,1	5,4	21,1	12,7	8,3
г. Шымкент	19,1	12,2	3,8	19,1	11,5	32,1

Реализация государственной молодежной политики – это комплексный процесс, одним из компонентов которого выступают различные проекты и программы. Насколько молодежь информирована о государственных проектах и программах?

Уровень участия в молодежных программах и проектах (сумма ответов по вариантам «знаю, участвовал, прошел отбор» и «знаю, участвовал, не прошел конкурсный отбор») не превышает 3%, что свидетельствует о низком уровне участия молодежи в данных инициативах.

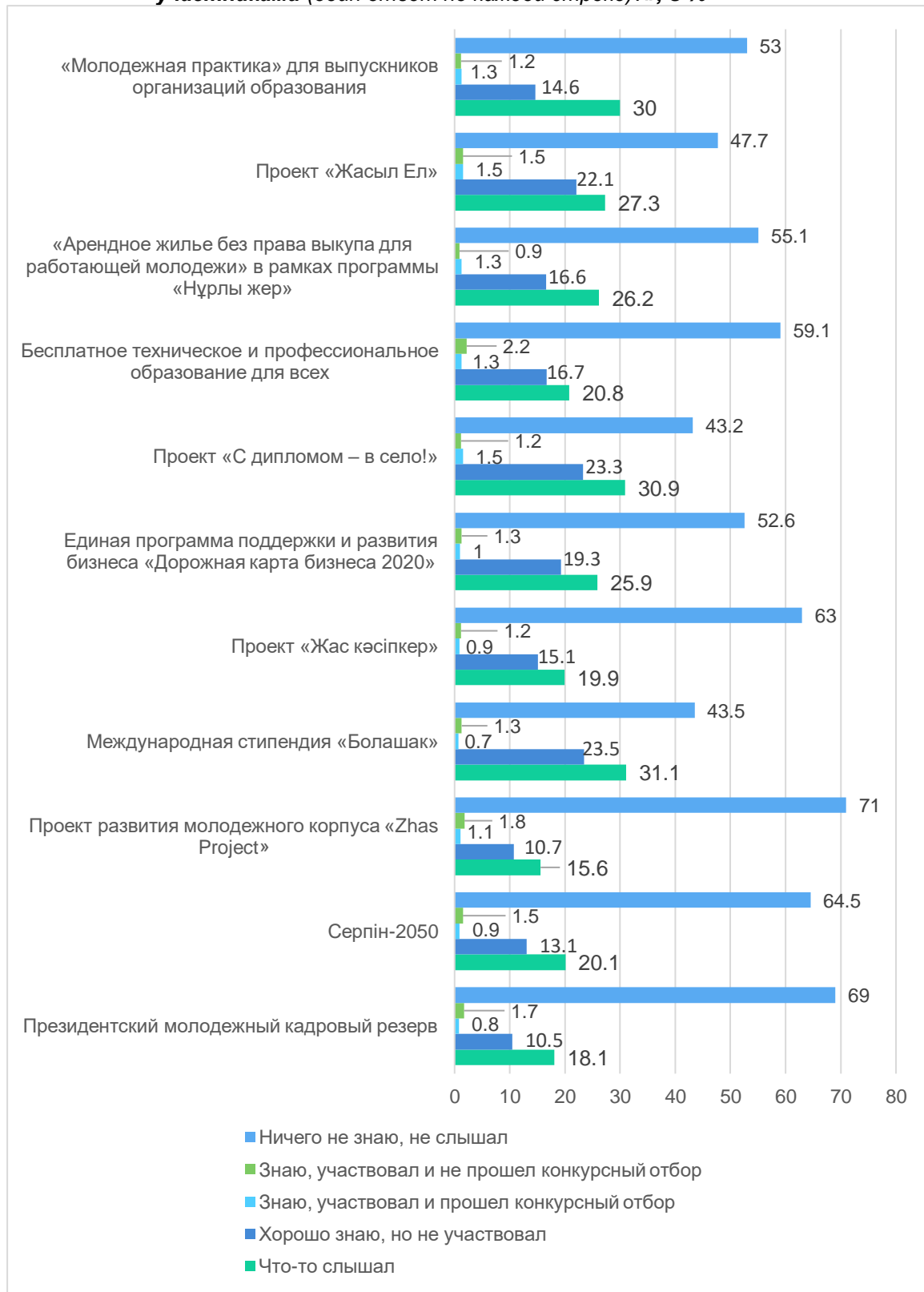
Преобладающая часть респондентов выбрала вариант «ничего не слышал, не знаю» – от 43,2% до 71,0%. Наибольший уровень информированности²⁴ отмечается по программам «Болашак» (56,6%) и «Жасыл Ел» (52,4%).

Наибольший уровень участия в проекте «Бесплатное техническое и профессиональное образование для всех» (3,5%) и программе «Жасыл Ел» (3,0%).

В целом уровень информированности о государственных программах по поддержке молодежи и уровень участия молодежи в них крайне низок (Диаграмма №45).

²⁴ Сумма вариантов «что-то слышал», «хорошо знаю, но не участвовал», «знаю участвовал, прошел», «знаю, участвовал не прошел».

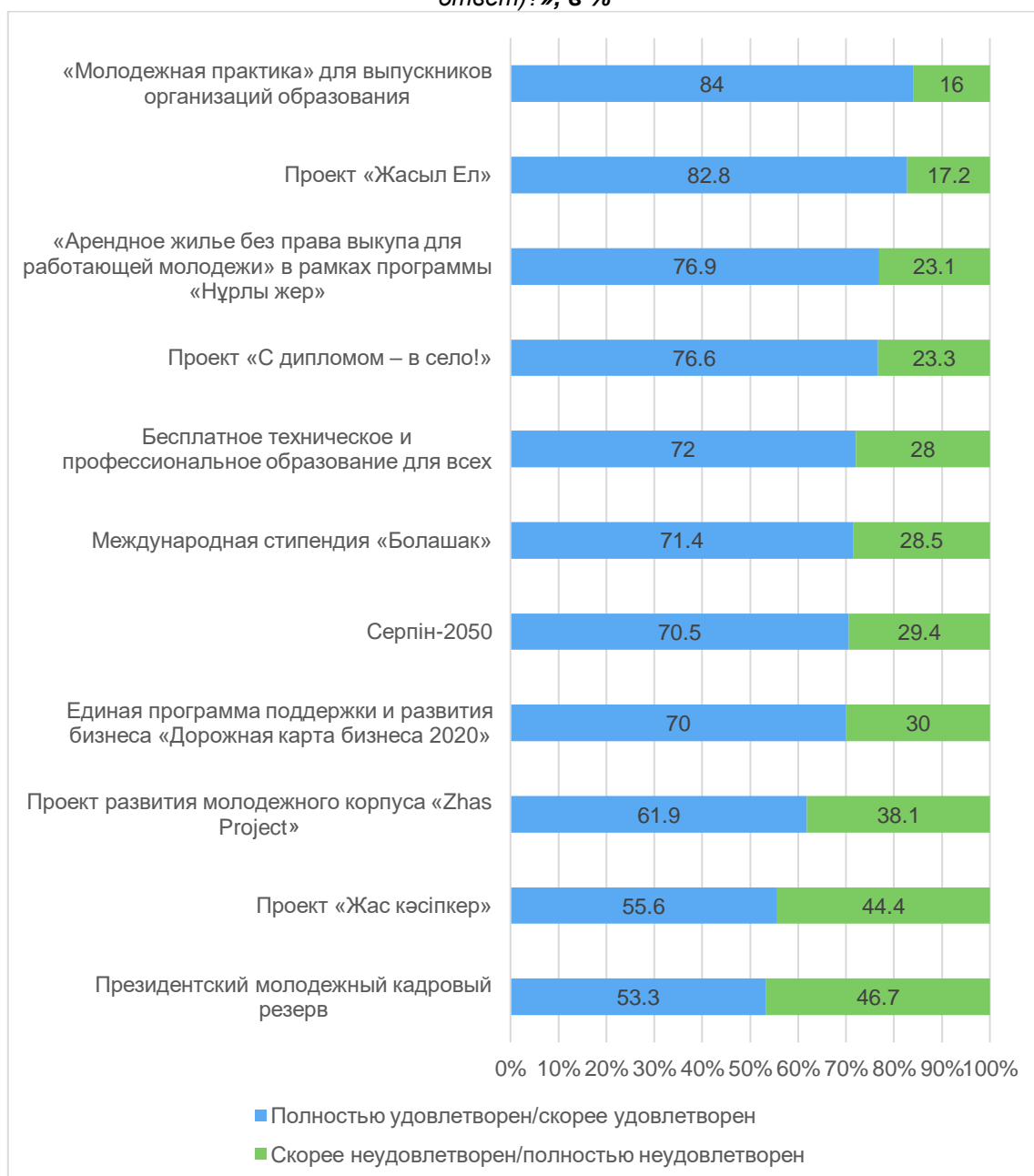
Диаграмма №45. Распределение ответов на вопрос: «О каких государственных программах и проектах по поддержке молодежи Вы слышали, знаете или являлись участниками (один ответ по каждой строке)?», в %

Государственные программы по поддержке молодежи – очень важный механизм развития человеческого капитала. *Насколько предлагаемые государством программы и проекты удовлетворяют молодежь?* (Диаграмма №46).

Уровень удовлетворенности молодежи участием в государственных программах и проектах варьируется от 53,3% до 84%. Максимальный уровень удовлетворенности (76,6%-84,0%) поставлен респондентами следующим проектам: «Молодежная практика», «Жасыл Ел», «Арендное жилье», «С дипломом – в село!». Минимальные оценки (53,3%) у проекта «Молодежный кадровый резерв».

Диаграмма №46. Распределение ответов на вопрос «Если Вы принимали участие в каких-либо государственных программах по поддержке молодежи, насколько Вы удовлетворены оказанными услугами/предоставленными возможностями (один ответ)?», в %

Корреляция с возрастом показала, что по некоторым вариантам респондентами даны недостоверные ответы. Так, в частности, по проектам «Арендное жилье», «С дипломом – в село!», «Президентский молодежный кадровый резерв», молодежь 14-18 лет (от 33% до 100%) отметила, что принимала участие и была полностью/скорее удовлетворена. Вместе с тем, по условиям данных программ данная возрастная группа молодежи не проходит по требованиям

к участникам. Учитывая это, ответы респондентов по данному вопросу вызывают сомнения и более полный анализ по ним делать нецелесообразно.

III. РЕЗУЛЬТАТЫ ЭКСПЕРТНОГО ОПРОСА

1. Оценка эффективности мер государственной молодежной политики

Реализация государственной молодежной политики является одной из основных функций государства, направленной на развитие и укрепление позитивных тенденций в молодежной среде. В свою очередь, необходимость специальной политики в отношении молодежи обусловлена спецификой ее положения в обществе. Именно на данный период приходится этап взросления и переход к социальной ответственности, вместе с которой наступают экономические и гражданские права и обязательства. Поэтому государственная молодежная политика призвана создать законодательные, экономические и организационные условия и гарантии для обеспечения политического, социально-экономического и культурного развития молодого поколения.

На сегодняшний день эффективность реализации государственной молодежной политики имеет неоднозначные экспертные оценки. Положительно высказываясь о молодежной политике, часть экспертов в большей степени оценивают отдельно взятые проекты, направленные на работу с молодыми людьми, нежели всю концептуальную ее часть. Необходимо также отметить, что в основном речь идет о качестве содержания самих проектов, и их достаточном количестве.

При этом под сомнение ставятся эффективность и результативность осуществления данных проектов. И, по мнению экспертов, несмотря на «широкие возможности» молодежных ресурсных центров, работа с молодежью менее эффективно ведется именно на региональном уровне.

«Я считаю, что меры государственной молодежной политики в стране достаточные. Государство организует и реализует большое количество проектов, как в больших, так и в маленьких городах. МРЦ [молодежные ресурсные центры] по всей стране имеют широкие возможности. Мне кажется, что государство делает достаточно проектов, которые разрабатываются на центральном уровне. Но проблема в том, что хромает их исполнение. Если бы на региональном уровне уделяли столько же внимания работе с молодежной политикой, как это делается, например, в МИОРе, то эффект был бы совсем другой» (Д. Абуова, эксперт, выпускник Школы аналитики при Сенате Парламента РК).

Положительно оценивая госпрограммы, эксперты выражают неуверенность в реальной вовлеченности молодых людей в государственные проекты и программы. По их оценкам, существует риск того, что реализуемые проекты и программы по работе с молодежью оторваны от реальных нужд и потребностей молодых людей. Отсюда и неоднозначность оценки молодежной политики, когда ее содержание и формы представляются непривлекательными для самих молодых людей. Все это усложняется низкой информированностью о текущих мерах и слабым охватом мероприятий, направленных на вовлечение молодых людей.

«Считаю, что меры являются достаточными, однако, оценка – «хорошо». Потому что тех мер, которые требуются непосредственно молодежи сейчас, их пока что нет» (А. Баймуканов, заместитель руководителя Управления внутренней политики Северо-Казахстанской области).

«Я видел разные исследовательские данные. И характерным для тех исследований является то, что молодежь слабо информирована о государственной молодежной политике, о молодежных проектах. Я не говорю уже про вовлеченность в разную работу молодежных организаций либо охват разными мероприятиями, которые проводят местные исполнительные органы» (С. Бейсембаев, руководитель Исследовательского центра «PaperLab»).

Основным барьером, препятствующим осуществлению молодежной политики, является нерешенность социально-экономических вопросов. В целом в качестве ключевых проблем молодежи эксперты выделили нерешенные вопросы жилья, образования и здоровья. По замечанию экспертов, существующие социальные и экономические программы не способны закрыть базовые потребности молодежи. К примеру, отмечается отсутствие жилищных программ специально для молодых, что усложняет их доступность для них ввиду небольшого трудового опыта и экономического потенциала в рамках общего конкурса. В то же время, качество системы образования не отвечает существующим запросам, что стимулирует учебную миграцию.

«Поэтому в целом я считаю, что формально молодежная политика выполняется. А вот молодежи не становится лучше. Меры недостаточные, потому что там фундаментально есть проблемы в экономике страны, которые невозможно вот так просто реализовать» (М. Шибутов, заместитель директора Общественного фонда «Международный институт социологии и политики»).

«К примеру, если мы возьмем жилье, это наверно самый дорогостоящий блок. В Казахстане работало 7 различных национальных жилищных программ, но ни одна из них, к сожалению, не была молодежной. Мы ни разу не выделили такую программу за 30 лет для молодого поколения.

Конечно, мы предпринимаем различные образовательные реформы. Улучшаем качество образования. В Казахстане есть различные образовательные программы, частные вузы, школы, Назарбаев интеллектуальные школы, но сказать, что вся система очень качественная, до сих пор не можем. Молодежь уезжает как раз для получения образования» (И. Медникова, руководитель попечительского совета Молодежной информационно-сервисной службы «Казахстан»).

«Вопросы в отношении сохранения репродуктивного здоровья, сохранения репродуктивного потенциала нации, к сожалению, насколько я знаю, не имеют должного отражения в государственной молодежной политике» (Р. Сисемалиев, исполнительный представитель ЮНФПА в Казахстане).

Экспертами также отмечается, что в рамках молодежной политики необходимо сформулировать и транслировать те ценности и принципы, которые позволят молодежи отождествлять свое будущее с Казахстаном. Позволят строить планы и выбирать стратегии поведения исходя из общей «картины мира», где каждый представитель молодежи видит себя в качестве активного участника в построении казахстанского общества. По мнению отдельных экспертов, на сегодняшний день отмечается отсутствие в представлениях молодежи перспектив, связанных со страной.

«Помимо социально-экономического блока, сейчас государство должно еще дать молодежи веру в светлое будущее, в то, что в своей стране можно остаться, не уезжать, здесь будут хорошие условия. То есть кроме социально-экономического блока нужны еще перспективы нематериального характера» (И. Медникова, руководитель попечительского совета Молодежной информационной службы «Казахстан»).

Эффективное управление молодежным сектором является одним из ключевых условий результативности внедряемых программ и проектов. Вместе с тем, эксперты отмечают необходимость пересмотра ряда управленческих решений в сторону усиления менеджмента сектора, который в настоящее время ослаблен по ряду причин.

*«1) отсутствие четких приоритетов с обозначением ответственных структур/организаций/лиц;
2) слабое, местами отсутствие, наращивания потенциала молодежных активистов/лидеров и молодежных работников; слабые меры для развития молодежного гражданского общества;
3) практическое отсутствие организаций или лиц, занимающихся защитой прав молодежи, и/или способствующих интеграции особо уязвимых слоев молодежи. Зачастую, если последнее направление и поддерживается, то не через сферу государственной молодежной политики;
4) отсутствие преемственности/последовательности государственной молодежной политики на центральном, региональном и местном уровне» (А. Кадилова, координатор программы «Развитие подростков и молодежи», ЮНИСЕФ).*

Вместе с тем, постоянный мониторинг и оценка результатов проводимой молодежной политики являются значимым условием успешности реализации программ и мер, направленных на поддержку и развитие молодых людей. Ведь, подведение итогов и идентификация показателей дает возможность учета положительных и отрицательных компонентов предыдущего опыта осуществления программ для дальнейшей корректировки. Данный этап обеспечивает преемственность целей, задач и содержания проводимой государственной политики.

В целом эксперты выделяют необходимость разработки и внедрения преимущественно социально-экономических индикаторов оценки реализации молодежной политики. Были предложены такие показатели измерения, как уровень трудоустройства, доступность и качество жилья, уровень заработной платы. Большое значение в оценке осуществляемых программ играет степень информированности молодежи о существующих формах, условиях и порядке предоставления государственной поддержки и реализации молодежных проектов.

В виду существующих миграционных настроений эксперты считают важным также внедрение отдельного мониторинга и оценки миграционных процессов среди молодежи. В тоже время, предложенная оценка криминогенной обстановки и уровня преступности среди молодежи позволила бы выявить особенности социализации молодежи.

«Одним из показателей может стать уровень финансового благосостояния молодежи. То есть показатели трудоустройства, показатели получения ипотеки. Второе, наверное, вообще осведомленность молодежи о происходящем в стране. Насколько они вообще пользуются этими

разными там инструментами поддержки» (А. Кусманов, заместитель руководителя аналитического центра Института экономических исследований).

«Мне кажется, что мы могли поставить себе такие индикаторы и оценивать качество продукта в сфере образования, качество предоставления работы для молодежи, качество жилья, которое мы предоставляем на отрезке 20-30 лет. Можно замерять миграционные потоки, например, отток молодежи стал меньше, или больше остаются. Условно говоря, если молодежь станет меньше уезжать или совсем перестанет уезжать, тогда мы поймем, что образование и условия отвечают потребностям нового поколения» (И. Медникова, руководитель попечительского совета Молодежной информационной службы «Казахстан»).

«Нужно оценивать по зарплате молодежи, по количеству трудоустроенной молодежи на постоянную работу, и количеству молодежи, имеющей недвижимость, и доля молодежи среди преступников» (М. Шибуттов, заместитель директора Общественного фонда «Международный институт социологии и политики»).

Одним из показателей успешности госуправления может стать Индекс счастья молодежи, который по аналогу международного показателя отразил бы благосостояние молодых людей. Субъективные оценки удовлетворенности жизнью могут быть достаточно информативными при разработке образовательной, миграционной политике, а также при формировании дополнительных социальных лифтов. Так, для достижения максимально возможного благополучия молодых людей необходимо рациональное использование социальных и экономических ресурсов государства, что требует понимания настроений и запросов молодежи.

«И можем замерять уровень самоощущения молодых людей, уровень счастья, как это делают социологи. Можно проводить раз в два года опрос среди молодежи на определение уровня, степени счастья, удовлетворенности. Это называется Индекс счастья» (И. Медникова, руководитель попечительского совета Молодежной информационной службы «Казахстан»).

«Главная вещь, которую должно сделать государство для молодежи. Поднять Индекс счастья для них, для того чтобы они оставались в стране. Если молодежь будет уезжать из Казахстана, то по мировым исследованиям к сороковому году процент пенсионеров будет огромен, то никакая система в мире, тем более для Казахстана, не рассчитана на такое количество пенсионеров. Опираясь на эти исследования сделать социальные лифты» (Э. Карманова, председатель совета попечителей Фонд «Комунити»).

По мнению экспертов, такое понимание можно получить посредством проведения социологических опросов. Здесь подчеркивается важность проведения частых опросов. Между тем, предлагается пересмотреть формы проведения опросов среди молодежи. Социальные сети, онлайн-анкеты могут стать наиболее эффективными каналами связи с молодыми людьми. Это важно для повышения доступности прохождения социологических опросов.

В целом социологические исследования рассматриваются в качестве реальной обратной связью с молодыми людьми.

«Эффективность реализации необходимо отслеживать не индексами на республиканском уровне, а более частыми социологическими опросами на

уровне каждого региона» (Д. Абуова, эксперт, выпускник Школы аналитики при Сенате Парламента РК).

«Естественно, это обратная связь от молодежи, но обратная связь реальная. Это должна быть связь с молодежью, непосредственно. Возможно проведение опросов через социальные сети, Google-формы. Эти опросы должны доходить реально до молодого человека» (А. Баймуканов, заместитель руководителя Управления внутренней политики Северо-Казахстанской области).

Помимо предложений по индикаторам и оценкам эффективности реализации молодежной политики также было высказано единичное мнение по поводу целесообразности выделения из государственной политики молодежного направления. По мнению эксперта, отсутствие на сегодняшний день четких целей и задач усложняет процесс мониторинга и отслеживания показателей ее результативности. И, в целом существующие проблемы среди молодых людей нельзя отнести к специфичным только для этой социальной группы и требует системного подхода.

«Очень сложно понять, в чем заключается цель молодежной политики. То есть, если говорить про образовательную политику, тот там понятно – образовательная политика повышает образование, жилищная политика обеспечивает жильем, политика занятости обеспечивает работой. А что делает молодежная политика? И на этот вопрос очень трудно ответить. Потому что Вы, наверное, хорошо знаете, что есть дискуссия по поводу целесообразности вообще такого направления в государственной политике. Целесообразности выделения молодежи, как отдельного объекта политики» (С. Бейсембаев, руководитель Исследовательского центра «PaperLab»).

2. Актуальные проблемы молодежи

Как уже отмечалось ранее, государственная молодежная программа должна быть нацелена на решение существующих проблем и запросов молодых людей. В свою очередь решение актуальных и насущных проблем молодежи способствует созданию условий и возможностей для их всестороннего развития.

С одной стороны, активное внимание к потребностям молодежи с высокой вероятностью окупается в плане увеличения их жизненных успехов и уменьшения серьезных проблем в молодом и более зрелом возрасте у граждан, что способствует развитию экономического потенциала страны. С другой стороны, более интенсивная программа поддержки может способствовать распространению патерналистских настроений.

Однако необходимо отметить, что, по мнению экспертов, существующие проблемы в молодежной среде в основе своей имеют системные причины, характерные для всего казахстанского общества. И одними из ключевых проблем молодежи на сегодняшний день является неудовлетворенность современной молодежи своим социально-экономическим положением, которое, в свою очередь, обостряет ощущение несправедливости и социального неравенства.

К числу социально-экономических проблем, в первую очередь, относят три фактора неблагополучия – низкий уровень образования, безработица или отсутствие возможностей для достойного заработка, и отсутствие жилищных условий. По замечанию экспертов, данные факторы составляют одну общую картину, при которой одна проблема вытекает из другой.

При этом акцентируется внимание, что с данными социально-экономическими проблемами сталкивается старшая возрастная группа среди молодежи, а именно – 25-35 лет, которая выпадает из виду государственных программ (образовательных, жилищных и пр.).

Вместе с тем, эксперты замечают, что кризис в сфере занятости молодежи, в том числе, связан с завышенными ожиданиями молодых людей о заработной плате, социальном статусе, профессии и др. Данные запросы свидетельствуют о трансформации трудовых ценностей среди молодежи, которые характеризуются депрофессионализацией и трудовой дезадаптацией, т.е. отсутствием этики трудовой ответственности среди молодежи. В целом сниженной трудовой мотивацией.

«У нас молодежь – это огромная группа 4-4,5 млн. Соответственно, это разные страты, также есть городская и сельская молодежь, учащаяся и безработная, есть молодежь помладше – 20 лет, есть молодежь 30-29 лет. На мой взгляд, государство хорошо охватывает молодежной политикой вот эту структурированную молодежь, это как раз младшая молодежь 18-20-25 лет. Это, в основном, студенты или магистранты, которые находятся на виду.

Молодежь чуть постарше – 25-35 лет сталкивается сразу с тремя проблемами в сумме. Если они не смогли получить качественное образование в молодости, у них нет хорошей работы, у них либо совсем нет работы, либо она низкооплачиваемая. И скорее всего, у них нет тогда своего жилья или они в арендном жилье находятся. А в этом возрасте у них есть уже жена и дети. То есть эти проблемы в образовании, с работой и с жильем, но уже у тебя семья на руках. Мне кажется, что это больше портрет сельского человека, который остался на периферии географической, социальной, на окраине городов живут. И вот какие программы есть для них, я, честно, социальных крупных программ не видела. Эти проблемы социально-экономические – жилье, заработок, неустроенность, невключенность социальная – подтолкнула на митинги. Но это как раз старшая молодежь, молодые мужчины, которые может в такой ситуации оказались» (И. Медникова, руководитель попечительского совета Молодежной информационной службы «Казахстан»).

В свою очередь, трансформация трудовых ценностей, в том числе, обусловлена возрастающим чувством социальной несправедливости, связанной с ограниченностью жизненными шансами на возможность получения необходимой медицинской помощи, с низкой доступностью качественного образования и достойной занятости.

Эксперты отмечают, что чувство социальной несправедливости наиболее обострено среди представителей сельской молодежи, для которых неравенство возможностей проявляется в вопросах образования, досуга и в доступности услуг различных специалистов. Другими словами, сельская молодежь лишена необходимых социальных ресурсов, и имеет наиболее слабые стартовые условия.

Между тем, говоря о неравенстве прав и возможностей, эксперты выделяют и разницу доходов населения. Когда молодые люди начинают осознавать и понимать существующий разрыв в доходах между богатыми и бедными. При этом, по мнению респондентов, молодые люди на старте своей трудовой деятельности могут столкнуться с игнорированием принципа меритократии. Когда условно «большие деньги» зарабатываются без необходимого уровня навыков, квалификации и образования.

Тем самым, на искажение трудовых ценностей среди молодежи влияют как неравенство стартовых возможностей, так и отсутствие позитивных карьерных моделей.

«К числу проблем молодежи можно отнести следующие аспекты. Неравенство и чувство безнадежности. Отсутствие ориентиров, личных целей развития, соответственно эта пустота заменяется менее «порядочными», с точки зрения общества, ориентирами и целями. Многие молодые люди понимают осознанно или неосознанно, что они находятся в круге бедности или стали заложниками ситуации» (А. Кадирова, координатор программы «Развитие подростков и молодежи», ЮНИСЕФ).

«Следующая проблема – это неравенство и неравные возможности людей, условно можно выделить сельскую молодежь. Проблемы ее, начиная с качественного досуга, и заканчивая отсутствием возможностей взаимодействовать с какими-то хорошими специалистами» (Э. Карманова, председатель совета попечителей Фонда «Комунити»).

«Мои предположения, сузубо, это может быть чувство неравенства в обществе. То есть, с одной стороны, во всех средствах массовой информации молодежь, в общем, все население, слышит о том, что некоторые семьи имеют баснословные доходы. Ну, а те, которые допустим, сельская молодежь, она не может найти работу, не может себя реализовать, соответственно они приезжают в город и урбанизируются. Но, будучи в городе, имея соответствующее образование, они не могут получить хорошую, достойно оплачиваемую работу» (Р. Сисемалиев, исполнительный представитель ЮНФПА в Казахстане).

Еще одной немаловажной проблемой, по мнению экспертов, является неэффективность работы существующих социальных лифтов или вовсе их отсутствие. И здесь в качестве важного института социальной мобильности выступает образование. Однако отмечаются пробелы в системе образования, не позволяющие части молодого населения быстро и эффективно сменять свой социальный статус.

Во-первых, это связывается с низкой эффективностью работы системы профориентации, выстраиванию ролевых моделей. Так как именно будущая профессия является важной частью самоопределения и самореализации, а также влияет на дальнейшую успешность на рынке труда каждого гражданина.

Во-вторых, социальные лифты в образовательной системе имеют определенные ограничения для талантливой молодежи. К примеру, отмечается низкая информированность о текущих образовательных программах, в том числе о международной стипендии «Болашак», среди будущих выпускников школ в регионах, в частности в селе. Подобная тенденция еще раз подчеркивает проблему неравных образовательных возможностей между сельскими и городскими школьниками.

В-третьих, отмечаются гендерные различия в образовательных стратегиях. В отдельных случаях наблюдается тенденция, когда девушки реже получают полное образование, в том числе, профессиональное. Отсутствие специализации и полного образования у девушек приводит к ограниченным возможностям в течение всей взрослой жизни, в частности, на рынке труда.

«Отсутствие реальных социальных лифтов. Система профориентации должна показывать ролевые модели, чтобы молодые люди в них себя нашли. И потом выстроили какой-то алгоритм, который приведет к успешному

варианту развития жизни. Система «Болашак», ей почти 30 лет. Они сказали, что это за система? Это 55 км от Алматы, село Узунагаш, эти дети пользуются интернетом. Мы проиграли с ними информационную историю. Получается, мы как на войне, наши дети не знают, что они, если талантливы, у них есть шанс учиться за границей» (Э. Карманова, председатель совета попечителей Фонда «Комунити»).

«Большая проблема, которую я вижу, когда мы говорим про равенство в системе образования, это образование среди девочек, развитие гендерного права. На самом деле, мы не видим этих историй, этих девочек, которые не ходят в школы, не получают профессионального образования, потому что их готовят к замужеству в 15-16 лет. Хорошо было бы, если мы придумали программу, при которой бы у них был бы доступ к образованию. В дальнейшем они становились бы финансово независимыми. И программа делалась бы ненасильственно, а объясняли бы их семьям, их старейшинам о том, что завтра девушка выйдет замуж, и это хорошо. Но что будет, если, не дай Бог, через 5-10 лет, она останется вдовой, а у нее нет никакой профессии» (Э. Карманова, председатель совета попечителей Фонда «Комунити»).

Между тем, в качестве отдельной проблемы выделяется психоэмоциональное состояние молодых людей. Отмечается, что молодежь больше подвержена депрессивным состояниям, что может быть связано как с резким изменением образа жизни, так и с отсутствием психологической сепарации от родителей на этапе юношеского возраста. Это, в свою очередь, приводит к нарастанию эмоционального напряжения, которое не находит поддержки во внешней среде – в родительской семье или социальных институтах.

«Напряжение от ощущения несправедливого отношения к себе. И с ними никто это напряжение не прорабатывает, не работает. Только запреты и чувство вины постоянно вызывают. Наблюдаю большое отчуждение родителей и детей на селе. Заключается оно в том, что родители очень ортодоксальны. Они не слышат своих детей, у них нет инструментов взаимодействия с ребенком без насилия. Домашнее насилие там процветает. Молодежь, которая «ощетинилась», не взаимодействует ни с родителями, ни со школой» (А. Кадирова, координатор программы «Развитие подростков и молодежи», ЮНИСЕФ).

3. Ценностные ориентиры и предпочтения современной молодежи

По мнению экспертов, руководящими принципами в жизни молодых людей выступает стремление к материальному благополучию. Удовлетворение таких базовых потребностей как жилье, работа, стабильный высокий заработок, финансовое благополучие семьи, а также уход за родителями, являются ключевыми мотивирующими факторами. Таким образом, можно отметить, что ведущими ценностными ориентациями молодых людей выступают ценности безопасности и достижений.

«Любая молодежь стремится обеспечить себя базовыми потребностями. И чтобы потом хватало денег и на какие-то увлечения, поездки и все прочее, то есть на саморазвитие. Базовые потребности – это из серии жилья, еды, стабильной работы» (Д. Абуова, эксперт, выпускник Школы аналитики при Сенате Парламента РК).

«Если говорить про студентов, они стремятся, конечно же, найти место под солнцем, это возраст, когда ты начинаешь зарабатывать, нужно себя реализовать. Чуть постарше уже стремятся семью создать. В Казахстане брачный возраст – это 20-22 года, это средний брачный возраст для молодых людей, поэтому они на отрезке 20-25 лет уже стремятся создать семью. Конечно, они стремятся к финансовому благополучию, к финансовой свободе» (И. Медникова, руководитель попечительского совета Молодежной информационной службы «Казахстан»).

В тоже время, для современной молодежи также характерны ценности открытости к изменениям. К ним можно отнести, независимость мыслей и действий, креативность, а также самоуправление и свободу выбора. Молодые люди все больше стремятся к индивидуальному проявлению себя и к соответствию принципам универсализма. Для них важным становится «быть услышанными».

«Но я думаю, что в целом объединяет всю нашу городскую молодежь – это индивидуализм, они стараются проявлять себя. Они уже в одежде себя проявляют свободно, в привычках, волосы красят. Они хотят быть личностью, они ищут какие-то свежие концепции, часто это концепции феминизма, экологии, или политика, права человека, какие-то технологии» (И. Медникова, руководитель попечительского совета Молодежной информационной службы «Казахстан»).

«Наше исследование это показывает, что для них важно, чтобы их услышали. Голос его поколения, чтобы было слышен» (Э. Карманова, председатель совета попечителей Фонда «Комунити»).

«Хотя, по данным исследования 2021 года, среди ценностей у молодежи появилась, например, потребность в соблюдении прав человека. Это что-то новое, раньше такого не было, но сейчас особенно младшая молодежь 17-20 лет, они этим интересуются» (И. Медникова, руководитель попечительского совета Молодежной информационной службы «Казахстан»).

Между тем, эксперты также выражают мнение о необходимости развития таких ценностей как стремление к личностному росту, культу образования, семейных ценностей и традиций.

«Развитие ценностей невозможно без личностного развития молодых людей» (А. Кадирова, координатор программы «Развитие подростков и молодежи», ЮНИСЕФ).

«Человек должен стремиться к знаниям. Знания и культура, прежде всего, остальное все будет у молодого человека» (А. Кусманов, заместитель руководителя аналитического центра Института экономических исследований).

«Я думаю, нужно развивать вопрос о семейной политике, традиционных ценностях» (А. Баймуканов, заместитель руководителя Управления внутренней политики Северо-Казахстанской области).

Эксперты также подчеркивают важность сохранения свободы воли, когда не следуют навязывать и пытаться управлять ценностями и интересами молодежи. В основе своей ценностные ориентации мировоззрение человека выступает в качестве индивидуальной способности личности к самостоятельному непрерывному ментальному развитию.

«Я считаю, что государству вообще не нужно придумывать систему ценностей для молодежи и пытаться ее навязать. Это невозможно. Не стоит воспринимать молодежь в качестве объекта постоянного воздействия с целью изменить или направить в правильное русло» (С. Бейсембаев, руководитель Исследовательского центра «PaperLab»).

«Если мы говорим про ребят, как бы нам научиться не оценивать их ориентиры? Если говорить про ориентиры, то это очень часто. Некоторые ориентиры нравятся нам, родителям этих детей и чиновникам, но они вообще никак не будут замечены молодыми людьми. И это провал вкладываться в ориентиры, которые важны для нас, но не важны для них» (Э. Карманова, председатель совета попечителей Фонда «Комунити»).

С другой стороны, общественные институты должны создавать все необходимые условия для развития экологических для молодого человека ценностных представлений. Здесь важными принципами выступают системность и комплексность создания условий, начиная с детского периода и до зрелого возраста.

И одними из ведущих площадок в данном направлении служат образовательные учреждения, основной задачей которых должно стать развитие навыков критического мышления и навыков по принятию самостоятельных решений, так называемых софт скиллс.

«Есть образование, которое называется life values education, или образование основ жизненных ценностей. Это образование основывается на том, что в первую очередь, предоставляется правильная, адекватная информация людям. Помимо того, что мы предоставляем правильную, адекватную информацию, больше всего надо выводить, чтобы это было интерактивное образование. То есть общение между учителем, преподавателем и студентом, школьником. Вот это интерактивное образование, оно приводит к тому, что вырабатываются навыки критического мышления. В свое время президент страны говорил о том, что система образования должна предоставлять правильную, адекватную информацию и навыки критического мышления всем, чтобы молодежь, чтобы учащиеся, обучающиеся имели возможность самостоятельно принимать решения. Если эти вещи все будут предоставляться в школе, в колледже, для подростков, то я думаю, что общество будет более развито. Надо прививать лидерские навыки и навыки коммуникации» (Р. Сисемалиев, исполнительный представитель ЮНФПА в Казахстане).

«Навык выбирать тоже, прививать в школе и садике не так, что ты будешь есть суп и котлету, а уметь ребенку выбирать это в современной системе образования ставится один из важнейших навыков» (Э. Карманова, председатель совета попечителей Фонда «Комунити»).

Одними из эффективных подходов трансляции универсальных этических принципов также является вовлечение молодых людей в гражданскую активность и различные творческие и иные проекты. В качестве примера приводится волонтерство как ресурс для личностного роста через воспитание в себе чувства ответственности, сострадания и соучастия в общественно полезных процессах.

«Только вкладывая в развитие молодых людей на долгосрочной основе (а не отдельными краткосрочными проектами и программами, даже

профинансированными) и поощряя их участие можно ожидать изменений в их позиции, взглядах, ожиданиях» (А. Кадилова, координатор программы «Развитие подростков и молодежи», ЮНИСЕФ).

«Кстати, вот волонтерство среди нас я считаю очень важно. Почему, потому что, с одной стороны будучи волонтером они становятся более активны работая в различных сферах, узнают допустим потребности различных групп населения. Они становятся более ответственными. С другой стороны, они приносят пользу обществу» (Р. Сисемалиев, исполнительный представитель ЮНФПА в Казахстане).

Другой немаловажной формой социализации может служить формирование ролевых моделей посредством трансляции образцов поведения в фильмах, видео-контенте, блогах, что будет способствовать более широкой популяризации среди молодежи, нежели лекции или форумы.

«Мне кажется, что образовывать не через какие-то лекции и форумы, а через то, что молодые люди любят, это через видео контент. Да, мне кажется, что это самое классное, показывать героев. Пускай они не будут идеальными. Пускай они покажут, как они дружат с соседом-инвалидом. Они помогают по выходным и волонтерят. Я считаю, что вся эта история с годом волонтерства, она была провальной» (Э. Карманова, председатель совета попечителей Фонда «Комунити»).

4. Гражданская и политическая активность

Гражданская и политическая вовлеченность молодежи является одной из ключевых составляющих социализации личности. И здесь, важным является создание благоприятных условий и новых форм участия молодых людей в жизни страны. Однако, по оценкам экспертов, в настоящее время в преимуществе своем отмечается низкий уровень вовлеченности и участия в политической жизни страны.

В сравнении с традиционными формами участия – выборы, членство в партиях, неправительственных организациях; молодежь, в большинстве случаев, отдает предпочтение нетрадиционным формам участия. Таким как написание политических статей или блогов, а также лайки и распространение их в социальных сетях.

Также отмечается, что молодежная активность законсервирована в рамках деятельности государственных молодежных организаций, которые не вызывают массового интереса среди молодежи, что также влияет на низкий уровень политического и гражданского участия данной возрастной группы.

«Однозначно можно сказать об отсутствии высокой или достаточной гражданской, политической или социально-значимой активности молодых граждан» (А. Кадилова, координатор программы «Развитие подростков и молодежи», ЮНИСЕФ).

«80% неактивных, 20% активных. 20% политически активных – это люди, как-то связанные с молодежными политическими организациями «Жас Отан», «Конгресс молодежи» и прочее, которые в какой-то мере участвуют в тех мероприятиях, которые проводят государственные органы и вот эти организации» (А. Баймуканов, заместитель руководителя Управления внутренней политики Северо-Казахстанской области).

«В своем большинстве молодежь аполитична либо не видит свои политические взгляды в рамках определенных партий. Гражданские позиции

выражаются независимо и через социальные сети. Молодежь не видит необходимость во вступлении в определенную партию или общественные движения для выражения позиции» (Д. Абуова, эксперт, выпускник Школы аналитики при Сенате Парламента РК).

«В целом молодежь, относительно других возрастных старших групп меньше интересуется политикой и меньше говорит, что будет участвовать на выборах и меньше смотрит политические новости. Но это не значит, что молодежь у нас не активная» (С. Бейсембаев, руководитель Исследовательского центра «PaperLab»).

Также в качестве причин неучастия выступают такие социальные факторы, как образование, уровень материального благополучия и др. Таким образом, молодежь выделяется как группа аполитичных граждан, сфокусированных на решение личных проблем.

Однако отдельным блоком выделяются системные издержки, где отчуждение от политики и гражданского активизма связывается с невозможностью политической системы создать подходящие условия. В качестве примера приводится низкая информированность и включенность молодых людей в программы стимулирования, финансируемые государством. Круглые столы, тренинги и пр., проводимые в рамках госсоцзаказа, неспособны обеспечить необходимый охват.

Дополнительными причинами могут служить факторы, связанные с несовершенством обратной связи государственных органов. Эксперты отмечают неготовность госорганов взаимодействовать и вступать в диалог с гражданами именно данной возрастной группы, особенно ощутим этот фактор в регионах. Таким образом, бюрократизированная система сдержек политических и гражданских инициатив молодежи приводит к ее инертности и безынициативности.

«Нет также преемственности в поощрении активности молодежи. Считаю, что нельзя взрастить граждански и политически активную молодежь, не вкладывая в личностное развитие молодежи. Особенно это актуально на фоне имеющихся проблем с качеством образования» (А. Кадирова, координатор программы «Развитие подростков и молодежи», ЮНИСЕФ).

«Если у тебя, условно два кредита, то о какой активности можно говорить? У тебя просто нет времени быть активным. Ты должен решить опять же свои финансовые вопросы» (А. Кусманов, заместитель руководителя аналитического центра Института экономических исследований).

«Деньги, которые выделяют по госсоцзаказу, и ЦПГИ, до молодежи не доходят, они их не видят. То есть они не участвуют в этих круглых столах, тренингах, семинарах и прочее. Я считаю, что из-за этого молодежь у нас неактивна. Если бы мы приглашали молодежь на мероприятия, где они могут что-то получить, а не просто где они – массовка, посмотрели, проголосовали на выборах председателя «Жас Отан» и все на этом. Так быть не должно. Поэтому у молодежи, даже активной, возникает отторжение к той политике, которая ведется. В том числе молодежной политике» (А. Баймуканов, заместитель руководителя Управления внутренней политики Северо-Казахстанской области).

«Наверно, есть какой-то барьер между молодежью и лицами, принимающими решения. Может быть лица, принимающие решения не всегда умеют общаться с молодежью, с подростками. Активная молодежь есть.

Просто их надо выявлять, поддерживать, чтобы они могли высказываться. Высказываться они умеют, надо чтобы они были услышаны» (Р. Сисемалиев, исполнительный представитель ЮНФПА в Казахстане).

С другой стороны, эксперты отмечают существенные изменения в гражданском и политическом участии молодежи. Новый этап активизации молодых людей отмечается с президентских выборов 2019 года. Именно с этого периода среди молодых людей набирают популярность такие формы политического участия как политические демонстрации, акции протеста и марши, подписание петиций и др. Таким образом, молодые люди выбирают активизм прямого действия.

Однако, несмотря на наметившуюся тенденцию, в настоящее время прослойка гражданских активистов среди молодых людей остается все также незначительной. К тому же, для молодежи остается характерным ситуативная активность, которая не имеет под собой оснований по воздействию на политическую систему с точки зрения долгосрочного эффекта.

«Наверно, до 2019 года у нас гражданская и политическая активность была немного приглушенная. В принципе, молодежь больше побаивалась политики, активности. Выборы 2019 года дали надежду всему обществу. Молодежь особенно воспряла духом, почувствовала, что она тоже может стать частью политической жизни. Вы помните движение «Оян». И тоже это характерно для молодежи, им было важно высказываться, даже видеоролики снимали, какие-то акции проводили, растяжки вывешивали. То есть молодежь как будто правда очнулась, проснулась, начала высказываться. С тех пор стало модно, появилась такая узкая прослойка, сейчас ее все меньше и меньше становится, но хотя бы такая маленькая группа молодежи начала пробовать, что такое участие в политической жизни» (И. Медникова, руководитель попечительского совета Молодежной информационной службы «Казахстан»).

«Как раз-таки последние 5 лет мы видим, что более молодые граждане, казахстанцы себя проявляют. То есть это такой новый политический активизм, гражданский активизм как раз-таки сейчас импульс ему дают более молодые люди. То есть, «Оян Казахстан», гражданские активисты, Жамболат Мамай, его движение. Это новое поколение. И естественно, здесь опять же нужно избегать вот этого чрезмерного масштабирования, обобщения» (С. Бейсембаев, руководитель Исследовательского центра «PaperLab»).

«Молодежь достаточно мобильна. Среди молодежи быстро распространяются хайповые темы. Всем хочется на эту тему обязательно что-то высказать. Мне кажется, активность проявляется именно по каким-то более популярным вопросам. Например, молодежь редко высказывается по каким-то проблемам, которые постоянные» (Д. Абуова, эксперт, выпускник Школы аналитики при Сенате Парламента РК).

Касательно вопроса влияния на молодежный активизм со стороны заинтересованных сторон мнения экспертов разделились. Одна часть экспертов считает, что нельзя исключать наличие данного фактора. «Вакуум поддержки» и финансовые стимулы могут служить благоприятной почвой использования молодых людей в деструктивных целях.

Другая точка зрения заключается в том, что молодежь не является объектом воздействия. Она имеет свои четко выраженные политические и гражданские позиции и предпочтения, не зависящие от влияния извне. И именно данный подход,

при котором молодежь воспринимается как равный игрок политической системы, позволит более детально и результативно подойти к выстраиванию диалога с ней.

«Даже если предположить, что гражданская или политическая активность стала результатом деятельности заинтересованных сторон, то это стало возможно в результате фактического вакуума поддержки для взращивания социально активной молодежи со стороны государства и его структур» (А. Кадирова, координатор программы «Развитие подростков и молодежи», ЮНИСЕФ).

«И зарубежные организации могут этому способствовать. И наши какие-то, условно, влиятельные люди. Конечно, это возможно. Молодые люди за деньги, за еще что-то могут много чего сделать. Все возможно, и извне, и внутри» (А. Кусманов, заместитель руководителя аналитического центра Института экономических исследований).

«Гражданская или политическая активность молодежи не является результатом деятельности заинтересованных сторон. Выражение собственного мнения, позиции является тенденцией, приходящей с западом. Молодежь хочет выразить свою позицию по интересующим их позициям. Для них выражение своей позиции становится важной частью жизни» (Д. Абуова, эксперт, выпускник Школы аналитики при Сенате Парламента РК).

«Я такой угрозы не вижу. Мне кажется, этот импульс, если появляется у казахстанской молодежи – гражданский активизм, на митинги выходить – это внутренний импульс самих молодых людей, результат какой-то начитанности, они смотрят, как люди в других странах это делают» (И. Медникова, руководитель попечительского совета Молодежной информационной службы «Казахстан»).

«Это внутренние позывы, внутренние мотивации человека, среда, окружение, информационный фон, то есть все влияет. И я бы сейчас не стал искать источник внешней мобилизации, то есть это опять тупиковый путь» (С. Бейсембаев, руководитель Исследовательского центра «PaperLab»).

5. Молодежная культура: создание условий для проявления таланта

В условиях экономических и политических изменений в общественной жизни страны возрастает роль молодого человека, который способен к самореализации, самовыражению и саморазвитию.

По мнению экспертов, молодежная культура в Казахстане развивается достаточно динамично. Сегодня государство создает определенные стартовые возможности для молодежи к дальнейшим самостоятельным действиям, проявлению творческой и профессиональной инициативы, стремлению к росту и продвижению. В частности, развивается активно музыкальная индустрия и сфера спорта.

«В каждом городе есть секции, куда можешь ходить. Например, я вижу, что спортивная жизнь она более укомплектована, есть возможности, много объектов строится, тренеры работают, Федерации тенниса, футбола... Со стороны спорта мне кажется, вообще неплохо» (И. Медникова, руководитель попечительского совета Молодежной информационной службы «Казахстан»).

«Молодежная культура хорошо развивается в двух направлениях – в музыке и танцах» (М. Шибутов, заместитель директора Общественного фонда «Международный институт социологии и политики»).

Вместе с тем, экспертный опрос показал, что казахстанская система развития, поиска и поддержки талантов недостаточно эффективна и во многом ограничена в спектре направлений и охвате. Основным сдерживающим фактором для развития молодежной культуры остается недостаток базовых условий – социальной инфраструктуры и дополнительного образования (спортивных площадок, секций и кружков). Кроме того, государственная поддержка, по мнению экспертов, направлена не на возвращение талантов с ранних лет, а на поддержку уже состоявшейся молодежи в определенной сфере культуры.

«Я считаю, что условий недостаточно. Мы зачастую работаем постфактум. То есть человек культурный, креативный выстрелил, ему никто не помогал. А потом уже рядом появляются государственные органы, которые говорят, что окажут господдержку. То есть, мы не возвращаем креатив и потенциал в самой молодежи. Мы пользуемся уже плодами их саморазвития. А сколько людей молодых, которые имеют талант, но он загублен тем, что у них нет возможности. Они не могут купить синтезатор или холсты для того, чтобы творить. И получается, что только эти самородки – это процентов 30-40 от всей возможности Казахстана творить»
(А. Баймуканов, заместитель руководителя Управления внутренней политики Северо-Казахстанской области).

«..Должны быть бесплатные кружки, спортивные, танцевальные, хорошего качества, чтобы дети могли иметь возможность их посещать. Это плюс инвестиции в человеческий капитал. Это очень важно»
(М. Сулейман, научный сотрудник Фонда «Фридриха Эберта»).

«..Государство должно показать, что уважает этих ребят, а уважение должно начинаться с элементарного. Они должны ходить в нормальный туалет, они должны иметь доступ к чистой воде, у них должен быть хороший интернет»
(Э. Карманова, председатель совета попечителей Фонда «Комунити»).

Вместе с тем, эксперты отметили, что обеспечение условий для личностного и творческого развития должно осуществляться с ранних лет. Развитие системы профессионального самоопределения, профильного и профессионального обучения позволит увеличить вероятность раскрытия трудового и творческого потенциала талантливой и перспективной молодежи в будущем.

«Нужно сделать какие-то скрининги, замеры, искать таланты. Если с детства этим заниматься. Например, мы сделали кружки бесплатные, если они будут правильно работать, то люди сами разберутся. Мне кажется, если в комплексе это все делать, то надо с детства начинать»
(А. Кусманов, заместитель руководителя аналитического центра Института экономических исследований).

«Если говорить про талантливую молодежь в том ключе, что это креативная молодежь, такая, которая ищет креативные индустрии, технологии, которая потом могла бы работать над нашей страной и вносить добавочную стоимость, новые продукты изобретать, мне кажется, не хватает такой работы, кружков по знакомству молодых людей с профессией с самого раннего возраста. И больше знакомства их с креативными идеями и технологиями. Если бы этому учили, это было бы очень классно»
(И. Медникова, руководитель попечительского совета Молодежной информационной службы «Казахстан»).

Усугубляет ситуацию низкий уровень осведомленности молодежи о существующих возможностях для развития своих способностей, проектах для поддержки талантов. Особенно недостаток информации испытывает сельская молодежь, а также отмечается явное региональное неравенство в доступе к инициативам.

«Я думаю, что дело не в отсутствии возможностей, а в низком уровне осведомленности о существующих возможностях. В больших городах у молодежи больше возможностей, молодежь о них больше осведомлена. В регионах ситуация иная: проекты создаются, но из-за низкой осведомленности малое количество участников, а следовательно, и небольшие охваты, и низкая осведомленность» (Д. Абуова, эксперт, выпускник Школы аналитики при Сенате Парламента РК).

Вместе с тем, по мнению экспертов, роль государства в развитии молодежной культуры должна быть минимальна. Функция государства должна состоять не в прямом вмешательстве, а в создании социальных лифтов, поощрении и системе грантового сопровождения. При этом, при разработке государственных механизмов важно учитывать интересы и запросы молодежи, особенно на региональном уровне. Излишняя государственная поддержка может создавать коррупционные риски и бюрократизм.

«...если молодежная политика заинтересована в том, чтобы у нас с культурной сферой было все в порядке, то нужно меньше сюда влезать, пытаться создавать государственные организации, это как раз-таки будет только портить, потому что это сразу уже вопрос финансирования, непрозрачности, коррупции. То есть это ни к чему хорошему не приведет. Я поддерживаю, чтобы у нас были государственные премии, возможно гранты для молодых талантов, но это другое. То есть это не про то, что государство задает направление или создает госпрограмму очередную, а просто премирует, поощряет» (С. Бейсембаев, руководитель Исследовательского центра «PaperLab»).

«Проекты и инициативы должны реализовываться на региональном уровне. Поддержка талантливой молодежи не должна исходить из республиканского центра, но разрабатываться на местном уровне, исходя из интересов местной молодежи» (Д. Абуова, эксперт, выпускник Школы аналитики при Сенате Парламента РК).

6. Модернизация высшего образования

Определяющим фактором, влияющим на качество человеческого капитала, выступает высшее образование. Возможность получения качественного образования – один из важнейших социальных институтов общества и динамичный фактор социальной мобильности молодежи.

Модернизация системы высшего образования находится в фокусе внимания государственной политики в Казахстане. Вместе с тем, по мнению экспертов, эффективность трансформационных процессов будет зависеть от конкурентоспособности экономики в целом.

«...любая модернизация системы высшего образования не достигнет эффективности без развития экономики и социального сектора, и именно для

них готовит специалистов сектор высшего образования» (А. Кадирова, координатор программы «Развитие подростков и молодежи», ЮНИСЕФ).

Модернизация системы высшего образования предполагает имплементацию современных методик и технологий обучения и адаптацию международного опыта. Вместе с тем, как упомянули эксперты, слепое копирование мировой практики без учета национальной специфики, ценностей общества, будет обесценивать всю проведенную работу и не приведет к расширению возможностей получения качественного образования.

«...мы должны понимать, нельзя скопировать какие-то реформы, принести в Казахстан, это не заработает, нужно решать какие локальные проблемы, локальные специфические условия, у нас есть» (М. Сулейман, научный сотрудник Фонда «Фридриха Эберта»).

«...в нашей стране уже проведено несколько огромных этапов модернизации и среднего и высшего образования. А потом мы, к сожалению, начинаем откатываться обратно. К примеру, обновленка в школах. Сейчас насколько я знаю, пытаются ее последствия минимизировать, сгладить. Я считаю, что эти реформы неэффективны, потому что мы в стремлении обеспечить соответствие европейским, западным нормам, к сожалению, утрачиваем возможности молодежи учиться» (А. Баймуканов, заместитель руководителя Управления внутренней политики Северо-Казахстанской области).

При этом доступность высшего образования в Казахстане с каждым годом расширяется. Например, сегодня абитуриенты имеют возможность повторно пересдать Единое национальное тестирование. Реализуется проект «Бесплатное профессионально-техническое образование для всех», который предлагает получение первой рабочей профессии бесплатно. Однако, как отметили эксперты, постоянное внесение изменений в образовательную политику и организацию учебного процесса без системы мониторинга и оценки воздействия предпринимаемых мер снижает эффективность и качество системы образования.

«... сейчас человек всегда должен учиться, а государство должно создавать условия только. В принципе, хватает. У нас, я думаю, нормально с этим. Тот, кто хочет учиться, всегда найдет, где учиться. У нас сейчас грант получить не так сложно на высшее образование, все доступно. Качество, конечно, надо повышать, но доступ к образованию есть» (А. Кусманов, заместитель руководителя аналитического центра Института экономических исследований).

«Мне кажется, основная проблема образовательной системы Казахстана – ее изменчивость. Нововведения вводятся постоянно, а мониторинг эффективности проводится реже. Важным является то, что государство идет навстречу молодежи. Появилась возможность повторной сдачи ЕНТ, есть возможность поступать на любую специальность в магистратуре благодаря введению болонской кредитной системы, обучение в ТИПО является бесплатным по многим актуальным специальностям. Надо не изменять систему, а улучшать качество преподаваемых предметов. Тот же самый английский язык необходимо преподавать качественнее, чтобы у молодежи была конкурентоспособность не только на уровне страны, но и региона в целом» (Д. Абуова, эксперт, выпускник Школы аналитики при Сенате Парламента РК).

По данным экспертного опроса, одной из основных проблем системы высшего образования является ее оторванность от динамично изменяющихся требований рынка труда. Большинство молодежи, завершивших свое образование, сталкивается с целым рядом проблем при трудоустройстве. Зачастую выпускникам вузов не хватает практических навыков и знаний современной ситуации в изучаемых областях. Квалификация выпускников вузов часто не соответствует той, которую выпускники получают в высших учебных заведениях.

«...одно дело, когда внедряются технологии новые в учреждениях, перинатальных центрах, родильных домах и так далее. Совсем другое дело, когда студенты уже готовы к этим технологиям, выходя из наших университетов. Как правило, кафедры отстают. Они базируют свои знания, предоставление знаний на устаревших учебниках, либо материалах»

(Р. Сисемалиев, исполнительный представитель ЮНФПА в Казахстане).

«...у нас почти 50% молодежи работает не по специальности. Это тоже большой фактор» (М. Сулейман, научный сотрудник Фонда «Фридриха Эберта»).

Кроме того, массовость высшего образования рассматривается рядом экспертов как негативный фактор. С одной стороны, стремление населения к получению высшего образования свидетельствует о его возрастающей ценности. С другой, массовый характер вузовской подготовки существенно снижает ее качество.

«...надо просто больше отсеивать студентов и сделать меньше грантов. Потому что, когда вы даете много грантов, проходят люди, которые не должны получать высшее образование. В образовании должна быть культура соревнования, иначе она не будет эффективной»

(М. Шибутов, заместитель директора Общественного фонда «Международный институт социологии и политики»).

Эксперты также отметили низкий уровень осведомленности молодежи о возможностях, которое предлагает государство для повышения уровня образования и адаптации на рынке труда.

«...не каждый молодой человек в Казахстане осведомлен о том, что, например, производственная практика — это важно, это тот самый момент ... своего будущего, своего работодателя. Или, что, например, государство за тебя платит определенную сумму, чтобы тебя взяли на работу. Или что, например, если ты идешь в магистратуру, то ты можешь поступить на любую специальность и поменять свою специализацию. Мне кажется, что есть проблема именно в осведомленности. И мой ответ здесь, что, если я скажу, что государство делает достаточно, это, наверное, не будет отражать реальную ситуацию, потому что проблема не в том, что государство не делает, а проблема в том, что молодежь об этом не знает»

(Д. Абуова, эксперт, выпускник Школы аналитики при Сенате Парламента РК).

Учитывая, что высшее образование не всегда может оперативно реагировать на вызовы, диктуемые рынком труда, эксперты упомянули необходимость обеспечения академической свободы учебных заведений и снижения

вмешательства государства в их деятельность. Независимость вузов является гарантом его успешного функционирования и конкурентоспособности. При условии реального самоуправления высшей школы и гарантии академической свободы может быть обеспечена эффективность высшего образования Казахстана.

«Мне кажется, конкурентная борьба вузов сделает всю работу, на которую сейчас тратятся миллиарды. Просто, если дать свободу, в том числе академическую свободу, то они будут готовить конкурентоспособных специалистов. Если значит я поступаю там в КазГУ, АГУ или другой любой вуз, то по окончании я буду супервостребованным. А если мы даем академическую свободу вузам, то, мне кажется, через 5, 10 лет мы увидим динамику, в том числе и в экономике...», «...академическую свободу дать и дать возможность готовить конкурентоспособных студентов, которые завтра станут крутыми специалистами, и все, я не вижу ничего другого. Просто нужно государству хватку свою ослабить» (Э. Карманова, председатель совета попечителей Фонда «Комунити»).

7. Рынок труда и навыки молодежи

Рынок труда постоянно пополняется новыми и востребованными профессиями. Ландшафт профессий будущего определяет и будет определять цифровизация, которая сегодня внедряется во все сферы деятельности.

По мнению экспертов, традиционные добывающие отрасли экономики, которые были необходимы для построения экономики ресурсной экономики, будут постепенно исчезать. Кроме того, ряд профессий также подвержены высоким рискам автоматизации (например, бухгалтеры).

Большинство экспертов считают, что наиболее популярными будут специальности в IT-сфере и технические специальности (разработчики, специалисты в сфере машинного обучения и робототехника, специалисты креативных отраслей). Вместе с тем социально-значимые профессии (врачи, учителя) будут оставаться востребованными при условии постоянного повышения своих навыков и адаптации к изменяющимся условиям.

«Я считаю, что это люди в сфере IT, в сфере креатива. Потому что та ресурсная экономика, когда мы просто добывали какие-то полезные ископаемые, для которых нужны были нефтяники, геологи, промышленники, уходит в прошлое» (А. Баймуканов, заместитель руководителя Управления внутренней политики Северо-Казахстанской области).

«...специальность бухгалтер может быть сейчас востребована, в данный момент. Но в будущем все это будут делать компьютерные технологии – рассчитывать ведомость и зарплаты, какие затраты необходимо вкладывать и переводить. Вероятно, как профессия бухгалтер больше не будет существовать. Вот учитель, наверно, тоже будет уникальным, но учитель должен самообразовываться и быть универсальным, я бы так сказал» (Р. Сисемалиев, исполнительный представитель ЮНФПА в Казахстане).

«Дабл сайн, ритер сайн, машинное обучение, робототехника, экономика, мне кажется, будет всегда в приоритете. Ну, все, что связано с математикой, программированием, будет актуально, я думаю, в ближайшее время» (А. Кусманов, заместитель руководителя аналитического центра Института экономических исследований).

«Конечно, будут популярны и востребованы профессии, которые упрощают процессы, автоматизируют процессы или разрабатывают какие-то решения и продукты, которые людям облегчают жизнь или украшают ее. Это инженерные специальности, математические, все точные науки они сейчас в ТОПе, и я думаю, что это долгосрочный тренд» (И. Медникова, руководитель попечительского совета Молодежной информационной службы «Казахстан»).

В настоящее время, по мнению экспертов, рынок труда перенасыщен специалистами широкого профиля. В будущем спрос будет направлен на профессии узкой специализации.

«...всегда была тенденция того, что нужно быть юристом или быть экономистом и эта тенденция до сих пор сохраняется, потому что старшее поколение также воспитывает младшее поколение и никто тебе не посоветует идти по пути медицинской инженерии. У нас в Казахстане очень мало сотрудников, которые могут починить медицинское оборудование. У нас всего несколько человек на всю страну. И какой родитель посоветует своему ребенку пойти в такую узкую специализацию, потому что потом будет трудно найти работу или еще что-то. Мне кажется, что сейчас можно пропагандировать среди молодежи именно не бояться выбирать какую-то узкую специализацию. Идти по ней. Мне кажется, это прям очень сильно улучшило бы какие-то позиции на рынке труда у молодого специалиста» (Д. Абуова, эксперт, выпускник Школы аналитики при Сенате Парламента РК).

Конкурентоспособность на рынке труда зависит от набора навыков – «софт скиллс» (гибкие) и «хард скиллс» (жесткие). «Софт скиллс» полезны в любых сферах, помогают решать жизненные задачи и работать с другими людьми и связаны с эмоциональным интеллектом. «Хард скиллс» необходимы для выполнения конкретных задач, формируются в процессе обучения и основаны на технических знаниях.

«...подросткам и молодежи, живущим в регионе Европы и Центральной Азии, потребуется интегрированный пакет навыков, чтобы найти начальную работу, добиться прогресса в работе, заняться предпринимательством и справиться с меняющимися условиями жизни. Он включает фундаментальные (базовые) навыки, передаваемые (синонимы: жизненные/софт) навыки; цифровые навыки, специфические профессиональные навыки» (А. Кадирова, координатор программы «Развитие подростков и молодежи», ЮНИСЕФ).

По результатам исследования эксперты чаще всего говорили, что молодым людям необходимы гибкие компетенции – умение коммуницировать с внешним миром и окружением, умение позиционировать себя, умение формулировать, либо осознавать свои цели.

«...молодежь, которая не имеет доступа либо имеет слабый доступ к хорошему качественному образованию, к разным социальным, культурным, спортивным объектам инфраструктуры, заметно нуждается в современных жизненных навыках, которые нужны современному человеку. Это, прежде всего, умение коммуницировать с внешним миром и окружением, умение

позиционировать себя, умение формулировать, либо осознавать свои цели» (С. Бейсембаев, руководитель Исследовательского центра «PaperLab»).

По мнению экспертов, умение работать в команде является одним из самых востребованных работодателями навыков сегодня.

«...очень востребованный на рынке труда, но который ослабевает у молодежи, это умение работать в команде. Так как молодежь тоже такая индивидуалистская, каждый хочет быть личностью, индивидуальностью, выделяться. И вот работать в команде молодым людям все тяжелей. По данным московской Высшей школы экономики, профессора заметили, что рабочие группы студентов возможны только когда в них работают три человека. Группы больше трех человек распадаются, там зарождаются конфликты» (И. Медникова, руководитель попечительского совета Молодежной информационной службы «Казахстан»).

«...нужно, чтобы молодые люди развивали эмоциональный интеллект, развивали в себе умение работать в команде. Потому что он не умеет работать в команде, вас не будут брать на работу, какой бы он умный и классный не был. Потому что это командная работа. Вы один ничего не сделаете, какой бы гениальный ты не был» (Э. Карманова, председатель совета попечителей Фонда «Комунити»).

Коммуникативные навыки или умение эффективно общаться – важнейший фактор, определяющий успех молодого человека как в профессиональной, так и личной сфере. Эксперты упомянули, что сегодня молодые люди проводят значительную часть времени в социальных сетях, что может привести к замещению живого личного общения и снизить коммуникативный потенциал. Важно формировать коммуникативные навыки через систему среднего образования и молодежные организации.

«...молодежная среда довольно агрессивна, особенно в определенных территориях с определенным жизненным укладом. И там есть необходимость, чтобы молодежь умела между собой договариваться, умела без контракций и конфликтов находить общий язык. То есть вот эти жизненные навыки можно через тренинги, через обучение привить. То есть система образования, как раз среднего образования, не дает, к сожалению, этого. Это большое поле для работы молодежных организаций и, наверное, как раз разных молодежных ресурсов, центров, которые как раз находятся под управлением молодежной политики» (С. Бейсембаев, руководитель Исследовательского центра «PaperLab»).

«...социальные сети немного изменяют поведение молодых людей, в том смысле, что каждый молодой человек, и даже ребенок трех лет сидит в телефоне и какое-то время предпочитает сидеть в телефоне больше, чем общаться с другими людьми. Поэтому у молодых людей ослабевают навыки коммуникации. Они, к сожалению, это тоже кстати данные исследования, у них нет навыка уже устойчивого, легко, быстро и эффективно общаться с другими людьми, им это делать очень тяжело. Им тяжело звонить по телефону, они пишут в ватсап, потому что тяжело, пугаются какого-то резкого звонка или разговора один на один, глядя глаза в глаза» (И. Медникова, руководитель попечительского совета Молодежной информационной службы «Казахстан»).

Кроме того, эксперты упомянули важность развития ораторских способностей и умение эффектно преподнести себя на рынке труда.

«...один из очень важных навыков – это ораторское искусство, умение преподнести себя. Если мы вспомним любые американские фильмы про школу, то мы увидим, главный герой ребенок или дети главного героя всегда что-то презентует в школе. С садика всегда есть возможность что-то презентовать вместе. Хоть ты дворником, хоть ты будешь писателем, хоть ты будешь инженером. И, конечно, еще важный навык, сделать чтобы они реализовывались и были счастливыми, даже если они будут дизайнерами или активистами» (Э. Карманова, председатель совета попечителей Фонда «Комунити»).

Помимо этого, эксперты рекомендуют знание языков, что увеличивает шансы на увеличение востребованности специалистов на рынке труда. В частности, трехязычие будет пользоваться особой популярностью в будущем.

«Мне кажется, проблема преподавания языков в стране очень большая. Не все знают тот же самый русский язык, например, в небольших городах, не знают либо казахский, либо русский и им тяжело ориентироваться. С английским, это тоже большая проблема. Для конкурентоспособности, в первую очередь, надо настаивать на том, чтобы ребята знали языки, а, следовательно, чтобы был доступ к качественному образованию» (Д. Абуова, эксперт, выпускник Школы аналитики при Сенате Парламента РК).

«...были вначале такие попытки в НИШе, когда трехязычие пытались внедрять да, чтобы обучения было для школьников и на казахском языке, и на английском языке, и на русском языке. Но это только вот в НИШе. В других школах это на много меньше присутствует. Мне кажется, универсальность должна быть по языкам. То есть и английский, казахский и русский. Было бы здорово если бы наше будущее поколение свободно владело всеми тремя языками» (Р. Сисемалиев, исполнительный представитель ЮНФПА в Казахстане).

Кроме того, эксперты упомянули, что формирование навыка и интереса к чтению – одно из базовых навыков для успешной личности, конкурентоспособности и умения взаимодействовать в современном обществе. Важно прививать любовь к чтению с младших классов. Для повышения доступа к литературе необходимы инициативы в виде бесплатных сертификатов на книги для малообеспеченных и широкой информационной работы.

«...важно сделать Казахстан читающей страной. Читать книги на русском, на казахском, на английском, в садике, в школе. Делать конкурсы, дарить книги, сделать обратно это модным. Пиарить на государственном уровне. Чтоб вы читали и кайфовали от самих себя. И, конечно же, книги формируют очень много важных качеств. Начиная тот же эмоциональный интеллект, читать, следить за сюжетом сложным. И отдельная программа, когда современная литература 20-21 века. Когда у нас есть разные инициативы, которые помогают детям. Давайте будем какие-то классные вещи проводить, выдавать детям из села сертификаты на книги, которые они могут по интернету заказать себе. Классные книги и возможность выбирать и заказывать. Потому что вы знаете, Гарри Поттер очень дорогая книга. И не каждый ребенок может себе позволить, а возможность выделять

ему сертификаты, которые он потратит именно на книги» (Э. Карманова, председатель совета попечителей Фонда «Комунити»).

И наконец, цифровая трансформация требует от людей новых навыков и компетенций, готовности использовать новые технологии в повседневной жизни. В условиях цифровой экономики неотъемлемой частью профессиональных навыков остается компьютерная грамотность, которая должна формироваться с ранних лет в системе среднего образования.

«...практически все молодые люди должны быть способны использовать компьютерную технику. Практически сейчас это уже везде. И хочется надеяться, что вся молодежь в общем-то способна использовать. Компьютерная грамотность должна прививаться буквально в первых, даже начальных классах школы» (Р. Сисемалиев, исполнительный представитель ЮНФПА в Казахстане).

8. Информатизация и работа с молодежью

В условиях повсеместного распространения информационно-коммуникационных технологий, Интернет играет особую роль в жизни молодежи как средство общения, источник информации, способ проведения досуга, инструмент покупки товаров и услуг.

Вместе с тем, современные вызовы ставят перед государством актуальную задачу – совершенствование идеологической работы в молодежной среде, системы патриотического воспитания подрастающего поколения. Эксперты отметили, что идеологическая работа не должна отождествляться с государственной пропагандой. Ряд экспертов отметили, что важно пересмотреть понятие идеологии государства как таковой, поскольку в настоящее время принимаемые меры работы с молодежью отличаются узкой направленностью и недостаточной эффективностью.

«...самое главное, чтобы государственная работа не выглядела как пропаганда, чтобы не было понятно, что это делает государство» (И. Медникова, руководитель попечительского совета Молодежной информационной службы «Казахстан»).

«...идеологическая работа государства требует переосмысления. Мы не знаем, что из себя представляет государственная идеология. Если посмотреть на официальный документ, то это набор красивых слов, но на деле очень сложно это превращать в инструменты работы и конкретные проекты. И сейчас все превращается в раздачу государственного социального заказа на разные пропагандистские информационные материалы и спортивно-культурные мероприятия. Но является ли это той самой идеологической работой никто сказать не может. Поэтому я тоже здесь предложил бы пересмотреть в целом подход о том, что нужно проводить идеологическую работу с молодежью» (С. Бейсембаев, руководитель Исследовательского центра «PaperLab»).

При этом, как упомянули эксперты, работа с молодежью должна фокусироваться в большей степени на информационно-просветительской деятельности, что является важным инструментом социализации молодых людей и вовлечения их в процессы социально-экономического, общественно-политического и культурного развития общества. По мнению экспертов,

информация для молодежи должна нести образовательный характер, раскрывать такие темы как права и обязанности гражданина, безопасность, участие в общественно-политической жизни.

«Можно сфокусироваться на вопросах информирования. Но не для того, чтобы воспитать правильную молодежь, а информировать для того, чтобы молодежь лучше знала о своих правах, конституционных правах, политических правах, праве на образование, о безопасности, праве об участии в общественно-политической жизни. И у нас огромная проблема – это проблема гендерного насилия, сексуализированного насилия, особенно страдают подростки девушки, но и парни тоже. И та проблема, которая не проговаривается, и здесь, как раз-таки, не хватает этого самого информирования. У нас молодежь плохо понимает, где должны проходить границы между собой и внешним окружением» (С. Бейсембаев, руководитель Исследовательского центра «PaperLab»).

«...нужно показывать, что есть страна, которая что-то делает, государство, которое что-то выполняет, общество, которое их ценит, уважает» (М. Сулейман, научный сотрудник Фонда «Фридриха Эберта»).

Особое внимание необходимо уделять качеству подаваемого материала в медиaprостранстве и информационных услуг в стране, исходя из потребностей и интересов самой молодежи. Создание молодежного контента в Интернете может стать одним из действенных инструментов по вовлечению молодежи в общественную деятельность и созданию условий для всестороннего развития личности.

«...должны выходить качественные аудио и видео ролики и записи, в которых можно будет узнать о чем-то новом, попутешествовать по Казахстану, хотя бы онлайн, и прививать тем самым любовь к Родине, и говорить молодежи не о политике, а говорить о своей стране, говорить, например, не о власти, а о государстве, о его истории, о стране» (А. Баймуканов, заместитель руководителя Управления внутренней политики Северо-Казахстанской области).

«...нам нужно задавать свой качественный контент. Мы все должны стремиться к количеству, а потом к качеству... нужно создавать такую конкурентоспособную историю, чтобы люди хотели смотреть наши каналы, артистов, казахстанских ютуберов. Сделайте качественный контент, но это же эволюционный путь. Смотрите на нашу эстраду, какие вначале были у казахстанских артистов ужасные клипы, ужасные песни, они же эволюционировали, просто нужно было время» (Э. Карманова, председатель совета попечителей Фонда «Комунити»).

При этом, сама информация, адресуемая молодежной аудитории, должна излагаться простым и доступным языком. Сложные термины и понятия важно преподносить в доступной и занимательной форме.

«...важен молодежный язык. Потому что, когда государство делает свой продукт, у него есть свой государственный язык, чуть бюрократический, взрослый. А с молодежью нужно разговаривать на молодежном языке, полудетский, полувзрослый, он должен быть простой. Молодежи нужно все очень просто разъяснять. Это не означает, что они глупые, просто нужно разъяснять внятно. На самом деле, они очень умные, их не проведешь.

Поэтому нужно уходить от таких тяжелых информационных программ, которые пресыщены терминами, оборотами» (И. Медникова, руководитель попечительского совета Молодежной информационной службы «Казахстан»).

«Мне кажется, что основная проблема в том, что ресурсы есть, есть представленность, но нет простоты, нет доступного языка. Если вот этот момент обеспечить, то работа будет намного эффективнее и молодежь была бы осведомлена хотя бы на уровне молодежной государственной политики, во-первых. А во-вторых, она была бы более вовлечена в конкурсы какие-то, какие проекты и все прочее» (Д. Абуова, эксперт, выпускник Школы аналитики при Сенате Парламента РК).

Для обеспечения участия молодых людей в решении собственных проблем, актуальным вопросом остается наращивание присутствия молодежных организаций в социальных сетях. Как правило, молодежные объединения выступают также как важный элемент социальной инфраструктуры общества, сфера деятельности которых охватывает получение образования, трудоустройство, досуг, решение жилищных проблем, политику, культуру, спорт, социальную поддержку.

«Необходимо наращивать присутствие молодежных организаций в социальных сетях. Вести данные страницы простым и доступным языком. Устраивать различные интерактивные конкурсы и мероприятия. Таким образом, можно транслировать правильные идеологические ценности молодежи» (Д. Абуова, эксперт, выпускник Школы аналитики при Сенате Парламента РК).

Кроме того, как отметили эксперты, при проведении информационной поддержки молодежной политики важно задействовать отечественные цифровые платформы для размещения материалов.

«...надо государственному органу вспомнить, что у нас есть казахстанский интернет. Если государство начнет пользоваться Казнетом, тогда Казнет станет более привлекательным. А оно же не пользуется. Где у них аккаунты? В Твиттере, Ютубе, Инстаграме. Это американские социальные сети. То есть они это не на Ювижоне это делают, и не на Айтюбе. Так как, в принципе, это процесс неконтролируемый, но, если государство хочет хоть как-то повысить, оно должно заниматься, идти не там, где аудитория, а там, где казахстанский Интернет» (М. Шибуттов, заместитель директора Общественного фонда «Международный институт социологии и политики»).

В связи с обилием поступающей информации и переходом в информационное общество, по мнению экспертов, актуальным вопросом становится медиаобразование, которое должно стать задачей и семейного, и школьного воспитания. Медиаобразование формирует культуры общения с медиа, творческие коммуникативные способности, критическое мышление, умение полноценного восприятия, анализа и оценки медиатекстов. Обретенная в результате этого процесса медиаграмотность помогает человеку активно использовать возможности информационного поля и собственную информационную безопасность.

«Я думаю, что мы должны обучать детей правильно сортировать информацию в Интернете. Нужно, чтобы люди все, молодые и маленькие, знали, что хорошо, а что плохо. Если он или она это будут понимать, то они сами смогут отфильтровать информацию» (А. Кусманов, заместитель руководителя аналитического центра Института экономических исследований).

IV. ВЫВОДЫ

В настоящем исследовании с использованием методов массового опроса молодежи и экспертного интервью был проведен анализ текущего состояния развития молодежи Казахстана в разрезе различных аспектов жизни и выработаны рекомендации по повышению эффективности реализации государственной молодежной политики.

Во-первых, были рассмотрены тенденции по степени удовлетворенности качеством жизни и характеристике социального самочувствия молодежи.

Исследование выявило, что уровень удовлетворенности молодежи жизнью находится на высоком уровне, более 90% респондентов отметили, что их устраивает жизнь, которую они ведут (аналогичный индикатор в 2021 году был на уровне 89,8%). Определенная региональная специфика отражена непосредственно в разделе и с учетом непосредственных проблем, которые были дифференцированы молодежью.

В это же время, данные экспертного опроса свидетельствуют о том, что основной проблемой современной молодежи является неудовлетворенность социально-экономическим положением. Недовольство вызывают низкий уровень образования, безработица или отсутствие возможностей для достойного заработка, и отсутствие жилищных условий. Все это становится основанием и причиной обострения ощущения несправедливости и социального неравенства.

Важно отметить, что каждый пятый респондент отметил проблему нехватки средств на выплату кредита, займа, микрокредита. 14,7% респондентов отметили, что испытывают проблему с покупкой продуктов для полноценного питания семьи. Наиболее высокие показатели по данному варианту среди молодых мам, молодежи с ограниченными возможностями и молодежи категории NEET.

При этом уровень обеспеченности молодежи определенными благами достаточно высок: 98,4% имеют смартфоны, 92,5% имеют постоянный доступ к Интернету, 66,4% имеют ноутбук/компьютер. Настрой на будущее у молодежи в равной степени оптимистичный и спокойный. При этом, младшая возрастная группа более оптимистична в своих ожиданиях.

Жилищная ситуация оценивается молодежью преимущественно как хорошая и удовлетворительная, 22,8% в ближайшие два года планируют заняться улучшением данного вопроса. Основные способы улучшения жилищной ситуации связаны с использованием собственных средств, ипотечного займа и помощи родственников. Лишь 3,6% респондентов высказали мнение об участии в государственных программах.

Таким образом, *подтверждается гипотеза о том, что социально-экономическое положение молодежи с учетом актуальных вопросов образования, доступности жилья, уровня доходов, оценивается большинством молодежи на высоком уровне.*

Во-вторых, были изучены основные тенденции по состоянию здоровья молодежи, а также по организации ее досуга.

Оценки молодежи собственного состояния здоровья достаточно высокие. При этом наиболее распространенные проблемы связаны с плохим зрением.

Молодежь осознает важность здорового образа жизни, но не всегда его соблюдает. Основные вредные привычки связаны с поздним отходом ко сну, злоупотреблением фаст-фудом и времяпрепровождением в социальных сетях и за видеоиграми. При этом, необходимо обратить внимание на младшую возрастную группу (14-18 лет), так как, по оценкам респондентов, более 50% молодежи данного возраста очень много времени проводят в социальных сетях.

Молодежь понимает, что за здоровьем необходимо следить, но при этом, самым популярным методом его поддержки отмечает прогулки на свежем воздухе. При этом, более действенные активные меры поддержки разделяются только третьей молодежи. Исключение составляют школьники, которые в силу своего возраста, статуса чаще занимаются физической культурой и соблюдают режим сна.

Положительным фактом выступает то, что молодежь, по ее самооценкам, преимущественно не сталкивалась с тяжелыми психологическими ситуациями. Видимо с этим и связано то, что молодые респонденты стремятся справляться с подобными проблемами самостоятельно либо с помощью близких. В данном ключе, как показало исследование, есть потенциал роста значимости использования Интернет-ресурсов молодежью для поиска решений психологических проблем (это отмечает треть молодежи).

Исследование показало, что уровень информированности молодежи о репродуктивном здоровье низок и характеризуется лишь общей информацией из Интернета либо от друзей. Особенно остро этот вопрос проявляется у младшей возрастной группы (14-18 лет) и сельской молодежи.

Отношение молодежи к физической культуре и спорту положительное, но при этом 39,1% молодежи не занимается спортом или делает это нерегулярно. Особенно актуален данный вопрос для старшей возрастной группы молодежи (24-28 лет), на которую уже невозможно оказать институциональное воздействие, как на школьников или студентов.

Основная причина – это лень и отсутствие мотивации, далее респонденты отметили высокую стоимость абонементов в спорткомплексы и фитнес-центры.

Досуг можно дифференцировать на четыре модели практик, которые в той или иной степени реализуются молодежью.

Первая модель – модель обыденных интересов, структурирует предпочтения людей, напрямую связанные с привычными, общедоступными формами проведения свободного времени. Сюда можно отнести, прежде всего, времяпрепровождение с семьей, друзьями. Данная модель не была изучена в рамках исследования, но априори мы предполагаем, что она достаточно распространена среди молодежи.

Вторая модель структурирует скорее интеллектуальные, чем обычные предпочтения. Обязательными компонентами их интересов являются занятия музыкой, чтение, ориентация на посещение театров, музеев и т.д., а также стремление к самообразованию, повышению своего интеллектуального потенциала. Исследование показало, что подобного рода практики не очень распространены в молодежной среде (практически половина респондентов отметили, что никогда не осуществляют подобного рода деятельность). Лишь 10,9% респондентов отметили, что регулярно читают книги.

Третья модель имеет прямое отношение к готовности человека к активным действиям. Сюда можно отнести занятия спортом, волонтерскую и добровольческую деятельность. Данная модель активнее реализуется в сфере занятий спортом и также требует популяризации, особенно по направлению участия в деятельности общественных организаций.

Четвертая модель возникла относительно недавно и связана преимущественно с современными технологиями и интернетом. Как показало исследование, именно данная модель наиболее популярна среди молодежи.

В целом подтверждается гипотеза исследования о том, что для молодежи в большей степени характерна удовлетворенность текущим состоянием здоровья, а также созданы условия для проведения полезного досуга.

В-третьих, изучены ценностные ориентации и интересы молодых казахстанцев. основополагающие ценностные ориентации молодежи характеризуются, прежде всего, как нематериальные. Наиболее важными

ценностями для молодежи выступают: **семья (83,3%), здоровье (64,2%), дружба (40,7%)**. Материально обеспеченная жизнь представляет собой одну из наиболее приоритетных ценностей для 39,3% респондентов.

Наиболее распространенным трендом среди молодежи является ориентир на здоровый образ жизни (23,3%). Практически каждый пятый (22,4%) респондент отметил в качестве тренда фриланс. 21,4% выделили динамичный образ жизни. В топ-5 вошли диджитализация, цифровизация, развитие технологий (19,4%) и разрыв между бедными и богатыми (19,2%). Необходимо отметить, что тренды, отмеченные молодежью, в 2022 году не изменились, по сравнению с 2021 годом, лишь незначительно изменилась приоритетность.

В радиус доверия молодежи входят три основные категории: ученые (18,2%), врачи (16,4%) и представители власти (14,7%). Менее влиятельными в данном вопросе оказались блогеры, вайнеры, тиктокеры (8,3%), лидеры политических партий (7,4%), религиозные деятели (7,3%), спортсмены (5,5%), бизнесмены (4,2%). При этом наиболее популярным ответом на вопрос: «Чьему мнению Вы доверяете?» оказался – таких людей нет (42,4%).

Русским языком, в той или иной степени, владеет абсолютное большинство казахстанской молодежи (85,3%). Уровень владения казахским языком несколько ниже – 69,1%. Английским языком владеют всего 12,6%.

Уровень религиозности казахстанской молодежи имеют свою специфику, которая, с одной стороны, ставит религию в системе ценностей лишь на 8 место (18,1%), а, с другой, наблюдается усиление важности веры и религии для отдельных групп, что подробно отражено в разделе. Данная специфика очень интересна и находит свое отражение в корреляциях религиозности по этнической принадлежности, типу населенного пункта (город/село), гендеру, региону проживания, вероисповеданию. Так, среди активных верующих незначительно, но преобладают мужчины. Наименее религиозны представители русского этноса.

Основным агентом религиозного воспитания выступает семья. При этом, обращает на себя внимание региональная специфика формирования религиозных убеждений, особенно, когда это касается использования специальной литературы, интернет-ресурсов, беседы со священнослужителем.

Таким образом, *главной ценностью для современной молодежи, в первую очередь, являются духовные и нематериальные ценности – семья, здоровье, дружба, любовь.*

При этом, эксперты отмечают, что для казахстанской молодежи характерны как традиционные ценности, такие как безопасность, благополучие, а также ценности открытости к изменениям. К последним можно отнести стремления к свободе выбора и самоидентификации.

Дополнительно ко всему, эксперты отмечают необходимость закрепления и популяризации среди молодых людей ценностей развития – личностного роста, постоянного получения образования и др. При этом, ценностные ориентиры и предпочтения молодых людей меняют траекторию, когда помимо материальных ценностей, важными становятся ценности самовыражения.

В-четвертых, были проанализированы актуальные вопросы занятости молодежи.

Оценки молодежи возможностей собственного трудоустройства реалистичны: 13,5 % уверены, что легко найдут себе работу, 36,2% считают это возможным.

Главный фактор при выборе места работы – материальная составляющая (62,0%), треть отметили важность профессионального роста. Для трети респондентов актуально и дальнейшее обучение. При этом, основная мотивация связана преимущественно с дальнейшим карьерным, профессиональным ростом.

Наиболее эффективный способ поиска работы у молодежи – это использование социальных связей. Исследование выявило низкий уровень эффективности, по мнению респондентов, механизмов трудоустройства молодежи, которые инициируются государством: обращение в Центры занятости, на сайт enbek.kz и ярмарки вакансий.

Опыт предпринимательской деятельности имеют 19% респондентов. Практически треть опрошенных хотели бы заниматься предпринимательством.

При этом эксперты считают, что неравенство прав и возможностей накладывает отпечаток при формировании трудовых ценностей молодежи. Молодые люди, испытывая сложности на рынке труда, сталкиваются с игнорированием принципов меритократии, что усугубляет проблему неэффективности существующих социальных лифтов.

Также экспертами отмечается, что рынок труда постоянно пополняется новыми профессиями. При этом, традиционные добывающие отрасли экономики будут в будущем терять свою востребованность. Ландшафт профессий будущего будет определять цифровизация и автоматизация производства.

Наиболее популярными будут специальности в IT-сфере и технические специальности. При этом социально-значимые рабочие места будут нуждаться в постоянном повышении своих навыков для адаптации к изменяющимся условиям.

Слабым местом казахстанского рынка труда является перенасыщение специалистов широкого профиля. Молодым людям необходимо развивать гибкие навыки – умение коммуницировать с внешним миром и окружением, умение позиционировать себя, формулировать и осознавать свои цели. Важным навыком сегодня для молодежи становится умение эффективно взаимодействовать с обществом. Умение работать в команде, ораторские способности, знание языков, интерес к чтению и самообразованию также будут цениться на рынке труда.

Уровень существующей цифровой грамотности не позволяет гражданам воспользоваться преимуществами жизни и работы в высокотехнологичной среде. Это, в свою очередь, ограничивает возможности всей страны в эффективной цифровой трансформации и углубляет ключевые проблемы социально-экономического неравенства.

В-пятых, изучены общественно-политические настроения молодежи и определен уровень участия молодежи в общественно-политических процессах. Общественно-политические настроения молодежи характеризуются как умеренные, однако существует протестный потенциал, который ярче выражен в западных регионах.

Казахстанская молодежь не интересуется политическими новостями и событиями. Ее интерес к данной сфере зависит преимущественно от резонансности происходящего.

Казахстанская молодежь активно использует социальные сети. Основными источниками информации выступают социальные сети, блоги, мессенджеры (60,3%), на втором месте находятся казахстанские СМИ (36,1%).

Абсолютное большинство молодежи используют мессенджер WhatsApp (92,7%), далее по популярности Instagram (85,4%) и YouTube (70,0%). Возрастная специфика проявляется при оценке TikTok. Так, значимость данной социальной сети гораздо выше для младшей возрастной группы (14-18 лет) – 72,3% (для сравнения: 19-23 лет – 55,6%, 24-28 лет – 46,3%). Мессенджер Telegram, находясь на 5 месте, используется чаще младшей возрастной группой (14-18 лет – 45,5%; 19-23 лет – 41,6%; 24-28 лет – 39,7%). Сеть Facebook, напротив, больше ориентирована на старшую возрастную группу (14-18 лет – 22,0%; 19-23 лет – 25,9%; 24-28 лет – 27,7%). Уровень доверия к информации из Интернета представлен преимущественно вариантом ответа «иногда», абсолютно доверяющих 10,2%.

Преобладающая часть молодежи не участвовала в работе молодежных организаций и проектах (60,7%). Количество участвовавших в работе молодежных организаций – 14,9%, волонтерских движениях – 13,9%. Процент, участвовавших в работе политических партий еще меньше – 4,7%.

Участие молодежи в волонтерских проектах имеет следующую специфику: больше половины не принимали участие, 22,9% выражают готовность участвовать. Наиболее активные волонтеры проживают в Кызылординской (27,4%) и Атырауской (12,7%) областях; чаще это сельская молодежь (6,2%), чем городская (2,4%); имеющая высшее образование (8,0%).

Регионы с более высокой долей молодежи, ориентированной в будущем на участие в волонтерских проектах: Актюбинская (35,2%), Алматинская (31,9%), Восточно-Казахстанская (27,2%), Костанайская (27,2%), Северо-Казахстанская (26,9%) области.

Касательно протестного потенциала, исследование показало, что социально-экономические проблемы (рост цен, снижение выплат) имеют более высокую вероятность стать причиной протестных акций. При этом, сельская молодежь более критично настроена и оценивает вероятность протестных акций выше, чем городская. Это позволяет сделать вывод о том, что протестный потенциал сельской молодежи в 2022 году демонстрирует рост.

В отчете представлена региональная картина протестного потенциала, которую необходимо держать на контроле местным исполнительным органам власти. Стоит обратить внимание на высокий протестный потенциал и готовность молодежи присоединиться к массовым выступлениям в ряде регионов: Кызылординская, Алматинская, Атырауская области.

Наиболее эффективные методы выражения недовольства – обращение в официальные органы власти (52,0%) и написание обращений и петиций (46,4%). В отдельных регионах достаточно высока доля молодежи, для которой допустимы нелегитимные способы выражения недовольства. Так, «участие в работе незарегистрированных или запрещенных партий, движений, общественных организаций» допускают 63,7% молодежи Актюбинской, 39% Мангистауской, 38% Атырауской областей.

Участие в несанкционированных акциях протеста, митингах, пикетах, демонстрациях допустимы для молодежи следующих регионов: Мангистауская (47,6%), Кызылординская (40,0%), Актюбинская (33,0%) области.

Вопросы соблюдения прав молодежи в Казахстане не стоят остро. Так, преобладающая часть молодежи (78,6%) отметила, что не сталкивалась с нарушением прав и не подвергалась дискриминации. Основные причины дискриминации находятся в плоскости незнания казахского языка (6,3%) и этнической принадлежности (4,3%), а также из-за территориального статуса (приехал (-а) из села) – 4,3%.

Преобладающая часть молодежи (74,4%) уверена в своей личной безопасности. Основные причины беспокойства молодежи связаны с утечкой персональных данных, в том числе в социальных сетях.

Одним из факторов, влияющих на социальное самочувствие молодежи, являются общественно-политические процессы. Основная причина январских событий, по мнению молодежи, лежит в плоскости социально-экономических проблем (47,4%). Для трети молодежи (32,3%) – это акт терроризма со стороны экстремистских групп, 21,7% считают, что была предпринята попытка государственного переворота.

Оценки молодежью действий людей, которые вышли на митинги в январе 2022 года преимущественно нейтральные (44,5%) и негативные 37,8%. Положительно оценивают лишь 15,4%.

Последствия январских событий оцениваются большей частью молодежи также негативно, так как появилось чувство тревоги, снизилось чувство безопасности (53,0%). Вместе с тем, 46,8% выразили мнение, что «никак не повлияли» и 43,9% «почувствовал единство и солидарность с народом».

События в России и Украине также повлияли на молодежь преимущественно негативно. 44,5% респондентов отметили чувство тревоги; треть (32,9%) выразили мнение о том, что у них снизилось чувство защищенности и безопасности; чуть более 27% отметили снижение уровня доверия к органам власти. У 14,8% респондентов участились мысли о выезде из страны.

Нетрадиционные, неформальные формы участия остаются наиболее предпочтительными для молодых людей. Молодежь с большим стремлением готова писать политические статьи или блоги, распространять общественно значимый материал в социальных сетях, нежели вступать в партии, работать в неправительственных организациях. Вероятно, данная тенденция стала результатом чрезмерной бюрократизации молодежной активности и распространенной практикой «массовки». Следовательно, к настоящему времени, молодые люди не признают институализированные формы участия.

Несмотря на существующие диалоговые площадки и работу Совета по молодежной политике при Президенте Республики Казахстан, сохраняется тенденция отсутствия эффективного взаимодействия госорганов с молодыми людьми, особенно в регионах.

В целом эксперты единогласны во мнении, что с президентских выборов 2019 года, среди молодежи очевидным становится запрос на гражданский активизм и политическое участие. Уровень гражданской активности молодежи отмечается на невысоком уровне, однако имеется тенденция к проявлению некоторых протестных настроений.

В-шестых, определена степень удовлетворенности молодежи качеством образования.

Оценки удовлетворенности молодежью уровнем образования стабильны и находятся на уровне 79,3% (79,5% в 2021 году). По оценкам респондентов, определены регионы с высоким уровнем удовлетворенности качеством образования, куда вошли Актюбинская (98,9%), Костанайская (91,4%), Кызылординская (92,7%), Северо-Казахстанская (96,1%) области и регионы с *низким уровнем удовлетворенности качеством образования*: г.Нур-Султан (60,5%), г.Алматы (62,7%), Мангистауская (69,5%) и Западно-Казахстанская (69,7%) области.

По шкале качества уровней образования можно сделать вывод о том, что в целом школьное образование оценивается респондентами на порядок выше, чем образование в колледжах и вузах. Особенно высокие оценки поставлены квалификации и этическому поведению школьных учителей, и санитарному состоянию школ. Менее всего респонденты удовлетворены новой системой оценивания в школах (СОЧ, СОР и др.) и качеством школьных учебников на казахском языке.

Оценки качества в колледжах имеют свою специфику: во-первых, как уже отмечалось выше, они ниже, чем у школьного образования и преимущественно оцениваются на «удовлетворительно». Во-вторых, если наибольшие оценки, также, как и в школах поставлены квалификации преподавателей, то наименьшие оценки по пункту «возможность найти работу по специальности». Данный факт указывает на то, что именно это является, по мнению респондентов, тем направлением, которое необходимо подтягивать и развивать.

Специфика оценок качества вузовского образования находит свое выражение в низких оценках удовлетворенности по трем позициям: антикоррупционные меры в системе образования, размер стипендий студентов и

уровень оплаты за обучение. При этом, положительным фактом выступает то, что наивысшие оценки поставлены квалификации ППС вузов.

Неформальное образование среди молодежи имеет потенциал для роста (четверть респондентов отметила, что занимается им).

Научная деятельность менее популярна среди молодежи, лишь 11,1% ответили, что занимаются ею, причем сельская молодежь делает это чаще, чем городская.

Основными мерами мотивации молодежи к занятию научно-исследовательской деятельностью являются: увеличение количества индивидуальных грантов на исследовательские работы и активное вовлечение студентов в проектную деятельность кафедр и научных центров.

Экспертами отмечается необходимость дальнейшей модернизации системы образования. Подготовка высококвалифицированных кадров для казахстанского рынка труда должна быть направлена на решение стратегических задач развития экономики и ее конкурентоспособности. Проводимая модернизация высшего образования должна опираться не только на зарубежные стандарты, но и учитывать национальную специфику и локальные проблемы. Кроме того, несмотря на то, что вводятся различные механизмы, расширяющие доступ различных групп населения к образованию, важно проводить мониторинг эффективности проводимых мероприятий и программ.

Большинство молодежи, завершивших свое образование, сталкивается с целым рядом проблем при трудоустройстве ввиду недостатка практических навыков и знаний современной ситуации в изучаемых областях. Вместе с тем низкий уровень информированности молодежи о государственных мерах также препятствует их адаптации на рынке труда.

Экспертный опрос также выявил, что массовость образования и учебных организаций может не только увеличивать доступ к получению высшего образования, но и существенно снижать его качество. Усиление академической свободы вузов может увеличить конкурентоспособность и вывести систему образования на новый качественный уровень развития.

Таким образом, удовлетворенность молодежи системой образования, несмотря на отдельные ее недостатки, оценивается на уровне выше среднего.

В-седьмых, была дана оценка эффективности реализации государственной молодежной политики. Для молодежи характерна невысокая степень уровня удовлетворенности реализуемой государственной молодежной политикой ввиду низкого уровня информированности о мерах поддержки (программ и проектов), и, соответственно, невысокой степенью вовлеченности в них.

По результатам исследования определено, что уровень удовлетворенности молодежи тем, как реализуется государственная молодежная политика в Казахстане, имеет потенциал для роста. Доля респондентов, отметивших удовлетворенность (полностью удовлетворен/скорее удовлетворен) составила 45,3% выразивших неудовлетворенность – 23,8%.

Оценки эффективности реализации ГМП в динамике (в сравнении с 2021 и 2022 годами) отрицательны: в 2022 году снизилось количество респондентов, оценивших ГМП как эффективную, увеличилась доля молодежи, выразившей крайнюю степень неудовлетворенности и увеличилась доля молодежи, отметившей, что она не знает, не слышала о молодежной политике (более чем на 6%).

Приоритеты молодежи не изменились: так же, как и в 2021 году, это трудоустройство (29,8%), обеспечение молодых семей жильем (28,3%) и повышение доступа и качества высшего образования (14,6%).

Исследование выявило, что уровень участия в молодежных программах и проектах (сумма ответов по вариантам «знаю, участвовал, прошел отбор» и «знаю,

участвовал, не прошел конкурсный отбор») не превышает 3% и является крайне низким. Преобладающая часть респондентов отметила, что ничего не слышала и не знает о молодежных программах (от 43,2% до 71,0%).

Наибольший уровень информированности отмечается по программам «Болашак» (56,6%) и «Жасыл Ел» (52,4%).

Наибольший уровень участия в проекте «Бесплатное техническое и профессиональное образование для всех» (3,5%) и программе «Жасыл Ел» (3,0%).

Уровень удовлетворенности молодежи участием в государственных программах и проектах варьируется от 53,3% до 84%. Максимальный уровень удовлетворенности (76,6%-84,0%) поставлен респондентами следующим проектам: «Молодежная практика», «Жасыл Ел», «Арендное жилье», «С дипломом – в село!». Минимальные оценки (53,3%) у проекта «Молодежный кадровый резерв».

Эксперты также отмечают, что государственная молодежная политика отличается небольшой эффективностью с точки зрения ее способности решать проблемы и отвечать запросам казахстанской молодежи.

V. РЕКОМЕНДАЦИИ

По результатам исследования, основанного на массовом опросе молодежи, а также экспертном интервью, выработан **ряд рекомендаций для государственных органов**, направленных на совершенствование мер государственной молодежной политики.

Первое. Институциональные и организационные меры:

- рассмотреть возможность создания отдельного органа по работе с молодежью – Агентства по делам молодежи, что позволит обеспечить консолидированное взаимодействие государственных органов и ключевых институтов в сфере молодежной политики;

- вывести молодежные ресурсные центры из-под управления акиматов и рассмотреть возможность увеличения их финансирования.

Второе. Пересмотр, разработка и продвижение новых подходов к реализации государственной молодежной политики:

- провести полную инвентаризацию всех работ и направлений молодежной политики и проведение оценки их эффективности. Новая молодежная политика должна учитывать изменение ценностных ориентиров молодежи, развитие информационного пространства, а также опираться на глобальные долгосрочные тренды;

- необходимо проведение ревизии эффективности государственных молодежных программ, в частности по жилищному направлению. Местным исполнительным органам западного региона, в частности Актюбинской и Западно-Казахстанской областей, активизировать работу по информированию молодежи о возможностях решения жилищного вопроса (в данных областях самый высокий процент молодежи, которая затруднилась с ответом на вопрос о возможностях решения жилищных проблем);

- пересмотреть подходы к организации управления государственной молодежной политикой в сторону более четкого разграничения полномочий в зависимости от направления деятельности поддержки – жилищные программы, вопросы занятости и др.;

- провести работу по унификации и приведению работы молодежных ресурсных центров к общей методологии деятельности. Необходимо формирование порядка разработки, реализации и мониторинга за осуществлением долгосрочных целевых программ молодежной политики с целью получения сопоставимых данных. В то же время, целесообразно фиксировать и учитывать региональные особенности запросов молодежи;

- при разработке государственной молодежной политики и при реализации отдельных ее проектов необходимо использовать дифференцированный подход для более полного учета индивидуальных особенностей той или иной социальной группы внутри самой молодежи, потребности которой могут отличаться в зависимости от местности проживания, возраста, формы обучения и пр. Данный подход позволит более точно диагностировать потребности и запросы каждой из групп молодежи;

- отказаться от практики привлечения молодежи к участию в мероприятиях в качестве «массовки», отдать предпочтение к таким формам активности, где будет повышаться вовлеченность молодых людей в общественные процессы – волонтерство, консультативные органы и др.;

- увеличить грантовое финансирование молодежных неправительственных организаций с целью дерегулирования и передачи функций центральных и (или) местных исполнительных органов в конкурентную среду путем государственного социального заказа;

- необходимо в деятельность Совета по молодежной политике при Президенте Республики Казахстан вовлекать молодежь из регионов посредством организации выездных заседаний с целью развития молодежных общественных консультативных структур на местном уровне при акиматах и маслихатах. Это, в свою очередь, позволит создать условия для системного выявления активных молодых граждан, потенциальных и уже состоявшихся лидеров на местах;

- пересмотреть механизм расчета и выявления количества молодежи NEET. Так, помимо количественных данных важным является определить потребности и запросы данной категории молодежи, конкретные формы поддержки;

- рассмотреть возможность совместно с специализированным научным центром, занимающимся изучением религиозных вопросов, осуществить срез религиозной ситуации среди молодежи по всей республике для определения полной картины и прогнозирования возможных рисков в данной сфере;

- усилить работу региональных Центров занятости по проведению ярмарок вакансии и трудоустройству молодежи;

- в целях профилактики оттока населения из села в город и развития сел, целесообразно модернизировать имидж агропромышленного комплекса, демонстрируя престиж данной сферы на примере лучших практик Казахстана и зарубежья, посредством запуска челленджей в социальных сетях, промороликов, создания реалити-шоу и т.д., публикаций материалов в СМИ и социальных сетях об успешных практиках ведения сельского хозяйства в регионах;

- провести дополнительное исследование социально-экономического положения молодежи, особенно уязвимых социальных групп (молодых мам, находящихся в декретном отпуске, молодежи с ограниченными возможностями и молодежи категории NEET);

- рассмотреть возможность перевода традиционных служб поддержки молодежи (психологической помощи и т.п.) в онлайн формат либо разработка мобильных приложений по данному направлению (для скачивания в смартфонах), с учетом правил анонимности и конфиденциальности, информирование об этом молодежи;

- осуществление работ по поддержке и повышению потенциала молодежных организаций, НПО, специализирующихся на вопросах волонтерства, молодежного предпринимательства, научных проектов.

Третье. Инициирование новых проектов и программ, направленных на поддержку молодежи по различным аспектам жизнедеятельности:

- разработать программу льготного ипотечного кредитования для начинающих специалистов путем смягчения требований по первоначальному взносу и размеру ежемесячного дохода для молодежи;

- разработать проекты социальных лифтов для сельской молодежи, которая остается в стороне от общественной жизни в городе;

- популяризировать онлайн платформы по изучению казахского языка (soyle.kz, «Тіл-құрал» и т.д.) среди молодежи;

- разработать курсы финансовой грамотности и развития гибких навыков, в том числе, и в рамках дополнительного образования;

- организация конкурсов на лучшее освещение новостей в разных номинациях (по разным критериям: релевантность, достоверность, объективность и т.д.); введение обучающих курсов и мастер-классов по изучению особенностей освещения общественно-политической, молодежной тематики; контроль рекламной политики новостных аккаунтов и блогов и т.д.; налаживание сотрудничества через спецпроекты по производству медиаконтента (Salem Social Media, Qazaqfilm, Netflix и др.);

- необходимо разработать образовательные, творческие и культурные программы и проекты, направленные на реализацию потребностей молодежи

категории NEET в их самореализации и социализации. Участие в краткосрочных проектах (творческих конкурсах, спортивных эстафетах и др.) позволит увлечь внимание молодежи данной категории, при этом позволив задать новые ролевые модели;

- инициировать проект по менторству молодых предпринимателей из села с широким информационным освещением в СМИ и социальных сетях и крупным денежным призом;

- в целях воспитания гражданской активности и патриотизма у детей и подростков рекомендуется использование интеллектуальных игр, образовательных, развивающих методик, например, *создание ряда настольных игр, онлайн викторин* для расширения кругозора о родине; для воспитания финансовой грамотности и популяризации предпринимательства в молодежной среде рекомендуется использование *современных популярных мировых настольных игр* с уклоном на казахстанскую специфику – «Monopoly in Kazakhstan», «Alias in Kazakhstan»;

- разработать программу и организовать классные часы в среднеобразовательных учреждениях и семинары в колледжах и вузах по закреплению в общественном сознании молодежи новой ценностной модели личности молодого казахстанца, основанной на понятиях толерантности, культуры мира, патриотизма, гражданской ответственности;

- рассмотреть возможность запуска пилотных проектов «языковых кафе», в качестве платформ для самостоятельного изучения молодежью государственного языка. Данный проект успешно реализуется в РФ, Эстонии, Финляндии и других европейских странах и предоставляет возможность языковой практики в непринужденной и дружелюбной обстановке, в частности пополнение словарного запаса, практика самостоятельного закрепления через дискуссии, просмотры фильмов и настольные игры. «Языковые кафе» можно организовать в библиотеках, в летнее время в парках;

- расширить возможности программы академической мобильности студентов внутри страны в целях создания условий для обмена опытом, обогащения студентов новыми знаниями и навыками, культурой и возможностями сферы труда другого региона страны. Запустить *аналогичный проект для школьников* старших классов общеобразовательных школ;

- разработать специальные курсы по повышению квалификации администрации школы и учителей по вопросам предотвращения и профилактики буллинга и созданию позитивной атмосферы в образовательных учреждениях. Также необходимо разработать методическое пособие (настольную книгу, памятку и др.) для педагогов и учителей по предотвращению буллинга;

- разработать Дорожную карту по решению проблем переполненных классов в средних образовательных школах, что может стать значительным барьером на пути не только к получению качественного образования, но и к свободе самореализации детей и подростков;

- продвигать культуру дворового спорта, организацию и проведение соревнований по дворовому футболу, волейболу, стритболу и т.д. на местном, региональном и республиканском уровнях с привлечением к участию молодежи;

- создание, продвижение и своевременное информационное освещение доступных и качественных образовательных проектов по бесплатному изучению государственного, русского и английского языков, ориентированных на базовый и средний уровни обучения. Рекомендуется обеспечить государственное финансирование данных проектов (возможно через систему грантового финансирования ЦПГИ) в силу того, что многие частные инициативы по продвижению казахского языка не смогли продолжить свою работу из-за нехватки ресурсов и отсутствия материального стимулирования. При этом широко

оповещать население об открытии бесплатных курсов, разместить информацию о курсах (адреса, телефоны, контакты, режим работы) на официальных сайтах и в аккаунтах социальных сетей.

Четвертое. Усиление информационной работы в рамках реализации государственной молодежной политики:

- для вовлечения молодежи в процесс принятия решений и повышения гражданского участия проводить активную информационную работу о государственных программах поддержки молодежи и развитии гражданских инициатив. При этом инициативы по поддержке гражданского общества должны иметь достаточно высокий уровень прозрачности и подотчетности. Молодежное участие может расширяться через жизнеспособные и устойчивые молодежные организации, и НПО;

- обеспечить разработку социальных роликов о вреде насвая, снюсов, вейпов, электронных сигарет и т.п. и их трансляцию в общественных местах (парках, ТРЦ и др.), а также в школах;

- в целях профилактики националистических настроений и ксенофобии рекомендуется транслирование короткометражных видеороликов, мемов, инфографик, анимации с сюжетом о возможных последствиях необдуманных комментариев и публичных высказываний, и распространения ложной информации в социальных сетях и мессенджерах, оскорбляющих представителей этносов, конфессий, репатриантов, и т.д.;

- в социальных сетях создать страницы для разъяснения государственных программ и проектов по поддержке молодежи на перманентной основе, с обязательной своевременно реагирующей обратной связью; обеспечить создание информационного контента, освещающего результаты реализации государственных программ по поддержке молодежи, а также необходимо пересмотреть содержание и подачу материала в СМИ по поддержке молодежи;

- транслировать в Youtube и соцсетях подкасты на разные темы (общественно-политические, культурные, социальные, общественные, бизнес и т.д.) с участием известных ярких личностей об их опыте в волонтерской деятельности, предпринимательстве и т.п.;

- рассмотреть возможности использования популярных у подростков и молодежи сервисов (например, казахстанский тикток-дом «VIP house» и т.п.) для формирования позитивного контента в соцсетях с акцентом на патриотизм, толерантность, единство в многообразии, межэтническое согласие, которое будет восприниматься данной целевой группой;

- усилить информирование молодежи по действующим государственным и негосударственным образовательным программам, программам и грантам по трудоустройству и стажировкам внутри страны;

- в рамках информирования о государственных программах и проектах по поддержке молодежи рекомендуется расширить использование формата веб-документари (видеоформаты с интерактивными возможностями) в социальных медиа и СМИ;

- продолжить работу по популяризации научно-исследовательской деятельности среди молодежи, поощрение школьников, занимающихся научно-исследовательской работой. Рассмотреть возможность привлечения средств поддержки со стороны бизнес-структур для создания инкубаторов проектов школьников и студентов;

- принять меры по внедрению программ по половому воспитанию в старших классах, вузах и колледжах с целью формирования ответственного отношения молодых людей к ведению сексуальной жизни, в том числе через доступность средств контрацепции;

- обеспечить информирование молодежи о сексуальном и репродуктивном здоровье. Разработать учебные программы, курсы с учетом возрастных, культурных особенностей групп молодежи. Использовать потенциал СМИ и социальных сетей, размещая информационный контент для молодежи (с учетом возрастов), родителей. Проводить информационную работу с разными группами населения о важности информирования о сексуальном и репродуктивном здоровье;

- включить дисциплины/курсы по медиаграмотности и фактчекингу в план классных часов (в школах) и СРСП (в колледжах и вузах). При этом целесообразно сделать основной акцент на практикоориентированность дисциплины/курса;

- активизировать работу по информированию о волонтерских проектах и привлечению молодежи к волонтерству в густонаселенных регионах (Жамбылская, Алматинская, Туркестанская области, г. Шымкент, Алматы).